

Tahir ABBASLI

Publisistik taktlar

Tahir ABBASLI

Publisistik taktlar

Bakı – 2022

Tərtibçi: Fariz Yunisli

Redaktor: Vüqar Əliyev

Tahir Abbaslı. Publisistik taktlar.

Bakı: "Mütərcim", 2022. - 270 səh.

Kitabda tanınmış jurnalist və yazıçı, mahir publisist Tahir Abbaslının (1948-2021) çalışdığı "Mədəniyyət" qəzetində 2011-2021-ci illərdə dərc olunmuş Azərbaycan söz-sənət irsi ünvanlı yazılarından 55 nümunə toplanıb. Yazılar "Musiqidə obrazlaşanlar", "Söz ömrü qazananlar", "Səhnə və ekran fədakarları", "Rənglərin dünyasından" və "Tarixi yaddaş" bölmələri üzrə təqdim olunur.

ISBN: 978-9952-28-608-3

© "Mədəniyyət" qəzeti redaksiyası, 2022

Bu dünyadan sağollaşmadan gedən adam...

Hər iki başında boyaboy pəncərə olan uzun bir dəhliz. Gün çıxanda işıq aşağı başdakı pəncərədən dəhlizə dolur, gün batanda yuxarı başdakı pəncərədən süzülür. Səhər pilləkənlə beşinci mərtəbəyə qalxaraq dəhlizə bir nəfər daxil olur və asta addımlarla gəlir. Arxasındakı pəncərədən düşən işıqda ortaboylu, arıq bədənli olduğu sezilən adamla qabaq-qənşər qalanda ilk olaraq eynəyi və onun qalın böyüdücü şüşəsinə baxan yorğun gözləri diqqətimi çəkir...

Tahir Abbaslı yadımda belə qalıb. Onunla ilk dəfə görüşəndə necə gördüyümü dəqiq yadıma sala bilmirəm, amma “Mədəniyyət” qəzeti redaksiyasında ünsiyyətdə olduğumuz 11 ili (2010-2021) xatırladıqca təsəvvürümdə öncə bu mənzərə canlanır. İş otaqlarımız dəhlizin yuxarı başında, yanaşı idi. İşə gələndə çox vaxt qapıda rastlaşdıq. Şənbə və bazar günləri redaksiyada iş olmasa da, o, demək olar ki, hər həftəsonu gəlirdi. Əslində, qəzetçiliyin gündəlik qaçaqaç-qovhaqovlu, qaynar iş havasından daha çox məhz bu sakit-sükutlu mühitdə onu kənardan seyr etmək, “yazı laboratoriyası”nı görmək imkanım olurdu.

Yazılarının əksəri sükuta qərq olan iş otağında təkbaşına, kağız-qələmlə (son illərdə isə çətinliklə də olsa, “ram etdiyi” kompüterin monitor və klaviaturası ilə) üz-üzə qalanda “doğulurdu”. Arabir bu sükutu qapının açılıb-örtülməsi pozurdu. Bu zamanlar ya çayı təzələmək üçün çıxırdı, ya da “qəm tütəyi”ni yandırmaq üçün. Papiros tüstüsündə var-gəl etdikcə gözləri bir nöqtəyə zillənir, çox vaxt da yerə baxırdı. Belə vəziyyətdə onu müşahidə edəndə mənə elə gəlirdi ki, o, beynindəki fikirləri, yazacağı cümlələri içinə çəkdiyi tüstünün acısından da keçirərək ərsəyə gətirir, cilalayır.

Axır vaxtlar səhhəti əvvəlki kimi işləməyə imkan vermirdi; qəzetdə həftədə, bəzən iki həftədə bir yazısı dərc olunurdu. Amma nə yazılar!... Sərlövhəsindən son nöqtəsinədək oxucunu fikir ümmanının, söz düzüminin, məna dərinliyinin seyrində saxlayan, hər abzası publisistik takt, bədii lövhə, məhək daşı olan mətnlər...

Əslində, onların redaktəyə ehtiyacı yox idi. Düzəliş və dəyişikliklər əsasən texniki xarakterli (bəzi faktların dəqiqləşdirilməsi kimi) olurdu. Hər yazısını iş (vəzifə) gərəyi redaktor kimi oxusam da, özümü daha çox bu mətnlərin ilk oxucusu qismində hiss edirdim.

Yazı ərsəyə gəlib çapa qədər mərhələlərdən (korrektura, səhifələmə) keçənədək onun üzərində əsirdi. Belə zamanlarda istədiyinə nail olma-

Yınca tişəsini yerə qoymayan heykəltəraşa, əlində fırça molbert önündən çəkilməyən rəssama, not vərəqindən ayrılmayan bəstəkara bənzəyirdi. Yəqin ona görə, mövzusu nə olursa-olsun, hər yazısında daxili bir musiqi ecazı, sözlə rəng palitrası, məxsusi kompozisiya effekti vardı.

Tahir Abbaslının ustad jurnalist, mütəfəkkir yazar olduğunu onu tanıyanlar, yazılarını oxuyanlar yaxşı bilirlər. Bilməyənlər isə bu kitabdan biləcəklər.

Onun bədii publisistikasının mövzu və əhatə dairəsi çox geniş idi: əsrlərin o üzündə qalmış tarixdən şahidi olduğumuz günlərə, mədəniyyətdən ədəbiyyata, incəsənətdən elmədək. Söz mülkünün sultanları, musiqi, teatr, kino, təsviri sənət korifeyləri haqqında yazıları təkcə Azərbaycanla məhdudlaşmır, Şərqli-Qərbli dünya mədəni irsini əhatə edirdi. Konfutsidən Uluqbəyə, Şopendən Daliyə, Tolstoy və Dostoyevskidən Hüqo və Balzakadək bir çoxlarının ədəbi-bədii portretlərini fərqli çalar və rakursdan oxuculara tanıtmışdı. Əlinizin altındakı kitabda onun ömrünün son on ilində “Mədəniyyət” qəzetində dərc olunan Azərbaycan söz-sənət irsi ünvanlı yazılarından seçmələr toplanıb. O, yazılarında qoşa rəqəmlərin sehri-simvolları üzərində də dayanardı. Biz də kitabdakı yazı sayının 55 olmasını istədik.

Oxucusunu fikir dəryasında qərq edən, söz ümmanında batıran qələm sahibinin yaddaşıma ilk həkk olunmuş yorğun gözlərini, dərin düşüncəli simasını bir də könlünə yatan məclislərdə, redaksiyadakı əlamətdar tədbir-toplantılarda seyr etmək vardı. Belə zamanlarda onu məclisi dərhal ələ almağı bacaran, ekspromt mizanlar quran bir rejissor təbində də görürdük...

Redaksiyaya hər gəldiyində salamlaşdığımız kimi, gedəndə də sağollaşırdıq. Həmin cümə günü sağollaşmadan getmişdi. Amma yeni yazısını təhvil vermişdi. Bazar ertəsi gələcək və səhifəyə çıxandan sonra bir də gözdən keçirəcəkdi... Səhifələndi, növbəti həftə də dərc olundu. Amma onun xəbəri olmadı...

Son yazısı Cahangir Cahangirov haqqında idi. Taleyin söz qismətinə bax ki, axırncı abzasda bəstəkarın “Füzuli” kantatasından duyduğu feyzi qələmə alaraq yazını bu sözlərlə bitirib: Allah rəhmət eləsin... Tahir Abbaslının mətbu yaddaşda qalan son sözləri...

Bu dünyadan sağollaşmadan getsə də, yazdığı axır cümlə Allahın adı və rəhmi ilə bağlı oldu.

Allah rəhmət eləsin...

Vüqar Əliyev
“Mədəniyyət” qəzetinin baş redaktoru

Sevinmə, əncir budağı...

(*Tərtibçidən*)

Çağdaş “publisistika bağı”ımızın çox bəhrəli, özgür fəhmli yarıməsrlilik bir ağacı 2021-ci ilin ən isti iyulunda, pandemiya yayında “qurudu”. Bu Qələm-Adamın imzası ilə tanışlığım AMEA-nın Naxçıvan Bölməsində işlədiyim dövrə, “Mədəniyyət” ailəsinin üzvü olmağımdan təxminən iki il öncəyə – 2010-cu ilə təsadüf edir. Sözün gerçək mənasında, bir təsadüf. İnternetdə tanınmış xanəndəməiz, Xalq artisti Mənsüm İbrahimovla bağlı axtarış edirdim. “Mədəniyyət” qəzetinin saytında qarşıma “Səhnəmizin və sənətimizin Məcnunu – Mənsüm” başlıqlı müsahibə çıxdı. Etiraf edirəm ki, adətən, müsahibələri oxumamışdan öncə sürətlə suallara nəzər salıram. Bu dəfə ifadə özəllikləri ilə bir-birindən maraqlı suallarla tanışlığım elə də sürətli olmadı. Az-çox mətbuatı izləsəm də, qarşımda tamam başqa bir söz dünyası açılmışdı. Müsahibəni oxuyub sona çatdım – “Söhbətləşdi: Tahir Abbaslı”.

Elə bu “söhbət”in cazibəsiylə saytın axtarış yerində “bənzərsiz suallar müəllifi”ni soraqlamağa başladım. Publisistika çələngindən bir neçə yazısını – “Dünya sənin” (Məmməd Araz haqqında), “Xalqın qədir-qiy-mətli qızı” (Fatma Qədri ilə bağlı) və s. məqalələrini oxudum. Nə gizlədim, o günədək özüm üçün müəyyənləşdirdiyim özəl publisistlər sıralamasında Tahir Abbaslı taxtda qərarlaşdı...

Bu qənaətə (həm də heyretə) gəlməyimin səbəbi sadə idi. Müəllif məqalələrində qəhrəmanlarının ömür və sənət taleyini elə ahəngdar, elə əsrarəngiz təqdim etmişdi ki. Məsələn, Xalq artisti Fatma Qədri barədə yazı oxucuların üzünə belə açılırdı: “Yazımın başlıq və başlıqaltısını yazdım, oxudum və duruxdum. Doqquz sözdə səkkiz “q” hərfi, “qe” səmindən hoyuqdum. Düşündüm ki, deyəsən, bu heç də təsadüfi deyil. Qəribə bir hissə qapıldım ki, bu nə “qrammatik qanuna uyğunluq”dur belə – bu major dünyamızda minor ifadələrin çoxusu məhz bu hərflə başlayır: qürbət, qan-qada, qətl, qalmaqal, qaçaqaç, qaçqınlıq, qisas, Qarabağ...”.

Publisistik rentgen

Heç yuxuma da girməzdi ki, Tahir Qələmlə (ruhundan üzr istəyib “Tahir Abbaslı”, “Tahir Əhmədahılar” imzalarına üçüncüsünü də mən

əlavə edirəm) bir kollektivdə işləyərəm. Ancaq bu, yuxu yox, gerçək oldu. 2012-ci ilin iyun ayından mən də taleyimi “Mədəniyyət” qəzeti ilə bağladım. Tahir Qələmlə şəxsən tanış oldum. Redaksiyada Tahir müəllimə böyük ehtiram gördüm. Fikrimcə, bu hörmət-izzət yaşından, ağsaqqallığından çox onun kamil qələm-ustadlığına görə idi.

Daha bir etiraf: Tahir müəllimin sözə qarşı hədsiz çinçavatlığı, yazılarında sətiraltı mənaları ilk vaxtlarda tam anlaya bilməməyim münasibətlərimizdə müəyyən soyuqluq da yaratmışdı. Zaman-zaman bu soyuqluq yerini dostluğa, doğmalığa, sirdaşlığa verdi. O, adının mənasını (“tahir” ərəbcədən tərcümədə “təmiz”, “pak”, “səxavətli”, “diqqətci” ... anlamına gəlir) xarakteri, davranışı ilə doğrultmuşdu. Oda od, tüstüyə tüstü deməyi bacarırdı.

Ruhundakı azadlıq publisistika meydanında qələm oynatmağında da özünü göstərirdi. Həcmindən asılı olmayaraq, qələmə aldığı mətnin əmiri-əzəmi idi. Bəzən söz köhlənini sağa-sola elə səyirdirdi ki, deyirdin bəlkə yüyənini (söz məni bağışlasın) yığıb-yığışıdır bilməyəcək. Amma o, söz qovğasından, mənalar qarşıdurmasından həmişə qalib çıxırdı.

Məqalələrindəki publisistik qabarma və çəkilmələr redaktoru heç vaxt yormurdu. Kim bilir, bəlkə korrektorun, lap elə redaktoru təntənəli publisistika axınına qapıla biləcəyindən ehtiyatlandığına görə idi ki, yazısı yığılıb kağıza çıxandan sonra bir də diqqətlə oxuyub əyər-əskiyyə əl gəzdirirdi. Məqalə üçün foto seçməsi və onun uyğun yerləşməsinə xüsusi diqqət yetirməsi də öz yerində. Karyerası radio və televiziyaadan başlasa da, uzun illər tamaşaçıları efir-ekranlara bənd eləsə də, təpədən-dırnağa qəzetçi idi. Televiziyada qazandığı vizual həssaslığı qəzetdə dərc olunan yazılarının tərtibatında da göstərməyə çalışırdı. Yaxşı xatırlayıram, səs-sənət mogikanlarımızdan Mirzə Babayevə həsr etdiyi “Səs kanı pilləkən” yazısının yer aldığı səhifənin tərtibatı zamanı dizaynerin yanında əyləşib mətnin sağında bir kolon boyu pilləkən “hördürmüşdü”.

Mən Tahir Qələmin yazılarını, üslubunu hər il baharın son ayında öz həyatindəki tənha ağacdən dərib redaksiyaya gətirdiyi, təkcə böyüklüyü və görkəmi ilə deyil, tamına görə də bizləri təəccübləndirən tuta bənzədirəm. Ustadın zövqlə, həvəslə bir-bir (O cür meyvəni yetişdirən ağaca çırpnaq vurmaq heç insafdan olmaz) dərib kollektivə ismarladığı tutlar ağzımızı dada gətirdiyi kimi, hərəsi bir publisistika dərsi, könnüllər təranəsi olan yazıları da oxucularının zövqünə sığal çəkirdi.

Çünki o, faktları publisistik rentgendən (Fikrət Qoca haqqında bir yazısında “filoloji rentgen” ifadəsini işlətmişdi) elə ustalılıqla, elə yaradıcı keçirirdi ki, hər fikir yeni, tərəvətli, cazibədar görünürdü. Hər dəfə də, ustadın özüsəyaq desək, yeni publisistika aktları, təntənəli qələm taktları növbələşirdi...

Üçsaatlıq sevinc...

Tahir müəllim yaradıcılığına, imzasına tələbkar olduğu qədər yoldaşlıqda da mərd, halal, diqqətci, sonuncu tikəsini bölməyi bacaran insan idi. Bir dostu bu ilin martında Tahir müəllimə iki əncir tingi vermişdi. O da xəbər-ətersiz (Yəqin həyatımız kiçik olduğundan etiraz edəcəyimi bildirdi) birini mənim üçün redaksiyaya gətirmişdi. Nadir növlərdən olduğu üçün bizim həyətdə də olmasını istəyirdi. Martin əvvəllərində əkdiiyim ting, nə qədər qayğı göstərsəm də, tutmadı. Bir gün Tahir müəllim dedi ki, özünə əziyyət vermə, gələn il mütləq həmin əncirin yeni tingini sənə gətirəcəyəm. Mən hələ də ümidimi itirmədiyimi, ara-sıra yenə suvaracağımı bildirdim.

Bir neçə ay ötdü. Tingdə həyat əlaməti yox idi. Doğrusu, artıq həmin “quru çubuq” tərəfə baxmamağa çalışırdım. İyulun 18-i, bazar günü səhər-səhər həyətdə dümələnidim. Uşaqlar əncirimizdən xəbərim olub-olmadığını soruşdular. Əminliklə tutmadığını söylədim. Dedilər, gəl bax. Gözlərimə inanmadım. Qupquru çubudan iki budaq çıxmışdı: biri dörd barmaq, digəri bir qarış. Heyrətdən donub qaldım. Ümidim cücərmişdi, sevinirdim. Elə bil o iki budaq da sevindiyimi hiss eləmişdi. 60-70 santimetrlik ting illərdir öz meyvəsiylə ailəmizi təmin edən əkə-bükə ağac görkəmində dil açıb “Niyə təəccüblənirsən, o insan məni sənə elə sevgiyə, ürəklə, inamla hədiyyə edib ki, lap qayanın üstündə də bitəcəkdin. Həm də məni sənə azalmaq bilməyən ümidin cücərtirdi...” demək istəyirdi.

Bir müddət öncə Tahir müəllimin səhhətində yaranmış problemə görə kollektiv olaraq narahatlıq keçirtsək də, şəxsən mən ümidimi itirməmişdim. Üstəlik, oğlu Üzeyir müəllimin atasının səhhətində dönüş yaranması ilə bağlı mesajı inamımı daha da artırmışdı. Dünyaya göz açdığı 25 sentyabrda redaksiyada sağalıb qayıtmağını ikiqat sevinclə qeyd edəcəyimizi düşünürdüm...

Həyat əlaməti olmayan əncir tinginin “dirilməsi” barədə xəbəri Tahir müəllimə çatdırmağa tələsmədim. Düşündüm ki, bazar günüdür,

bir müddətdir Üzeyir müəllim atasının səhhəti ilə əlaqədar yuxusuz və yorğundur. Saat 11-12 arası zəng edib həm səhhətini xəbər alar, həm də əncirlə bağlı müjdəmi çatdıraram...

Mən saydığımı sayım, gör üzügülməz əcəl nə sayır. Telefonun ekranına toxunuram, işıqlanır. Səsli bir mesaj. Saat 11:36. Dinləyirəm. Qəlbimi göynədən, qəhərin suyunu çıxardan kəlmələr... Həmin andaca öz-özümə deyirəm: "Tahir Abbaslı Publisistika Universiteti"nin qapısına heç bir açarın aç bilmədiyi böyük qıfıl vuruldu".

Telefonu pianonun üstünə qoyub qaçıram həyəətə. Əncir tinginin qarşısında çömbəlib "dərdləşirəm":

- Sevinmə! Sevinmə, əncir budağı! Bilirəm, boy atacaqsan, yeni budaqların olacaq. Ancaq Tahir Abbaslı nisgilim də səninlə böyüyəcək! Yettişdirəcəyin əncir "torbaları" Tahirsizliklə dolacaq! Və özümə təsəlli verirəm: Tahir Qələmin publisistika "meyvələri" həmişə təzə-tər qalacaq!

Əziz xatirəsinə ehtiramla

Fariz YUNİSLİ

24-09-2021

Musiqidə obrazlaşanlar

Bənzərsiz DAHI

Türk-müsəlman dünyasının milli iftixarı
Üzeyir bəy Hacıbəyli

Elə həmin dünyanın azman aydınları arasında xüsusi, ayrıca-əlahiddəcə yeri olan Üzeyir bəy...

Jurnalistlik, publisistlik, milli ziyalılıq, bəstəkarlıq, pedaqoqluq, ictimai xadimlik görəvlərinin hamısındakı heyrətamiz başarıları onun mütləq dahiliyinə dəlalət...

Bu insanın yaratdığı “Böyük Bəstəkar”-“Bənzərsiz Söz ustası”-“Alidən-ali Ziyalı” vəhdət dünya mədəniyyəti, bəşər sənəti tarixində nadir hadisələrdən...

Adətən, hamı sözünə onun böyük “Leyli və Məcnun” başlanğıcından başlayır. Elə həmin il İ.Qasıralının “Tərcüman” qəzetində dərc edilən: “Hesab məsələləri” dərsliyi müəllim Ü.Hacıbəylinin əsəridir. Gözəl üsul ilə tərtib edilmişdir. Azərbaycan türk şivəsində olduğundan məhəlli məktəblər üçün də faydalı və lazımdır” kimi “kiçik” əməllərindən isə çox az bəhs edilir...

Tədqiqatçıların əksəriyyəti belə bir qənaətdədir ki, ötən əsrin 20-ci ilinədək publisist Üzeyir bəy bəstəkar və yazıçı Üzeyirlə “çiyin-çiyinə” gəlişsə də, bəzən, “sənədli Üzeyir” “bədi Üzeyir”i üstələmişdir. Bu fikri vurğulamaqda bir məqsədim də odur ki, bu ölməz sənət mücəssməsinin yalnız “Leyli və Məcnun”, “Arşın mal alan”, “Məşədi İbad”, “Koroğlu” şedevrlərilə yaşayanlar onun səhnə-ekranxaric dahiliyinin də fərqi nə varmağa çalışsınlar. Məsələn, “Xaricdə qəzetlər bağlansa, nə olar? Biri deyər; “vay, kor oldum”, o biriləri deyər; “vay, kar oldum”, “vay, lal oldum”. Bəs bizdə bağlansa nə olar? Heç nə, bir məşədi o birinə deyər ki, məşədi, bəs şorumuzu nəyə büküb satacağıq?...”.

Yaxud, onun “Üzeyirin əsərlərindən kapitalizm iyi gəlir” deyən və yazan sovet “abrazavonski”lərinə cavabı: “Pis qoxulardan xilas olmağınız üçün, xahiş edirəm, burnunuzu mənim yazılarıma soxmayasınız”...

18 sentyabr və 23 noyabr

Olum və Ölüm günləri...

Belə nəql edirlər ki, ilk tarixçədə Şuşada narınca yağış yağmış, hamiləliyinin son günlərində qonaq getdiyi Ağcabədidə dünyaya ikinci oğlan uşağı gətirən Şirin ana sevinc yaşları axıdır, Əbdülhüseyn ata qurbanlıq qoç seçir, qonum-qonşu gözaydınlığına, Şuşa erməniləri isə bu adlı-sanlı, milli qanlı, istedadlı, aborigen Qarabağ nəslindən növbəti danosa tələsirmişlər...

Son tarixçədə, küçə-meydana sığışmayan matəm izdihamından məlum “monolit” binanın damına çıxanlardan iki nəfər yıxılıb həlak olub, İçərişəhərin ahıl-ağbirçəkləri səkilərdə oturub, dizlərinə döyə-döyə: “Oğul, vay!” - deyib hönkürürmüşlər...

...Bu dahinin 100 illik yubileyi törənlərində Bakıya gələn və son təntənə gecəsi “uzkiy kruq”da “Koroğlu”nun uvertürasını təkrar-təkrar dinləyən bir Avropa musiqişünası isə belə bir heyvət irad edib: “Aman Tanrı, bu şedevrin mayasında azı dörd operaya uvertüralıq taktlar var!...”

Və bir qərar:

“18 sentyabr - Üzeyir Musiqi Günü”...

Belə bir düha ilə bağlı belə bir qərarın özü də dahiyanə bir əsər! Çünki söhbət tək elə soy-mənşə baxımından yox, həm də böyük milli mədəniyyət bəyimizdən gedir. Hər səhərimizi, hər ictimai tədbirimizi möhtəşəm “Himn”i ilə açdığımız, əzəmətli “Koroğlu” uvertürası ilə rəvnəqləndirdiyimiz milli-professional musiqi meyarımızdan bəhs olunur.

Və onun böyük ad-sanını, zəngin, universal irsini bütün parametrlərdə dəyərləndirib, “adi” bir doğum gününü belə bir rəsmi-direktiv qiymətlə qutlayıb - “Üzeyir Musiqi Günü” kimi qərar verməklə, dövlətimiz özü də ümummilli-mənəvi bir əsər müəllifi oldu. Bu qərarın mübarək dərkənarı isə ümummilli lider Heydər Əliyevə məxsus...

Canlı sənət Akademiyası

Bu epiteti işlətməkdən ona görə çəkinmədim ki, onun davamçıları olan korifeylərimizdən Qara Qarayev “Üzeyir Hacıbəyov böyük sənət kəhkəşanıdır” deyib, Fikrət Əmirov “Üzeyir bəy bütöv bir xalqdır!” söyləyib.

Nəçə illərdir ki, böyük təntənə və sevgilərlə keçirilən Musiqi günü mərasimlərində onun sənətkarlığından, alimliyindən, publisist-

liyindən, ictimai xadimliyindən nələr yazılmır, nələr danışılmır?! Müasirləri olmuş dünyalarca məşhurlardan hansı biri ona heyranlığını bildirməyib, hansı bəstəkar ondan bəhrələndiyini etiraf etməyib?...

O, iyirmi iki yaşında yazdığı “Leyli və Məcnun” operası ilə qoca Şərqi misli görünməmiş dərəcədə cavanlaşdırdı. Möhtəşəm, şahənə “Koroğlu”su ilə daha çox döyüş meydanlarında qəhrəmanlıq göstərmiş Azərbaycan xalqını sənət qəhrəmanı da etdi. Yalnız yaddaşlar ümidinə qalmış mahnılarımızın əbədi not “ədəbiyyatına” köçürülməsinin bünövrəsini qoydu. Hər xanəndənin, çalğıçının, hətta bəzən, hallı dinləyicinin məzaq-marağı ilə biri bir neçə saat davam edən muğamlarımıza elmi-metodoloji mizan-düzən verdi, bitkin şöbələrə ayırdı. Öz analitik məqalələri, alovlu publisistikası ilə dövrü mətbuatda baş alıb gedən sxolastik pafos, yalançı millətçilik, məhəlliçilik tendensiyalarına qarşı bir nümunə oldu. Möhtəşəm ariya, romans və digər şedevrlərlə Bülbülləri, Rəşidləri də dünyəviləşdirdi. Öz canlı librettolarına yazdığı şanlı musiqi parçaları ilə ölkəmizin adını dünya afişalarına yazdırdı, adımıza alqışlar yağdırdı. “Arşın mal alan”ı ilə dünyada analoqu olmayan məhəbbət və izdivac “tacir”i, “Məşədi İbad”ı ilə aşıqlərin “yaş senzi” məcəlləsini yaratdı. Öz ustalıq şöləsi, təkrarsız aurası ilə - sonralar “bütün dünyanı fəth edən fateh” Qara Qarayev, “milli əzəmətli, dünya simfonizmlı” Fikrət Əmirov, “barmaqları ilə orkestrlərin başı üzərində ildırımlar çaxdıran” Niyazi, “SSRİ-nin bütün novatorlarından novator” Tofiq Quliyev, “real məhəbbəti heyratəmizliklə əfsanəviləşdirən” Arif Məlikov kimi nəhənglərə müəllim oldu.

Daha nələr oldu...

1938-də (“Koroğlu” operasının Moskva tamaşası zamanı) vurğunluğunu gizlədə bilməyən Stalin əlini onun kürəyinə qoyaraq: “Daha belə bir möhtəşəm opera yaza bilərsinizmi” - dedi, 10 il sonra yenidən tutması tutan Mircəfər Bağirovla “kəmərbəstə”ləri arasında: “Qocanı da aradan götürməyin vaxtı deyilmi? - Onda gərək bütün teatrların qapılarından qıfıl asaq...” dialoqu oldu və 1952-ci ildə Əbdürrəhman Fətəlibəyli (Düdənginski) Münxendə çap edilən “Azərbaycan” dərgisindəki “Azərbaycan xalqının böyük oğlu” məqaləsində -

Yazdı:

“Bütün müsəlman dünyasında opera sənətinin yaradıcısı, Azərbaycan Milli İstiqlal Hərəkatını yönəldənlərdən biri, geniş dünyagörüşü və cəsarətli fikirlərilə bütün türk-müsəlman tarixində şərəfli bir yer tutmuş Üzeyir bəy Hacıbəylinin çoxsaxəli sənətində yönəldici amil Vətən sevgisi olub. Bütün yaradıcı həyatını millətimizə həsr edən Üzeyir bəy qardaşı Z.Hacıbəyli ilə birlikdə 300-ə qədər mahnı toplayıb, bir vaxt digər qardaşı Ceyhun bəyin rəhbərlik etdiyi rəsmi “Azərbaycan” qəzetinin redaktoru olub. 1908-dən ta 1920-yə - Azərbaycanın cəbrlə sovetləşdirilməsinə qədər bir-birinin ardınca 10-a yaxın opera və operetta yaradıb.

Heyhat, bu qaynar yaradıcı fəaliyyət birdən-birə kəsilir. Sovet istilasından ta 1937-ci ilə qədər bəstəkarımız susmağa məcbur olur. Sovet hökuməti öz “sosial ismarlamalar”ı ilə Üzeyir bəyi ağır yaradıcılıq böhranına məruz qoyur...

Bu susqunluq illərində Üzeyir bəy bütün gücünü gənc musiqiçilər yetişdirməyə sərf etdi, xalq musiqisini nota köçürdü, Azərbaycanın Musiqi Məktəbi, Konservatoriya və Bəstəkarlar İttifaqına direktorluq, rektorluq, sədrlik etdi, möhtəşəm bir xor heyəti yaratdı.

Lakin bu susqunluq dövründə Azərbaycan musiqisi, xüsusilə opera sənəti olduqca gerilədi. Azərbaycanın böyük musiqi sənətini çıxılmazlığa sürükləyən Sovetlər başqa yollara da baş vurdular; ölkəyə bir neçə əcnəbi bəstəkar dəvət etdilər və onlardan biri - Qliyer - çox fikirləşmədən (və heç utanmadan), Z.Hacıbəylinin “Aşıq Qərib”ini “öz” “Şahsənəm”inə “çevirdi”...

Digər təşəbbüslərə də əl atan sovetlər (rus və başqa Avropa operalarından istifadə və s.), bu səmərəsiz təcrübələrə çox vaxt və pul sərf etdikdən sonra, 17 il əsl yaradıcılıqdan məhrum etdikləri Üzeyir Hacıbəyliyə yenidən üz tutmağa məcbur oldular və nəhayət, möhtəşəm, başlıca qəhrəmanı millətimiz olan “Koroğlu” operası meydana gəldi.

...Kreml bu opera ilə bu dahi millət oğlunu “sovetləşdirmiş” hesab etsə də, belə bir Azərbaycan azmanının sovet həyatında olmasına dözə bilmirdi. Və bu qədər real-qlobal tarixilikdən sonra... 25 noyabr 1948-ci ildə Moskva radiosu çox cüzi bir aniliklə dünyaya belə bir xəbər yayımladı: “Uzun sürən ağır xəstəlik səbəbindən böyük bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli vəfat etmişdir”.

“Uzun sürən ağır xəstəlik”? İnanmaq da olardı. Lakin, vəfatından iki gün əvvəlki qəzetlərdə onun “bəstəkarların Moskva toplantısında iştirakı” xəbəri dərc edilməsəydi...”.

Həmin sovetlərin...

Bəli, onların digər (daha məşhur və əbədi) personaları digər mətbu informasiyalarında ərz edirdilər ki: "Azərbaycan sovet musiqisinin təməlini qoyan Ü.Hacıbəyov çox böyük, çox təbii, çox ecazkar istedad sahibi olan bir bəstəkar, görkəmli ictimai xadimdir. Onun "Leyli və Məcnun"undan "Koroğlu"suna kimi Azərbaycan operasının otuz ildə keçdiyi yüksək inkişaf yolunu Qərbi Avropanın bəzi ölkələri iki yüz ilə keçmişdir" (Dmitri Şostakoviç), "...Gürcü xalqı, bütün Sovet xalqının fəxri və şöhrəti olan Ü.Hacıbəyovun simasında hədsiz istedadlı bir sənətkar, çox etibarlı dostunu və qardaşını görür" (Akaki Xorava)...

Zaman-zaman davam etmiş (və edəsi) doğma fəxarətlənmələrimizə gəldikdə isə: "Koroğlu" operası Azərbaycanın opera aləmində öz revolyusion coşğunluğu, bədii yenilikləri, parlaq xalq musiqisi ilə son dərəcə yüksək bir yer tutmaqdadır" (H.Cavid), "Koroğlu" operasının məzmun və mündəricəsi Üzeyir bəyin siyasi və ictimai varlığının güz-güsüdür" (M.S.Ordubadi), "Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin yaradıcısı Ü.Hacıbəylinin musiqisi daim xalqımızın ürəyində yaşayır, onun mənəvi həyatını zینətləndirir" (Q.Qarayev), "Üzeyir bəy elə sənətkardır ki, onun adı tərif yükü götürmür, o hər hansı tərif pilləsindən yuxarıda duran bir simadır" (Rəsul Rza), "...Biz böyük Üzeyir bəy yaradıcılığından Antey qüdrətinin sirlərini hələ çox öyrənməliyik" (Fikrət Əmirov), "Üzeyir bəy yaradıcılığı elə bir ümummilli sənət çəmənzarıdır ki, hər qarışında yeni bir çiçəyə, təzə bir gülə rast gəlirsən!.." (çox sevimli universitet müəllimlərimdən rəhmətlik Firudin Hüseynov)...

Hərdən evə gec gələrkən təlaşlanan və bu dünyadan (əlbəttə, Üzeyir sarı...) nəvəsiz köçən anası isə bu böyüklükdə KİŞİnin "qarasınca" deyərmiş: "Ay Allah, bu uşaq harda qaldı?!"

Və ən yeni çağımızdan.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev: "Ü.Hacıbəyli Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyətinə bəxş etdiyi ən görkəmli şəxsiyyətlərdən biridir".

Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva: "Üzeyir Hacıbəyli irsi, həqiqətən, böyük bir dünyadır. Bu dünyanın əzəməti ondadır ki, Üzeyir bəy bu gün də əsl pedaqoq kimi bizi tərbiyə edir, bizə kədərlənməyi və gülməyi öyrədir, muğam dramaturgiyasının sirlərini açır, aşiq sənətinin qüdrətini dərk etməyə kömək edir..."

20-09-2017

Qara Qarayev

Dahilər bütün dünyaya məxsusdur

“Öz bəşəriyyətinin” ifadəsinə kimlərinsə təəccüblənəcəyi gümanındayam. Amma təəssüf. Burada olsa-olsa başlıqdakı adla və bu addan doğan milli eqo ilə ilgili inoqısqanlıq ehtimalı ola bilər ki, bunu da - bu yeri böyük məmnuniyyət və üst ştrixlə Bethovenə, Vivaldiyə, Rossiniyə, Şopenə, Motsarta, Çaykovskiyə... də verməklə “zərərsizləşdir”, belə demək mümkünsə, konsensuslaşdırı bilərik. Adlarını tam sadalamadığım bu nəhənglərin hər biri doğrudan da öz xalqı və öz bəşəriyyətinin fəxri-major ovqatıdır. Bəşəriyyəti ayrı-ayrı xalqların yetirdiyi fenomenlər formalaşdırmırlarmı? Bu sual - müsbət qəbul edildiyi halda - məlum “hamınıdır - heç kəsin deyil” formuluna yer qoymur.

Yuxarıdakı qənaətlərin davamı olaraq deyim ki, böyük çaylar, dənizlər, okeanlar yalnız bir xalqa, bir ölkəyə mənsub olmadığı kimi, dahilər, korifeylər də - bütün bunlara sahib olan dünyaya məxsusdur. Siyasi-strateji qaliblik atributu olan böyük sulardan söz düşmüşkən, dahisi olmayan xalqın dünyaya - bəşər mədəniyyətinə çıxışı yoxdur. “Dünya mədəniyyəti” deyilən isə elə zəngin, elə kübar “ev sahibi”dir ki, əlidloluları yox, yalnız qəlbidolu “qonaq”ları qəbul edir. O qəlbəki mətah-bəratları milli çəpərləri aşıb dünyəviləşirsə, ümumbəşəri qidaya çevrilirsə, o müsafir, daha heç bir səfər etmədən, bütün ölkələrin fəvqələbədi səfiri olur.

İlk abzasda ölkələrin siyasi-strateji qaliblik göstəricisi olan böyük sulara çıxışdan söz açdıq. Bu kiçik yazı ilə doğum gününü (5 fevral 1918) qutladığımız Qara Qarayev bizimçün dünyaya daha əbədi bir çıxış açıb. Su, hava, quru kimi fiziki çıxışlardan daha uzun, daha uca, gömrüksüz, vergisiz, tufansız, qeyri-“ildırımli” mənəvi yollar. Bu yazımda bu məşhurlar məşhurumuzun qəlblər əzbəri əsərlərindən konkret bəhs açmayacağımı qərarlaşdırsam da, bu məqamda “İldırımli yollarla” şedevrini xatırlatmaya bilmədim...

Onun “avtoportreti”. Fırçasız...

Onun fırça ilə yaradılmış portretləri az deyil. Xüsusən Tahir Salahovun “Bəstəkar Qara Qarayevin portreti”! Rəssamlar - görünənləri hamıdan yaxşı görüb, hamıdan yaxşı göstərə bilənlər - onlara

“gəl-gəl” simfoniyası çalan bu əsər-surəti biz adi görənlərə böyük orkestrlər səviyyəsində göstərməlidirlər. Bu, əlbəttə, bir göstəriş, şəxsi istəyiş deyil - milli sifariş, xəlqi görşənişdir. Təəssüf ki, bu ecazkar sifət-surət obrazının ən kamil “ustadı” hələ də öz dövrünün güzgüləri, fotoobyektivləri olaraq qalır...

Güzgülər, fotoobyektivlər və bir də kino-tele lentlər. Rəssamlardan, qələm əhlindən fərqli olaraq, olanı ola bilən kimi yox, məhz olan kimi təqdim edən əşyalar. Sənətçilər yox, sənədçilər. Bəs necə edə-sən, necə vizual energetikaya malik olasan ki, danışmadan, dinmədən bu sənədçiləri də “kolleqa”laşdırasan?

Siz bir onun fotolarındakı baxışlarını, kadrlardakı jestlərini xatırlayın. Sakit... sakit... Şax və şahanə duruşunda bir vuruş. Geniş və açıq alını sanki sənət ekranı. Bətdə vulkanizm, batində humanizm saçan gözlər. Bir qulağı həmsöhbətində, o biri - tanımadığı milyonların yeni gözləntilərində; hay-küysüz, “darı dələn” nisbətində. Yenidən xatırlayın. O heç vaxt heç kimə, heç nəyə baxmır; nə adamlara, nə obyektivlərə. “Ağac bar gətirdikcə...” məsəli. Amma bir fərqlə: başını yox, baxışlarını aşağı dikir. Yəqin, belə bir məqsəd-məramla ki, onsuz da bəlli böyüklüyünü qarşısındakılara duyurmaq təhlükəsi yarana bilər. Bəs necə, çox-çox böyüklük bu kimi kiçik xətalardan xələl çəkə bilər. Avtoportretlər rəssamların kiçik bir dövr işlədirsə, digər sənət adamlarının bütün ömür işləridir...

Hamının və hər kəsin Qara Qarayevi

Qara Qarayevin xalq içrə portretləri də az deyil. Bunlar müxtəlif “janr”lardadır; söyləmələr, qoşular və s. Bunlardan ikisi mənimçün daha maraqlıdır. Birində sənətkaranə “dəcəllik”, o birində - bütün korifeyləri müşayiət edən halay-valaylıq. İşə baxın, onun pəncərə şüşəsi sındırmasını da məqbul hesab etməmək olmur. Belə ki, bir gün səbh tezdən Üzeyir bəy indiki İqtisad Universitetinin yanından ötürkən görür ki, bir uşaq üçüncü mərtəbədəki taybatay açılı pəncərəyə dalbadal daş atır. Soruşur ki, niyə belə edirsən, dillənmir. Qeyri-adi fəhmə malik Üzeyir bəy uşağın gözlərində nə görürsə, yaxınlaşıb başını sıgallayır və bir də soruşur. İçində gələcək dahi gizlənmiş uşaq millətin bu sənət babasının sığalındakı səmimiyyətə güvənib, fikrini bir nəvə sadələvhlüyü ilə bəyan edir; mən sınan şüşə cingiltisini çox xoşlayıram, deyir.

Onun haqqında olan xəlqi “portret”lərdən söyləyəcəyim ikinci “rəvayət”in şəxsən şahidiyəm. On-on iki il əvvəl, bir dostumun məşinında Qara Qarayevin “Vals”-ını dinləyib təəssüratlarımızı bölüşürdük. Onun 7-8 yaşlı nəvəsi də məşində idi. Bu dostum və yaşıdım 50-ci illərlə bağlı bir hekayət söylədi. Dedi ki, indi işğal altındakı rayonumuza yenicə radio qovşağı çəkilməmişdi və 105 yaşlı nənəm tez-tez giley-lənir, biz nəvə-nəticələrinə “onun səsinə kəsin!” əmri verirdi. Qərək, bir gün o mənə bir saçaqlı konfet verib, dilə tutdu ki, onun adından radio-studiyaya bir məktub yazım. Yazım ki, o, Qara Qarayevi tez-tez səsləndirsinlər. Ucqar bir kəndin 105 yaşlı ağbırçəyinin müasir musiqi zövqünə məəttəl qalan radio işçilərindən bir qrupu iki həftədən sonra bizim kəndə gəldi. Xoş-beş, çay-çörəkdən sonra bunun səbəbini soruşdular. Nənəm nə cavab versə yaxşıdır? Dedi ki, ay bala, mən bir xəstə adamam, başım səs-küy götürmür, o cürənə musiqilər verildə isə uşaqlar özləri bağlayır radionu...

Sonra dostum əlavə etdi ki, indi mənim nəvəm, mən nəvə olarkən nənəmin sözünə baxıb yol verdim o qüsurun “qisasını” məndən alır. Deyir, baba, “dəslərinə fikir ver” deyib, mənə klassiklərin disk-lərini almırsan, bəri radioya məktub yaz ki, indicə mənim ürəyimi oynadan bu musiqiləri tez-tez səsləndirsinlər...

Epiloq əvəzi

Bu xalqa, dünyaya mükafat olanlarımızdan birisinin təltif və mükafatlarını sadalamağa nə ehtiyac? SSRİ Xalq artisti, bir dəfə Lenin, iki dəfə Stalin mükafatı laureatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, akademik... Bu adlar çoxdur, böyükdür, lakin onun təkrarsız əsərlərinin böyüklüyünə o qədər də adekvat deyil. Musiqisini yazdığı filmlərin hər birində ikinci baş qəhrəman mütləq mənada onun notlarıdır. Baletlərindəki parçaların hər biri həm də müstəqil sənət nümunələridir. Simfonik poemaları dünyanın bütün könül-nəşriyyatlarında eyni dildə, lakin məhz Azərbaycan imzası ilə səslənib-oxunan bəşəri nəğmələrdir.

... Və yaqın ki, on-on iki il öncə dostumun məşinında “Vals” davası edən o uşaq indi ordudadır. Sözsüz ki, o oğlan bu Vətəni təkcə maddi yox, hələ o yaşda ikən o qədər sevdiyi o “Vals” da daxil olmaqla, mənəvi nemətlərini qoruduğunun fərqiindədir və bu ölkənin o “Vals” qədər parçasını düşməndən azad etməyə çalışır.

Layla-bayatı simfoniyalı...

Eyzən tufan coşqulu, atom təlatümlü, hərdən də
bəmi-ahəstə bəstələr bəstəkarı - Fikrət Əmirov

Sir-sifətcə, hər-hərəkətcə də bəstələri kimi qaynarca, diricə-durucə idi Fikrət Əmirov. Bu sənətkarın hətta göz qırpımlarından, hərdən qaşlarını çatıb, bizimçün məchul xəyallara dalmasından, müsahibini dinləmə poza-“doza”sından, çıxış-nitq kəlmələrindən, mətbu-kitab kəlamlarından da musiqi sədalanırdı. Və çox güman ki, qəlbimizə cənnəti-sarmaşıqtək sarmaşan “Şur”u, “dağlarımızı köhlən kimi dırmaşan” (S.Vurğun) “Azərbaycan kapriçciosu” onun belə-belə halətlərindən də qidalanırdı...

Hörmətli oxucularımız arasında bu sayaq bəstələri - surəti-halət “janr”lı musiqiləri də eşidəbilənlərin olduğuna əminliyimdən, daha bir neçə leksik-simfonik mətləbə toxunum...

Əvvəla ərz edim ki, fikrimiz, hər birinin öz “sarı sim”i və bəşəri dili olan musiqi alətlərinə getməsin, qələm - fitrəti bəstə və bəstəkarların layiqi təqdimi işində xeyli aciz “mizrab”dır. Bu hacəti-irfan alətiylə nə qədər küllüng çalsan da, dahilərdən biri demiş, “onları bir kərə dinləməyin yerini verməz”. Bunlar gözlə görünən, əllə toxunulan maddi-mədəniyyət şedevrlərinin səda variantları. Kərpic-kərpic hörülən o monumental, cıncı-qıncı işlənən o ornamentlil abidələr gözləri necə oxşayırsa, takt-takt yoğurulub, xal-xal doğrulan bu mənəvi abidələr də qulaqları, könülləri, duyğuları eləcə qidalandırır. Hər millətin ümummənəvi halətini, mental duyğu-düşüncə portretini yarada bilməyin özü də bir mesənətlilik ki, - xalqlar bu tip xeyriyyəçilikdən maddi əltutmalara nisbətdə daha bərəkətli, uzunömürlü yararlanmalar görür; Bethoven, Motsart, Bize, Üzeyir, Qara, Fikrət şedevrlərinin Akropol, Eyfel, Qız qalası, Möminə Xatun möcüzələrindən daha çox yaşayıb, millətinə və bəşəriyyətə daha artıq şöhrət gətirəcəyinə kimin şübhəsi?!

Nəhayət, adları çəkilən dahilərdən sonuncunun - “Şur”, “Kürd ovşarı”, “Gülüstən-Bayatı-Şiraz” simfonik muğamları kimi monumental “üçlük” müəllifinin -

Həyat və sənət dünyası

Tanrısal fitrətli, milli və bəşəri tərənəli, dünya şöhrətli Fikrət Əmirov musiqisinin həzzinə varmaq su içimi kimi asan, ondan yazmaq - padşaha paltar biçimi kimi çətin. Xüsusən də əcnəbi yazarların yazdıqlarına, dediklərinə nisbətdə. Onun "Gülüstan-Bayatı-Şiraz"ı Amerikada səslənirkən bir jurnalistin yazdığı sözlə baxın (!): "Bu ecazkar əsər səslənirkən, bizim cavan Amerika salonu qocaman Şərq xəyalatına dalmışdı..."

Bu qeyri-adi istedad 1922-ci il noyabrın 22-də Gəncədə məşhur sənətçilərdən sayılan şuşalı Məşədi Cəmilin adidən-adi evində-ailəsində doğulub. Orta məktəbdəki "istedadlı dəcəllik", fəhm-fərasət bioqrafiyası ayrıca bir yazının mövzusu olan bu oğlan 20 yaşında Gəncə Filarmoniyasının, 23-də isə Müslüm Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının bədii rəhbəri kimi - "sinninə natab, zehninə bab" vəzifələrə layiq görülüb. Camaat bir az yuxarı, orta, aşağı vəzifələrə ali məktəb bitirəndən sonra çəkilərkən, Fikrət Bakı Konservatoriyası təhsilinə qeyd etdiyim vəzifələrdən gedibmiş. Sonralar "...bütöv bir xalqdır!" epitetilə dəyərləndirəcəyi Ü.Hacıbəylinin, ardınca məşhur B.Zeydmanın siniflərində dərs aldığı konservatoriyanı 1948-ci ildə bitirmiş Fikrət hələ tələbəliyində əsl ustad nominasiyaları ilə qiymətləndiriləsi əsərlər bəstələmişdi.

Üç il (1956-1959) direktoru olduğu Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında sənətin ali sirlərini də öyrənən (və öyrədən) bəstəkar, dostlarından biri demişkən, "rəsmi işlərdən, sənəd vəzifələrindən uzaqlaşmış", özünü büsbütün sənət vəzifələrinə həsr edir. Özünü Bakının "korennoy" əhli sayan bir erməni həmkarının təbirində "Atəşfəşan Bakıda "periferik" notlarla əlləşən" bu gənc dünyanın böyük mərkəzlərilə vuruşa, nəhəng bəstəkarları ilə yarışa, sehr çubuqlu azman dirijorlarla döyüşə hazırlaşır (və hələ sonralar məlum olacaqdı ki, Amerika, Almaniya, Fransa, Rusiya kimi siyasət və sənət derjalarında Stokolovski, Abendrot, Müns, Rojdestvenski kimi bahadırlar da özlərini "Fikrət Əmirov zəlzələsi"nə, "Şur" təlatümünə, "Kürd ovşarı" "arxeologiyası"na, "Gülüstan-Bayatı-Şiraz" "ekzo-ekologiyası"na hazırlayırmışlar).

Hələ vur-tut otuz bir yaşındaykən yazdığı "Sevil" operası ilə F.Əmirov milli lirik-psixoloji operanın və ovaxtadək işlənməmiş "Azərbaycan - konsert" janrının banisi oldu. Ardınca, dünya səda-

lı əsərlər işlədi. “Min bir gecə” ilə “Nəsimi” baletləri məsafəsində onlarca nümunələr var ki, hər biri haqda səhifələrlə yazmaq olar. Bunlardan “Nizami” simfoniyasını, “Azərbaycan kapriçciosu”nu, “Azərbaycan süitəsi”ni, “Azərbaycan qravürləri”ni ürəkdolusu, zövq doyasıyla xatırladınız yaqin. “Gözün aydın”, “Ürəkçalanlar” kimi duzlu-məzəli komedik musiqilərini yad edib, təbəssümləndiniz güman ki. Özünəməxsus sənət, sənətkar dəst-xəttilə yazdığı instrumental, kamera-vokal əsərlərini - “Fortepiano üçün 12 miniatür”, “Ulduz”, “Azərbaycan elləri”, “Gülüm”, “Gülərəm - gülsən”, “Reyhən”, “De görüm, neyləmişəm”, “Toy” kimi romans və mahnılarını, neçə-neçə pyes-prelüdlərini, dram-tamaşalarına, kinofilmlərə (“Səhər”, “Böyük dayaq”, “Mən ki gözəl deyildim”) yazdığı lirik, dinamik, dramatik musiqiləri anıb, özünüzü “Nəğmə üfüqləri” qoynuna qərq etdiniz, zənnimcə.

Bəs bu dahi melodistin qiymətli söz, publisistika, kitab yaradıcılığına da xəyallanmıyaqımı? Axı onun zərif çalarlı, məst üslublu, anadil-ataşel təhkiyəli yazılarında da qəlboxşar musiqiləri kimi özünəməxsus gözəlliklər, özəlliklər var. Məsələn, bu müəllif, musiqi dilində bir qədər çətin anlanan fikirləri bu və digər kitablarında (xüsusən, “Musiqi düşüncələri”ndə), məqalələrində əsl söz ustadı kimi açır, tele-radio müsahibələrində professional mütəxəssis, nadir nətiqlər kimi çatdırırdı. İki dəfə (27 və 58 yaşlarında) SSRİ Dövlət mükafatı laureatı olmuş, 43 yaşında SSRİ Xalq artisti adına layiq görülmüş bir sənətkarın digər təltifatlarını sadalamağa və bundan artıq deyib-öyməklə, onun ecazkar musiqilərini dinləməyə hazırlaşan hörmətli oxucularımızın vaxtına müdaxilə etməmək qənaətilə - hə-lə-lik...

18-11-2016

Sehr-ÇUBUQ sahibi

İdarə etdiyi orkestrlərin canlı uvertürası,
kulminasiyası, akkordu, musiqi dünyamızın
xəlqi-“konstitusion” Münsifi...

Əlbəttə, Niyazi!

MAESTRO Niyazi...

Bu adamı kəşf etdiyim gündən bəri xəyalımda yaratdığı epizod-etüdlərdən:

...hər dəfə çıxacağı səhnə bütöv bir sənət məmləkəti, orkestr – qəlbləri fəth edəsi alay və bax-bax, lap indicə zəhmli Sərkərdə də gələcək;

...budur, sir-sifətindən “zəhər”, qırğı baxışlarından məlhəm yağdırıya-yağdırıya gəlir!;

...əlindəki çubuq qılınıcmı ki, – salondakılar cürbəcür fobiyalara qərq olur?;

...orkestr əhlinin çalğı yekdilliyi üçün nəzərdə tutulmuş bu çubuq bu qədər çalın-çarpaz tərpənişlərlə bu ecazkar tabloları necə yaradır?..

Başlanğıcdan sonadək o sehrli barmaqlar neçə çubuq dəyişib, görəsən?..

Bu nəhənglikdə sənətkardan bəhs edən bir yazının “bismillah”ı olan bu “qiymətli” sualı, olsa-olsa, ona Almaniyada hədiyyə olunmuş xalis qızıl dirijor çubuğu cavablandıra bilər...

Onun sağ əlindəki o çubuq özü də bütün başqalarınınkindən BAM-BAŞQA idi, idarə anlarının “apogey” məqamlarında sol əlinin “beşaçılan” (retro-jurnalistikaca: “pianonun şirmayı dilləri”) kimi rəqs edən barmaqları da!

Bu məqamda qeyd edim ki, mən uzun illər o barmaqları daha maraqlı təşbeh etmək istəsəm də, nəzərdə tutduğum hədəfə çata, hey-rət-məhəbbət “tikan”ımı çıxarası, mat-məəttəlik durumumu dəyişəsi bir epitet tapa bilməmişəm. Heç – bir vaxtlar, “paliçka vruçalka” kimi obrazlı deyimləri olan rusların moskvalı bir musiqi xadiminin məqaləsindən oxuduğum (konsertlərdən birinin sonunda bu Maestronun əllərini ovuclarında tumarlayaraq): “Bu barmaqlar necə də ta-

beedidirdir!.." kimi qiymətli fikirləri də sözügedən obyektə adekvat hesab etmirəm...

D.Şostakoviç. Ş.Q.Şarayev, V.Dobias kimi şan-şöhrət zirvəlilərin dediklərini də xatırlayaq: "Niyazi öz çubuğu ilə orkestrdəki bütün alətləri eyni anda çalırdı", "O, taktların canlı antenası idi", "Bir cüt sehrkar əl, beş qoşa ovsunçu barmaq sahibi". Və nəhayət, öz yaşdaşı, tituldaş və şöhrətdaşı Q.Qarayev: "Mən əsərlərimin Niyazinin dirijorluğu ilə ifasından çox məmnun oluram və başqa bir dirijor arzulamıram"...

İndi xatırladacağım bir fikrin müəllifi isə bütöv bir dövr və ictimaiyyət: "1970-ci illərdə hər cümə günü Filarmoniyada keçirilən "simfonik musiqi axşamları" ideyasının müəllifi Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Heydər Əliyev, bütün İttifaqda bənzəri olmayan o konsertlərin təşkilatçısı, repertuar seçicisi və qeyri-adi təntənə ilə idarəedicisi Maestro Niyazi idi...

Bu nəzəri "giriş"dən "praktiki" bir çıxış: onun sir-sifətindəki dipdiri dinamikanın, atomvarı baxışların fərqi və fərqi? Bəs, arasıkəsilməz alqış sədaları seriallarında bir dəfə də olsun təbəssümlənməməsi, "bir tükünün də tər pənməməsi" soyuqqanlılığının necə?!

Bu halda, yuxarıda bəhs etdiyim "çubuqların sayı" məsələsi göy-də qalmırmı? Yəni, məsələ o çubuqların, o barmaqların kəmiyyətinə də yox, sehrində, məzmun-mahiyyətindədir...

Deməli, keyfiyyətə keçməli

Öncədən də (R.Rzanın "Qayğı" sözü, qayğı – özü" qənaəti ladında) qeyd etməli ki, keyfiyyət – ümummilli qənimətimiz olan bu dünyəvi maestronun bütün sənət nümunələrinin baş vurğusu, aksenti, nəqəratı idi.

Onun Vaşinqton çıxışlarının ilk gecəsinin sabahısı (1960-cı illərin sonları, özünün "Rast", F.Əmirovun "Gülüstən-Bayatı-Şiraz" simfonik muğamları) bütün Amerika qəzetlərində "Niyazi", "maestro" sözləri olmayan manşet yox imiş. O qəzetlərdə yüzlərlə obrazlı sözlər, frazalar, bənzətmələr varmış ki, onlardan biri də belə: "Bizim bu gənc Amerikanın ağzınadək dolu salonu əvvəldən-axıra qocaman Şərq xəyalatına dalmışdı..."

Niyazi xüsusi bir DÖVR idi, ÇAĞ idi, ayrı-ayrı zamanların dahi bəstəkarlarını birləşdirən sənət karvanının gələcəyə doğru səfərinə bütün sovet dirijorlarından daha dahiyanə sarbanlıq edən SSRİ-li idi.

Bu qənaətimə inanmayanlar (və sovet illərində mübhəm bir qorxu-təvazökarlıqla onu yalnız "Azərbaycan fenomeni" kimi qələmə verən yerlilərimiz) üçün bir retro-epizod:

Ötən əsrin 70-ci illərində üç-dörd həftə bütün müttəfiq respublikalarda olub, SSRİ dirijorlarının reyting "tədqiqat"ını da aparan və nəhayət, Bakıya gələn moskvalı xanım-jurnalist Niyazi ilə müsahibə zamanı: "- Maestro, haçansa İttifaq üzrə neçənci yerdə olmanız haqda da fikir-ləşmisinizmi" - sualının qarşılığında laqeyd bir təbəssümlə üzləşir və əlavə edir: "Məsələ bundadır ki, respublikaların hamısında musiqi ictimaiyyəti nümayəndələri 1-ci yerdə özlərininkini, 2-ci yerdə isə yalnız və yalnız Sizi görürlər. Deməli, "inciməyin", maestro, Siz bütün Sovetlər İttifaqı üzrə birincisiniz!.."

Bu elitar rəngli epizod ardınca bir "proletar"isi:

Təntənəli, uğurlu bir xarici səfərdən qayıtdığı günün sabahısı maestro 60 nəfərlik simfonik orkestrlə cənub bölgəmizə (Salyandan Astarayadək) birhəftəlik qastrol qərarına gəlir. Maraqlı olaylar, xatirələrlə dolu səfərdən Bakıya qayıdarkən avtobus karvanını tarla düşərgələrindən birinin yanında saxlatdırıb, pambıqçılarçün yemək hazırlayan aşpaz qadına yaxınlaşır: "Xalacan, mən biləni, indi hava 40 dərəcəni ötüb, bəs, sən biləni, bu ocağın istisi neçə dərəcə olar?" - deyib, kollektivə komanda verir ki, on dəqiqədən sonra burda düz birsaatlıq konsertə başlayırıq!

Möhtəşəm "Koroğlu" operası uvertürasının ilk taktları sədalanır-kən qız-gəlinlər ucsuz-bucaqsız tarlanın hər tərəfindən düşərgəyə sarı axışır və həmin anların qələmə alındığı yazıdan yalnız bunu təqdim edirəm: "Konsertdən sonra musiqiçilər də bir-birinə deyirdi ki, hələ indiyədək heç vaxt, heç harada maestronun bu ilhamla dirijorluq etdiyini xatırlamırıq"...

Deyək ki, bu tammöcüzə varlığın həyatında möcüzəvarı olğu-olay da az olmayıb ki, bunlardan onun "sərtlik krallığına" yaraşmayası bəməzəlisindən başlayaq. Belə ki, o, sonralar hər biri bir mədəniyyət fəthinə çevriləsi xarici qastrol səfərlərindən ilkinə hələ ana bətnində ikən "gedib"; atası Zülfüqar Hacıbəyovun Tbilisi qastroluna hamilə xanımı da qoşulur və Niyazi dünyaya Gürcüstan paytaxtında (20 avqust, 1912) göz açır. Yaxud, təpədən-dırnağa musiqi, bəstə (dolayısıyla sülh, əmin-aman) mayalı bu adam uşaqkən hərbiçi olmaq əzmilə kadet məktəbinə gedib, ətrafın diqqət mərkəzinə düşən futbol hakimliyi, təyyarə

(paraşüt) idmançılığı edib. İlk musiqi təhsilini də ki (yəni, sonucdakı müqayisəsiz məşhurluğuna nisbətdə!) adidən-adi bir musiqi ocağında alıb. Amma sonra atası Zülfüqar və əmisi Üzeyir bəyin tövsiyəsilə təhsilini Moskvada davam etdirib. Leningrad (Sankt-Peterburq) təhsilisinə, bu şəhərin “rütubətli havası” səbəbindən, başa vura bilməyib.

Lakin həftələr-aylar ötdükcə, bu “yarımçıq tələbə” qeyri-adi “avtotəhsil” təmrinləri edə-edə, mükəmməl bir məktəbə çevrilməyə başlayıb. Böyük Azərbaycan mədəniyyəti tarixinə nəhəng “Üzeyir bəy Hacıbəyli”, məşhur “Zülfüqar Hacıbəyli”, mühacir korifeylərimizdən “Ceyhun Hacıbəyli” imzalarından doğulmuş Niyazi Tağızadə-Hacıbəyov (milli dirijorluq dünyamıza TƏK gəlib, Tək də getmiş sənətkar bu qoşasoyadlılığı anasının yeganə və faciəli bir qətlin qurbanı olmuş dayısı Heydərli Tağızadəyə xatir qəbul etmişdi) ayrıca-müstəsna bir “Maestro Niyazi” İMZAsına çevrilib.

Bu imza onun tək elə fenomenal dirijorluq qalereyasındakı unikal nümunələr altına deyil, neçə-neçə müəlliflik, həmmüəlliflik, interpretativlik işləri rahına da atılıb. İyirmi iki yaşında yazdığı “Zaqatala süitəsi” ilə musiqi aləminizə orijinal səpkili bir bəstəkar gəlişindən xəbər verib. Daha sonra ikihissəli “Qəhrəmanlıq”, “Xosrov və Şirin”, “Konsert valsı”, “Təbrizim”, “Dağlar qızı”, “Vətən”, “Arzu” və s. kimi gözəl simfonik nümunələr, mahnılar yazır, teatr tamaşaları (“Dağılan tifaq”, “Almaz”, “Vaqif”, “Polad qartal”) və kinofilmlərdə (“Almaz”, “Kəndlilər”, “Fətəli xan”) maraqlı sənət izləri qoyur...

Lap gəncliyindən öz fitri fəhmi, çağlar istedadı, ekspromt müdaxilələrilə ətrafına fasiləsiz bir məntiq-məna atəşi saçıb bu cəsarət mücəssəməsi hətta atasının ali ölkə qəlibli “Aşıq Qərib”inin, əmisinin dünya çaplı “Arşın mal alan”ının yeni redaksiya variantlarını hazırlayıb. Teatr səhnələrində əlli ilə yaxın formalaşmış-etiketləşmiş “O olmasın, bu olsun” operettasının məhəkdaşı musiqi parçalarını hər saniyəsi qızılla, hər kadri zərrəbinlə ölçülüb-baxılan böyük ekran dilinə çevirib. “Xumar oldum”, “Qaragilə”, “Küçələrə su səpmişəm” kimi neçə-neçə xalq mahnımızı simfonik orkestr üçün işləyib, “Rast” və “Şur” muğamlarını nota alıb...

Bunları, onları, obiriləri “sadalamaqla qurtarası deyildir” deyə, bu intəhasız mətləbi belə yekunlaşdırmaq: ovaxtdan-buvaxta öz klassik-fundamental yaradıcılıq energetikası, müdam dramaturji, hərdən də emosional xəyalat-təsəvvürat melodikası, major-minor büsatlar har-

moniyası və ülfət-ülviyyət ifadəliliyi ilə milyonları ovsunladı, öz idarəsilə neçə-neçə ölkələrin musiqi şirkətləri tərəfindən qrammofon valla-rına yazıldı. Və bu ovsunlar, maraqlar, heyretlər davam etmədə...

Bu "Segah"-i təəssürat ardınca məlum bir kinofilmimizin adından təbdil; –

Onun "Rast"-ını unutmaq olarmı?...

Deyirlər, bu boyca bəstə, tövr-xasiyyətə uzun, ad-soyadca füzun (Tağızadə-Hacıbəyov Niyazi) elə məhz bu Hadisə-Əsərdən sonra qıp-qısaca bir xitabla çağırılmağa, xatırlanmağa, ağırılanmağa başlayır: "MAESTRO!" İki dəfə (1951- 1952) SSRİ Dövlət mükafatlarına layiq görülür. Ədəbi-ictimai söhbət, müzakirə və musiqi tənqid-təbliğində "Azərbaycan milli dirijorluq məktəbinin formalaşması Niyazinin adı ilə bağlıdır", "Milli bəstəkarlarımızın əsərlərindən seçilmiş nümunələr dünya musiqisinin qızıl fonduna məhz onun bənzərsiz yozumu sayəsində daxil edilmişdir", "Neçə-neçə opera və baletin yüksək səviyyəli səhnə təcəssümü Niyazi istedadı və qabiliyyətinin bəhrəsidir" kimi qənaətlərə "Simfonik muğam" kimi qeyri-adi yeniliyin banisi deyimi də əlavə edilir. 1959-cu ildə SSRİ Xalq artisti adına layiq görülür. İki il sonra SSRİ-nin ən məşhur teatrlarından birinə - Leningrad Opera və Balet Teatrına baş dirijor təyin olunur. Çoxsaylı xarici ölkə teatrlarının (xüsusi müqavilə əsasında) təkidli xahiştəklifləri içərisində yalnız qardaş (o zamanlar "düşmən"!) Türkiyəni seçən maestro Ankara Opera və Balet Teatrında "Yevgeni Onegin", "Qaratoxmaq qadın", "Aida" və türk bəstəkarı Ə.Sayqunun "Koroğlu" operasına ilk quruluşlar verir, "Yunus Əmrə" oratoriyasına dirijorluq edir. Uzunmüddətli səfərdən sonra Vətənə qayıdır, Opera-Balet Teatrının bədii rəhbəri və baş dirijoru təyin edilir.

Bunlar onun sənət izlərindən fraqmentlər.

Bir az da həyat izlərindən...

Bir-birini dəlicəsinə sevə-sevə 51 illik "Həcər və Niyazi" birgəliyi dastanından.

Bu real dastanın ikicə (uşaqları olmayıb, övladlığa götürdükləri uşağın başlarına açdığı müsibətlər isə ərəbdən-əcəmə bəlli) qəhrəmanı Mahaçqalada tanış olub, qoşulub qaçıb, minbir əziyyətlə sonrakı yüzbir zövqi-səfaya çatmışdı...

...Türkiyədə ofisiant qadın onlara yaxınlaşıb: “Nə içəcəksiz?” deyə bütün su və spirtli içkilərin adlarını sadalasa da, Həcər xanım “yox” deyir. Vəziyyəti belə görən maestro ofisianta üz tutur: “Xanım, mənim xanıмым mənim qanımdan başqa heç nə içmir...” Bu zarafat basırıq restorandakı müştərilər üstünə səpsərin sutək çilənir...

Amma Həcər xanım da borclu qalmır: Moskva restoranlarından birində bir parça çörəyin üstünə iki-üç qat xardal yaxıb, istiot səpir. Bunu əsəblə müşahidə edən maestro: “İndi bu nə oldu?” deyə soruşduqda, qayıdır ki: “Heç nə, oldu Niyazi!..”

...Yaxşı ki, bu güneyli xanım öz ata-anasının (xüsusən, İranın Dərbənd konsulluğunda işləyən qardaşının) maneçiliklərinə baxmadan Niyazi ilə ailə qurmağa razı olmuşdu; yoxsa, ola bilsin ki o, Azərbaycan (habelə dünya) mədəniyyəti tarixinə bu çəkili maestro kimi daxil olmağa da bilərdi...

03-08-2018

Çeşmə axımlı, şimşək çaxımlı...

Ecazkar “Şəbi-hicran...” nəzmini füsunkar
“Füzuli kantatası”na çevirmiş Cahangir Cahangirov

Əsrlər idi ki, o əsrarəngiz nəzmdəki sehranə misralar bu xalqın kütləyi-mütaliə mərtəbəsinə yetə bilmir, eləcə, bir-birini əvəz edən nəsillərin bir qisim söz xiridarı – “arifi-əsrar”ları içərisində cəlvələ-nirdi. Elə ki dahi Üzeyir bəy Bulağından doyunca içmiş bu bəstəkar həmin kəlamlara belə bir bəstə Məcnunluğu etdi, o “hər işi xəlqə rüsva” Aşıqın də “qara bəxti” (əlbəttə, kütləvi anlanış sarıdan) oyandı...

İlk abzasdaca işlətməli olduğum “qarabəxt”lik nüansı mənə bu bəstəkarın uşaqlıq və gənclik çağlarında yaşadığı çətinlikləri xatırlatdı. Bunları onun doğulduğu (1921) Balaxanı kəndində eşitmişdim; atası müharibədən qayıtmayıb, bircə dənə də fotosəkli olmayan (“Mən surətimi özgə adamlara göstərmərəm, ayıbdır”) anası otuz beş yaşında vəfat edib və Cahangir üç qardaş-bacısını oxudub-dolandırmaq zorunda qalıb.

Bu korifey bəstəkarın bir insan kimi də böyüklüyünün izharı üçün sözümlü bacısı (mərhum müğənni Yalçın Rzazadənin həyat yoldaşı) Roza Rzazadənin xatirələrilə davam etdirirəm.

“Cahangir bizə həm ana olub, həm ata. Elə ilk gəncliyindən ailəmizin yükünü çəkib.

Çox həssas, çox ürəyiyumşağıydı Cahangirimiz. Birimizi gözü-yaşlı görəndə özünə yer tapa bilmirdi...

Onun musiqiyə yönəlməsi bir gün anamın dükandan alıb onun yastığının altına qoyduğu bir “balalayka”dan başlayıb...

Daha nə danışım... Cahangirin adı gələndə, Cahangirdən söz düşəndə hər şeyi unuduram. Məni o qədər çox istəyirdi ki! Elə bil onun iki bacısından biri yox, madar övladıydım...

Üzeyir bəylə tanışlığı 15 yaşından başlayıbmuş. Kimsə Cahangirin musiqi qabiliyyətindən danışib, Üzeyir bəy də çağırıb yanına, musiqisinə qulaq asıb və yanındakılara deyib, bu böyük uşağa həmişə, hər yerdə diqqətlə yanaşın...

Rəşid Behbudovla “Ana” mahnısının məşqini də yaxşı xatırlayıram. Qapıdan gizləncə baxırdım. Mən Rəşid böyüklüyünü bax hələ o balaca yaşlarımdan kəşf etdim!

Təbiəti çox xoşlayırdı. Dənizə baxmağı sevərdi, baxanda da gözləri yol çəkərdi; bəlkə atamızın yolunu dənizdən gözləyirmiş...

Ən çox “Ana” mahnısını zümzümə edərdi...

Ömrünün sonlarında məni daha çox görmək istəyirdi. Deyirdi, tez-tez gəl, gec-gec get...

Qarabağın taleyindən çox narahat idi. Bir gün də, xəstəliyinin şiddətləndiyi vaxt, Qarabağdan, Şuşadan (hələ işğal olunmamışdı) bir xeyli danışdı, axırda dedi, bilmirəm, Üzeyir bəyin ruhu hüsurunda nə danışacağam...”.

O elə yaşayıb, elə məhsuldar bir ömür sürüb ki, bizlərin deməyə sözü çox...

Öncə...

“Qaçaraq” (“başını qaşımağa vaxt tapmayanlarçün”) və kütləvi xatırlanası nümunələrdən bir neçəsi: “Yenilməz batalyon” filmindəki “Teymurun mahnısı”, “Koroğlu” filmindəki “Xanəndə qızın mahnısı”, “Dəli Kür”dəki “Ana Kür” və s. “Bayatılar” adıyla tanıdığımız nəğməni, “Gül camalın” romansını, “Ənəlhəq” mahnı-romansını, “Eşitməzdim” qəzəl-romansını da yad edək.

“Ənənəvi”, “sırası” mahnıları isə...

Bu vurğu onun mahnılarındakı məxsusi lad-dad elementləri ilə bağlı...

Məsələn, “Ana” mahnısını xəyala alın (və təbii, “əli üzündə” qalın)... Və belə bir nüansın da fərqi varın; bu mahnı, musiqi müəllifindən əlavə, neçə-neçə sənətkar üstünə də parlaq işıq-şəfəq saçıb! Əlbəttə, ən əvvəl, şeir müəllifi İslam Səfərlinin və o çağlar o mahnını bənzərsiz “solo”layan tarzən Hacı Məmmədovun. Və... bu can nəğməni bütün azərbaycanlı övladlar ağzından avazlayan unudulmaz Rəşid Behbudovun! Bu cəh-cəhlər ustadının o mahnıdakı sonsuz bəh-bəhlərə layiq bir ustalığının – “Dilinin o həzin laylasına qurbanam” misrasındakı işarə əvəzliyinə (o... o... o...) əsrarəngiz bir tembr ilə “züy” edib, könüllərimizə nə toy tutduğunun fərqiəndəsizmi, ey haçansa radio dinləyicisi, televiziya tamaşaçısı olmuş (olası) hörmətli oxucularımız?!

Bu könüllər bəstəkarının “Alagöz”, “Ay qız”, “Dan ulduzu, bir də mən”, “Aylı gecə” və s. mahnılarının dillər əzbəri, könüllər bəzəyi olması haqda da geniş danışmağa ehtiyac yox...

Amma xüsusi bir vurğu ilə –

Deyək ki...

Bu bəstəkar otuz səkkiz yaşında yazdığı “Füzuli” kantatası ilə o dövr mühafizəkarlarının “çoxsəslilik Azərbaycan musiqisinə yad elementdir” fikrini alt-üst edib. Ötən əsrin ilk onilliyinə (milli mədəniyyət taleyimizə möcüzəyə dəyişən “Leyli və Məcnun” operasına) qədər dədə-nənələrimizin xor baxdığı bir musiqi janrında ha! “Opera”, “balet”, “süita”, “kapriçcio” kimi (yadell-yaddil) terminlərin lek-sikonumuza oturmaması çağlarda...

Bu nüanslar sözügedən kantatanın gah həzin-həsrəti, gah qalib-qələbəli takt-aktlarından da hiss olunur. Elə zaman-zaman mətbu müsahibələrindən, teleradio çıxışlarından bu da məlum olur ki, müəllifin özü də, bu əsər üzərində işlərkən, daha çox, burada vurğuladığım məqamlara üstünlük verib. Yəni o, bu kimi çoxsəslili əsərlərin milli mədəniyyətimizə qovuşumunadək müxtəlif səbəblərdən (xalqın tərəkmə-tərkeləmə “atüstü”lüyü, dini mərsiyə-mərasimliyi, “qırx gün-qırx gecə”lik nağıl-dastan, toy-nişan birəntiliyi istisna edilməklə) Aşıq Cünun monokültürçülüyündən sintetik (ümum-milli) qavranışa gəlməkdə çətinlik çəkən xalqımız üçün çox gərəkli bir işi davam etdirdiyinin fərqləndirilib.

Bu şəxsi-subyektiv mülahizələr ardınca, sosial “hamılıq-ümumilik” mahiyyəti daşıyan “XOR” haqda –

“Solo” qeydlər...

“Xor”. Bu musiqi-mədəniyyət termini həm də milli toparlanma məsələsini ehtiva etmirmi?

XORluq – sosial mənada birlik, birəntilik, hərbi anlamda yumruq!...

Təəssüflər ki, bu heyndə (hə, milli əyər-əskiklərdən söz düşəndə, ümum-milli ədəb-ərkan nəhəngimiz M.Cəlilin ibarələrindən qaçmaq olmur) ilk olaraq özümüzü yox, gürcüləri xatırladım. O xalqın ev-eşik, qərib-qurbət məclislərində (süpürgəçisindən sərkərdəsinə, əkin-biçinçisindən yüksək çinli məmurunadək) buyunuz badəli əl-qollarını çarpazlayıb, öz brend çaxırlarından vura-vura, etno-sosial bərabərlik xoru oxumalarının fərqləndirilib, cənab “heçim ayrı-köçüm ayrı” məsəlli BİZLƏR?!...

Ancaq həm də alqışlar ki, cəmiyyətimizin məişət mədəniyyəti odasına gecikən bu cəm-canlıq, birlik-birəntilik iksiri, Yaxın Şərqdə ilk olaraq bizim sənət mədəniyyətimizə yol tapdı; əsasını ötən əsrin əvvəllərində öz “Leyli və Məcnun” baniliyi (və dahiliyi!) ilə Üzeyir bəy Hacıbəyli qoydu, Cahangir Cahangirov isə öz “Füzuli” kantatası şedevrilə davam etdirdi.

XORluq xüsusundan bunu da deyək ki, dahi Eşq kanı-söz Sərdarı Məhəmməd Füzuli, sözün bu məqamında bəy bəstəkar Cahangir Cahangirov və xanım-xatın nəğməkar Şövkət Ələkbərova birəntiliyindən yaranmış “Füzuli” kantatası xəlqi bir ruh toplumu...

Bu sənət toplumunun “səri-kuyinə” varaq... Kimin də avaz gücü nəyə yetir, bu ilahi misraları zümzümələsin:

*Şəbi-hicran yanar canım,
Tökər qan çeşmi-giryanım...*

Davamını nəzm ilə yazmaq əzmim tükəndi...

Nədən ki, “Oyadar xəlqi əfğanım” nişanlı üçüncü misradan sonrakı xitab-sual alovu adamın əhədini kəsir!

...Ay beş yüz ildi o əfğandan oyanıq xəlq, eşidirsən? Hiss edirsənmi, duyursanmi, görürsənmi – Füzuli kəlamlı, Cahangir rübablı, Şövkət sədalı o “Qara bəxtim oyanmazmı” xitabını?!...

Sonralar üslub, tərz-təranə yolu neçə-neçə gənc bəstəkar tərəfindən davam etdirilən C.Cahangirov bu kantatadan on il öncə solist, xor və simfonik orkestr üçün yazdığı “Arazın o tayında” adlı vokal-simfonik poemasını bitirəndə hələ iyirmi səkkiz yaşı tamam deyildi. Amma bu əsər ondan xeyli yaşlı SSRİ-nin mərkəzi Moskvada “qocaman düşüncələr poeması” kimi qarşılanmışdı (Ümumittifaq Radiosunun “qızıl fond”una daxil edilib, müəllif SSRİ Dövlət mükafatı laureatı adına layiq görülüb).

Çoxları gözləyirmiş ki, həmin uğurundan sonra bu gənc nəfəsdərməz bir templə yazıb-yaradacaq. Amma yox, Cahangir növbəti mükəmməl-fenomenal xor nümunəsi olan “Füzuli” kantatasına qədər bu janrda onlarca miniatür, neçə-neçə qor mahnılar yazı-yaza gəlib çıxıb – dünyəvi musiqi mədəniyyəti karvanına qoşulan “Füzuli” zirvəsinə.

Poeziyamızın möcüzəvi Füzuli kəlamlarından ilhamlanaraq yazdığı bu triumfal əsərilə bəstəkar Cahangir Cahangirov sözün məcazi, müstəqim və “coğrafi” anlamında ayaq izi dəyməmiş bir zirvəyə yüksəlib (mənə qalsa, “musiqi Füzuliliyi”nə yetib).

Korifey sənətkar bu əsərdən on dörd il sonra yazdığı “Nəsimi”, bir qədər sonrakı “Aşıq Alı” kantataları, 1962-ci ildə tamamladığı “Sabir”, 1984-də bitirdiyi “Hüseyn Cavid” oratoriyaları ilə həmin sənət nəhənglərimizi yeni və daha lətif bir vasitəylə - musiqi diliylə geniş oxucu-dinləyici auditoriyasına təqdim etdi. “Azad” (1957) və “Xanəndənin taleyi” (1978) operaları ilə “Üzeyir bəy Hacıbəyli davamçısı” statusuna nail oldu.

“Şəbi-hicran”...

Dörd yüz ildən çox idi ki, bu əsrarəngiz misralar bu xalqın kütlə səddini aşma bilmir, yalnız bir-birini əvəz edən nəsillərin bir dəstə söz xiridarına, “arifi-əsrar”larına çatırdı. Nədən ki, o vaxt aşiqlər Aşıq Füzuli bu möcüzə kəlamı təkə-tənhaca (uzaqbaşı Məcnunla “müştərək”) bəyan etmişdi. Elə ki 38 yaşlı Cahangir bunu mümkün “səhnə xalqı”nın ifasına təqdim etdi, - hamıya çatdı...

Bu məqamda, 1992-nin martında dünyasını dəyişmiş, Fəxri xiyabanda dəfn edilmiş bu sənətkarımızı birlikdə xatırlayıb, xorla deyək: Allah rəhmət eləsin...

18-06-2021

KORİFEY HACIBƏYLİLƏRDən –

ulu Azərbaycan mədəniyyətinə duruxmaz-xıxmaz sənət
“Karvan”ı bəxş etmiş Soltan Hacıbəyov...

Ərz edirəm ki, bu yazımın başlığını “Hacıbəylilər Soltanı” (“sultan” anlamında) kimi vermək xəyalına da düşdüm...

O başlıqdan daşınmağımın “baiskar”ı bu bəstəkarın öz şəcərə doğması – ümumtürk-ümummüsəlman musiqi mədəniyyətinin (tək elə musiqimi?!) şahənşahı Üzeyir bəy Hacıbəyli...

Məncə, bu növbəti Hacıbəylilər dahisinin özü də, öz ecazkar “Karvan” imza-sarbanlığıyla, dibsiz keçənəklərimizdən sonsuz gələnlərimizə səfər edən Azərbaycan musiqi mədəniyyəti qatarına lokomotivlik haqqına layiq çağdaşlarından bir neçəsinə “mane” olub...

Konkret bir sənətkarla bağlı (və sırf mədəniyyət ehtivalı) bu “manelər” məni qısa sürəlik “milli siyasət” mövzusunə çəkdi.

Belə ki, düz yüz ildir (1918-dən) azı major, çoxu minor notlarla yola verdiyimiz mayların 101-cisinə təsadüf edən bu yazımı “inşallah, 1919-unku aydınlığa aparar” ümidilə, bir qədər “xronoloji” giriş və bir neçə “sosioloji” sualla davam etmək istəyirəm. Həm də bu böyük bəstəkarın başa çatdıra bilmədiyi bir operasındakı doqquz dəqiqə yarımliq “Karvan” simfonik parçasının əsrarəngiz melodiyaları fonunda. Gümanımca, bu yazı da elə o xronometrajda olacaq.

Musiqisevərlər –

Şuşa kökənli

Soltan Hacıbəyovun 8 may (1919) doğumlu olduğunu yaxşı bilir, həssas oxucularımızsa bu yazının nədən 9 gün sonraya saxlanıldığının fərqundə olmamış olmazlar, yəqin. Bəs, bu fərdi “gecikim”imizə səbəb olan o məlum və müəmmalı ictimai “Şuşa İŞGALI” günlərinin artıq 10 000-ə çatmasına (özü də “Karvan”dakı möhtəşəm polifonik dinamikaya qeyri-adekvat ritmlərlə) 5-10 həftə qalması məsələsi necə? Yəni, bəyəm biz hamılıqlamı bu toplumsal “hesab”atın, millideqradativ gedişatın fərqundəyik? Xüsusən də, maraqlıdır, görəsən, son vaxtlar antoqonist “tərəf”lərə bölünüb, elektron media-məkanımızı işğal etmiş siyasətpərvər müsahiblər ordusu, hətta bəzi biz-

nəspərvər mühasibləri belə narahat edən bu haqq-“hesab”ın neçəyə başa gəlməsi və nəyə “bərabər”liyi haqda da düşünürmü? Ya bəlkə, 10 000 gündür “debatda mən uddum!” eyforiyası, “məndən ötdü, opponentimə dəydi!” “qələbə”silə kifayətlənib, Qarabağ adlı bu növbəti, ən yeni ərazi qırığımızı da tarixi İrəvan-Zəngəzursayağı ümum-milli heysiyyət qırıqlıklarımız “bank”ına ərməğan etmək istəyirik?...

Yazılı arxivlərimizə baxaq, yaralı yaddaşlarımızı oyadaq, ötən yüzilliyin ilk onilliyindəki mətbu oyanış dinamikasını, publisistika hədəflərini xatırlayaq, sonrakı bolşevizm repressiyası, sosializm və müharibə “beşillik”ləri erasını saf-çürük edək və görək elementar müqayisələr nə söyləyir? Bu xəyali söyləntilərdən biri də bu deyilmi ki, ovaxtlar o baba-sənətkarlar o sayaq təbliğ-təşviqati sənət əsərləri yarada bilirdilər, öz müstəqil beşilliklərimiz və doğma (!) müharibəmizdə isə bu sayaq...

Bu an müasir şairlərimizdən birinin “Tütək neyləyibsə canavarı da, Sürüdən uzaqda yuxu tutubdur” misralarını bu mətləbə epigrafla gətiribən deyim ki, bizim o çağ ədib-bəstəkar-rəssam babalar necə yazıb-bəstələyib-çəkirdilərsə, ovaxtkı əsgər-zabit-komandır babalar da (əslində, üç-dörd il öncə milli qaymağını repressiya maşınına verib, ayranlaşdırılmış Azərbaycan xalqının milli mənafeyi üçün “bir köynək uzaq” olan) 1941-45 müharibəsini müqəddəs savaş hesab edirdilər. Bu “hesab”dakı xallardan bir neçəsi də Soltan Hacıbəyova məxsus. Bu müəllif o müdhiş repressiya faktlarını, kiçik əmioğlu Ceyhunun mühacirət həyatı seçiminə görə, böyük əmioğlu Üzeyir bəyə hər fürsətdə edilən təzyiqlərə baxmayaraq, sadə azərbaycanlı əsgərlərin çoxmillətli sovet döyüşçüləri arasında öz milli mənsubiyyətlərini daha da ucaltımları üçün dillər əzbəri olan “Döyüşçü nəğməsi”, 416-cı Taqanroq diviziyasına ithaf etdiyi “Marş” və digər ruhlandırıcı əsərlər yazmışdı.

Sənət də bəşərin ən qədim olayı, əbədi görəvidir, siyasət də. “Müharibə”ni də bu paralelə daxil etsək, sənət adamları xalqı daim ayaqda saxlayan, hər “qarşılıq”da qələbə hissi təbliğ-təşviq edən düşüncə müharibəsi aparmalıdırlar...

Bax bu an –

Fondakı –

ilahi-idillik musiqi taktlarının ən yuxa, ən incə-incə bir məqamı fikrimi ...həm də riyalar, qəlp işdəklər iksirli siyasətdən alıb, ziyalar, qəlb-könül mayalı sənət aləminə yönəldir.

Bəli, qeyri-adi istedad yoğurumlu Hacıbəylilər şəcərəsinin bu növbəti isimi bizim milli musiqi mədəniyyətimizi ümumdünya arenasında da şöhrətləndirməkdə olanlardandır. Özü də, belə demək mümkünsə, “altruist” qismində; istedad və qeyri-adi qabiliyyətinə bələd olan SSRİ-nin “məzlum” xalqlarından birinin sifarişilə.

Belə ki, “Kəminə və Qazı” dastanını operalaşdırmaq qərarına gələn Türkmənistan Opera və Balet Teatrının rəhbərliyi bunu layiqincə reallaşdırası bəstəkar sorağına çıxır. Məşvərət-məsləhətçilərin əksəri otuz il əvvəl Özbəkistanın ilk dövlət himnini yazmış “Üzeyir Hacıbəyli fenomeni” üzərində qərarlaşsa da, “çoxmissiyalı dahi ağsaqqalın uzun yollar get-gəlinə” qıymayan musiqi mütəxəssisləri, hələ tələbəliyində bir kantata və “Qızılgül” operettası yazmış “Soltan Hacıbəyov” adı üzərində dayanır. Lakin (təfərrüata varmadan desək), yalnız bir neçə şəkil, ariya və digər parçalarını yazdığı bu əsər “bəzi səbəblərdən” başa çatdırılmamış qalır...

Ancaq nə yaxşı ki, həmin o “alınmayan” operanın mayasından “ağca maya”, “əsrik nər” kimi epitetlərlə də yad edilən canlı “nəqliyyat” obrazları ehtivalı bir simfonik parça boy verir...

Mədəniyyət, sənət, incəsənət, zər-zəriflik yükü altında uzun yolları yaxın, xeyalları canlı baxım edən dövələr...

Eşidirsiz, - bu nəğmə-lövhənin üçüncü keçidindəki xiffət dolu sədanı? Uzun-uzun yollardan yorulub... dayanıb... üzügeri baxınıb... bozlayan əsriyin səsinə? Yox, bu lövhə tək elə hissi-duygusal gözəllik vəsfi, estetik harmoniya səpki-sərgisi deyil, bu SƏFƏR (doğal “predmet”i ticari olsa da) tarixi-toponomik məskənlər, ümumbəşəri mədəniyyət-mənəviyyat aynalanmasıdır. Biri-birindən nəfis, səlis, ahəngdar xallar... Gah yupyumşaq, gah nər zərbli taktları ovsar-ovsar qafiyələnmiş... Tarix notlu keçidlərinin hələ istisi soyumamışları Ovşar-Ovşar, üzügeriyə işarəli-ləri bir-birinə Səfəvi-Səfəvi, Səlcuq-Səlcuq, Hun-Hun, Orhon-Orhon, Altay-Altay zəncirlənmiş... Neçə-neçə alayı-dolayı obrazları yüzüclənib, xeyalları minüclənmiş... Ustadlar dilindən, qopuzlar simindən qopan dastanların, müqtədir rəssam fırçalarının, dahi ədib qələmlərinin araya-ərsəyə gətirəmməyəcəyi bu lövhələrin, bu şəfa-səfəli “do-re-mi-fa”ların müşayiətilə gah pəncələrinin uclarını, gah dabanlarını qum-səhralara vura-vura, gözlərini tufan-tozlara yuma-yuma irəliləyən, “sünbülündən su daman” zəmilərə, göyertəsi “tufandan çıxıb sahil görmüş” sevinərlərlə dolu gəmilərə bənzər karvanların böyük sənət təcəllası –

“Karvan”!...

Epoxal bir nasirlik, ümumbəşər dilli şairanəlik, qlobal sentimentallıq və... lütfən, əcəm-ərəb səpkili mentalıq!..

Hamısını cəmləşdirib sadalamağın çətin olduğunu etiraf edibən deyim ki, bu qədər nüansları bir simfonik parçada peyzajlayıb-portretləşdirmiş bu sənətkar onda hələ 30 yaşına yetməmişdi. Bu əsərin oyatdığı təsəvvür-təəssüratların yaşı isə bu müəllif yaşı rəqəmlərinin ardına artırılmış bir neçə sıfırlı illər, hətta, bəlkə təkrər kəşfi erası qədər və ondan öncəki nər-nəqliyyat aləmi sədalarına bənzər...

Maestro Niyazinin dirijorluğu ilə lentə alınan və dayanıb-durmaz dünya səyahəti başlayan bu əsər zaman-zaman Azərbaycan ünvanına ürəkdolusu “bravo!”lar gətirmişdir ki, onlardan ən yığcamı ABŞ-ın məşhur skripkaçısı S.Hortun məktubu: “Sizin əsərləriniz çox gözəl, çox cazibədardır. “Karvan”ınız isə tamamilə dünyəvidir! Qədim dünyadakı karvanların ən əntiqyüklüsü hesab etdiyim bu əsərin gözəl instrumentovkası da bir aləmdir! Həyat eşqilə dolu bu əsəri biz (Çikaqonun “Evanston” orkestri) böyük məhəbbətlə ifa etdik...”.

Bu sənətkar –

musiqi mədəniyyəti tariximizə özünəməxsus istedadı, “ali pedaqoq məharəti”, kristal ictimai xadim nüfuzu ilə daxil olub, mətbuatda “not-peyzaj ustadı”, “ən ibtida xəyalatlar oyadan canlı bayatı” epitetlərilə anılıb. Yaradıcılıq yoluna 30-cu illərin axırlarında qədəm qoymuş bəstəkar, elə ilk taktlarından etibarən, “səsi sonralar çıxası” Q.Qarayev, Niyazi, F.Əmirov kimi gənc istedadlar nəsli içərisində də seçilib. Bu “azman uşaqlar” böyük “Üzeyir bəy Səltənəti”ndən dünyəviliyə çox ertədən pərvazlanaraq, hər biri özgür sənətkar ad-odasına yiyələnib.

Musiqi texnikumu tələbəsi ikən teatrda dirijor kimi də çalışan Soltan bəstəkarlığa da konservatoriya müdavimiyəkən başlayıb və elə ikinci əsəri (“Qızılgül”) böyük uğurla tamaşalanıb. Ali təhsil illərində sürətlə püxtələşib, müxtəlif janrlara müraciət edib. İki prelüd, fortepiano üçün sonata, “Çiçəklərin söhbəti” və digər gözəl mahnılar, neçə-neçə romanslar, simli kvartet, simfonik variasiyalar yazıb. I və II simfoniyları isə həmin dövrün eynijanrlıları arasında daha parlaq yer tutub. 1950-ci ildə bütün Sovet mütəxəssislərinin yüksək qiymət-

ləndirdiyi “Gülşən” baletini, sonralarsa, adları qulağa, ladları qəlbə xoş ovqatlar aşılayan uşaq nəğmələri (“Oynaq topum”, “Laylay”, “Bənövşə”, “Bahar gəldi” və s.), mətbuatda Nizami “İsgəndərnamə”sinin “şipşirin uşaq dilli nağılı” kimi dəyərləndirilən “İsgəndər və çoban” operasını yazıb. Bu gün də sevə-sevə izlənilən “Əliqulu evlənir” (habelə, “Məhəbbət”, “Kəndçi qızı”, “Eşq və intiqam” və s.) kimi tamaşalara yazdığı musiqilər isə ayrılıqda səsləndirilməyə layiq uzunömürlü əsərlərdəndir.

Və sonda belə bir şəxsi qənaət: 28 yaşından konservatoriyada müəllim, 5 il filarmoniyanın bədii rəhbəri, direktoru, 1969-dan ömrünün sonunadək konservatoriyanın rektoru vəzifələrində çalışan, 1973-cü ildə SSRİ Xalq artisti adına layiq görülən, 1974-də dünyasını cismən dəyişən bu sənətkar sonraların saysız-hesabsız imza-notları içərisində “ilk beşlik” şöhrətilə yaşamaqda...

17-05-2019

Doyulmaz OBRAZ

Təkrarsız taktları, rəsmi-işgüzar faktları,
həyatı-insani “surət”ləri ilə birgə...

Ərz edim ki, bu real – yəni qeyri-bədii, ədəbi (amma əbədi!) OBRAZ haqda bundan irəliki yazılarımdan sərlövhələri də bir az məcaz-frazemli olub. Onlardan “Melodiya-Adam”ı “qədimdən-qədim musiqi mədəniyyətimizdə yenidən-Yeni – Tofiq Quliyev”, “Bənzərsiz bəndə”ni (bir dostumun poetik heyretinə istinadən) “Tanrı sənsən, bəndə mən, Nə görmüşəm səndə mən!”, “Tofiq Quliyev notları”nı – “ən qaraqabaqların belə xoş ovqatları” qoşularıyla vermişəm...

Ancaq, amma, lakin... bunların heç biri (bir zərb-məsələmizə “mü-daxilə”ylə demiş olsam) ürəyimdəki fanatlıq tikanını çıxarammayıb.

Bəs...

“hər ləhzə yoxdan var” olan sözün gözüne nə qatıb ərz edəsən ki, nəğmələri səslənirkən qəblərə bir ləhzə sa...kit...lik-sa...mit...lik... verməyən bu fenomenin muzobrazına adekvat olsun?...

Bəli...

Sənətə gəlişi Ü.Hacıbəyli klassikalı, A.Zeynallı ultralı dövrə təsədüf etmiş bu bəstəkar Azərbaycan musiqisinin o çox məhsuldar (və bolşevizm çağrılarına rəğmən çoxaxınlı) çağlarında “hamı kimi”liyə uğramayıb. Əksinə, öz duyğu-uyğu tonallığı, diatonik major-minor orijinallığı ilə seçilib, tezliklə adı azman isimlər sırasında çəkilib, musiqiləri ölkənin bütün fonoteka-filmoteka-“teatroteka”larında (və xalq “künülo-qəlboteka”larında) yer alıb.

Bu ifadə-ibarələr ardınca bu “hərcür-hərtür” (“hərdürr”) ritmli bəstəkarın “Qaytağı”-“Sevgi valsı”-“Gənclik rəqsi” tezliklərində qısa (və ənənəvi) bir –

“Məqalə”çilik...

1917-ci il noyabrın 7-də Bakıda (mühəndis-iqtisadçı Ələkbər Quliyevlə H.Z.Tağıyevin Qızlar gimnaziyasını bitirmiş Yaxşıxanım Mahmudovanın ailəsində) doğulub.

Deyək ki, onun gənclik aləmi də sonralar dəstləyib-bəstələdiyi bir sıra ecazkar musiqilərini xatırladır. Belə ki, bəstəkarlığa 14 yaşında - 1929-da Konservatoriya nəzdindəki fortepiano sinfində təhsil alırkən yazdığı (A.Zeynallının tövsiyəsi ilə) “Dərsə gedən bir uşaq” mahnısı ilə başlayıb. Konservatoriyada eyni zamanda iki fakültədə - fortepiano və dirijorluq sahələri üzrə təhsil zamanı polifoniya, harmoniya, xalq musiqisi və muğam özəlliklərini öyrənib. Elmi-Tədqiqat Musiqi Kabinəsində xalq musiqisi nümunələrinin toplanıb-notlaşdırılması işlərində (Bülbülün rəhbərliyiylə) fəal iştirak edib. Ü.Hacıbəylinin təşəbbüsü ilə P.Çaykovski adına Moskva Konservatoriyasına təhsilə göndərilən gənc istedadlar içərisində seçilərək Ümumittifaq caz orkestrində piano ifaçısı kimi fəaliyyət göstərib. 1939-da Bakıya qayıdaraq, Niyazi ilə birgə Azərbaycan Dövlət Estrada Orkestrini yaradıb. Dövri mətbuatda klassik və xalq musiqi sənətilə bəhəm, bu yeni janr haqda analitik-populyar məqalələrlə çıxış edib. 1941-də yaratdığı (402-ci diviziya tərkibində fəaliyyət göstərən) “Qırmızı ordu” ansamblı üçün mahnılar, marşlar yazıb. Qələbədən dərhal sonra hərbi-zərb mundirindən “təgyiri-libas” olaraq, rübabını həmişəyaşar nəğmələr, kantatalar üstə kökləyib.

1951-də aspirantura bitirib, məşhur akademik A.Qaukun rəhbərliyiylə dissertasiya müdafiə edib elmi ad alsa da, sənət onu var səsilə səsləyirmiş...

Elə həmin vaxtlardan paytaxt teatrlarının tamaşalarına (30-dan çox) bəstələrə başlayıb. Musiqi sənətinin əksər janrlarında yaratdığı şedevrlərin fəvqündə isə, əlbəttə, dillər əzbəri, könüllər cövhəri olan mahnıları! Onlardan: “Sənə də qalmaz”, “Gecələr uzun”, “Neftçilər mahnısı”, “Azərbaycan”, “Bakı”, “Sevgilim”, “Sən mənimsən, mən sənin”, “Axsam görüşlərində”, “Bəxtəvər oldum”... Burdaca qeyd edək ki, onun operetla və filmlərə yazdığı nəğmələr də ayrıca mahnı kimi dillərə düşüb.

Ancaq bu... (belə demək mümkünsə) “muzkinematoqraf”ın ekran musiqiləri haqda sözü bu ötərilikdə xitamlamaq heç insafdan deyil. Həm də –

Bunlar –

bitib-tükənməyən bir serial!

Əfəndilər, səksən üç il yaşamış bu sənətkarın adı yetmiş üç filmə düşüb! Onların hamısı haqda nəinki danışmaq, heç adlarını

sadalamaq belə bir yazı üçün mümkünsüz. Amma hələ qeyri-məşhur yaşında (23-ündə) ovaxtlarçün məşhur "Səbuhi"-nin musiqisini yazmış bu bəstəkarın, heç olmasa, yetmişdən yeddisini sadalayım: "Bəxtiyar", "Qızmar günəş altında", "Ögey ana", "Onu bağışlamaq olarmı?", "Telefonçu qız", "Nəsimi", "Qayınana". Və bu filmlərdəki vizual fraqmentlərin emosional təsirini birə-beş artıran musiqi parçalarından birini - "Bəxtiyar"-da ecazkar R.Behbudov vokallığı ilə paralelləşən möhtəşəm muzvariasiyaları, "xalalar"-ın "əndirəbadi" duetlərindəki arxeo-neo taktları, tutma balerin-balerinanın "korafəhim" pianoçunun partitura yanılmasına "təbə" məqamındakı ironik musiqi bəzək-düzəyini, dəniz neftçilərinin "la-la, la-la-la!" nidalarını xatırlayaq...

Bəs, ekranlara çıxdığı vaxtdan əsas obrazı "ikinci ana" qismində sevilən "Ögey ana"?! Bu sual-nidalı təəccübümün "açması"-na həmin filarmonik filmin musiqi müəllifinin "dil" hikmətindən başlamaq istəyirəm. Musiqisini yazdığı filmlərdən birindəki məşhur xitab olmasın, - "Ögey ana"-nı həmin musiqi fraqmentlərsiz (xüsusən, mahnıların) təsəvvür edənləri bağışlamaq olarmı?!

Hə, o musiqi parçaları İsmayılın ürəkparçalayıcı "ana, anacan!" fəryadlarından da yanıqlı, təsirli çıxmırmı? Bu musiqi dili ssenari dilinin səs adekvatı, səda paraleli deyilmi? Əvvəlki ömür fəsillərini qış qaş-qabağıyla yaşamış İsmayıl və bir yaz günü üzü bahar İsmayıl... O yetimin dərini ssenaristdən, rejissordan, operatorndan, doğma atadan, onun məhəbbətini qazanmaqçün özünü oda-közə vuran ögey anadan daha çox aç bilən ən məharətli vasitə orada sadalanan Musiqi deyilmi? Bəli... o meşədə üzü bizə tərəf irəliləyərkən əlindəki dirijor çubuğuvari ağac budağının sehrilə səslənən ilahi taktlar, o təbiət-filarmoniyada "Quuş-lar, quş-lar, nə qəşəng o-xu-yur!" sözlərinə qüvvət kimi gurlayan not-"bəh-bəh!"lər!...

Bir az da, bütün melodiyları xalqa qəlb kimi yaxın olan bu sənətkarın həyati-insani notlarından soraq verən –

Xatirələrdən...

Qızı Lalə Quliyeva:

"Atamın ad gününü ildə üç kərə qeyd edərdik. Pasportunda doğum günü noyabrın 7-si yazılmışdı, nənəmsə deyirdi, mən onu no-

yabrın 5-də gətirmişəm dünyaya. Pasport tarixçəsinə əsaslananlar təbrikə noyabrın 7-də, qohumlarımız 5-də, “çaş-baş” qalanlar isə (“bir gün gec-bir gün tez” zarafatlarıyla) 6-da yığışdılar bizə. Hər-dən anam deyərdi, “ay başuva dolanım, noolub, nə xəbərdi, insan bu dünyaya bir kərə gələr, də”.

Evimizdəki telefonların hər ikisi susmazdı. Yaponiyadan hədiyyə vaxtımız məktub-teleqramlarla qalaqlanardı.

Atam ata-anasının ilki olub və dünyaya gələndə çox çətin bir qərar verməli olublar; bu yeganələrini (əlbəttə, hələlik) illərlə övlad həsrəti çəkən böyük əmimizə veriblər”.

14 yaşına çatanda (artıq, üç qardaş-iki bacılı) Tofiqin “bir sözü iki edilməyən” əmisigildə məktəbə həvəs göstərmədiyini eşidən atası onu öz evinə aparmaq məcburiyyətində qalır.

“Və Tofiq birdən-birə dəyişilir, sinifdə öz fitri istedadı, gözəl ifası, improvizə və bəstələrilə ətrafını heyran qoyur. Həyatında çox ciddi rolu olmuş böyük Üzeyir bəy onun “ümumsimasında gələcəyin təkrarsız sənətkarı”nı görür.

Niyazi ilə birlikdə yaratdığı orkestrə musiqiçilər yığanda Bülbülün ən yaxşı tələbəsi, sonralar caz ansamblının birinci solisti (lakin çoxlarının uzaq qaçdığı “xalq düşməni”nin qızı) Dilarə Bağırbəyova ilə də o vaxt tanış olur. Sənət yolunda başlanan tanışlıq sevgiyə çevrilir, evlənilər və atam o ailəyə də arxa-dayaq olur.

Düz on il Bəstəkarlar İttifaqının sədri vəzifəsində çalışdı, amma evdə də “iş saatları” yaşadı. Problemi olan hər kəsi səbirlə dinləyər, bacardığı köməyi əsirgəməzdi. Yaxın dostu Qara Qarayev yazırdı: “Tofiq adamlara qayğı-rəğbətilə də musiqiləri qədər xeyirxahlıq edir”.

Yaradıcılıqla tam məşğul olmağa vaxtı qalmırdı; iclaslar, toplanmalar, daimi müraciətlər... Amma heç vaxt gileylənməzdi, fəal həyatı çox sevirdi.

Müharibədə itkin düşmüş qardaşı Adilin dərddini ömrü boyu yaşadı. Əmoğlularımdan birinin adını Adil, gənc yaşında vəfat etmiş (yeganə qızı, atamın musiqisini yazdığı “Ögey ana”da çəkilən Cəmiləni 8 yaşında yetim qoyan) rəhmətlik bacımın adını Adilə qoydu...”.

Oğlu Eldar Quliyevin söhbəti çalışdığı sahənin bir titri qədər:

“Mənə sual veriləndə ki, gözəl kino-musiqi nümunələri yaratmış atanızın “səsi” sizin filmlərinizdən nə üçün gəlmir, onun öz sözlərini xatırladıram: “Özünə yaxşı bir bəstəkar tap, işlə”.

Vasif Adıgözəlov:

“Çoxsahəli sənət dünyamızda sayğı-mövqeyinə görə mədəniyyət ağsaqqalı sayılanlar oqədər də çox deyil. Tofiq Quliyev məhz belə sənətkarlardandır. Mənim xəyalımcə, mədəniyyətimizdə T.Quliyev qədər “hərtərəfli” sənətkar yoxdur. Məsələn, o, bəstəkarlarımız içində ən gözəl pianoçu idi. Yaxud, bir söhbətimizdə “Siz niyə dirijorluq da etmirsiz” sualıma cavabında: “Edərdim, özü də yaxşı məktəb keçmişəm. Amma Niyazinin qarşısında dirijorluq etmək günahdır!” - dedi...”.

Bu xatirələri iki dahinin deyimlərilə yekunlaşdırım. Rus bəstəkar Solovyov-Sedoy: “Yoldaş jurnalist, məndən soruşursuz ki, “Tofiq Quliyev mənim üçün kimdir”, hə? Tofiq – mənim “Moskva axşamları”-mı öz “Bakı - əziz şəhər” şedevrinin kölgəsində qoymuş bir gənçdir, dahi bakılıdır!”. Rəşid Behbudov: “Neçə illərdir Azərbaycanın, xüsusən Bakının mədəniyyət-musiqi nəbzi Tofiq Quliyev ritmi ilə döyünür!”

Bir sənət-səbətlik də –

Öz xatirə-xatırlamalarımından...

Sağ ikən əyani-real bir xoş ovqat ünvanı idi – Tofiq Quliyev. Böyük tədbirlərdə, irili-xırdalı məclislərdə ayrıca bir canlı “guşə”, əlavə bir “şöbə”, əndazəli ciddiliylə qadağa-yasaq, xoş təbəssümü ilə “yaşıl işıq” saçan nüfuzi bir ovqat, ayna bir dünya idi.

Notlarının çoxdan çoxu major hiss-duygular saçan, hər sayaq minor-nostaljidən uzaq olan bu Melodiya-Adamın oturuş-duruşundan, sir(r)-sifət, söz-söhbət, təhər-tövründən də musiqi dalğalanırdı...

Deməzsizmi, onun bircə notunu eşitcək, hər kəs deyəcək; Tofiq Quliyev!

Elə ki gördün ən usta pianist-fortepianist də taktları yığb-yığışdır bilmir, - deməli, Tofiq Quliyev!

Əsərlərinin çalımında piano-fortepianoların şirmayı dilləri sürməyi ağızlarına sığmaz ki! Instrumental-sentimental rəqsləri zamanı klarnetlərin, saksofonların klapanları “şalako” vurmaqdan bir hovur dincəlməzlər, ha!

Budu haa; gah leysan, gah tufan, gah lirik meh, gah şıdırğı yağış, sentimental yağmur!...

Heyf ki, bunları yazıda səsləndirmək, bunlara qələm-dirijorluq etmək olmur...

Tək elə zümzümələmək yox, bu çox aydın sənətkarın apaydın musiqiləri içərisində bəzi şıdırğı nümunələri layiqincə qavrayıb mənimləmək də müşkül! Bəlkə... dahiyənə düşünülmüş mətləb-mənalı üçün elə o sayaq-səviyyəli də qavrayış gərək...

Zövqləri cənnətə, qəlbləri rıqqətə, sümükləri oynaya səsəyən bu bəstəkar rübabında melo-“atəş”lərdən hürküşmədən düzümlənən uçar-qaçar səfləri - bülüllər solist, ceyranlar marafonist...

Taktlarında melo-“qamçı”lardan cıdırılanan ilxılar, forte nişan-namçılardan yurtalanıb-çadırlanan, tərəkəməliyi tərk edib xalqlaşan, mədəniyyətlənib-millətləşən tayfalar - Qıratlı türkzətlər öndə!...

Nəysə...

... adamın könlünə çox incə mətləblər pıçıldayan bu zər, bu zərif nəğmələr haqda nə desən, nə yazsan da, ünvanın yarı-parasını belə ifadə edəsi deyil.

Elə lap cavanlığından formaca Qədimə, ömrün son an-akkordunda isə məzmunca ən Müasirə, ən Yeniyə oxşayan Kişi...

Daha nə?

Qurtaran deyil. Bu canlı partitura-məmləkətdə belə olay-mənzərələrin sayı hesabsız, sanbalı çox, sonu yox...

Sadəcə, düz iyirmi il bundan öncə susub getmiş cismi əbədi olaraq dahi sələfləri dünyasında, ismi daimi olaraq zirvəsinə çatmaq istəyən xələfləri aləmində...

Və... yeri behiştlik bir şairimizin “Əbədiyə qəh-qəh çəkər əbədi dünya” deyiminə çox da bənd olmayaq; bu əbədi dünyanın əbədi “bəh-bəh” möhürlüləri də olub, olacaq...

Öz mahnılarının birində “Gedər bir gün bu gözəllik, sənə də qalmaz” deyilsə də...

06-11-2020

Yaxın Şərqi ifadə etmiş İFA

Bunu Muğamın Cabbar Qaryağdıoğlu
MƏQAMı kimi də ifadə etmək mümkün...

Bu MƏQAM düz yetmiş bir il canlı yaşanıb və hələlik ondan bir qədər çoxdur da ki, efir-ekranlarda yaşanmaqda...

Hələ on üç yaşı tamamlanmamış dillərə düşüb bu növbəti “Şuşa Möcüzəsi”! Ecazkar nəfəsi, bəni-adəm “cəh-cəh”lərilə ifaçılıq sənətimizə dünyəvi “bəh-bəh”lər yağıdır.

Qeyri-adi vokal ustalığına məşhur akademiklər, bəstəkarlar heyran qalıb, Şalyapin “Əfsanəvi Şərqin möcüzəvi Səsi”, Yesenin “Şərq musiqisinin peyğəmbəri”, bir italyan səyyah “arıq bir boğazda yüz-bir cür səs!” – deyə təzim ediblər bu Səs qarşısında...

Camaat deyərmiş; “Yerdə bəşərilərə löyün-löyün dad yaşadan, göydə uçarlara qanad saxladan Cabbar!...”.

Dövrün “millət ataları” da yüksək qiymətləndirib bu Səs oğlu SƏSi. Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti dekadasında Stalinin “Bəs, Qafqazın qoca qartalı hanı” sualını eşidən təşkilatçılar 15 saata C.Qaryağdıoğlunu Moskvada “hazır!” ediblər və bir neçə gün sonra “dahi rəhbər” onun “Şərəf nişanı” ordenilə təltif edilməsi barədə fərman imzalayıb. Yerli “ellər atası” – M.C.Bağırov isə bu “Zər kişi”ni tez-tez nərd oynamağa dəvət etdirərmiş...

Bütün Şərq arealı mütəxəssislərinin fikirlərini ümumiləşdirmiş olsaq; yaşadığı dövrdə “vokal sənəti və dinləyici” tandemi məsələsində Cabbar Qaryağdıoğlu ilə müqayisə ediləsi ikinci bir müğənni yoxmuş. Adı “dünya vokalının yalnız və yalnız ən görkəmlilərilə yanaşı çəkilən bu sənətkar”ın çox güclü dramatik-tenor səsi həm də son dərəcə lirik-minor ruhu ilə seçilib. Lakin lent yaddaşlarındakı “antik nümunələr” şəhadət verir ki, mentallıqca, əsasən, ağır-ağlaşma, mərsiyə-təziyə sədaları altında doğulmuş bu virtuoz sənətkar major muğamların, təsnif və mahnıların da mahir ifaçısı olub...

Bu fenomen öz unikal sənətkarlığı, dövrün “ən yüksək oktava” sahibliyi səbəbilə Avropanı belə heyretə gətirərək özünü Varşavaya “apardıb” (1906), səsini qrammofon valına yazdırmış ilk azərbaycan-

lı xanəndə olub. Sədası İran şahının, Osmanlı sultanının açıq və “qapalı” məclislərindən gəlib...

Bir az da –

Özümüzünkülərdən

1913-cü ildə Tiflisdən Bakı milyonçusu Ş.Əsədullayevin qızının toyuna dəvət alıb, məclisi əzəldən axıra məftunluqda saxlayan və bax elə bu yazı qəhrəmanımızı hədsiz sevinc, həzz-feyzdən ağlatdıraraq, onun “aləmdə məşhur” qavalını özünə bağışlatdıran Seyid Şuşinski: “Cabbar oxuyanda, elə bil, qüvvətli bir dağ çayı daşaraq aləmi selə-suya bürüyüb qabağına qatırdı! Şükür ki, mən o seldən salamat çıxa bildim...”.

Ayrı-ayrı söhbət, xatirə və yazılarında bu “yoxuşlar sənətkarı”nın yetmiş ilin hər birində bir zirvə fəth etdiyindən, fövqəladə istedad və füsunkar sənət ədaləri ilə “musiqi tariximizin qızıl dövrünü yaratmasından”, səhnələrdəki ötərgi sükutı, oturuş-duruşu, adicə qaval vuruşuyla belə bənzərsiz sənət drammatizmindən bəhs etmiş Fikrət Əmirov: “Cabbar Qaryağdıoğlu xalq musiqisinin həm də düşünən beyni idi”.

Saysız dostları içərisində ən yaxını Qurban Pirimov: “Mən hələ sənətini bu cür istəyən adam görməmişəm. O, beşini oxumaq üçün yüzünə qulaq asardı. Çox mütalibə edər, məcun sözlər seçərdi. İfa etdikləri həm əxlaqi, həm bitmiş-bişmiş olardı. Ağzını heç vaxt yüngüllüyə açmazdı, mərifətli, daim mənalı sözləri göyərdərdi. Deyərdi, xalis sənətkar camaatın başını qatmaz, mərifətini artırır”.

Süleyman Ələsgərov: “Dünya vokal məktəbi tarixində heç bir müğənni 70 il oxumamışdır. Qaryağdıoğlu 83 yaşına kimi ancaq tarın “do” kökündə oxumuşdur. Bu isə ifaçılıq aləmində ağlagəlməz cəsə-rət, məharət və möcüzədir”.

Qızı Şəhla xanımın xatirələrindən isə, ən azı, Ustadın füsunkar “Rast”ının “Üşşaq”ı qədərincə:

“Ailədə 8 uşaq olmuşuq; 6 bacı, 2 qardaş. Mən anadan olanda “Cabbar əmi” (biz də hamı kimi onu belə çağırırdıq) məni Şuşaya aparıb, İsa bulağında suya salıb, evə gətirəndə deyib ki, həə, bu uşaq da oldu tərtemiz şuşalı!...

Səsini göz bəbəyi kimi qoruyardı. “Səs də Allah vergisidir” deyər-di. Muğamlara canından can verirdi.

Mülayimdən də mülayim idi atam. Bizi dünyalar qədər istəyirdi. Ən çətin, hirsli məqamlarında da anama qarşı çox diqqətli idi! Anamın özündən eşitdiyim “ilk əhvalat”: Atam İçərişəhərdə ikimərtəbəli bir ev kirayələyibmiş. Bir səhər aynadan həyətə baxarkən bir qızın ağaclara su verdiyini görür və pəncərə ağzındakı koldan bir gül dərib yerə atır. Qız yuxarı baxanda atam bir könlüdən min könlə vurulur. Demə, ev sahibinin qızıymış. Sabahısı dostlarını elçi göndərir və...

...Günlərin birində də Üzeyir bəy atamı çağırır deyir ki, ekspedisiyalarda neçə-neçə el-ağız nəğmələri toplamısan, Konservatoriyada nə qədər mahnılar oxumusan, zümzümələrlə 30-dan çox mahnı nota köçürülüb. Bir sözlə, sənə on min manat zəhməthaqqı yazılıb. Get, kassadan götür. Cabbar əmi isə deyir, mən bu mahnıları nə özümçün yığıb-toplamışam, nə də pul üçün. Hamısını bu xəzinənin öz sahibi üçün – xalq üçün etmişəm!...

Xalqdan topladığı 500-dək mahnı içərisində öz yazdıqları (“Gülə-gülə”, “Bağcadan gələn səs”, “Bu gələn yara bənzər”, “Sona xanım”, “İrəvanda xal qalmadı”, “Xumar oldum”, “Qalada yatmış idim” və s.) az deyil və onlardan bircəsi haqda: “Ay dərya kənarında bir ev tikmişəm”.

Hə, kirayədə yaşadığı günlərin birində pəncərədən atdığı bir gülə qanrılıb baxan 15 yaşlı (özündən 30 yaş kiçik) bir qıza vurulan, elçisi-nə “evi olmayana qız yoxdur” deyilən, tezliklə tikdirdiyi (üçmərtəbəli, 20 otaqlı) imarətin hər mərtəbəsi hazır olanda sevincindən bir muğam dəsəgahı oxuyan Cabbar əmi ev tam hazır olanda qoşub bu mahnını.

Xan Şuşinski: “1933-cü ilin payızında məni Bakıda konsert verməyə dəvət etdilər. Opera teatrında böyük “Şərq konserti” idi. Hamı oxuduqdan sonra dedilər: “Heyratı”, oxuyurlar: Cabbar Qaryağdıoğlu və Xan Şuşinski”. Pərdə açıldı. Cabbar əmi oturdu Qurban Pirimovun sağında, mən sə onun solunda. Cabbar əminin vardı 72 yaşı, mənim 32. Hə, Qurban mizrabı tarın pərdəsindən götürməmiş Cabbarın cıknəsi salonu bürüdü. Elə bil top atıldı! Boynuma alım ki, 20 ilə yaxın xanəndəlik etdiyimə baxmayaraq, bu sənətkarın qarşısında həmişə özümü itirirdim. Nəysə, özümü ələ alıb, başladım. Cabbar əmi keçdi “Heyratı”nın zilinə – “Üzzal” pərdəsinə. Çasıb qaldım. Bu, muğamat tarixində görünməmiş bir görəcək idi! Birdən dayanıb mənə ayaq verdi. Mən sə onun vurduğu xalları iti zəngülələrlə eynilə təkrar edib, tarın son pərdəsindən iki pərdə də aşağı endim. Salonu alqış bürüdü. Zaldan çıxanda Qurban dedi, ay Cabbar əmi, bu uşağı

niyə elə çətinliyə saldın, qayıtdı ki, Qurban, qəsdən elədim, imtahan-
na çəkdim. Sonra da sağ əlini kürəyimə çəkib dedi: "Halal olsun sənə
çəkdiyimiz zəhmət!"

Və... bu təkrarsız Səs və Şan-şöhrət sahibindən, "Ümumxalq
Əmi" sindən bugünkü "qardaşoğlu" - "bacıoğlu" xanəndələrə -

"Segahi" nümunələr...

"Bir gün bir neçə yoldaşla dükanda oturub söhbət edirdik. Bir uşaq
gəlib dedi ki, Rəsul əmi, bu axşam Carçı Məşədi Daşdəmirin toyudu,
sən də dəvətlisən. Cabbar Qaryağdıoğlu oxuyacaq. O, bunu deyib, götü-
rüldü, bizsə biləmmədik bu nə toydu; Məşədi Daşdəmirin toy-nişan ya-
şdımı?! Oğuldan-qızdan da bir züriyyəti yox... Nəysə, "Cabbar xəbəri"
hamımızın ürəyindən oldu. Axşam dükanı həmişəkindən tez bağlayıb,
getdik. Yüzə qədər qonaq vardı, Cabbar da öz dəstəsilə məclisin yuxarı
başında. Toyun "padşahı" Kərbalayı Şükür deyəndə ki, camaat, Məşə-
di Daşdəmirin toyuna xoş gəlibsiz, hamı gülüşdü. Vəziyyəti belə görən
Cabbar söhbətə qarışdı:

- Camaat, bildiyiniz kimi, Məşədi Daşdəmir xalqın xeyir-şərində
çox çalışıb. İndi isə qocalıb. Bu məclisi bu halal kişiyyə kömək məqsə-
dilə düzəldib, sizi dəvət etmişik...

Mən Cabbarı çox dinləmişdim. Amma o məclisdəki ürəylə oxu-
duğunu görməmişdim. Məclisdə əyləşən tacir və sənətkarlar pulu
miz üstünə yarpaq kimi tökdülər. Məclisin axırında Cabbar Məşədi
Daşdəmiri çağırıb dedi bu pulun hamısı sənindi, Məşədi, indiyədək
el yolunda elədiyin əməllər qədər halalın olsun!"

O, belə xeyirxahlıqları bütün ömrü uzununu davam etdirib. Mə-
sələn, yaratdığı "üçlük"lə Varşavadan qayıdarkən (1912) Mosk-
vada təşkil edilən "Şərq konsertləri"ndən yığılan pulu Rusiyada
konservatoriya tələbəsi Üzeyir Hacıbəylinin təhsil ehtiyaclarına
ödətdirib. Konsert afişalarının çoxusunda: "Bakı şəhərində yaşa-
yan yoxsul müsəlmanların xeyrinə", "Yoxsul müsəlman tələbələ-
rin xeyrinə" və s.

Şəxsi mülkü ötən əsr əvvəllərinin məşəqqətlərini yaşayan milli
Azərbaycan ziyalıları (M.Ə.Sabir, M.Hadi, Ə.Nəzmi, Ə.Qəmküsər)
üçün "arxayın söhbət", "isti xörək" ocağı olub.

Deyərmişlər; Cabbar oxuyanda adamın başqa heç nəyə həvəsi qal-
mır...

Bu “qalmır” kəlməsi onun büsbütün müəllifi olduğu bir mahnısını xatırlatdı mənə. O mahnının adı isə mübahisəli: “İrəvanda –

“Xal” qalmadı, ya “xan”?

1974-cü ildə – bu azman muğam Ustadının vəfatının 30-cu ildönümündə tələbə yoldaşlarımla Filarmoniya bağından keçərkən qulağım bir dəstə sənət adamının söhbətindən bu sözləri çaldı:

– Cabbar əmi uzun illər bu xalqın əsl toy-büsat dövrünü olub...

– Əşi, nəinki toy-büsat, həm də, bir-birindən geri qalmayan Nikolay-Lenin-Stalin dövrlərinin ictimai ovqatı, mənəvi məlhəmi, ürək qutu da olub!

Onlardan bir-iki stol aralıda “əyri oturub, düz danışan” iki qoca isə “İrəvanda xal qalmadı, ya xan?” mövzusunda qızgın “debat” da. Ərz edirdilər ki, bu mahnını Cabbar əmi İrəvanın toy məclislərinin birində binələyib. Belə ki, qız atası sərpayı ilə xanəndəyə bir qızıl onluq göndərib buyurur ki, bu qəşəng “bəy tərif”nin ardınca bir gözəl “gəlin tərif” də eləsin. “Köhnə kişilər” onun iltimasına gülsələr də, Cabbar əmi madar qız atasının xətrinə dəymək istəmir. Amma bir şərtlə; gərək gəlini məclisə gətirsinlər ki, o da, nişanələrinə baxıb söz qoşa bilsin. Belə də olur. Cabbar əmi gəlinin boy-buxununa baxıb, hərəkətlərini izlərkən baxışları üzündəki qoşa xalda ilişib qalır və tarzən Qurban Pirimova him edir ki, bəs, “gəl dalımcə”. Haman mahnının məram-məğzi isə bu olur ki, yəqin, bu qoşa xala, bu ecəzkar gözəlliyə görə bu mahalda necə bir qırğın düşüb ki, daha bəy-xan qalmayıb...

Belə deyilsə, onda, əcəba, bəyəm o gəlin İrəvan boyda böyük bir mahalın xallarını yıgıb “üzünə düzdürüb”müşmü?

Deməli, nə? Heç nə, “xan” deyiləcəyi halda “Yerevan” İrəvan olaraq anıla bilər. Və... ovaxtlar sovetlər “bəy-xan” ifadələrindən, xanəndələr sovetlərdən xoflanandığından “xan” “xal” kimi oxunmağa başlanırdı...

“Səsilə çıraq söndürən” –

bu azmanın uşaqlıq çağlarından.

Bu vergi-Səs 31 mart 1861-ci ildə bəxşi-barat edilib. “Harada” sualına ehtiyac yox; belə bir ilahi səs harada doğula bilərdi? Əlbəttə, “Qafqazın təbii konservatoriyası”nda – Şuşada!...

Həmin “konservatoriya”nın məşhur “Seyidli” məhəlləsində cəlvələnən bu Səsin boyaqçı atası Cabbarı da öz davamçısı etmək istəyirmiş. Özü də “öldü var, döndü yox” qətiyyətilə. Lakin bir rus həkimi ilə məxficə sövdələşən bu uşaq (gələcəkdə başqa bir rusun təbiri ilə – “Şərq musiqisinin peyğəmbəri”i) canını boyaqçılıqdan qurtarır. Belə ki, həkimin tapşırığı ilə Cabbar özünü xəstəliyə vurur; yemir, içmir, gündən-günə sınıxır və bir gün bu ata o məşhur “doxdur”dan belə bir söz eşidir: “Oğlun vərəm xəstəliyinə tutulub. Əsəbləşdirsəniz, hər hansı istəyi əleyhinə getsəniz, xəstəliyi şiddətlənər, uşağı məhv edər”. Bununla da ata onun xanəndəliyinə rüsxət verir.

Nə yaxşı ki, belə olur. Yoxsa, əsrlərin ən böyük xanəndəsi hansısa növbəti bir boyaqçı dükanında “özüyçün bala-bala deyən” həvəskarlardan biri də ola bilərdi...

Cisminə qəni-qəni rəhmət, Səsinə dünya durduqca güllü-güllü məhəbbət...

Nə xoş ki, bir qərinədir gedə bilmədiyimiz Şuşada Cabbarın Ruh Səsi ilə rastlaşacağıq...

31-03-2021

Könüllər-qəlblər bəstəkarı...

Payızda doğulub, payızda köçmüş bir müasir ulu – bahar-nəğmələr dolu Sabitoğlu...

Sevib-seçdiyi hər şeirə, hər səhnə və televiziya tamaşasına, kinofilmə yazdığı musiqilərin elə “əzəl-mübtədası”ndaca müəllifi bəllənən, davamınca da – eyzən bir yenilik, orijinallıq, bir fəthi-fatehlik manifesti sədalanan Emin Sabitoğlu...

Sənətə ilk qədəmindən duyulan bu “manifest”ə bəstəkar-dinləyici “memorandum”u da demək mümkün; necə ki “Fərhad qaya çapanda, Yadına Şirin düşər”, eləcə də – notlar qəlbə yatanda, yaddaşa Emin düşər...

Oxucularımız içərisində bu qənaətə şərik olmayan varsa, güman ki, onlar reallıqda nə “Belə ola həmişə”, “Bağışla”, “Hanı o çağlar” kimi sentimental situasiyalar yaşayıb, nə də – “Bakı, sabahın xeyir”, “Bir axşam taksidən düşüb payıza” sayaq meteorik-melodik ab-havalara düşüblər...

Bəli, bu bəstəkarın musiqi taktlarının əksəri bəzi mətnlərdəki sözlərdən daha səlis “danışır”, obyekt-subyektləri xəyalda daha real canlandırır, aşiq-məşuqluğu daha obrazlı, poetik, lirik vəsf edir...

Bu yerdə... “rəhmətlik” sovet ədəbiyyatşünaslığı “üslub”una (məsələn, “Oktyabr inqilabından əvvəl cəmiyyət qadınlarımıza mal-heyvan kimi baxırdı. Aşiq Ələsgərin “Dedi, nişanlıyam – özgə malıyam, Sındı qol-qanadım, yanıma düşdü” misraları bizim bu fikrimizi təsdiqləyir” və s.) ehtiyac duydu qələm könlüm.

“Payız gəldi, uçdu getdi quşlar, Sən də getdin, bax, - yağdı yağışlar...”

Nəşrindən sonra oxucusuna sadəcə, hansısa fəslin gəlməsi, “statistik” quşların və məchul bir yarın getməsi, ardınca da növbəti sinoptiki bir hadisə informasiyaları ərz edən bu misralar, nəğmələşdirildiyi vaxtdan bəri dinləyicisini niskil-idillik yarpaq xışiltıları, xiffətli qanad çırpıntıları, hər kəsin həyatında yaşanan ayrılma “aman”ları və nəhayət, hicrani çiskin-leysanlar aləminə qərq etmirmi?...

Beş yüzdən çox huşaparan mahnı, doqquz qəşşət-dirən komediya, qırxa yaxın bədii və sənədli film bəstəkarı olan –

Bu bəndə –

tarixin minor çağlarının birində göz açıb dünyaya...

Çöl-bayırlarda “repressiya”, ev-eşiklərdə “depressiya” terminlərinin “gül” açdığı 1937-də. Bir qaravuz “37” payızında üzü yaradıcılığa, ağavuz gələcək-görəcəklilyə doğru doğum. Qırımından qır daman günlər, həftələr, aylar. Orta məktəb mübahisələrinin birində bir sillə vurduğu erməni sinif yoldaşının “Ara, məni dö-gürsən-dögürsən, bəs tovarış Stalini nöş sögürsən?!” şərinə görə, “ev tənbehi” olaraq, ad gününün qeyd edilmədiyi 1947-ci ildən on il öncə doğulub. “Gecəyarı” nəqarətli qapı tiqqılıtlarını xatırladar deyə, körpələri ovundurmaq üçün kətil-stol taqqıldatmalarına da tabu qoyulan dəmlərdə. Hamının “böyük qardaş” dilində danışması dəbinə görə, məhəllələrdə Tükəzban xalalara “тетя”, Əmikişi dayılara “дядя”, Əlimərdan babalara “дедушка” deyilən çağlarda...

Deyirəm, bəlkə onun otuz il sonra – “2-ci (əslikarda 1-ci) ana dili” mizin hələ də dəc dövründə yazdığı “Şirin dil” mahnısı öz alovunu elə o “boz” (“buz”!) dövrdən götürübmüş?..

Ancaq onun həyat-sənət yollarında şad-xürrəm, oynar-gülər qismətləri də az olmayıb. Atası dövrün ünlü ədibi, hər biri sənətin bir sahəsində parlayan dostlar, konservatoriyada korifey Qara Qarayevin sinfi!

Özündə də az olmayıb: Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında təhsil alarkən onda o keyfiyyətləri görürlər ki, ikinci kursdan Moskva Dövlət Konservatoriyasına keçirmək qərarına gəlirlər. Oranı bitirən kimi, 24 yaşında “Azərbaycanfilm”də musiqi redaktoru, Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında bədii rəhbər təyin edilir, sonra konservatoriyaya müəllim dəvət edirlər. Bu vəzifələrin, peşələrin “kədr arxası”nda isə biri-birindən gözəl səs-sədalar qımıldanır, günlər keçdikcə simfoniya, simfonik poema, simli kvartet, skripka və fortepiano üçün poemalara, kantatalara çevrilir.

Bu sənətkar –

istər “naməlum” xalq nəğmələri, istərsə də bəlli bəstəkar mahnılarının zövq-duyğu planetimizdə yaratdığı musiqi dəryasına axmış ay-rica bir gur çay!

Bu mahnı “oligarx”ı “uzaq – yaşıl ada” sədalı şedevrlərilə bu xalqın qəlbinə yaxından-yaxın nəğməkar. Bir neçə işində müştərəklik etdiyi atasının – görkəmli bir ədibimizin əsərlərindən birinin adıyla desək, – “yaxşı adam”...

Bu məqamda musiqisevərlərlə ədəbiyyatsevərlərin ictimai-sosial zövq “konfrantasiya”larına (yaşlılar nihilizminə) bir konsensusluq gətirim. Yəni yeni - “muzukalrı” nəşillər oğul Eminin “Uzaq - yaşıl ada” kimi yüzlərlə nəğməsini dinləyib “şok” a düşərkən, köhnə konservatorlar da ata Sabitin “Yaxşı adam”, “Toy kimindir?” kimi gözəl əsərlərini xatırlayıb keyf eləsinlər. Qoy məşhur “Hicran” tamaşasında oğulun musiqi qijovunda ləzzətlə ləngərlənənlər atanın libretto-mətn dərinliyinə də düşsünlər. O dərinlik ki, yaşıdan-başından asılı olmayaraq, hamını belə bir fəlsəfəyə qərq edir: təkə istedadla hər şeyə nail olmaq olmaz. Yəni sənət, mədəniyyət xadimi olmaq üçün ayrıca bir tərbiyə iksiri də var ki, onu “ailə” adlı ümummüəllimdən başqa heç bir elm, alim kəşf edə, övladın milli vətəndaşlıq kitabına nəşr edə bilməz. Siz bizim şeriksiz milli ekran şedevrimiz olan “O olmasın, bu olsun” filmində bütöv bir millətin bütöv bir vizual həyat şəklinin necə sənətkarlıqla yaradılmasının (və bunun vur-tut saatyarımlıq müddətə sığışdırılmasının!) fərqindəsinizmi? Əgər belədirsə, bu filmin ssenari müəllifi Sabit Rəhmanın bu qədər tərbiyəli, intellekt, məhsuldar, çevik, universal, təvazökar, milli oğul yetirə bilmək yaradıcılığının da fərqiə varmaq gərək...

Qulaq asın...

Hə, söhbət onun mahnılarından gedəcək, axı...

Adını unutduğum bir müəllifə görə, Emin Sabitoğlu öz mahnı yaradıcılığında birinci şəxsin cəmindən təkinə - “biz”dən “mən”ə modulyasiya edə bilib. Həmin müəllifin bir rus müəllifdən gətirdiyi sitat da, hələ sağlığında “böyük, çətin əsərlərdən çəkinib, asan mahnı arxasında gizlənməkdə” suçlanılan Emin Sabitoğlunun sahə (mahnı) “dissertasiya”sını bütün müqəyyəd opponətlərindən qoruyur: “Fikrimcə, dövrümüz öz ədəbi-mədəni inikasını həm Şostakoviçin simfoniylərində, həm də Solovyov-Sedoyun mahnılarında tapmışdır”.

İndi “Gün keçdi”, “Ad günü”, “Dədə Qorqud”, “İstintaq”, “Qaçaq Nəbi”, “Bəyin oğurlanması” filmlərindəki gözəl mahnıları, musiqi parçalarını xatırlayaq. Bunların hansı biri bitkin bir simfoniya, kanta-

ta, kapriçcio təsiri bağışlamır? Əgər məqsəd hər bir əsərlə dinləyicini, tamaşaçını, xalqı təkcə “üzü küləyə” yox, həm də “üzü sabaha” aparmaqdırsa, onun kvartet, yaxud mahnı olub-olmamasının məsələyə dəxli yox...

Deməliyə ki, Emin Sabitoğlu da musiqi aləminə ötən əsr ədəbi aləminin “60-cılar”ı kimi daxil olmuşdu; hər şeydə bir cəsarət, hər nüansda bir yenilik, orijinallıq, yeni baxış...

Bu mahnıları dinlədikcə (musiqi ilə sözün yüzə-yüz həmrəyliyi, aralarındakı “sukeçməz”liyi hiss etdikcə) belə bir qənaət də hasil olur ki, Emin Sabitoğlu mətnə münasibətdə barmaqla sayılasi bəstəkarlardandır. Onun musiqilərində, bəzən, mətnlərdəki poeziya poetikasını üstələyən notlar duyulur. Bu musiqi nümunələrindəki hər ton, hər çınqı məsnəvi stilli poemalar kimi qafiyələnir, hər biri öz məzmun-ritm civarında qiya-fələnir. O, yağışdan, qardan, meşədən, hicrandan, vəfadan – nədən bəhs edərsə, dinləyici həmənəcə o obyekt, o mövzu, o ovqat üstə köklənir. Onun kədərli mahnıları sevinc-şadlıq şərqlərindən, yumoristik musiqilərindən xronometrajca qısadır, lakin, əgər məzəli mahnıları (məsələn, “İnsaf da yaxşı şeydir”) adamın əhval-ovqat dadına çatmasa, neyləsən də saatlarla “qaş-qabağın yerlə gedər”...

Hələ neçə-neçə teatr tamaşasına yazdığı musiqilər...

Dostları danışirlar ki, –

“O, hər an, hər gün tələsirdi”...

Tək elə harasa gedib-gələndə yox. Gec yatıb-tez durmaqçün də, musiqilərini yazacağı tamaşa-film ssenarilərini bir neçə dəfə oxumağa da, dadlı-duzlu yumorlarından, intellekt söhbətlərindən doymayan dostlarıyla az görüşüb, çox məmnunluq yaratmağa, “Əgər gecə yarısı sizi oyadıb üç orkestr üçün iki mövzulu beşsəslı fuqa yazmağı təklif etsələr, bunun öhdəsindən gəlməlisiniz” (Q.Qarayev) kimi fəlsəfi postulatları qabaqlamaqçün də tələsirmiş. Milli xəyal tarixindəki “ötən günlər”inə qurban vermək istədiyi “gələn günlər”ni öz zəhmət dolu sənətilə ləbələb doldurmaq istəyirmiş. Lakin zamanın macal notları onun “Dayan, zaman, dayan!” taktlarına bənd olmadan ötür, ötür, ötürmüş...

Yuxarıdakı abzasların birində sözləndiyim o qaravuz “37” pəyızındakı üzü yaradıcılığa, ağavuz gələcək-görəcəklıyə doğru olan Olumun əbədiyyətə qayıdışı haqda danışmaq zamanı yetdi.

Hə, o çal-çağırılı cismani gələcək altmış üç il sürəcək, 2000-ci paryızda sona yetəcəkmiş. Rejim erası yaşayan zəhmətkeş xalqın ürəyinə xoş-beş ovqatlar bəxş edən bu sənətkar ürək bolşevik hakimiyyətinin (məsələn, “şəxsi heyət” üzvlərindən birini “Sırası Əhməd” kimi vəsf etdiyi sovet ordusunun “Xocalı” şərikliyi), erməni daşnaklarının (1988-89 deportasiyası zamanı 25 uşağımızı diri-diri dəmir boruya doldurub ağzını qaynaq etməsi və s.) vandalizm simfoniylarına dözmədi. Səksən üç il əvvəlın bu ayında (2 noyabr) dünyaya gəlmiş bu başdan-başa Nəğməzadə bəndə iyirmi il öncənin elə bu ayında (18 noyabr) əbədiyyətə getdi...

Burda bunu da demək gərək ki, müstəmləkə yasaqlığı və Qarabağ məğlubiyyəti illərində o sayaq əzm-izmlə çalışmış bu bəstəkar, gör, bu cəbhə qalibiyyəti çağlarımızda nələr yaradardı!...

Nəysə...

Bu nisgilli ab-havadan sonra yazının “repertuar”ını dəyişməli.

Siftəsinə də ərz edim ki, bir an öncə yazını bitirmək haqda düşünürkən, dedim, bəlkə bir az da bu bəlli bəndənin “Bəlkə”indən bəhs edim. Sonra da qaldım məəttəl ki, həcm mətləbli bir yazıda heyretəmiz söz-səs düzüülüşlü, kuplet quruluşlu, vals ritmli, qəribə, qərib duyğular oyadan bu əsrarəngiz fortepiano prelüdü haqda “söz evi”ni necə qurub başa çatdırmalı?...

Belə...

Yaxşısı budur, bəlli “payız” mayalı mahnısının havası başımda, bir çox (və ən çox populyarlaşan!) mahnılarının möcüzəvi ifaçısı Flora Kərimovanın sədası könlümdə, bu çiskinli, lakin Qarabağ qələbəli 2020 noyabrının axşamı durum düşüm sahilə sarı. Özü də, vaxtım çox, pulum az olsa da, məhz taksi ilə. Yəni, belə ki, gedim, görüm, “Bir axşam taksidən payıza düşmək”lik, “hayana, haraya gedə bilməmək”lik necə olur...

18-11-2020

Səs kanı pilləkani

Aləm-Mirzə avazlarında üzüyoxuşa,
kəlam-mirzə yazılarında üzüenişə...

Neyləməli, ay Mirzə dayı, “yazı”nın yazısı belə yazılıb bineyi-qədimdən; yönü üzüaşağıdır. Sizin sənət vahəniz “do”dan üzüyoxuşa, bizim peşə sahəimiz “si”dən üzüenişə...

Amma nə qəm, büsbütün xoşovqat Dədəm! Yuxarıda böyük Yarıdan, aşağıda - Onun yaratdıqları! Bu yaradılmışlar - milyardlar arasında mində bir, milyonda yüz yaradıcılar da var ki, onlardan biri Sən!..

Hə, başlayaq. Düşək sənin “Səs kanı pilləkani”ni qalxmağa. Amma onların sayı saysız olduğu üçün, tutalım, məchuli-yetmişdən məlumi-yeddiyə düşmək çıxılmazlığındayam. Bu “layihə” belə bir “ideya” da hədəfləyir ki, bu təsadüfi yazı “formativ”i əbədi avaz-not normativi ilə səsleşsin. Əgər belə də demək mümkünsə, yeddi not-saz və yeddi ad-söz...

Getdik!

Hə, “do”...

Noolub, babam?! Hara belə? Nə tələsirsən, cavanları yora belə?! Yaşına demirəm, sağına-soluna, yarına-yoldaşına bax, ay yoldaş! Hə, va çox istidir axı, ay təbi bu təbii hərərətdən də qaynar baba! Tələsmə, dadaş, bir az asta, yavaş-yavaş...

Hə, ümumovqat hay-harayımız, daim müasir, həmişəcavan - qos-qoca Mirzə dayımız! İndi mənə bu günəşli gün kimi aydın oldu ki, sən məclislərin birində qocalara “çıxdaş” kimi baxan bir şou-mou cavanına niyə belə bir atmaca atıbsan: “Qoca kötöklər üstündə çox cavan şivlər doğranıb, bala!”

Yox, səninlə daha yaxşı ayaqlaşmaq üçün, yol yoldaşlığından ayrılıb, sənət daş-qaşlığına keçmək gərək...

Bir an ayaq saxlayaq...

İkinci pilləni bütün səsləri səsləndirməklə çıxmaq: do-re-mi-fa...

Paaa, isti nəfəsimi kəsdi ki, ay seçmə-çəşmə nəğmələrilə canlı sərinkeş payımız! Kələyimi kəsdi mənim bu bür-kü-nün kür-kü...

Deyirəm, qoy qalan üç səsi də sənin Səsin səsləndirsin. Əlbəttə, texnikada. Səsləndirsin, bir “pəs” sərinlənim. Bir hovur anti-isti rəhət edim. Nəfəsimi bacadan, nitqimi he-ca-dan qur-ta-rım. Birnəfəsə danışa, birqələmə yaza bilim...

Hə, a-u-di-o!

Hə, haydı, ən yeni texnika! Elə cavanlığından ahıllaşib-qocamanlaşmış unikal-universal səslə bu sənətkarı pillə-pillə bir az da ucamanlaşdır. Əlbəttə, ən sərin mahnısından başla. Qo-ra-bi-şi-rən aydı, axı!

Aha, “Liman”. Əla! Ohoo, nə gözəl meh gəldi! Bahoo, gözlərimdə qövsi-quzeh yarandı, duyğularına şəh düşdü. Ora bax, küçədəki Xan çinarın bürküdən yarımcan yarpaqları da pırıl-pırıl titrəşdi. Sərinə bir yel də əsdi...

Oyy, dəcəl nəvəm pultu qurdaladı - “Tək səbir”i yarımçıq kəsdi...

Pultu bəri elə, ay incim. Pultu ver, öz ağagil-bəygül qınlarını bəyənəməyib, “Maykl-Şeyk”l donlarına bələnən atan kimilərinin ədaniyyət səfsəfəsinə qoşulmamağınçün sənərin hələ ting zövqünü elə bəri başdan təkrarsız milli mədəniyyət fəlsəfəmizə calayım. “Bəri başdan” demişkən, hələ şirniklənilib-çirkənlənmiş başını bir az da ləzzətlə yırgala bu səsə, canım-ciyərim! Ay sağ ol! Bə nədi igidim, onlar ifaçılarına əl-ayaqları ilə reaksiya verirlər, biz beyin-başımızla. İndi şip-şiyin dilinlə mənə cavab vey. De göyüm, bu bədən üzvlərinin hansı daha ali, daha qanandır? Hə, sənənləyəm, ay elə indidən qonşu qızçıqazlara “saçlayına gül düzüüüm” deyər, ahıl sənətkarı yamsılayan cahıl xatakar!

Ey pəncərəm ağzına qonan cütlük - cənab və cənabə kəpənəklər, siz hardan bildiniz ki, növbəti nəğmə “Kəpənək” olacaq? Hə, qoy bu aşiq səs allı-ballı sədalarıyla bizi yelpikləsin, ithaf personajı olan sizsə öz xallı qanadlarınızla bir-birinizi. Amma bu dəfə “Qaçdım sənənin dalınca mən...” deyəndə tutduq verin ha, bir-birinizə. Nədən ki, hava çox istidi - çox yormayın özünüzü. Nə özünüzü incidin, nə də sağlığında çox yorduğunuz bu qocaman sənət kavalərinin ruhunu...

Hə, nəfəsim bir az genəldi, çal-çağırı yaylağa tay Mirzə dayı! Sənənin sərin hava-havacatların havayı deyil ki? Heç bu da zarafat deyil ki, neçə illərdi bir-birindən qaynar gələn bu yayların ən ütücü günlərində yadıma öncə Sən düşürsən.

Həə, bu da -

“Uzaq, yaşıl ada”

Görəsən, şair bu kəlmələrin məna ilmələrini doğrudanmı belə toxuyub? Onun “Ayrılıq bir dənizdir” mübaligəsini başa düşdük, bəs sən niyə növbəti poetik informasiyanı elə fantazik-muzik, elə dramatik-melodik təqdim edirsən ki, biz də belə sentimentalik işə düşürük? “Sən uzaq, yaşıl ada” adlandırdığın o gözəli öz ecazkar taktlar yelkəninlə o qədər uzaqlara, hicrin elə qərib-qürbət məsafələrinə aparırsan ki, bu qaynar istidə adamı sənət-cənnət üşütməsi tutur...

Nəysə, Mirzə baba, sənin bu “yaşıl ada”nda dirçəlib, yüzbir mahnından otuz doqquzunun fonunda minbir “moda” işlətmək fikrindəydim, alınmır. Qırxıncı mahnın haqda isə lap sonda “son söz” əvəzi bir can-söz deyəcəm. İndiliksə, ay Mirzə dayı, ey başdan-başa məzə dayı, yaşca “köhnə”, başca, zövqçə təptəzə babam, növbəti pillədə sənin gənclik zamanənin leksikonu ilə “Mirzə teatrosu”ndan bir düjün -

Retro-fikirlər...

Hə, bir pillə yuxarıda söylədim axı; hər il yayın qızmarında yadıma düşürsən və oturub yazmaya bilmirəm. O fikirlər, faktlar içərisində isə elə “retro”ları var ki, onları “pero”lamamaq olmur. Məsələn, necə təkrarlamayım ki, sən dünyaya ən isti ayda (iyul 1913) gəlib, ən soyuq ayda (yanvar 2003) gedibsən (Noolmuşdu, tabutun arxasınca gedən minlərlə pərəstişkarının kədər yaşılarını bir az soyutmaq üçün?). Sən doxsan il yaşayıb, bizimçün oxumaqdan doymadığın kimi, mən də doqquz ildir bu sənsizliyə dözəmməyib, istilərdə sənin sənət çətir-ətirinə sığınub yazmaqdan bıqırmıram. İrəliki yazılarımdan ilkinin başlığıyla isə lap “gül” vurmuşdum: “Nəğməli yaşam odasından, “uzaq, yaşıl ada”sından ayrı düşmüş Mirzə dayı, o dünyana salam olsun bu dünyandan!” O uzun başlığı belə bir füzun yarımbaşlıqla da müdafiə etmişdim: “Mahnıların sayından, Allahın verdiyi yaş payından, şax şəxsiyyət, şux sənət, qaynar həyat eşqindən ki uzun ha deyil bu başlıq, ay Mirzə baba!..”

Sənin doxsan illik bioloji, yetmiş illik sənət ömrün, indilər efir-ekranlar hesabına beş-on il yaşayan müğənnilərin ömürlərindən çox qısaadır. Bu - yağışdan sonra çıxan “şlyapatimsallılar” qızmar yaylara sərinclik gətirə bilmirlər. Elə bil bunların əksəriyyətinin göbəyi səsküyi-“şum”da kəsilib, boğaz ətləri dara-barayi-xırmanda yabalanıb...

Görəsən, sənin doğulduğun ilin yayında necəymiş Bakıda havalar, Mirzə bakılı? Qoçu Əsgərli, Məşdibadlı Bakıda. Sən öz ecazkar səsinlə o ağsaqqal aşiqin kinoportretinə necə polifonik cizgilər əlavə edibsən, ustad! O çağların min, bu vaxtların daha çox cavanına, sortbasort “inteqreyşn-yevropeyşn” cayıllarına dəyən İbad kişini öz fenomenal vokalınla daha da zavallılaşdırmısan. Bax bu an mənim xəyalım onun öz qoçu dəstəsilə Rüstəm bəyin üstünə hücum səhnəsinin iştirakçısıdır. O səhnənin baş qəhrəmanlarından biri də sənin Səsinidir, Mirzə qədəş! Sənin sədan o səhnədə necə qoqazlanıb-avazlanır! “Allaha and olsun, budur de-yi-rəm! Qızı mənə, qızı mənə gərək verə-sən! Ver-məsən hər-gah!..”

Məzən olsun, ay Mirzə kişi! Deyirlər, bəstəkarlar məhz sənə ifa etdirmək istədikləri mahnıların “hə”sini alınca “do”dan “lya”ya səslər çıxarırmışlar. Alnına qalxmış pırpız qaşların enincəyədək əl-amanda qalırırmışlar ki, kənək qoz, hənək qız yiyəsi timsalında bərkə saldıqın o “hə”ni verəcəksən, ya yox. Əlbət, əvət, düz edirmişsən; axı sən bununla milyonların “hə”-“həri”sini, “bravo”-“şedevro!” sunu almalıydın!

Pilleyi-axşamlamaq...

Səninlə bağlı düşüncələrimin birindən sürüşüb o birinə düşə-düşə axşamı düşürdüm. Bu an sənin “Bir axşam”ın lap yerinə düşdü. Mahnıları mənə sanbalına görə seçib-sonalamağın bir yana, sözləri necə aydın, necə duru tələffüz etməyin özgə bir aləm! Avazın misraların aşıqlərilə məşuqlarını bir-biriylə necə qovuşdurub-tutuşdurur, “əğyar”larını necə tutaşdırır?! Hicranları sız-sız sızıldadır, göz-gözə vüsalları köz-köz qovuşdurur, aa! “Taylı tayını tapar” qafiyələr sənin səsinin bir gülündən uçub o birinə qonur, haal!..

Amma bütün bunlara - Allahın günəşsiz “şərr” axşamına, sən bəndənin “Bir axşam”ına və neçə gündü bu yazı ladında vurnuxan bəndənin sənə vurğunluq ehtişamına baxmayaraq, hava hələ də istidir. Yaman istidir, aman baba! Amma sənə bağlı bir xatirə bu bürkünün də hovunu alır. Bir vaxtlar ADU (BDU) tələbələr ilə görüşündən qalmış xatirə. Böyük hind sənətçisi Rac Kapurun “Avara” filmindəki eyniadlı mahnısını “cılxa azərbaycanca” ifa etməyinin “cılxa bolşevik” tərbiyəsilə silahlanmış ədəbi və musiqi ictimaiyyəti tərəfindən necə süngüləndiyindən bəməzə-balməzə gap edib, o ki var güldürdün bizi.

Hələ Kərbəla əhvalatı! 1956-cı ildə - ateizm qılıncının dalı-qabağı kəsən dəmlərdə - o dövrün ən xoflu ifadələrindən biri olan “sovet nümayəndə heyəti” tərkibində qırmızı Moskvadan edilən o “qara səfər”də - sən, Rəşid Behbudov və Çingiz Sadıqov “həm ziyarət, həm ticarət” məsələsinə yalnız birinci tərəfini tutursunuz. Müqəddəs ziyarətəgaha buraxılmağınız “kəlimeyi-şəhadət”i bilməyiniz hesabına baş tutur. Rus sənətcilərindən birinin “çto takoe kalmei-şaxadat?” sualına isə əsl Mirzə-məzə kodu tapırsan: “Məncə, bu, Lenin yoldaşın “seçilmiş əsərlər”ində izah olunub”...

...Sən bu diskdə axırıncıdan əvvəlki mahnını oxuyursan: “Daha nə istəyirsən”. Mən isə bundan sonuncu pilləni kontekstləyirəm:

Daha nə istəyirəm?

Yəni, sən öz dünyanı dəyişdiyin gündən mən hər ilin yayında əlimə qələm alıb səndən yazıram və hər dəfə bu mahnını eşidəndə, hər dəfə elə bilirəm, bu xitabın bir qırağı da mənə aiddir. Doğrudan da, ötən səkkiz yazımda sənə haqqında nə bilib-bacarıram, sənətini nə qədər sevirəm - hamısını demişəm. Bəs, yaxşı, daha nə istəyirəm?!

Yox, estrada “ədəbiyyat”ımızın yek Mirzəsi, Azərbaycanda səhnə sərbəstliyinin, ifa ayın-şayınlığının tək banisi, yox. Məsələ bura-sındadır ki, hər il amansız istilər düşəndə, bədən bürküdən bişəndə, qələm daşa ilişəndə mütləq yığışıb sənə “ovqat kurortu”na pənah gətirməliyəm - pul-pənəsiz turistliyə oylaq baba!..

Və bu da sonuncu mahnın: “Kimlər gəldi, kimlər getdi”. Əlbəttə, “bu dünyadan, bu dünyadan”. Doxsan doqquz il əvvəl bir qızmar yay günü bir evə inqə-lad bəbə kimi gəldin, doqquz il öncə bütöv bir ölkə-evdən ustad baba olaraq getdin. Yüz illiyinə də ki, daha nə qalıb? Sənlik bir il, mənlik daha bir yazı.

Vəssalam, Mirzə zirvə. Artıq gecdir. Danışdıq, ahlaşıb-uflaşıb, bəh-bəhləşib, ruhlaşıb-qutlaşıb yüngülləşdik. Bundan öncəki səkkiz sərən yazı-gecəmi çıxmaq şərtilə, bütün əvvəlki gecələrdən səpsərin bir gecə keçirdik - 16 iyul 2012 tarixinin 23:00 saatında...

Qoy bir çıxım, görüm, bayırda necədir hava?...

18-07-2012

Varaq rübab oylağına...

Xəyallanaq “Qırxqız” yaylağına, vaysınaq “İsa bulağı”na,
həsrət qalağından çıxıb, qalxaq qeyrət oylağına,
“Qaragilə”!...

Sənin məcun Səsinə, mərcan sədanı dinləyəndə gözlər bir nöqtəyə dikilə, ağızlar açıla, qaşlar alınlara qaçıla qalır, ay “Qaragilə”. Məz-munda qatı, mənada bayatı həyatını incələyəndə isə hisslər sıxıla, duyğular darala, nəfsi-nəzərlər - mahnılarından birindəki “maral”a nisbət, sarala qalır. Yəni, bu dünyada həsrəti-hicrə salxım-salxım, vəsli-yara gilə-gilə, vay “Qaragilə”!...

Ay “Qaragilə”...

İllərdir məchul və nakam bir “qızılgül”ü əsim-əsim əsdirib, səb-rimizi kəsim-kəsim kəsən Kəs. Öz bülbül rübabı ilə xəzan könüllə-ri belə gülləndirən xanım. Xatirələrdə əsasən ozan, hərdən də azan sədaları, kəklik-turac ədaları ilə qalmış başdan-başa tamaşa xatun. Apaydın xalları ilə - dilini yalnız anası bilən lalları da dilləndirən şək-ər ləhcəli. Həng-cəngi həvəsləri, dipdiri nəfəslərilə ərənləri sellən-dirib, ərənləri tülləndirən, segah-dügahi zəngülərilə ahılları belə xəyallandırır bir-birinə bir dönəm də mehləşdirən incə sənət İncisi. Doğma yurd-yuva hicrindən yana, bu dünyada hər vüsala “heç” söyləmiş, xalqın “aydınlıq” adlandırdığı suyu - Xan Arazı “qanlı” tutub, o dünyaya yana-yana köç etmiş cənnət Gözəli. Bu “gəlimli-gedimli dünya”ya 1933-də gəlib, qıpqısa bir mahnı sürəsiyəcə yaşayıb, “son ucu ölümlü” dünyanı 1983-də tərk etsə də, bu xalqın zövq dəftərinə qızıl hərflərlə yazılmış Səs-səda Qəzəli -

Rübabə xanım Muradova!...

Mahnılarının birində dönə-dönə təkrarladığın “Səbrü-qərar, səb-rü-qərar!” kəlmələrindən də hiss olunur ki, sənin kimi həssaslar, yurd həsrətli kövrəklər çox yaşaya bilməzlər. Amma, hər halda, bu qədər sənət yatır, səs-avaz qatırı müqabilində əllicə il nəmənəymiş səni Tarı, ay saysız-hesabsız sevrələrinin qısqanılmaz Yarı?!

Amma qoy hələ bu minor məsələ sonraya qalsın; “söz vaxtına çəkər” deyimi baxımından ərz edim ki, Sən o vaxt o dünyaya nə qədər tələsmişdinsə, mən də bu barədə elə o qədər ləngimək qəsdindəyəm, Xanım, hey! Öncə Sənin bu dünyadakı toy-büsatı izlərin, bu xalqa bəxş etdiyin dəm-dəsgahi sənət həzlərin barədə.

Bunların isə sayı da çox, sanbalı da.

Misalçün, nərmənazik könüllərə yönlədiyin: “Sənsiz ey şux, mənim xoş güzəranım yoxdur”. Qəlbi qəlblərdə muçur-muçur bitirdiyin: “Ağac o-lay-dım, yol-da du-ray-dım, sən gələn yol-lara köl-gə sa-lay-dım”. “Ay su gələr arxa-nova, ay tökülər çarxa-nova” deyər şəlalələnilib təsdiqlədiyin “Yar yardan ayrılsa da, ay məhəbbət ölünəcə var” və sair.

Hələ özgür muğam, fundamental xalq mahnıları Sarayımıza nəqş etdiyin özəl səs-səda ornamentləri, doğəl nəfəs-zəngülə şəbəkələri! Yazılarımın birində mən bunları əsl Ustad nəqqaşları, xanım XA-Nəndəliyi adlandırmışdım. Bir qədər ərki-ədə ilə bunu da qeyd etmişdim ki, kaş mən bu yazını yaz ağzı - Sənin bu dünyaya gəlimin ayında yazıb, muraz-muradıma yetmiş olaydım! Ki, heç olmasa, ifalarındakı alov-atəşlərə, o tayımızda qalan ilk məhəbbətindən yana nisgil siləli həyat dramına, bu dünyadan yarımca əsrlik bir ömürçüklə getməyinin ağrısına qüvvət verən bu qorabışırən istilər tilişkəsinə ilişməyəydim...

Sənin böyük sənət dəyəri əyarına müqabil sözlər, təsvir-təfsirlər tapa bilmədiyim səbəbindən, belə-belə bəhanələr, könlüyərə “Qaragilə”! Sənə butaylı bizlərdən daha bir köynək (və bir göynək...) yaxın Şəhriyar Dədə demişkən, “bir biləydim”, bu saat mənim bəzi sözləri yaza-yaza (hərdən də sər-xəyalım aza-aza) zümzümələdiyim də ruhuna əyanımı, bağrıparə Qaragilə?! Bu ecazkar muğam, təsnif və nəğmələri zümzüməyi-gülləmələrdən sonrasa, qələm muma dönər, kəlam pərşuma və könül deyər; -

Nə Sənə sevgi qəhətədi, nə mənə öygyü...

Onun qızılgülü əssə də, sənin səbrin kəsilməsin, könül. O, yaxşı bildirdi ki, bu xitabı kimə etdiyini biz də bilirik. O vaxtlar nəinki bütün hal və Rüstəmi-Zal əhlinə, hətta xof-xəfiyyə qövmünə də gün kimi aydın idi ki, o, mahnıda “trafaret” bir Yara xitab etdiyi halda, “mahna”da böyük bir Vətənin digər tən yarisinə səslənir. O bu ilahi nəğməni bu

tayda - Bakıda oxuyub lentə aldırsa da, “Dərbənd aralı, könlüm yaralı, Bir yar sevmişəm, Qaragilə, - ellər maralı” bəyanını ürəyində məhz Təbrizdən car edirdi.

Bu, onun can-qanovuz rəngli səsindəki Təbrizləyün nisgildən əlavə, milli nəfs-nəfəsindəki məsafə irəqliyindən - mənəbə-mənsəb uzaqlığından da hiss edilirdi. Bu, coğrafi-relyefi faktlara, ölkəvi-bölgəvi fakturalara da uyğun gəlirdi; axı, bizim (!) sabiq “Dəmirqapı Dərbənd”imiz o tay paytaxtımızdan bu tay paytaxtımıza nisbətdə daha “aralı” idi. Bunları öz xəlqi yanğı-yanıqlı avazı ilə duyuran isə məhz bu o tay-bu taylı ümumazərbaycan Maralı idi!...

Bu nədi belə, görəsən? Sözümdə-sovumda nəsə çatmır, deyəsən...

Hə, kəlmələrimdə urvat-urva kəmliyi var. Bütün zərgər könülləri mərmər Səsinə, şirin şivələri şəkkər ləhcənə qataq, ay Qaragilə! Bileysən bunnari niyə deyəm? Əlbət, Sən hələ-həlbət bileysən! Vəli, mənüm söz-sovim, filməsəl, o vaxti şurəvinin fil qulağında yatırdığı bir qisim-qövmədi, qıza!...

Bu heynidə o zamanlarkı “zəmanə-züü”çülərə xitabən haşa bir haşiyə; heç bilirsiniz o cür siyasi çağlarda o cür mətləbləri hiss edib, bu cür hisslər keçirmək nə demək?!

Bunu eşidib-oxuyuban bilə bilmək müşkül...

...Bir kərə Rübabə xanımı AzTV-nin dəhlizində yaman halda, lap elə oxuduğu təsniflərdən birinin bir misrası (“Ay bu yaman gündə”...) günündə gördüm və dilimdən bir söz çıxdı: “çöldən çağbacaq, içdən çilik-çilik bir termos”... Yan-yörəmdəkilər bu “obraz”ıma təbəssümləndilər, mənə öz-özümə fikirləşdim: “haçansa bu kumirim haqda yazası olsam, sətirlərimdən qan-qada yağacaq”...

Və bu saat, deyəsən, -

Elə “o məsələ”...

Düz demirəm, ay təkrarsız messo-soprano?!

Düz deyirəm, amma “bilmədiyimiz” mətləblər də var. Məsələn, Sən öz can-cismində yaylayıb-qışlayan qəmu-həsərlərini dinləyicilə o cür ahəngi-zəngulələr, o sayaq bərdaşi-güşələrlə paylaşdın, həmi? Bəs bu saat Səni səssiz-səmirsiz bir qələmlə ifadə etməyə çalışan bu azarkeş-yazarkeşin neyləsin? Sənin “çarxa-nova”yatmaz duyğularını oxucularıyla necə bölüşsün, ay görkəm-gözəllikcə major, bəxt-talecə minor xanım?!

Amma o bəxt, o tale - şair demiş, çox da sevinməsin, qoy. Axı Sən həm də 38 yaşında Xalq artisti olmusan! Özü də, çoxları kimi tək elə “Azərbaycan SSR” sayılı yox, həm də əslı-fıtrəti xalq artisti! Güneyimizin - ad-sanı Şah Xətai şöhrətli Ərdəbilində doğulmusan. Quzeyimizdə - ucqar bir rayon teatrında ikən öz ələm ələminlə bahəm, xoşavaz, bənzərsiz əda və davranışınla böyük aktyorumuz Ələsgər Ələkbərovun gözüne necə ələm görünmüşənsə, dərhal Bakıya dəvət edilmisən. Əvvəl fılarmonıyanın, sonra Opera və Balet Teatrının so-listi olmusan.

Asəf Zeynallı məktəbinin də bəxtəvərlərindən olmusan; uğruna “Seyid Şuşinski məktəbi” düşüb. Opera teatrında isə naxışın birə-beş gətirib! “Sevimlimiz” çağırılmışan, adın dillərə “Əsl Əslı”, “Təkrarsız Xanəndə qız” kimi düşüb, “Ərəbzəngi”nə, “Şahsənəm”inə, “Sənəm”inə bir baxanlar növbəti çıxışlarını səbirsizliklə gözləyiblər. Oxuduğun muğamlar, təsniflər, xalq və bəstəkar mahnıları nəinki statistik heyranların, hətta təbiətən rəqabət-qısqanlıq damarlı sənətdaşların tərəfindən də “məhürbənd”i timsalında qəbul edilib.

Efirlərdə oxuyurdun: “Heydərbaba, yolum səndən kəc oldu, Ömrüm keçdi, gələmmədim, gec oldu”... Məclislərin birindəsə söyləmişdin: “Ay həzərat, bu sözlərin hər biri ürəyimi minbir kərə deşmələr”!...

Və elə bu dəm Haqq dünyaya köçənə qədər yaşadığın qəzavü-qədlərdən -

Seçmələr...

Bu barədə düşünüb-daşınırkən haqqında oxuduğum yazılardan birinin gözəl başlığı gəldi xəyal qənşərimə: “Doldur piyaləmi Arazdan mənim...” Sonra Üzeyir bəyin “Arazbarı”sı səsləndi ruhumda... Yox, belə getsə, hələ də hicrançay kimi axan o Arazın söz-sov dalğaları mənim bu vüsəlməram yazı-arxıma dov gələcək. Yaxşısı budur, keçim oxuyub-əşitdiyim xatirələrdən bəzi fraqmentlərə...

Kiçik bacısı Tahirə Muradova onu bu xalqın “Səs-səda bacılığı” kimi təsvir-təfsir edirdi: “Bacım özündən, bizdən çox bu xalqı, bu milləti oxuyurdu. Son günlərini də mahnıyla yaşadı. Şəkər xəstəliyi sağlamlığını, görkəmini alsa da, sonacan səsinə dəyə bilmədi. Mənim bu işə məəttəl qaldığımı görüncə, deyərdi, ay qız, atamız tez-tez demirdimi ki, “səs bizdə həm Allah vergisi, həm də ölüncədi”?!.

Bu məqamda onun avaz “maddə”sini də yada salmayaqmı: “Yar yardan ayrılısa da, ay məhəbbət öluncə var”?!

Haqq dünyaya köç məqamında bacısına “ayrıca bir vəsiyyə” edir: “O taya yol açılsa, Ərdəbildən bir ovuc torpaq gətirib səpersən qəbrim üstünə”...

Bir neçə ildən sonra Ərdəbilə gedən Tahirə xanım nakam bacısının verdiyi nişanələrlə ata-baba ocağını tapır. Şəhərdəki qohum-əqraba, dost-tanış sovet vaxtı köçüb Şimali Azərbaycana getmiş Mirzə Xəlil İşraqinin adını eşitmədikləri bu “şuralı qızının” pişvazına çıxır.

Ovaxtlar Mirzə Xəlil kişinin nələr saydığını söyləmək çətin, fələyin saydığından isə bir-iki “rəqəm”: Hələ uşaqkən bu ailə gözəl Ərdəbil dağlarına istirahətə gedir. Yeddi-səkkiz yaşlı Rübabə dağın döşündə bitmiş çiçəklərdən dərdikcə-dərir və nənəsi onlardan birini görəndə içini çəkib, vaysınır: “Ay bala, sən neyləmişən?! Bu “Gümüşxəncər” çiçəyi 20-25 ildən bir açır. Bunu dərən adamın əllərini üç ay sərasər yara basar, tale-qismətdənsə yarımaz”...

Belə, “Qaragilə”...

27-08-2021

İslam Rzayev –

indilər işğal altında olan kəndlərimizin birində 85 il öncə
doğulmuş bütöv Azərbaycan SƏSi

O kəndin dərə-təpələrində zəngülə-“külünglər” çala-çala Azərbaycanın sənət zirvələrinə ucalan, milli-mədəni zövqlülərin qəlbini fəth edən İslam Rzayev.

Mahnılarından:

“Bir bulağın iki gözü – biri sənsən, biri mən, yar. Bir almanın iki üzü – biri sənsən, biri mən, yar. Qoşa simin titrəməsi – biri sənsən, biri mən, yar (ardı sonda)...

Bir vaxtlar – oxuyanların çox az (lakin saz!) olduğu çağlarda bu səsə, bu ifaya çox adam bəxtəvərlik oxuyurdu. Onlardan biri də mənim səksəni keçmiş nənəm idi ki, deyərdi, zalım balaları, elə bil, çölün bütün quş-düşünün avazlarını yoğurub yapıblar boğazlarına! Bir kərə də haman o nənəm həmin bu yazı anımlımızın radio-konsertini dinlərkən işlətdi bu sözləri. O an bu xanəndə şirin-sərincə zəngülələdiyi beytlərdəki bir sözü (“Şəh-di lə-biiin”) cıknalərkən nənəmin gözləri doldu və vaxtaşırı işlətdiyi “ümumtərif” təsnifatını belə fərdiləşdirdi: “Bude, bu qonşu Sərdarlı (hansı ki, o Sərdarlı kəndi bizdən düz 35 km. aralı) balası İslam İrzayev kimi! Bəh-bəh... Bəxdəvər səni doğanın başına, a cəh-cəh!”.

Peşəkar qədir-qiymətlərdən

“İslam Rzayev tək elə dinləyicilərinin zövqünü yox, mahnıların, muğamların da qəlbini bilirdi” (Xalq artisti Əlibaba Məmmədov).

“İslam Rzayev zəngülələri kişmiş üzüm kimi gilələyirdi. Qədimdən-qədim muğamın müasir ifaçılığındakı yeni nüanslarda İslamın improvizə payı daha çoxdur” (Xalq artisti Cənəli Əkbərov).

İki tələbə yoldaşımın ötən əsrin 70-ci illərində (metronun “Bakı Soveti” stansiyası qarşısında) İslam Rzayevin özünə dediklərini də xatırlatmaq istərdim. Mais Kazımov: “İslam müəllim, orta məktəb dostlarımdan biriylə yeddi ildi kəsülüydüm. Sizin “Segah təsnifi” nizə qulaq asdım, biletdən alıb getdim rayona, barışdım, bir stipendiyalıq qonaqlıq

verib, qayıtdım". "Ay İslam müəllim hey, şəxsən Sizin və Süleyman Abdullayevin səsinizdən sonra mən kürdəmirli Tofiq Abdullayev həm də qarabağlı olmuşam. Vallah, ola bilər ki, nə üçün sizə sizin ikinizlə də gündüz parta-part vuruşaram, ancaq, atamın canıyçün, axşam gedib radioda konsertinizə qulaq asıb, zülüm-zülüm ağlayaram!..."

Fono-filmoteka yaddaşlarından

Hörmətli oxucum, bu an özünü dinləyici-tamaşaçı "görən"ində də gör və təxminən, 50 il bundan öncə çəkilməmiş (rejissor – Arif Qazıyev) "Şur" televiziya filmini xatırla (və ya internetdən izlə). O filmin bir çox digər keyfiyyət-məziyyətləri öz yerində, İslam Rzayevin ifası özgə bir aləm deyilmi?! Ehtiyac varmı ki deyək; o filmdə qeyri-adi forma və məzmununda təqdim olunan "Şur" muğamının ən zil məqamının ifaçısı məhz İslam Rzayevdir! Elə bir (Şimal qorxulu) dövrün ekranında alovlanan Şərq məşəlləri, bir-birini əvəz edən milli abidələrimiz fonunda fəşindən-səsinədək milli-mental sənətkarlar (Əbülfət Əliyev, Əlibaba Məmmədov, Arif Babayev) içərisində məlhəm bəmləri, zərb zillərilə seçilən İslam Rzayev!...

Bu filmdən sonra İ.Rzayev səsinin sorağı digər kino və telefilm-lərdən gəlməyə başladı: "Azərbaycan elləri", "Bakı bağları", "Havalansın Xanın səsi" və s. 1965-də ekranlara çıxan "Yenilməz batalyon" filminisə xüsusi qeyd etmək gərək. Nədən ki, bu sənətkarın səs tonu, ifa dinamikası o filmdəki faytonçuların qaç-qov əhvallarından əlavə, atların çapış dinamikasıyla da başabaş uyğun!

Tərcümeyi-hal "zəngülə"lərindən

Noyabr (1934, Füzuli rayonu, Sərdarlı kəndi) doğumludur. Qarabağ xanəndəlik məktəbinin layiqli davamçılarındandır. Peşəkar musiqi təhsilini A.Zeynallı adına Musiqi Məktəbində alıb (S.Şuşinski-nin sinifi). ADMİU-nu bitirdikdən sonra filarmoniyanın solisti kimi fəaliyyətə başlayıb. Azərbaycan tele-radiosunun qızıl fonduna daxil edilmiş "Çahargah", "Bayatı-kürd", "Mahur-hindi", "Rast" dəsgahları milli musiqi xəzinəmizi zənginləşdirən nümunələrdən hesab edilir. "Möhür"lədiyi bir çox xalq və bəstəkar mahnılarından əlavə, C.Cahangirovun "Nəsimi", "Aşıq Alı" və s. kantatalarında solo partiyaları da məharətlə ifa edib. Mahnı bəstəçisi kimi də tanınır ("Gəl, inad etmə", "Dağlar başı duman olar", "Almadərən" və s.). Muğam

və mahnılarımızı yüzədək qastrol səfərində təbliğ edib. Pedaqoji fəaliyyətilə yetişdirdikləri hazırda müğənni-xanəndəlik sənətimizin layiqli davamçıları kimi tanınmaqdadırlar. Şəxsi təşəbbüs və səylə “Muğam teatri” yaradılıb. Musiqi mədəniyyətində xidmətlərinə görə 1967-də Əməkdar artist, 1989-da Xalq artisti adlarına, 2004-də “Şöhrət” ordeninə layiq görülüb.

“Xatirələr”indən

“Ustad Seyid Şuşinskidən 17 muğam dəsgahı öyrənmişəm. İndiki xanəndələr kimi 2-3 (uzağı 5) yox ey! Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti üçün proqram yazmışam ki, orada bir neçə mətləblə yanaşı, hər tələbənin 20 xalq və o qədər də bəstəkar mahnısı öyrənməsi məsələsi də var. Bu işlərimə görə mənə professor adı veriblər. Özünən-demək olmasın, bunu ancaq Seyidin tələbəsi edə bilər...”.

“Çox hadisələrin şahidi olmuşam. İraqda Kərbəlanı ziyarətdən, bir neçə konsertdən sonra Kərkükə yollandıq. Oradakı azərbaycanlı əhali arasında yaşayan ərəb və kürd dinləyicilər də mənim səsimi möcüzə adlandırıdılar, bir neçəsi isə soruşdu ki, Azərbaycanda neçə universitet var, dedim bir dənə. Bir-birinə baxıb gülüşdülər ki, “o boyda ölkədə bir universitet?”. Dedim, bizdə ali məktəblər “institut” adlanır və onların sayı 15-ə yaxındır. Soruşdular ki, universitetinizdə hansı dillərdə tədrislər var, dedim, ərəb, fars, ingilis, fransız, rus və sair. Alayı-dolayı suallara başlayanda, dedim, mən sənətçiyəm, bunları tərcüməçimiz Təriyeldən soruşun. Onunla bir xeyli danışdılar və mənə yaxınlaşıb dedilər, “sizin uşaqlar ərəbcəni ərəblərin böyüklərindən də mükəmməl bilirmişlər ki! Bu fikri Bağdad qubernatorundan da eşidəndə, bizimkilərin zəhin-fərasətlərilə fəxr etdim...”.

Və yuxarıdakı -

“Ardı var”ın davamı:

“Bu həyat da iki simdir – bu həm sənsən, həm mən, yar. Sevinc kimdir, kədər kimdir – o həm sənsən, həm mən, yar”...

Və... dünyalar da iki, ustad! Biri – ad (və Qarabağ nisgili!) qoyub getdiyin bu dünya, biri – minlərlə pərəstişkarının rəhmət dilədiyi, cənnət arzuladığı o dünya...

22-11-2019

Bir tar oxuyurdu –

ustad Əhsən Dadaşov ifasında...

“Sənətdə ürək birincidir!” devizilə TARı çırpınan ürəyə çevirmiş, ali hissi qabiliyyətilə qəlblər çalmış, şipşirin, dopdolu çalğısı, san-samballı mizrabı, məna-rənalı musiqi cümlələrilə qulaqlarda ulu səs, hafizələrdə xəlqi avaz, şüurlarda cürəbəcürə rəmlər yaratmış virtuoza sənətkar...

Bu şəxsin (gələcək şəxsiyyətin) adını atasının dayısı, sənətkarlıq dəyərini isə dahi Üzeyir bəy verib.

1937-də “xalq düşməni” adıyla repressiya qurbanı olası o ata 1924-ün sentyabrında dayısına söylədiyi “Bağışla, çox-çox üzr istəyirəm... oğlum olub!” - xəbəyə bircə kəlmə eşidib:

“Əhsən!”.

Ürəyi sevinclə dolu o gənc: “Gəldim məsləhətə ki, uşağın adını nə qoyaq?” deyəndə o zəhmli qoca indicə dediyi tənha sözün əvvəlinə bir kəlmə söz və bir ədat əlavə edib: “Dedim də, Əhsən!”.

Elə bu adamın “debüt” sənət dəyəri, böyük təltifat tutumlu ilk tərifəti də üç kəlmədən ibarət olub: texnikumda görkəmli musiqiçilər S.Rüstəmov, Mənsur və Ənvər Mənsurovlardan dərs alan, məktəbin açıq konsertlərində mütəmadi çıxış edən Əhsən həmin tədbirlərin birində necə bir “Şur” yaradırsa, böyük Üzeyir Hacıbəylinin dilindən belə bir xeyir-dua səslənir: “Əhsən sənə, Əhsən!”...

Ömürcə də –

qısa – əlli iki il yaşamış doxsan beş yaşlı yubilyarın bu sənətə gəlişi haqda qeydləri də lakonik: “1938-ci ildə, səkkizinci sinifdə oxuyurdum, bir gün Musiqi Texnikumunun qarşısından keçərkən gözüm divara vurulmuş qəbul elanına sataşdı. “Tar sinfi” sözlərini oxuyanda bu sənətin görkəmli nümayəndələrinin mizrabla yaratdıqları musiqi möcüzələri barədə xəyallara daldım və sənədlərimi hazırlamaq eşqinə düşdüm. Lakin ata-anamın məni həkim görmək istəyini xatırlayıb, bir qədər tərəddüd etdim. Sonra “gizli” fəaliyyətə başladım; ailəmizdən xəbərsiz, sənədlərimi tar sinfinə verdim...”.

14 yaşlı bu istedad qəbul imtahanında ustad müəllim-tarzən Ənvər Mənsurovdan bu sözləri eşidir: “Belə güclü musiqi qavramınla sən gələcəkdə ustad sənətkar olacaqsan!”.

Bu ustad haqqında yazılmış kitabdan:

“...Konferansyenin incə tembrli səsi salona yayıldı:

- “Şur”. Tarda çalır Musiqi Texnikumunun əlaçı tələbəsi Əhsən Dadaşov.

Yüksək zövqlü tamaşaçılardan ibarət zal sükuta qərq oldu. Məxmər pərdələr ağır-ağır qalxdı. On altı yaşlı Əhsənin səhnəyə peşəkar tarzənlərə məxsus sərbəstliklə çıxması buraya toplaşanların marağını daha da artırdı.

Ürəyi döyünə-döyünə tarı sinəsinə götürdü və neçə vaxtdı hamınınkindən fərqli bu “sədəfli”si ilə ürəyində danışdığı sehr-sirri birər-birər salon əhlinə söyləməyə başladı...”.

Hələ onun işə qəbul “macəra”sı!...

Bəli, görkəmli bəstəkar-dirijor Səid Rüstəmov bu parlaq istedadı rəhbərlik etdiyi xalq çalğı alətləri orkestrinə qəbul etmək istərkən bəlli olur ki, hələ onun pasport yaşı çatmayıb. Və Səid müəllim məsələyə bu sözlərilə xitam verir: “Əhsənin vətəndaşlıq pasportu olmasa da, sənətkarlıq pasportunu çoxdan alıb!...”.

Atası Mirzə Əlabbasın məruz qoyulduğu “tutthatut” illəri haqda nəvəsi – Xanım Əhsən qızının xatirələrindən götürdüyümüz parça isə bir qədər geniş, bir sürə “segah”i: “Babamı həbsə gələnlərin ikisi erməni imiş. Evi alt-üst edib, kitablarını təpikləyib, nənəmin qır-qızılarını aparıblar. Qohum-əqrəbaya görüş vermirmişlər. “Peredaxa”nı çatdırmaqçün anası ilə qardaşı bütün günü növbədə dayanıb geri qayıdırmışlar. Atam danışdı ki, soyuqda-qarda da günlərlə gözləyir, bir doğru-dürüst cavab ala bilmirdik. İllər sonra öyrəniblər ki, sən demə, ataları elə ilk gündən Sibirə sürgün edilibmiş. Sonrakı taleyindənə xəbər tuta bilməyiblər. Deyirəm, bəlkə atamın çalğılarındakı aşırı yanıqlıqlar bir az da o olaylardan yanaymış?... ”.

Əmim deyirdi “hamını əsgərliyə aparırdılar, biz iki qardaşı “xalq düşməni” övladları olduğumuzçün çağırırdılar”. Lakin 1943-cü ildə onları da aparırlar. Cəbhəyə yox, Mahaçqala fəhlə batalyonuna. Ağır işlər, çətin şərait atamın sağlamlığına pis təsir göstərir. Çox ağır xəstələnir. Batalyon həkimi Aşurbəyov onu Bakıya yazır. Burada müalicə olunub sağalır və yenidən S.Rüstəmov onu orkestrə qəbul

edir. Qardaşı isə Bakıya bərk yaralı dönür”.

İllər ötəcək –

o, (F.Əmirovla Ə.Əlibəylinin təşəbbüsü ilə) Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin Xalq çalğı alətləri ansamblını yaradıb, ömrünün sonunadək rəhbəri olacaq. “Zirvə solist”, “dirijor-müşayiətçi, orkestr ifaçısı”, “tükənməz fantaziya”, “etalon orientasiya”, “imzasız bəstəçi” “heyretəmiz təmkin”, “dolğun mizrab” (hələ “dil”ini yalnız peşəkarların bildiyi Əhsənəməxsus “lal barmaqlar”, “xun” və s.) kimi şöhrət notları daxili və (Rəşid Behbudovun ansamblının üzvü kimi) xarici sənət aləmlərinə yayılacaq. Büsbütün özünəməxsusluqla ifa etdiyi, “sehri-barmaqlar”ı ilə hər birində yeni xallar vurduğu, “tazə çalarlar” əlavə etdiyi “Rast”, “Orta Mahur”, “Şur”, “Zabul-Segah”, “Humayun”, “Vilayəti-Dilkeş”, “Çahargah”, “Batyatı-Şiraz” muğamları teleradionun “qızıl fond”unda saxlanılacaq. Daha sonralar məşhur pedaqoq kimi tanınacaq, Bülbül adına Orta İxtisas Musiqi Məktəbində “qızıl barmaqlı tarzən, özəl-gözel nitqli müəllim” sifətilə dəyərləndiriləcək. Bəstəkar H.Xanməmmədov tar ilə simfonik orkestr üçün yazdığı ilk (Şərqdə də ilk) konserti ona ithaf edəcək və bu maraqlı əsərin ilk ifaçısı Əhsən Dadaşov özü olacaq. Ömrünün sonunadək bədii rəhbəri olduğu ansambl vəfatından sonra, ustadın xatirəsinə sayğı əlaməti olaraq, Əhsən Dadaşov adına “Xatirə” Xalq çalğı alətləri ansamblı kimi fəaliyyət göstərəcək...

Və dünya şöhrətli bəstəkarımız Fikrət Əmirov deyəcək: “Əhsən Dadaşovun yaratdığı Xalq çalğı alətləri ansamblının repertuarı öz rəngarəngliyinə, yüksək temperament və ifaçılıq texnikasına görə başqa ansambllardan fərqlənir. Nə xoş və nə milli fəxarət ki, əsas atributu milli tarımız olan bu ansambl respublikamızın hüdudlarından kənarlarda da məşhurdur”.

Qədim, zəngin mədəniyyət xəzinəmizin ən ali zinətçilərindən olan –

Bu sənətkar –

tarixən inkişaf edən, texniki və bədii baxımdan təkmilləşən, müasirləşən muğam-musiqi-çalğı aləmimizin ustad davamçılarından olub. Ötən yüzilliyin ortalarından daha müstəqil və geniş meydan götürən sazəndəlik sənətimiz xanəndəliklə bərabər tutulmağa başlanmış,

getdikcə yeni inkişaf mərhələləri qazanmış, bir çox məşhur ifaçıların (Sadıqcan, M.Cəmil, B.Mənsurov, Ə.Bakıxanov, Q.Pirimov, M.Mənsurov, B.Salahov, H.Məmmədov, H.Bayramov və b.) yetişməsinə səbəb olmuşdur. Əhsən Dadaşov klassik peşəkar ifaçılar içərisində xüsusilə seçilənlərdən, tarın (və udun) çalğı-fantaz elementlərini daha yüksək səviyyəyə qaldırmışlardır.

Muğam və bəstəkar əsərlərinin tar və (ilk dəfə məhz Ə.Dadaşovun öz ansamblına daxil etdiyi) qədim çalğı alətlərimizdən biri olan udda müstəqil-solo ifaçılığı da bu sənətkarın yaradıcılığında xüsusi səslənməyə başlamış, udun ümumi tembr və ahəng palitrası daha da gözəlləşmişdir. Əhsən Dadaşov bir sıra rəng və təsniflərin də müəllifidir. Musiqi mütəxəssislərinin də vurğuladıqları kimi, özünəməxsus zəngin yaradıcılıq yolu keçən bu ustadın ifaçılıq fəaliyyəti çox gur çeşməni xatırladır. Bu çeşmədən çoxları su içib və içməkdədir. Əhsən Dadaşov ifaçılığında elə bir müdriklik, Şərq fəlsəfəsi, Dədə Qorqud müdrikliyi, ululuq yaşılları var ki, onun mahnı, hava-havacat çalğılarından da muğam xəyalatları dalğalanır. Onun yaradıcılıq və həyat yolunu araşdıranlar “Bu sənətkarın ifaçılıq üslubunu səciyyələndirən cəhətlərdən biri də ən sadə musiqi cümlələrindən tutmuş mürəkkəb, virtuoz gəzişmələrədək bütün musiqi komponentlərinin fərdiliyini, çalarlarını bənzərsiz mizrablarla dinləyiciyə çatdırmaq qüdrətində idi” kimi qənaətlərə gəliblər. “O, klassik və professional çağdaş musiqimizi, muğam hissələrini, guşələrini bir-birinə peyvənd edirdi! “Mübahisəsiz şedevr” kimi qiymətləndirilən “Əhsən “Şur”u” buna misal! O, heç bir muğamı qəlibə salmır, hər birinin “ladınəməxsus fəlsəfə”sini yaradırdı...

Sonda... ənənəvi (başqa sözlə, öyrəşdiyimiz) “Leyli-Məcnun”, Əsli-Kərəm” dualıqları əksinə olan bir dastan –

Əhsən və Qədir...

Əlbəttə, ecazkar “Sona bülbüllər” hadisəsi üstdə.

Bunu “Ramedici Əhsən ilə ərköyün Qədirin sənət möcüzəsi” də adlandırmaq olar.

Öncə, onların biri-birilə bağlı dediyi sözlər:

Ə.Dadaşov: “Qədir Rüstəmov başqa aləmdir!”

Q.Rüstəmov: “Mən Əhsən müəllimə bütün ömrüm boyu borcluyam!”

Və 1968-ci ilin qaynar avqustu. Geniş studiyaya təntimiş halda daxil olub, əlindəki qavaldan bərk-bərk yapışib, ətrafını özgə bir dünya kimi seyr edə-edə ansamblə yaxınlaşan arıq, çəlimsiz, “qayışbalıdır” oğlanın nəzərləri bir neçə gündü onu dilə tutub, “yola gətirmiş” Əhsən müəllimin təbəssüm dolu üz-gözündə gəzişəndə qulaqlarına bu sözlər dəyir: “Uşaqlar, bu çox cavan, əla dəlisov, əcəb ərköyün, əntiq məğrur oğlan Ağdamdandır, adı Qədirdi, Asəf Zeynallıda oxuyur. O biri oxumağını isə indi görərsiz. Məlumunuz olsun ki, bu gün xalq mahnısı “Sona bülbüllər”in məşqinə başlayırıq. Bunun neçə saat, neçə gün, neçə həftə davam edəcəyi isə... bu çox cavan, bu əla dəlisov, bu əcəb ərköyün, bu əntiq məğrur oğlanın bizə iltifatından asılı ola-caq...

...İldırımli anlar, şimşəkli məqamlar yaşana-yaşana başa gəlmiş, “daşlı-kəsəkli yollar” keçibən ərsəyə yetmiş bu möcüzə-ıfannın alınmasında heç də az zəhmət çəkməmiş ansambl üzvlərinin xatirələrindən yaranmış belə bir ümumi qənaət:

Qədirin səsi Əhsən müəllimi, tarzənin təlatümü xanəndəni boğurdu elə bil. Əhsən müəllim sanki tarı yox, Qədirin ürəyini çalırdı. Onun gözləri də – barmaqları kimi, Qədirin səsinə səs verib oxuyurdu. Qədir misralardakı cəm şəkilçilərini (bülbül+lər, sünbül+lər və s.) yanğı və ustalıqla vurğuladıqca, Əhsən müəllim yenidən oyanır, yenidən çalmağa, yenidən müşayiət etməyə başlayırdı...

Bəli, –

Deyirlər...

o günlər deyirmişlər, bəli, bəli, bəli, nəhayət, tədbirlilər tədbirlisi Əhsən müəllim ipə-sapayatmaz Qədir Rüstəmovu oxuda bildi!

Təbiətin o qızmar, sənətə, yaradıcılığa ictimai-sosial vurğunluğun o qaynar çağlarında Qədirin minbir şıltağına dözübən, nəhayət, ondan belə bir sənət məcunu “qoparan” bu ustad – o ağırbatmanlıqda olan Əhsən müəllim 17 variantda yazılan o “Sona bülbüllər” lentini təbərriktək qoltuğuna vurub tele-radio komitəsinə qaçıbmış...

O “Sona bülbüllər”i ki, yarım əsrdən çoxdur hər kərə səslənəndə nübar kimi dadlanır...

11-09-2019

“...Heç məni demirlər”?!

Səni hər vaxt deyiblər, deyirlər, deyəcəklər, - Qədir!...

Sən “zalım” isə qırx ildir deyirsən: “Elə yar, yar deyirlər, heç məni demirlər...”

Özü də məsələ burasındadır ki, bunu dünya durduqca söyləyəcəksən.

Əbədi olaraq deyəcəksən və yandırır-yaxacağın gələcək nəsillər də “elə biləcək” ki, bu yanıqlı, bu ilahi, bu sazənin Səsdən savay zövqüncə bir barın olmayıb, sənə könül verən bir yarın olmayıb...

Belə də yanlış-yanıltmaclıqımı olar, ay bu xalqın ən qədir-qiyətlilərindən olmuş Qədir?! Oxuduğun muğamların hər məqamına, hər təsnifinə, mahnılarının hər zənguləsinə vurulan minbir yar olduğu halda, bu nə rəydir yaratmışan - öz dövrünün gözəlləri bərədə?...

Öz Günəşliyinlə görünmə imkanı vermədiyən “ulduz”lar sızlamaqdan ki, heyhat-hekayətlənməkdən ki; “elə “Qədir-Qədir” deyirlər, heç bizi demirlər”, sən şikayətlənirsən; “...heç mə-ni de-mir-LƏR”!...

Bəli, Qədir Rüstəmovun əsl-vəsl dinləyicisi olmuş, olan və hələ çox-çox olası hörmətli oxucu nəsillər! Fikrinizi sonuncu abzasda böyük hərflərlə yazdığım cəm şəkilçisi üstə - Qədirin şəhdi-şəkər qatıb vurğuladığı “LƏR” yangısı ocağında cəmləşdirin. Bu arzu-təklifimə dəqiq əməl etsəniz, “gör bu böyük sənətkar haqda nələri qoyub, nədən danışır?!” kimi ənənəvi-“klassik” iradlara meyllənənlərin sayı azalar və hamılıqla belə deyərik: -

Bizcə...

...Qədirin bütün ifaları, sədayi-üyütlüləri, zəngulələri böyük hərflərlə yazılmalı, yazılmadığı təqdirdə, bunu oxucu özü öz xəyalında böyüdüb oxumalıdır.

Burada seçkinləşdirdiyim “LƏR” isə özgə bir aləm, ayrıca bir mövzu! Elə Qədirin “əsl-vəsl dinləyicisi” ifadələrini də elə-belədən vurğulamamışam. Bu qəbil dinləyici-oxucular Qədirin həmin cəm şəkilçisini necə füsunkar sənətkarlıqla vurğuladığının fərqiində olmamış olmazlar...

“Sona bülüllər” xalq mahnısıdır və deməli, mətni də xalqındır. Qədir Rüstəmov qədər əlyazmalarda, nəşrlərdə - oxuculardan tutmuş ifaçı və dinləyicilərə qədər - hamı üçün sıradanbir mahnı, sözügedən şəkilçilərdəki mütləq və ifası hər kəs üçün suiçimi kimi bir şey. Amma siz onun “LƏR”-ini ayrıcana xatırlayın. Bir də, bir də, bir də səsləndirin qulaqlarınızda. Qəlbinizdə övürüb-çevirin, zövq xəlbirinizdən, sənət ələyinizdən keçirin. Gözləriniz önünə gətirib vizuallaşdırın və görün, təkcə bu şəkilçi içində neçə və necə şəkillər var! Buradakı ilk iki misradakı “LƏR”lər sanki üçüncüdəki bədii “qarğış”a - “Gülün yarpıza dönsün”ə ayaq vermək üçündür. Burada dinləyicini ayıqlama cəhdi, duyquqlama cəh-cəhi var. Ayıq-duyuqlanmışlar üçünsə, kitab-kitab xitablar var. İndi, ayrıca bir əsər təsiri bağışlayan bu “LƏR”lərin huşuğu “vurğunvurmuş”luğundan aylar-ayılmaz, “Elə yar, yar deyirlər” xiffətinə düşüb, “heeç mə-ni de-mir-LƏR!...” təəssüf-tilsimindən çıx görün, oxucu-dinləyici həmkarım!...

Mən özüm də çıxammıram deyə, bu xalvar-xalvar “var”-hallar, kitab-kitab səs-xitablar sahibinə beş-on -

Cavabsız suallar...

Bəllidir ki, təbiətdəki canlıların da hər növü üzrə hegemonu, ayrı-ayrı yığnaqlarının liderləri, “manqa başçıları” olur. Əgər bülüllərin də başcısı olursa;

- Yenə qonub yan budağa, nə sızlarsan, nə bozlarsan yana-yana, ana bülül?! Təbii - amma həm də ismi-pünhan “cəh-cəh” ansamb-lınızdan varıb yoxluğa getmiş bir ismi-məlumdan yanamı, sona bülül? O “solo-bülül”süzlükdənmi ötrü “fəsli-gül”ü gözləmədən, car-həvəsə, birnəfəsə oxuyursuz, “dil qəfəsə qoymadan” ötürsüz? Artıq iki ildən bir az azdır sizi qoyub getmiş bir cəmiyyət cəh-cəhkeşinin xiffətindənmi, ay təbiət bəh-bəhkeşləri?! Adamların “Qənirsiz Qədir” adlandırdığı “nadir”sizmi qalmısınız? Xiffətdənmi - avazda “xaric” vurub gah-gahlanır, sədada “məxaric” edib ah-ahlanırsız?

“Cıdır düzü”ndəki son festivalı da yad edirsənmi barı, bülül?.. O günlərdən bəri oralara gedə bilməməyimizdən yana bizləri də öz ismi-şərifinlə bağlı adlardan bax-bax bu an xitab edəcəyimə qoşmaqda haqqı olan “xarı-bülül”! Tez-tez də “problematik”cəsinə “nədən?” - deyə çalıb-oxuduğumuz “hər yerin əlvandır, köksün altı sarı bülül”!...

Daha innən belə “sona bülbüllər” yox, “yana bülbüllər”mi, ay təbiətin dahi bəstəkarı, ey cəmiyyətin ruhi nəğməkarı!?

- Sağlığında “Qoyma özgə budağa qona bülbüllər, Tək sənə yaraşır “Sona bülbüllər” yazmış şair Hafiz Baxış, “Qədirin səsi Dədə Qorqudun sözlərinə bənzəyir” demiş şəhid Kamil Heydəroğlu, “Qədirin üyültüləri qədim xalı-xalçaların çeşnilərinə bənzəyir” söyləmiş Xudu Məmmədov, ruhunuzla da nəsə bəyan etməzmissiz?...

- Dil-dil ağıların, ipək nənələr?...

- Ürəklərdə sel-sel başsağlığıların, əlli milyonluq soydaşların?...

- Ayrıca bir canlı səs-sənət məktəbinin bizdən ayrılıb getməsindən yana, yana-yana “can-can!”mı, Azərbaycan?!

Daha Qarabağ dərdinə bir igid ömürlük səbirdən sonra, adına “son mənzil” deyilən qəbirmi, Qədir?!

Hə!...

Böyük sənətimizdən, qədim mədəniyyətimizdən bir qənirsiz Səs getdi - səssiz-səmirsiz əbədiyyətə...

Bu “gəlimli-gedimli”, səslə-küylü dünyadan o birinə - əbədi qalın, sirri-sükunətli dünyaya bir Səs verdik. Ölümlü dünyaya ölüm-süz Səs!

Şəxsiyyət vəsiqəsində yetmiş yeddi yaşa çatan bu Şəxsin ifası, sənət vəsiqəsində altmış yeddi ilə yetən bu Səsin tərz, dədə-babalıq rəmzi qədimdən-qədim, ləzizliyi şirindən-şirin, səda fəlsəfəsi dərinə-dərin, çəkiliyi qu tüküycə, vəznliyi ağırdan-ağır. Alovlu bəmləri oddan odluca, zilləri ucadan-uca, sal-salğarı qocadan qoca!

Bu Şəxsin özü də təkrarsız doğulmuşdu, Səsi də!

Bu Şəxsin özü bir az qılıqsız olsa da, Səsi ecəz yapışıqlı idi.

Bu Şəxsin özü Ağdamlı idi, Səsi bütöv Azərbaycanlı, tamam Turanlı, bütün cahanlı.

Öncə sənnənəm, ay Şəxs! Niyə bir elə qəribə idin, bütün məclislərdə qərib idin? Axşamların şəri qarışmamış kefsizləyən, səhərlərin gözü açılmamış qürub idin? Nədən bu ömür karvanına bu sayaq sarbanlıq etdin, ey avazi-bəzircan?!

İndi sən bir az gözlə, ay Şəxs, bu yannan çox səbirsiz bir Səs yamanca “aman-aman”ca səsləyir məni!

Buyur, ay Səs, qulağım səndə - bir zərb-məsəldəki “dəlmək” kəlməsindən əvvəl gələn “darı”-dəndə! Ləzzətindən taqətim yox anlamağa - kəhər-köhlən kişnəmələrinə, nə dəvə bozlamalarına bir toxdaq, nalə-zəngulələrinə güldən-vergüldən bir ara ver. Qoy görək axı, bu yaşda - anasından ayrı düşmüş çağa kimi nə çağlayıb-çatdıyırsan? Qatarından ayrılmış durna cürənə qaqqashaqlayır, yaz leysanı tökəsi şimşəklərə timsal şaqqashaqlayırsan! Yurddanuzaq dəfn ediləsi son-nəfəs qəriblər sayağı fəqanlayırsan...

...Hə, indi sözüm Şəxs əfəndimədir.

Səni xatırlayanda adamın qulaqlarına bulaqların, çeşmələrin, şələlələrin, çayların, bütün xoşavaz olayların səs-sədaları gəlir, ay Şəxs! Gözlərimiz önündə yurdun bütün ormanlarının, dağlarının, bağlarının, meşələrinin mənzərələri cəlvələnir, sədalara səslənir.

“Cəlvələnir”, “səslənir” dedim, o Səs yenə səsləndi mənə.

Buyur, ay yeri-göyü lərzəyə gətirən, dəniz kimi fırtınalayıb, səhra-sayaq tufanlayan Səs!

Necə?! “Dəryada gəmim qaldı”?! Mümkündürmü, bu cür gür işıqlı Səs mayakı olan bir gəmi dəryada qala? Bu kəsərdə səda kərəntisinin biçənəyində biçilməmiş zəmi ola? Lap elə belə olsa da, elə səslənmə, Qədir, ay Qədir! Yoxsa, bu mahnıya qulaq asa-asa adam dəli olar, sonra da zəli olub yapışar ruhunun yaxasından ki, mənə də apar! Həm də bilirik axı, bu ruhun sahibi oradakı qoşa məkanın bədində deyil, milyonlarla alxışçı, xeyir-duaçı, rəhmətoxuyançıların təltifləriylə cənnətdə bərqərarlıdır...

Bu Şəxs haqda daha nə? Bu darımacalda ondan nələri, nəmənləri xatırlayıb, bu “Qovğa” ləqəbli, “dayna” ləhcəli, “qızılsəs” külçəlini yaxından tanımayanlara xatırlatmalı? Ondan müsahibə almağı bacaran jurnalistlərin özlərini Qarsın qalasını alana tay tutmalarını mı? Toylarda ona verdikləri sifarişin ifasına nail olan cayılların öz qələbələrinə hayıl-mayıl olmalarını mı? Onun üzünə “sən böyük sənətkarsan” deyib, heç vaxt təsdiqləmə bilməyənlərin düşkün vəziyyətə düşmələrini mi?...

“Yordunuz” mənə, ay tapa bilmədiyim sözlər, keyfiyyətlər, əlamətlər! Əlacım bir haşiyə çıxımına qalıb.

...Deyir, bir gecə küçədə bir SSRİ Xalq artistimizi tutub əl-qolunu bağlayır, ciblərini soyur, “daha nəyin var, ver!” deyirlər. Müğənni isə lovğakar əda ilə: “Mən xanəndəyəm” deyir. Bu cavabı eşi-

dən soyğunçular “onda oxu!” deyə əmr edirlər. O isə: “Əlim-qolum bağlıdır, necə oxuyum?” sözlərindən savay heç nə ifa edə bilmir. Daha birisini tutub deyirlər, oxu, bu da deyir “mikrofonsuz necə oxuyum?” Sonra, Qədir, ay Qədir, səni tutub ciblərini axtarır, axtarır, axtarır və deyirlər: “Ə, bu zalım oğlunda səsdən başqa heç nə yoxumuş ki!...”.

Tale səni əbədilik etdi, ey Səs!

Allah sənə rəhmət eləsin, ay Şəxs!...

20-11-2013

ELEGİYA...

(Bu sözün ilk hərfi bu anlar xəyalımda “ö” kimi də
assosiasiyalanır...)

Sağlığında iyirmi dörd, yoxluğunda yüz yaşlı cavana;

Ağı taleli Cavid ƏFƏNDİNİN, acı yaşamlı Mişkinaz, nakam ömür-
lü Turan XANIMların hər iki cahanlıq ələm-nisgillərinə;

Yavan-yabanı “stalinizm-bolşevizm”in kübar-zadəgan “qrif”li
qurbanı – Ərtoğrul CAVİDə...

Dilimizdəki bütün əzab-əziyyət qatqarlı ifadələri, xəyallardakı
hər tür fəci situasiyaları ayağa çəkibən deyim ki, soyu soğulmuş
(kəsilmiş) bu şəcərəyə həтта bu bədbin, bu tühaf təyin-sifətlər də
yaraşır!

Sözüm qəribliyə salınmasın; ovaxtlar onlara bu kimi ifadələrdən
yoğurulmuş bir tale yaşadanların ünvanına indiyədək bircə kəlmə
də olsun xoş söz işlədilibmi?!

Yəni şərəfətli şəxsiyyətlərin həтта bədnıyabət ifadələri belə qiymə-
tə mindirmələri məsələsi...

On bir yaşında “Bir çiçək ki, yeni açmağa başlar, Görənlər bir yar-
paq həməən qoparar” demiş bu –

Əbədıcavan –

dünyaya bu xalqın öz çoxəsrlik milli arzusuna yetdiyi dövrdə – 1919-
un oktyabrında gəlib.

(O ay ki, – bu ata-balaların doğum təxt-bəxtləri: Hüseyn Cavid
– 1882-nin 24 oktyabrında, Ərtoğrul – 1919-un 22 oktyabrında, Tu-
ran – 1923-ün 2 oktyabrında). Bu millətin həqiqi dostları (Ə.Cavad,
Ö.F.Nemanzadə, Ü.Hacıbəyli, S.Hüseyn, M.Müşfiq) büsbütün Və-
tən-Millət amallı Cavidlər ailəsini poetik-prozaik təbrik, şifahi-sifa-
rişi gözəydnliqlər atəşinə tutublar.

Lakin o atanın bu uşağı Bakıda (ölüm-dirim savaşıyla qurul-
muş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin paytaxtında) Ərtoğrul ad-
landırıldığı çağda, Sovet imper-paytaxtındakı atalar bu ölkəni “Azər-
baycan SSR” adlandırmaqdaymış. Onların bolşevik balaları bunu 6
ay 6 gündən sonra (28 aprel 1920) reallaşıdırıblar.

Ogündən –

günləri qara keçəsi bu ailənin bu yavrusu Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunu (indiki ADPU) fərqlənmə diplomu ilə bitirib. Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında – ilk böyük əsəri hesab edilən fortepiano üçün “9 variasiya”sını ithaf etdiyi Ü.Hacıbəylinin sinfində oxuyub.

(Lakin... bu qədər musiqi vurğununun öz pianinosu olmayıb; konservatoriyada həmişə boş otaq axtarar, tapanda çalarmış)

Skripka ilə fortepiano üçün poema, Nizaminin “Sevgili yar gəlmiş idi” qəzəlinə, N.Rəfibəylinin “Eşq olsun”, türkmən şairi Kəminin “Leylanın vəsfi”, Tahir Rasizadənin “Səninlə...” və s. şeirlərinə romans və mahnılar yazıb. Böyük Vətən müharibəsi başlarkən “Sərhəddən məktub” simfonik balladasını yazıb, marşlar bəstələyib.

1939-1942-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında Bülbülün rəhbərlik etdiyi xalq musiqisini öyrənən elmi-tədqiqat kabinetində çalışıb, musiqi folkloru nümunələrinin toplanmasında iştirak edib, konservatoriya nəzdindəki musiqi məktəbində dərs deyib. Azərbaycan xalq mahnılarının nota alınması, Avropa və rus bəstəkarlarının romans və mahnılarının mətnlərinin dilimizə çevrilmində fəallıq edib.

Yaradıcılığı yarımçıq əlyazma təsiri bağışlayan bu gəncin 1939-da yazdığı tərcümeyi-halından bir parça: “1926-cı ildə Azərbaycan Dairülmüəllimatı yanındakı nümunə məktəbinə daxil olub, 1928-ci ildə 8-ci məktəbə dəyişilmiş, 1935-36-cı illərdə oranı “tədris zərbəçisi” kimi bitirmişəm”.

Bu şəxsi həyat (və... “afəti-can”) nakamı ilk ictimai diqqət-məhəbbət kamına hələ orta məktəbin 2-ci sinfindəykən “Ay” şeirilə qədəm qoyub. 5-ci sinifdə oxuyarkən yazdığı “Sönük həyat” şeirində isə əməlli-başlı “ağsaqqallıq” edib:

*Ona toxunanlar həpsi vicdansız,
Könül çalan əfi,canavar, qansız.
Sonra çiçək incə boynunu бүküüb,
Göz yaşı yerinə zəhərlər töküüb,
Gündən-günə solur, tikənə dönür,
Gözündə parlayan səadət sönür...*

Bunları adsız-təxəllüssüz yazıbmiş (bəlkə də Türk-Turan şöhrətli ata Caviddən həya etdiyi üçün). Yaradıcılığının “həddi-bülüğ” dövrünə (milli qövmünə qarşı törədilən siyasi-mənəvi basqılara bir gənclik hiddəti olaraq), TOƏC (Türk Oğlu Ərtoğrul Cavid) imzasıyla başlayıb və bu dönmə şeirlərində “yarımçıq həyat və yaradıcılıq” ömrünün nikbin taktlarıyla birgə, yaşıyla uyuşmaz bədbin notlar da sədalanıb:

*Mərd iyidlər nəbəsi, yaralıların səsi,
Hər ürəkdə doğursun qalibiyyət həvəsi!
Cəbhələrdən səs gəlir, o səsdən həvəs gəlir,
Qalibiyyət bizimdir, “ura!” səsi yüksəlir...*

Bu yaradıcılığın baş amalı xalqının azadlığı, müstəqilliyi! “Etüd”, “Uğursuz gecə”, “Bir obraz”, “Vərəmli qız”, “Həyat”, “Dostlar”, “Professorun ailəsi”, “Ekoistin taleyi” kimi nəsr və dram əsərlərində ictimai-sosial, mənəvi-əxlaqi məsələlər çırpınır. Bu alovlu vətənpərvərlik, ictimai-sosial yanım-dönümcüllüksə, əlbəttə, müəllifin geniqanı ilə bağlı...

Turan tutumlu düşüncə sahibi bu qədər gənc ola-ola, öz şəxsi və milli soy-kökənini sınımma əzmi ilə də şəərəfləndirib!

Qapı kandarında –

1937...

4 iyun, gecə saat 4. NKVD-nin qara maşını atasını həbsə gəlib. Saatlarla axtarış, bütün “dəyərlilər”in müsadirəsi və qapıdan çıxmaqda olan Cavid əfəndinin məhz onun üzünə baxaraq söylədiyi həyat nidalı vəsiyyəti: “Kişi sınar, əyilməz! Ananla bacını sənə tapşırıram. Salamət qal...”.

Altı ildən sonra o özü də belə bir tapşırıq verəcək. Müharibə vaxtı cəbhəyə yox, “xalq düşməni” oğlu kimi göndərildiyi Gürcüstan fəhlə batalyonunda aclıq və fikri-fiziki gərginlikdən vərəmə tutulub xəstəxanada (1943) ölümə çarpışarkən, minbir müsiibətlə yanına gəlmiş anasına: “Bəs mən sizi kimə tapşırım, ana?” - deyəcəkdi...

(Həyatı fırça ilə də təsvir etməyi bacarmış bu “tələskən” sənətkar tariximizin o “dəvədəbuynuz” dövr-VAXTını sözlə də portretləşdirib: “Sferblat üzərindəki rəqəmlər, sanki əqrəblərin hərəkətinə mane olur”. “Düşüncələrim” əssəsində isə konkret

olaraq 1939-u damğalayıb: “Dahi – düşüncədə quruluş propaqandasına qapılmayıdır. İdeoloji propaqandaçılıq müstəqilliyi pozur”)

Hələ buna qədər iki ümid yerindən birincisi olan müəlliminə məktublarında yazacaqdı: “Hörmətli Üzeyir bəy! Əsgərliyə getməzdən əvvəl Sizinlə görüşmək mənə qismət olmadı. Yeganə narahatçılığım anam və bacımın acınacaqlı halıdır. Yavaş-yavaş kimsəsizlik duyğularım artır, səhhətim zəifləyir. Mənə ən çox əzab verən səbəb yalnız ailəmizin vəziyyətidir. Mən öz oğulluq borcumu yerinə yetirə bilmədim. Ailəmizin bir qədər rahat dolanmasına əmin ola bilsəydim, kədərim xeyli azalardı.

Rica edirəm, mümkün ola biləcək yardımınızı ailəmizdən əsirgəməyin.

Anam uşaq bağçalarında, bacım həm maşinistkalıq, həm də ibtidai məktəbdə (matematika, dil) işləyə bilər. Ən vacib məsələ isə çətin hallarda ürək-dirək vermək, mənəvi yardımdır”.

(Üzeyir bəy məktubu oxuyan andanca zəng edir, Turan xanım Radio Verilişləri Komitəsində, Mişkinaz xanım tikiş artelinə işə götürülür)

1943-ün aprelində həmin xəstəxanadan Bülbülə yazırdı: “Hörmətli Bülbül dayı, salamlar! Bir ədib söyləmiş ki, həyat insanlardan da insafsızdır. Tale məni elə bir dərddə saldı ki, bütün planlarım, arzularım alt-üst oldu. Temperaturum səhərlər 38, gecələri 40-a qalxır. Lazımi davacat və yeməyin olmamasından son dərəcə zəifəm. Yərimdə otura bilmirəm. Doktor yazmağa yol vermir; bu məktubu gizli (uzandığım halda) yazıram.

Lakin gizli bir mənbə, möhkəm inam mənə daim qüvvət verir. Mən öz məqsəd və idealıma çatacağam. Bu, musiqidir!...

İndiki planım Naxçıvana getməkdir. Orda hər şey var. Nənəmlə qonşu kəndlərə gedəcək, səhhətim imkan versə, kabinetini maraqlandıran materiallar toplayacağam”.

Dadar-doymaz dolanısq çətinlikli, “yüksək volt” gərginlikli bu müəllifin yarımçıq qalan əsərləri (“Böyük simfonik orkestr üçün romans-kapriçcio”, “Piano üçün serenada”, “Skripka və fortepiano üçün konsert”, “Sonatina” və s.) bitirdiklərindən (“Gecə xəlvətcə bizə çeşmi xumar gəlmiş idi”, “Bir mən idim, bir sən idin”, “Leylanın vəsfi”, “Eşq olsun” və s.) çox. Hələ ürəyində qa-

lanlar: “İblis” vokal-uvertüra-kantatası, “Şeyx Sənan”, “Məhsəti” operaları...

(Bu Oğulun musiqi uğurları təbii ki, hər misrasından əsrarəngiz nəğmələr yağan böyük Atadan qidalanırdı. Bu Atanın yaradıcılığını uzun illər tədqiq edən mərhum filoloq-alim Əkrəm Cəfər deyirdi: “...Hüseyn Cavid XX əsr Azərbaycan əruzunda heç bir nöqsana, xəyata yol verməyən iki böyük sənətkardan birincisidir”)

Dövlər, dövrənlər...

Bir vaxtlar dahi Üzeyir Hacıbəylinin “fitri istedadlı və ən sevimli” tələbəsi olmuş bu oğlan bir də sovetin nisbətən “sifətsiz”ləşən vaxtında üzə çıxarılmğa başlayır. 1981-də efirə gedən televerilişdən: “Ərtoğrul tanındığı çevrədə heyranedicisi idi – eynən Turan dünyasında tanınib-sevilən atası Hüseyn Cavid kimi! Bütün qiymətləri “əla” idi. Əlaçı tələbə çox ola bilər, o isə – tərbiyədə də, istedadla da, yar-yarışıqda da əlaçı idi!” (M.C.Cəfərov). “Fikrimcə, həyatdan yarımçıq gedən böyük talantlar zaman-zaman xalqın daha böyük məhəbbətilə mükafatlanırlar – sənət ömrü indilər başlanan Ərtoğrul Cavid kimi...” (Anar) və s.

Bu gənc müəllif qoca dünyanı tək elə həyatənə qələmilə yox, təbiətənə fırçasıyla da çox gözəl incələyib: “Şekspir”, “Bethoven”, “A.M.Şərifzadə” və başqalarının portretləri, “Şeyx Sənan”, “İblis” və digər tarixi, mifik, ədəbi-bədii obrazlar onun bu sahə ustalığından da xəbər verir. Hüseyn Cavidin ev-muzeyindəki “Mişkinaz Cavidin portreti”sə, övladlıq məhəbbətilə sənətkarlıq qüdrətinin sintezi kimi baxılır.

Yaşasaydı, milli tariximiz bəlkə daha parlaq bir Cavidlə – Oğul Cavidlə də zənginləşəcəkdi. Şair, nasir, bəstəkar, rəssam, folklorçu, pedaqoq, dramaturq, ədəbiyyatşünas, dilçi, ssenarist, riyaziyyatçı, şahmatçı Cavidlə! Heyflər ki, bütün bu tamlıq-yarımtamlıqlar 24 yaşla natamamlanıb...

Bu an ailəsinə (ümumən bu dünyaya!) yazdığı son məktubunu (6 sentyabr 1943) xatırladım: “Əzizlərim, salamlar! Nəhayət, Naxçıvana gəldim. Ümid bağladığım bir adam – Əziz Şərif məni çox rahat gətirib çıxartdı bura. Əvvəl onlara getdik...”

Və... –

1943-cü ilin 14 noyabrı. Naxçıvan. Oğul Cavid tabutdadır. Özü də tək elə səhhəti-vərəm sonucuna yox, həm də dövrün siyasi “tuberkl-yoz-finiş”inə bənzər tabutda...

(Görəsən, iki il əvvəl qürbətdə keçinmiş Ata Cavid nəyəbənzər tabutda imiş? Ən azı Sibirəbənzər...)

Bəli, son günləri daha ağır keçən bu gənc – müsibətzadə ana və bacısını görmədən, atasının taleyindən xəbər tutmadan vəfat edir...

23-10-2019

ömrü qazananlar

İdrakın da, hələlərin da "sarı sim"i...

Haqq və həqiqət yolunda
Tanrı libasından da edilmiş Nəsimi!

İnsanlığın ən ali duyğular təbibisi ola-ola cəzaların ən zaliminə mübtəla Nəsimi.

Bəşərin böyük arifi, zəmanəsinin batıl "hərif"ləri içərisində aqıl hürufi - Seyid Əli İmadəddin Nəsimi...

Bu mütəfəkkir şairə dair yazılarda deyilir ki, onun həyatı haqda geniş məlumat yoxdur. Amma bu "məlumatsızlıq"dan başqa bir informasiya doğur; bu ad - bərlərində cüng-cüng, kitab-kitab, arxiv-arxiv mənbələr olan ədiblərdən daha çox fikir, assosiativ duyğular oyadır! Bu ecazkar "ləmakan"ın "Dünya duracaq yer degil, ey can, səfər eylə!" kimi poetik manifestlər karvanının ardınca düşsən, onun öz təbirincə "məqsudinə yetərsən", ali qəlb saraylarından savay heç bir karvansarada mənzillənməyən bu hikmətlər sarbanının harada doğulduğunu bilərsən.

Amma əcəba, əslində, artıq hər birimizin gözündə hər yerdən "böyük" olan doğum yuvamızdan da balaca formatda təqdim edilən dünyaya - bəşər evinə məxsus dahlərin harada doğulmaları onların sənət doğuşları ilə müqayisədə nəymiş ki? Bu yetməzmi ki, çox-çox ölkələr gəzib, növbənöv libaslar geyib, neçə-neçə dillərə yiyələnmiş, "sərpa soyulanda" belə ağlamamış bu "gerçək aşiq" bizim ana dilimizdə deyir: "Məndə sığar iki cahan"?! Ardınca da onun bu gidi dünyaya sığmazlığı...

Sözlərinin biri də belə: "Ağlamayım neyləyim, çün gövdədən can ayrılır!"

Hansı ki -

həmin "can" - onun Hələb meydanındakı dar ağacı altında dərisindən edilmiş deyildi. O "can" Nizamidən tanıdığımız "sevgili canan", "afəti dövrən", "ruhi rəvan"lardan idi. Sonralar Füzulinin fəryad edəcəyi "hər kəs ki verməz canın cananına", "can vermə eşqə ki...", "afəti can" hadisələrinin hərəkətverici "mühərrik"lərindən biri idi. Bu hadisələr şairin könül kainatında cərəyan edir, onun şimşək qələmi isə həmin kainatdakı vəqələri bizə bəyan edirdi.

Tanrı kainatındakı Həqiqətlər, öz könül kainatındakı Gözəllər, irfan aləmindəki Hikmətlər müştəqı olan bu Aşiq bəşər cəmiyyətinin çoxluq təşkil edən əks qütbü tərəfindən yola verilmirdi. Bu, heç mümkün olan məsələ də deyildi. Əgər hamı onun dahiyənə, fəlsəfi “sığmazam”ının daşıyıcısı olsaydı, bu dünya çox şey itirməzdimi? Lap elə neqativlərini götürək; “fani” adını qazana, “beşgünlük” aya-masına yiyələnə, hər gələnin baxıb getdiyi “pəncərə”yə bənzədilə bilərdimi? Hamımız gözüümüzü açcaq - qəflətən insanlığın bu ən uca zirvəsinə çıxmalı, istedad axarlarından yaranan hikmət ümmanına düşməli olsaydıq, neylərdik? Yenilik, qeyri-adilik umularımızı necə doyurur, cantitrədici, tükqabardıcı umacaqlarımızı, məna-mətləb tələbatlarımızı nə tövr ödəyərdik? Bu dünyadan “Canını qurban edənlər yar için gerçək şəhid, Səd həzəran rəhmət olsun ol şəhidin canına” kimi duaları eşitmədənmi, alnına dünya malından heç nə apara bilməmək “maddə”si də yazılmış bizlər onun sığa bilmədiyi növbəti dünyaya könül malındanmı da xali köçməliydik?...

Belə-belə məsələlərin rəmzi-təcəllası bu ki, yaxşılar yamanlara nisbətdə qiymətləndirirlər. Könül hərflərindən fikir tabloları yaratmış bu hürufi Kişinin inqilabi düşüncələri, müasirlərindən birinin (və əlbəttə, birincisinin) - Füzulinin “Neylərəm ol vəsli ki, - sonunda hicran görünür” kimi bənzərsiz ədəbi (və əbədi) fikir memarlığı nümunələri olmasaydı, bu dünya “Süleymana qalmaz”lıqdan da aşağı dəyərə düşməzdimi?

Güman ki, bu an könlünüz şair-şəriyyətin əzəli olan bir qəzəl istər:

*Daim ənal-həqq söylərəm, neçünki Mənsur olmuşam,
Kimdur məni bərdar edən, bu şəhrə mənsur olmuşam.*

*Qibləsiyəm sadiqlərin, məşuqiyyəmə aşıqlərin,
Mənsuriyəm layiqlərin, mən beytə məmur olmuşam.*

*Musa mənəm ki, haqq ilə daim müinacat eylərəm,
Könlüm təcəllə Turudur, onun üçün Tur olmuşam.*

*İrdim qaşın mehrabına kim, qabi-qövsün ordadır,
Vəslət şəbində gör məni, sər ta qədəm nur olmuşam.*

*Bəzmi əzəldə içmişəm vəhdət meyın peymanəsin,
Ol cürədir ki, ta əbəd sərməst-o məxmur olmuşam.*

*Ol şahidi qeybi mənəm ki, kainatin eyniyəm,
Ol nitqi rəbbani mənəm ki, dildə məzkur olmuşam.*

*Ol gizli gəncin sirriyəm ki, zahir oldu gözlərim,
Ol gövhərəm ki, gün kimi aləmdə məşhur olmuşam.*

*Çün mən Nəsimi gövhərəm, gəncim sizə faş eylərəm,
Mən bu dolu viranədə gör ki, nə məmur olmuşam.*

Ayağından çox qələmiylə gedib, o vaxtların nəqliyyat arşınıyla götürsək, dünyanın bir çox axırlarına çıxan bu “ənəl-həqq!” coğrafi mənada hardan, mənəvi anlamda necə gəlirdi?

Deyək ki...

könül tufanı timsalında gəlişən bu Söz və Əqidə divi, yazımın əvvəlində cəmləyib-cəmləyib rəmləşdirdiyim utopik-toponimik bir ünvandan - Həqiqətstandan qopub qədəmlənmişdi. Gö-türdüüyü yolda elə azman addımlayıb, elə sürətlə irəliləmiş və elə məqam-mənzilə çatmışdı ki, öz aləmində “kövnü-məkan”a da sığmayan bu Şirvan əhli, şamaxılı cismi - bu dahi ismi sonralar təbrizli-bursalı-bakılı-diyarbəkirlirli-şirazlılaşdırmağa cəhd etmişlər. Amma ki...

Yəni bir halda ki, onun atasının adı bəlli, Şirvanda yaxşı tanınan şəxsiyyətlərdən biri kimi “yeri məlum”dur, biz, onu “mənimsəyib-səninsəmək” uğrunda özlərinə izafi zəhmət verənlərin əksinə olaraq, özümüzə nədən bir-iki abzaslıq başqatqısı qiymalıyıq, əzəmətli Nəsimi babanın hörmətli oxucu-varisləri?! Yaxşısı budur, həyəcansız, güman-ehtimalsız şəkildə bəhs açaq ki, onun atasının Şirvanda yaxşı tanınan şəxsiyyətlərdən biri olduğu bütün elmi-ədəbi-statistik ictimaiyyətə məlumdur. Olsa-olsa, bir az eyforiya ilə söyləyək ki, o dövrün Şamaxısı bütün Şərqdə barmaqla (və hörmətlə) sayılan mədəniyyət mərkəzlərindən olub. Burada adlı-sanlı müəllimlərin fəaliyyət göstərdiyi neçə-neçə məktəb, zəngin ictimai və şəxsi kitabxanalar vardı. Səs-soraqları ölkə ucqarlarını ötüb əcnəbi məmləkətlərə də yayılmış sənət, incəsənət, şeir-musiqi məclisləri fəaliyyət göstərirdi. Hələ paytaxt Şamaxıdan xeyli aralıda (Məlhəmdə) Xaqaninin əmisi - məşhur alim və həkim Kafiəddinin yaratdığı Dar-üş-şəfa adlı tibb akademiyası!..

Belə... Bu vaxtlar bugünkü Şamaxıya - təbii-siyasi zəlzələ-vəlvələlərdən, paytaxtlıq baxt-taxtından düşməsindən sonrakı “rayon”a nisbət-nəzərlə baxıb, zamanların Nəsimi “sunami”sinə təəccüblən-məmali. Bugünkü paytaxtımızdan birgünlük at-dəvə mənzili ucqarlığında doğulan Seyid İmadəddin Əbu Səid Hüseynin (əsl adının Əli, Ömər olduğunu qeyd edən mənbələr də var) Diyarbəkirdə yazlaması, neçə-neçə məmləkətdə yaylaması və nəhayət, əqidə dahisi-nə də çevrilib Hələbdə dünyəvi Nəsimi kimi qışlaması (və gələcəyin UNESCO şöhrətlişi olaraq yenidən baharlaması!) kimi dünyadaş-və-təndəşlişinin fərqi-nə varmalı.

Hələ onun elmi-nəzəri aləmə gün kimi aydın sima olan mürşidi Fəzlullah Nəimi ilə faktik mənbələrlə təsdiq edilmiş irfani və təriqət müştərəkiyi! Yaradıcılığındakı bir çox nümunələrin ədəbi-bədii təbiəti, xəlqi xisləti də bu ədibin dünya bar-bəhrəli qələminin məhz Şirvanın “söz torpağından” rişələndiyini ehtiva edir. Həmin nümunələr başqa mətləblərdən də xəbər verir. Bu nüanslar söyləyir ki, əgər İmadəddin Şamaxıda mədəni-mənəvi universitet tələbəsi, akademiya məzunu, elmi aləm mütəfəkkiri dərəcəsində kamil təhsil almasaydı, klassik Şərq, qədim yunan fəlsəfəsi və ədəbiyyatına, dinlərin əsaslarına, bir çox elmlərə (tibb, astronomiya, riyaziyyat, astrologiya...) də-rindən yiyələn-məsəydi, özünü dünyaya məlum Nəsimi kimi təqdim edə bilməzdi. Və... qədim günlərin birində, bu gün qırğınlar yaşayan Suriyanın balaca bir meydanında bioloji örtüyündən olub, sonrakı yüzilliklərdə sevgi və hikmət zər-zibalı filoloji libaslara qərq edil-məzdi ki, onlardan birini də böyük ərəb araşdırmaçısı İbn əl-İmad Hənbəli deyib: “O, hürüfilərin şeyxi idi. Hələbdə tərəfdarları çoxaldı, bidəti artdı, iş o yerə çatdı ki, sultan onun öldürülməsini əmr etdi. Boynu vuruldu, dərisi soyuldu, çarmıxa çəkildi”.

O, üç dildə yazdı, saysız dildə oxuna-oxuna, sevilə-sevilə bu günə qədər yaşadı və sabah da dünya ilə baş-başa qalasdı...

Onun dilindən-qələmindən qopanlardan biri də -

“Bu, quş dilidir -

bunu Süleyman bilir ancaq” misrası idi.

Onun öz dili, öz üslubu bəlli. “Quş dili”ndə yazdıqları necə? Necə olacaq, - “öz dili”ndə yazdıqları bəh-bəh, “quş dili”ndə söylədikləri cəh-cəh!..

Ərəb-farsı da öz dili kimi mənimləmiş Nəsimi düşüncələrinin müzakirə-mübahisələrdə, fikir bəyanı bazarında xırtd edilməyən matahı qalmayıb, mənəcə. Və yəqin, ana dilimizdə yazdıqlarıyla bizlərə necə xoşbəxt anlar yaşadırsa, əcnəbiləri - bütün ərəb-əcəmləri də eləcə xoşnud edir. “Yəqin” deyəndə ki, bu xüsusda az yazı və məlumatlar oxumamışıq. Ana dilimizin daha çox şəhd-şəkər dadı verən (az-az işlədilməsi səbəbindən) sözlərinin də işləndiyi “qeyri”-məşhur qəzə-lindən ixtisarla verdiyim aşağıdakı gözəl misralar bu məqamda daha özəl səslənir:

*Yox ikən yer ilə göylər, mən əzəldən var idim.
Gövhərin yekdanəsindən eylər və pərgar idim.*

*Gövhəri ab eylədim, dutdi cəhani sərəsər,
Yer-göyü, ərşi, kürşü yaradan Səttar idim.*

*Girdim Adəm donuna, hiç kimsə sirrim bilmədi,
Mən bu beytullah içində ta əzəldən var idim.*

*Gəzmişəm mən on səkkiz bin aləmi gərdiş ilə
Dəryanın altında sacı qızdıran ənar idim.*

*Şul Yezid-Mərvanilər, pustimi soydu qazilər,
Mən “Ənəlhəqq” çağırıb Mənsurilən bir dar idim.*

*Soydilər pustimi, aldım qayıb, oldum ol zaman,
Kimsə bilməz bu rəmuzi, həqqlə sərdar idim.*

*Mən Nəsimiyəm, həqqi həq tanımışam bigüman,
O idi məni yaradan, həm mən ona dərkər idim.*

Nəsimi misralarına, Nəsimi ifadələrinə “aman-aman!”, “Allah-Al-lah!” - deyə heyrləndiyimiz anlar az olmayıb. Amma onları təkrar-təkrar oxuyub, dərin-dərin fikirləşdikcə görürsən ki, bu sirr-sehirs-tanda bizdən sonrakı nəsillərgün də hələ çox kəşflər qalır...

09-10-2013

Xəlqi əfğanıyla oyadan...

Qara bəxti oyanmayan, muradı şəmi yanmayan, tən edəni
utanmayan, bu sevdadan usanmayan...

Hər cür riya-boyadan məhrum güzgülərdən belə sidq umub əks-müddəə görə, “gəməzə ustad”lı “bəlayi-eşq” ilə hər dəm aşına qılınmaq istəyən, “sonunda hicran görünür” ehtimalı ilə “Neylərəm ol vəsli” deyən, uludan ulu söz sənətinin ən ali məşuqu Leyliyə “Mən eşq gazərgəhində xakəm, Elcümlə bilir məni ki, pakəm!” dedirdən və bəşəri eşq sənətinin baş aşığı Məcnundan da “füzun aşılıq istedadı” olan -

Füzuli!...

“Bu nə sirdir kim, olur hər ləhzə yoxdan var, söz” yiyəsi haqda qeyri-sirri bir söz demək müşkül...

Heç bir bənzətməyə yiyə “durmayan” bu azmanı öz sözü ilə “vurmaq” gərək: “Ey mələksima, səndən özgə qamu heyrandır sana, Həqq bilir, insan söyləməz, hər kəs ki insandır, sana”...

Bu şairi söz kanı, eşq sultanı, vəsf qılmanı adlandıranlar olub. Tədqiqatçı alimlərin elmi-əqli, təzkirəçilərin nəqli təfsir-təqdimatlarından danışmağın yeri və “vəqti” deyildir deyə, şairlərdən bir-iki kəlmə. Bəxtiyar Vahabzadə “Şəbi-hicran”ında “Gələndə “Məhəmməd gəldi” dünyaya, Gedəndə “Füzuli getdi” dedilər” deyib, onun sənət göylərində üzdüyündən, göylərdən öz qələmiylə al-əlvan çiçəklər üzdüyündən bəhs edib. Məmməd Araz “sözün özü, fikrin gözü” kimi yad edib bu “ustadlar Ustadı”nı...

Nə qədər və nələr deyilsə də, hələ heç nə deyilməmiş kimi görünürmü, bu ecaz? Yazılı mənbələrdəkilər öz yerində, bir şifahisindən də bəhs edim. Öz dövrlərinin məşhur “Bəxtiyar Vahabzadə - Xudu Məmmədov - Nurəddin Rza - Şahmar Əkbərzadə - Zeynal Məmmədov beşliyi”nin vaxtaşırı söhbətlərindən bir fraqmentdir bu. Hər dırnaq içərisindəki fikirlər sıralamaya müvafiq: “Füzuli böyüklüyünü ifadə edə bilmək üçün Füzuli gərəkdir!”, “Füzuliyə məxsus hər söz - bir köz, hər fikir - bir ocaq...”, “Bir kərə bu canlı dəryanın “Gəl sanma Füzuli dərđini asan, ey təbib!” dalğasından özümü “Sanma ırfan loğmanlığın asan, ey həkim!” nəzirəmlə xilas etdim...”, “Gəlin

köçən qızlarımız üçün ən caiz cehizdir Füzuli!", "Bir dəfə bir məmur "Füzuliyə eşq olsun!" dedi, dedim, şüarlar layiq olmayanlara deyilir; məsələn, Sov.İKP-yə!..",

Ey Füzuli!...

Müdam dərd arzulu, qəm "ruzulu" uludan Ulu!..

Səndən öncəki və sonrakıların çoxusu öz can-canan "yar"ına varınca, dərd-qəm adlı eşq ocağına nə söz qalmış, qalamamış olalar? Fəqir-fəqir fikirlər, təşnə-təşnə təşbehlər... O "məlumə" məşuqların öz aşıqlərinə baxmamalarını, qafiyə xatirinə "su kimi axmamalarını", üz-üzə gələrkən nədən şimşəktək çaxmamalarını özləri üçün "zimis-tani-qış" hesab edib, poetik ağlaşma quran kim, kim ki məni bu dərdə salıb, görüm məndən betər olsun deyə, qarğış tökən kim...

Sənsə, müdam bu mərzələrin azlığından şikayət edən "zərərli-də"!

*Ya Rəbb, bəlayi-eşq ilə qıl aşına məni!
Bir dəm bəlayi-eşqdən etmə cüda məni!*

*Az eyləmə inayətini əhli-dərddən,
Yəni kim, çox bəlalara qıl mübtəla məni!*

*Olduqca mən götürmə bəladan iradətim,
Mən istərəm bəlanı, çün istər bəla məni!*

*Təmkinimi bəlayi-məhəbbətdə qılma süst,
Ta dust tən edib deməyə bivəfa məni!*

*Getdikcə hüsnün eylə ziyadə nigarımın,
Gəldikcə dərdinə bədtər et mübtəla məni!*

*Mən qandanü müləziməti-etibarü cah,
Qıl qalibi-səadəti-fəqrü fəna məni!*

*Öylə zəif qıl tənimi firqətində kim,
Vəslinə mümkün ola yetirmək səba məni!..*

"Füzuli dərd əlindən dağa çıxdı, Dedilər, bəxtəvər yaylağa çıxdı" ...

Tədqiqatçıların axır sözündən xəbərim yoxdu; bu misralar sənin özününmü, ya xalqın hansı bəxtəvərinin? Bildiyim və tapındığım isə bu ki, bu iki misra da dünyəvi-möcüzəvi bir dua!..

“Dərd” sözü səninlə bağlı işləndə “məlhəm”dən gözəl, səhhət-salimlikdən xoş səslənir, ey irfani-müalic!

Hələ bu irfanilik, qəlb oynadan əruz-ozanilik bir yana, “Gər dərse ki Füzuli gözəllərdə vəfa var, Aldanma ki, şair sözü, əlbəttə, yalandır” kimi ikibaşlı yanıltmaclar, “Gər yaxşı olardın, adını “al” qoyardın, “alma” neyçün qoyardın” sayaq poetik atmacalar nəmənə, ey dahilər Dahisi!

Yazıbsan ki; “Məndə Məcnundan füzun aşılıq istedadı var”. Aşılıqdə də istedad, ey Tanrısal Zat?! Bəs onda şairliyin iksiri nə?! Belə postulatlar bucağından baxanda, adam Sözü səninlə ölçməyə başlayır, bəs Səni sözlə necə ölçməli?..

Zaman keçdikcə bütün filizlər paslanır, hətta hərdən qızılı da üfürüb-silmək gərəkir. Sənin qəzəllərini isə, zaman-zaman yalnız sinirib anlamaq aqilliyi gərəkib və gərəkəcək. Bir çox müasirlərimizin maza-mata mindirilən, heç nə ilə seçilməyənlərini “seçilmiş əsərləri” adı altında həşir-nəşrlə çapa-çap edilənlərdən min ağac uzaq fərqlə...

Yazımın-sözümün yuxarı axarında bu əfsanəvi Zatin dəyər-əyarından danışdım, onun sovet dövrü qədir-qiymətini indiyə saxladım. Bu barədə sözüm çox olsa da, bir bunu deyim ki, “zəhmətkeşlik” aşiqi sovetlər öz maddiliklər erası dövründə bu böyük şəriyyət, mənəviyyat, ülviiyyət mücəssəməsini layiqincə qiymətləndirib, sayğısınca yubileyləmədi. Həm də axı o falş quruluş:

*“Əgər su damənin tutdum,
Rəvan üz çöndərdi məndən.
Və gər güzgudən umdum sidq
Əks-müddəə gördüm”*

- demiş, ilk nəsr nümunəsi olaraq “Salam verdim, rüşvət deyildir, - deyə almadılar” yazmış bu klassiki bir çox “xərək-çörək”, “kərpic-sərnici” vəsfkarlarına nisbətdə bundan artıq öyə bilərdimi?...

Bayaqdan bu bənzərsiz dahimizin tərcümeyi-halından da bir-iki kəlmə vermək fikrinə düşürəm, ancaq hər dəfə mənə elə gəlir ki, bu, yuxarıkı abzasdakı “əfsanəvi Zat” təşbehilə səsləşmir. Amma bir səbəb var.

Belə ki;

Gümanımca, hörmətli oxucularımız içərisində bu dünya şöhrətli sənətkarın olum-ölüm olaylarının hər ikisinin böyük Turan qapsamında baş verdiyini bilməyənlər də var.

Bəli, Azərbaycanın məşhur türk mənşəli Bayat tayfasından olan, doğum adı “Məhəmməd ibn (oğlu) Süleyman” yazılan Məhəmməd Füzuli o zamanlar Ağqoyunlu dövləti idarəçiliyində olan Kərbəladada dünyaya gəlmiş (1494), sonralar Osmanlı imperiyasına daxil Kərbəladada da vəfat etmişdir (1556). Bəzi mənbələrə görə, Məhəmmədin atası Süleyman İraqa Azərbaycanın Ərəş mahalından köçmüş, sonralar Füzulinin oğlu Fəzli buraya dönərək, yaxın qohumlarının yanında yaşamış və atasının təhsil-təlim yoluyla gedərək, seçkin alimliyilə geniş şöhrət qazanmışdır. İlk təhsilini Kərbəladada alıb, Bağdadda davam etdirən Füzuli bir müddət İraqın Nəcəf və Hillə şəhərlərində də yaşamış, şəxsi mütləli ilə məntiq, humanitar, tibb, nücum, riyaziyyat və s. kimi orta əsr elmləri (habelə dini-fəlsəfi cərəyanlar, ərəb tərcümələri əsasında yunan fəlsəfəsi) ilə yaxından tanış olmuş, klassik türk, ərəb, fars və hind ədəbiyyatını böyük səbr və maraqla öyrənmişdir.

Mütəxəssislərin də vurğuladıqları kimi, Füzuli Ş.İ.Xətaiyə (“Bəngü-badə”), I Şah Təhmasibə, böyük sərkərdə, vali və xanlara qəsidələr yazsa da, saraylara meyl göstərməmiş və hətta öz məlum-mükəmməl “Şikayətnamə”silə o “fəna məkan” nümunələrindən birini tarixə salmışdır.

Bizim üçün nə xoş ki, üç dildə yazmış Füzulinin yaradıcılığının əsasını ana dilimizdə əsərləri təşkil edir. Həmin şah əsərlər içərisində Azərbaycan nəzminin təkrarsız incisi sayılan “Leyli və Məcnun” poemasını, “Bəngü-badə” və “Şikayətnamə”nin adlarını daha məmnunluqla çəkək...

XVI əsrə qədər Azərbaycan türkcəsində yazan şairlərin bütün yaxşı təcrübələrini hesaba alıb, onu böyük cürət və məharətlə inkişaf etdirmiş Füzuli dünyəvi lirikanın ən qiymətli nümunələrini verməklə, Azərbaycan və türk ədəbiyyatı tarixində yeni poetik mənzərələr yaratmış, al-əlvan üfüqlər açmışdır. O, Nəsimidən sonra anadilli şeirimizin ən gözəl nümunələrini yaratmaqla, ədəbi-bədii dilimizi yeni yüksəkliklərə qaldırmış, klassik Azərbaycan, habelə digər türk xalqlarının poeziyasına qüvvətli təsir göstərmiş, ədəbi məktəb yaratmış-

dır. “Füzulinin əsərlərində digər bir söz ustası tərəfindən əvvəlcədən söylənmiş bir ifadəyə rast gəlmək olduqca çətindir”, “Füzuli yaradıcılığının yerləşdirilə biləsi bir qəlib yoxdur” kimi fikirlərdən sonra mütəxəssislərin belə bir qənaətinə qutlamaq qalır: dünya çapında böyük ədəbiyyat adamları və sənət birlikləri var ki, Məhəmməd Füzulini tək elə Azərbaycan ədəbiyyatının deyil, bütün Şərq, hətta dünya ədəbiyyatının zirvəsi sayırlar.

Və sonda bir muğam ifasından xatırladığım “Hər duyan qəlbin, əzizim, gizli bir sevdası var” misrasını bu qadir şairlə bağladım. Belə ki, beş yüz ildən çoxdur Füzulini qəlbən oxumuş hər kəsin gizli, müqəyyəd bir sevgilisi olub, bundan sonrakıların da olacaq...

15-07-2016

“Gəncəli müdrik”, “Məhəbbət-Adam”, Canlı universitet...

Birincini xalqımız, ikincini almanlar deyib, üçüncünü bəndəniz deyir – bu şair-alim-pedaqoqa dair

Ömrü uzunlu hər şeyin vazehinə varmağa çalışmış Mirzə Şəfi Vazeh...

Bu adam tək elə kütləvi məktəblərdən xali soydaşlarına deyil, və-tənində üç universitet bitirmiş bir alman şairinə – Bodenştedtdə də müəllimlik edib. Bu universitetsiz müəllim Avropadan gələn o şair-tələbəyə bütün Şərq aləmini öyrədib, o isə, bu canlı universiteti bütün Qərbə tanıda-tanıda, özünü də məşhurlaşdırıb...

Sovet vaxtı biz şagirdlər bu kişinin “Ədəbiyyat müntəxəbatı”ndakı şəklini görərəkən (elə sovetin təbliğatı sayəsində) “motalpapaq” deyib gülüşərdik. Tələbəliyimizdəsə (daha böyük Mirzəmizin öz “Molla Nəsrəddin”indəki “aynaya baxmaq” təklifinə əməl etdikdən sonra), gördük, özümüzə gülürmüşük...

Sonra öyrəndik ki, o rəhmətlik bu xalqın milli MİRZƏlik dövrünün bünövrəsi imiş.

Mirzə Fətəlimizdən 18, Mirzə Ələkbərimizdən 68, Mirzə Cəlilimizdən 75 il öncə doğulub, ümummilli dərd-sərimizi, halət-ovqatımızı ayan-bəyan etmiş –

Bu ilk Mirzəmiz –

(əlbəttə, adı bizim, dadı Rusiyanın olmuş Mirzə Kazım bəyi istisna etməklə) bəlli Bodenştedtdə “tufanından” öncə də məşhurmüş. Dünyaya gözünü kasıblıqla açıb, gəncliyini məhrumiyyətlərlə keçirmiş bu müdrikin ömrünə, nəhayət, xəfifcə bir ruzi yeli də əsib. Belə ki, hərdən ona kömək əli uzadan, Bağdada səfərindəsə bir sufi dərvişlə tanış olub, onun fəlsəfi ideyalarının ardıcılına çevrilən Hacı Abdulla adlı bir ticarətçi Gəncəyə qayıtdıqdan sonra, Mirzə Şəfi üçün irfan işığına da çevrilir...

Böyük Gəncə fəaliyyəti dövrü ardınca Tiflisə gedən bu soydaşımızı orada ikinci böyük mirzəmiz – Mirzə Fətəli Axundzadə, böyük ədəbi sehrəbaz Fridrix Bodenştedtdə və (nəticədə) Avropa məşhurluğu gözləyirmiş.

1840-cı ildə Tiflisdəki qəza məktəbinə müəllim qəbul edilib, ömrünün sonunadək orada işləyən Vazeh azərbaycanlı şagirdlər üçün “Kitabi-türki” adlı dərs vəsaiti yazır (birazdan bu kitabdakı “müdrək deyimlər və təlimatlar” Bodenştedt tərəfindən mənimsəniləcək və müəllifi göstərilmədən təkrar-təkrar nəşr ediləcək).

Onun taleyini qarabaqara izləmiş “ədəbi kabus” – yaşca 25 il kiçik, təhsilcəsə müqayisəyəgəlməz dərəcədə üstün olan həmin Bodenştedt Moskvadan Tiflisə xarici dillərin tədrisi üçün gəlibmiş. Şərq dillərini də öyrənmək fikrinə düşən bu “mədəni” yarlıqlı əcnəbini tale, sən demə, qəribə bir oğurluq – poeziya plagiatlığı üçün də gətiribmiş. Maraqlıdır ki, bu oğurluq bizim bir sıra istedad və qabiliyyət doğruluğumuzu da üzə çıxaracaqmış. Bəli, Bodenştedtin sonralar yazacağı “Xatirələr”i bizim dilimizin, “kustar” dilçilərimizin, böyük şairlərimizin çox “dərəcəyi-mərtəbə” və mətləblərindən xəbər verir: “O zaman mən Şərq dillərini öyrənmək istədim və tatar (türk) dilindən başladım. Çünki bu dil Qafqazda müxtəlif millətlərdən olan insanlarla ünsiyyət üçün vacib sayılır. Bu dili bilən hər kəs hər yerdə rus dilini bilmədən də baş çıxara bilir”.

Sonralar öz plagiatlığı ilə bütün dünyanı heyrləndirəcək Bodenştedt hələ qəlbinə şeytan girməmişdən öncə yazdığı həmin “Xatirələr”ində belə də heyrlənəcəkdi: “Mən hələ onun dil dərslərinə kitab gətirdiyini görməmişdim. O, diktə etdiyi və sitat gətirdiklərinin hamısını yaddaşından nəql edirdi!...”.

Bu tədris üsulunun gücü ilə Bodenştedt Azərbaycan və fars poeziyasının gözəlliklərini incəliklərinə qədər mənimsəyir. Bundan çox məmnun olan sadədil (dədə-baba mentalitetli) Mirzə Şəfi isə öz “Hikmət açarı” kitabını (başqa sözlə, müəlliflik haqqını) ona bağışlayır...

...Həmin tarixədək heç bir tərcümə və ya orijinal əsər “müəllifliyindən” bu qədər şan-şöhrət qazanmamış Bodenştedtin bu “kitabı” (naşirin təklifilə) “Mirzə Şəfi nəğmələri” adıyla təkrar (və az müddət ərzində fransız, ingilis, holland, ispan, portuqal, rus, çex, macar və s. dillərdə) nəşr edilir.

Bu uğurlar sonradan Bodenştedti Mirzə Şəfi irsini bütünlüklə mənimsəmək eşqinə salacaq (guya bu şərqli obrazı onun canına-qanına o qədər hopubmuş ki, bir vaxtlar “öz şeirlərini belə “Mirzə Şəfi” adı ilə imzalayıbmış”), həqiqətlərdən xəbərsiz alman şərqşünaslığısa, bu etiraf-bəyanatı qeyd-şərtsiz qəbul edəcək...

Bəli...

1845-də Almaniyaya qayıdan Bodenştedt “Şərqdə 1001 gün” adlı kitab yazır. Hələ “Məhəbbət-Adam”ın “məsum” tələbəsi ikən müəllimindən tərcümə etdiyi şeirləri də daxil etdiyi həmin kitabında bu yururdu: “Ey gəncəli müdrik Mirzə Şəfi! Sənin sözlərin həqiqət oldu; nəğmələrin bizim qız-gəlinlərin də ürəklərində özünə yuva tapdı. Sənin adın Qərb dünyasında da şərəflə səsləndi”.

Bu məqamda, nəğmələri Avropa qız-gəlinlərinin ürəklərində yuva tapan bu şairin Şərqənə sevgilərindən üç beytlik nümunə:

*Nə qədər kim, fələyin sabitü səyyarəsi var,
Ol qədər sinədə qəmzən oxunun yarəsi var.
Ruzigarı tirə, daim ki şəbi tar keçər,
Hər kimin eşqdə bir yarı-sitəmkarəsi var.
Necə xun cuşə gəlib, eyləməsin ahü-fəğan -
Könlümün didəyi-giryan kimi fəvvarəsi var!*

Bodenştedtin, sözün hər iki mənasında, maraqlı “Xatirələr”inin yazı tərzindən bu da bəlli olur ki, onların münasibətləri müəllim-şagird əndazəsindən daha ali imiş. “Bir gün soruşdu: - Mirzə Şəfi, heç sevmisizmi? O, bu dəfə sualımı nəzm qarışıq deyil, tamamilə nəsr cavablandırdı: - ...Heç bilmirəm, sənə onun zülmət gecəyə bənzər, lakin ulduzlar kimi parlaq gözlərindənmi, yoxsa zərif qədd-qamətindənmi, qar kimi ağ, incə əllərindənmi, buruq-buruq dolayıb gərdəninə tökülmüş uzun hörüklərindənmi danışım, yoxsa, Şiraz çiçəkləri kimi ətirli nəfəsindənmi söz açım?...”

*Səni qadir Allah, ey incə çiçək,
Yaratmış dünyaya verməkçün bəzək.
Tulla gəl çadranı... görünsün üzün,
Gül də gizlədərmə de, bağda özüün?
Sənə, çadra kimi ey incə mələk,
Tək gecə zülməti olsun bürüncək...*

Dünya şöhrətli şairləri az olmayan xariclərdə təkrar-təkrar (tək elə Almaniyada 100-dən çox) nəşr olunmasıyla fəxr etdiyimiz “Mirzə Şəfi nəğmələri”nin, nəhayət, öz vətəninə də (prof. X.Yusiflinin təqdimatı və “Ön söz”üylə) “Kitabi-türki” və “Bütün əsərləri” ilə birlikdə nəşr və qeyd edilməsinin fərqləndiricidir. Əlbəttə, şad-xürrəmanəliklə...

“Epolet”li millət Mirzəsi

Qədim Azərbaycan ədəbiyyatı kəhkəşanında
“dramaturgiya” adlı yeni janr fəzasının ilk və... aldanmamış
kəvakibi

Əlbəttə, Mirzə Fətəli Axundzadə!

O, doğrudan da, milli ədəb-irfan kəvakibi (ulduzu) idi.

Sözümü, bu filosof-ədibin “şinel”indən çıxmışlardan birinin qeydlərilə davam etdirirəm: “1849-cu ildə canişin Vorontsov Tiflis-də erməni, gürcü və Azərbaycan dillərində teatr əsərləri yazmaqçün 3 komisiyon təşkilinə əmr verdi. Erməni, gürcü komisiyonları tezliklə işə başladı, Azərbaycan komisiyonunda işləməkçünsə M.Fətəlidən başqa bir adam tapılmadı...”.

1812 və 1873

Bu tarixçələrin birincisində ilk dramaturqumuz doğuldu, ikincisində teatrımız.

Deməli, Mirzə Fətəli Axundzadə və Azərbaycan Teatrı! Hər il doğum gününü qutlayıb, ölüm gününü (bu gün 140-cısını) andığımız milli Müəllifimiz və hər il yaranış gününü (bu il 145-cisini) bayramlayıb, əbədiyaşarlığına inandığımız milli Teatrımız...

Deməli, milli taleyimizdə iki böyük Olum!

İntişar-intibahca daha ümumgərəkli olan ikinci Olumun səbəbkarı - digər janrlarda çox yazıb-yaratdıqdan, milli-mədəni-maarif yolunda çox atəşlərə yanıb-yaxıldıqdan sonra böyük Səhnə addımı da atdı. O, hələ buna qədər “Kəmalüddövlə məktubları”nın fəlsəfəsilə bizi “şanlı məktub”lar primitivizmindən xilas etmiş, “necə qan ağlasın daş bu gün, kəsilib yetmiş iki baş bu gün” kimi ümumisterikamızı xeyli soyutmuş, imperiya hərbində “dikiy batalyon” etiketli qılnc-qalxan, top-tüfəng fərasətimizə dəftər-qələm, intellekt-intilgent fəhmi də əlavə etdirmişdi.

Bu böyük filosof-ədib öz dövrünə qədərki aləmi yetərincə bilənlərdən, əski Türk düşüncəsindəki “Allah var, bəndə var - araçı yox” inancından, qeyri-müsəlman bir müdrikin “Əgər Allah olmasaydı

da, onu uydurmaq lazım idi” deyimindən xəbərdarlardan idi. Ancaq bunu da gözəl bilirdi ki, şagirdin elm-bilik öyrənməsi, şeyirdin sənət-peşəyə yiyələnməsi müəllimsiz, ustadsız mümkün olmadığı kimi, kütlələrin də Tanrıya tapınması aracısız - peyğəmbər və imamlarsız hasilə gələn iş deyil. Bəs nədən bu böyük biləndər dövrü olaraq “bütün dinləri puç və əfsanə hesab edirəm” iddiasından əl götürmədi? Yəqin ki, bildiklərilə gördükləri arasındakı yer-göy fərqlərə görə...

Belə olmasaydı (yəni, onun dinsizliyi ilk baxışda göründüyü “format”da olsaydı), bütün Qafqazın əxlaqlı, səviyyəli, milli məfkurəli şeyxləri, axundları, müftiləri onu o qədər yaxın ünsiyyətə buraxardılarmı? Büsbütün islam-din mahiyyətli İranda Mirzə Mülküm-Mirzə Yusif xanlar onunla bu qədər sıcaq münasibətlərdən çəkinməzdilərmə? Hələ onun, bütün xalqımızın milli-mənəvi övladı kimi doğulmaqda olan “Əkinçi”nin (H.Zərdabi başda olmaqla) dünyaya gəlmində Şeyxülislam və Müftinin dəstəyinə nail olması!

Hər il, hər mövsüm teatrların, mətbuatın müraciət etdiyi, hər dövr hökumətin, dövlətin yubileylərini qutladığı -

Bu böyük sənətkar -

bütün əsərləri, canı-qanı, çaba-çalışmalarıyla mədəniyyət tariximizə milli qeyrət və təəssübkeşlik mücəssəməsi kimi daxil olub. Bütün şüurlu ömrünü xalqının maariflənməsinə, ictimai-siyasi oyanışına, dünyanın qabaqcıl mədəniyyət şəbəkəsinə qoşulmasına sərf edib.

Yaradıcılığının ilkin dövründə mövcud ictimai-siyasi mənzərəni “nəzmi-maarifçi” kimi tənqid edən, “ədalətli hökmdar” obrazı yaratmaq kimi vaxtı keçmiş “ədəbi mübarizə” çabasında bulunan bu ədib mütərəqqi Avropa maarifçiliyi ilə tanışlıqdan sonra əsl milli-demokrat səviyyəsinə yüksəldi. Öncə, “özünüsınaq” kimi qələmə aldığı şeirləri (“Səbuhi” təxəllüsü), dövrün ictimai düşüncəsini silkələyən publisistik məqalələri, Azərbaycan ədəbiyyatında povest janrının əsasını qoyduğu “Aldanmış kəvakib” (1857) və bir qədər sonra ictimai-fəlsəfi fikir cəməsini təlatümə gətirən “Kəmalüddövlə məktubları” ilə bahəm, əkin-biçin, mal-davar vərdişlərinə məhkum edilməklə inkişaf yolları kəsilmiş xalqının ictimai şüurunu oyadası - səhnə, teatr, dramaturgiya hədəfli ədəbi fəaliyyətə başladı. Cəmişi beş ildə (1850-1855) bir-birindən sanballı altı komediya yazdı.

Lakin, çox təəssüf (bu “təəssüf” həmin əsərlərin indikilərdən çox fərqli olaraq “kef”dən yaranmadığına da bir işarət) ki, o özü bu komediyaların heç birinə səhnə həyatı verə, salonlarda “avtor!”, foyelərdə “avtoqraf” ləzzəti ala bilmədi. Necə ki (girişdə qısaca verdiyim parçanı təkrar etməli olsam da), sonralar Ə.Haqverdiyev “Mirzə Fətəlinin faciəsi” məqaləsində yazacaqdı: “1849-cu ildə canişin Vorontsovun əmrilə Tiflisdə teatr binası tikildi. Erməni, gürcü və Azərbaycan dillərində teatr əsərləri yazmaqçün canişin 3 komissiya təşkilinə əmr verdi. Erməni, gürcü komissiyaları tezliklə işə başladı, Azərbaycan komissiyasında işləməkdənsə M.Fətəlidən başqa bir adam tapılmadı. Bu da bir faciə...”.

Böyük xələfin bu sonuncu (“faciə”) ifadəsi ulu sələfin yaradıcılığındakı bir kəsiri də xatırlatdı mənə. Belə ki, bu universallığa malik bir ədib faciə janrına müraciət etməyib. Passiv seyrçili həyat səhnələrindəki cəmiyyət faciələrinin səbəb və nəticələrini aktiv tamaşaçılı (müsbətə-mənfiyə kütləvi alqış, uğultu, qəzəb və s. hiss-həyəcan mühakiməli) teatr səhnələrində məhək-məhşər ayağına çəkən janra! Bu qənaətə qüvvətçün “bir gözü ilə gülüb, bir gözü ilə ağlamaq” kimi ədəbi postulatları, teatrı yaratmış (və komediya-faciə nisbətində ikinci dəfə daha çox yer vermiş) qədim yunanların tragediya müəlliflərini “müdiriqlər dahiləri” adlandırdıqlarını da xatırlayaq.

Hərəsində bir neçə gülgü-baməzəlik epizodu olan altı komediyasını istisna etməklə, qələmindən sir-sifətinədək milli ələm saçmış, axirətindən nigaran olmasa da, “dinsizliyi” səbəbindən ölümöncəsi düşəcəyi vəziyyəti (“- Mirzə, Siz nə sayaq dəfn olunmaq istərdiniz? - Ölülərin əziyyətlərindən dirilərin nə sayaq xilas olmalarının mənimçün elə bir əhəmiyyəti yoxdur. İstədiyiniz kimi dəfn edə bilərsiniz...”) göz önünə gətirən, “Dünya heç zaman dinsiz və zındıq adamlardan xali olmamışdır” - deyən bu “dinsiz” filosof-ədibi ən çox yandırır-yaxan nə imiş? Məhərrəmlik mərasimində ağlaşma-başyarma “tamaşa”ları! Təpədən-dırnağa insaf-mürüvvətli, bütün mahiyyətilə Allah Adamı olan bu bəndənin, hətta bəzi qeyri-islami qəlbləri belə rıqqətə gətirən Kərbəla faciəsinə yanaşması “öz yerində”, amma, axı, bu adam öz “ağlar soydaşlar”ını öz ruzigarlarına ağlamağa çağırırdı! Onlara, bütün mizan-düzənilə təşkil-təbdil etdikləri təziyə məclisləri əvəzinə, mədəniyyətsizlik faciələrini önləyəsi teatr tamaşaları düzənləməyi tövsiyə edirdi. “Axır sən də bir hərəkət elə, bir

proqresə ayaq qoy, bir sivilizasiyona talib ol" - deyirdi. "Nə vaxtadək qəflət yuxusunda yatacaqsan?!" - hayqırırdı. "Əgər biz istəyirik ki, bir günə əməllərlə İmam Hüseyni özümüzdən razı və xoşnud edək və öz iradətimizi ona nisbət sübuta yetirək, onda gərək onun təziyə-darlığından əl çəkib, bu şəbihlərə sərf olunan pullar ilə hər şəhərdə ...məktəbxanalar açaq və hər məktəbxananın qapısında yazıb yapışdıraraq ki, İmam Hüseyn Öleyhissələmin eşqinə bu məktəbxana bərpa olunubdur".

Ancaq, hər halda, ifrat acılıqlar da edirdi bu mütəfəkkir. Bu isə, daha çox, milli dərd-ələmin çoxluğundan qaynaqlanırdı. Hətta, "Bəhəsurət türklər arasında dəxi bu zamana qədər mütəqədimdən şair olmayıbdır" - deyər, min beş yüz ildən çox dünya dövrünün rəvnəqləndirmiş türk şeirinə "asi" çıxır, "gül-bülbül" yarlığıyla yanaşdığı öz böyük lirika "papalel"inə ("dərd çox, həmdərd yox, düşmən qəvi, tale zəbun" demiş) ulu Füzuli həqiqətini "təftiş" edir, "laləyanaq"lar aşığı M.P.Vaqifi ondan üstün tuturdu...

Sonra da deyirdi ki: "Yanlışı fikirlərin qarşısını almağın yeganə yolu məntiqə uyğun dəlillərdir"...

Yuxarıdakı fikrini istisna ilə, düz deyirdi. Məsələn, məqalələrində yanlışlığın geniş yayılmasının səbəbini maarifsiz insanların avamlılığında "yaxşını pisdən ayırmaq qabiliyyətinin zəif olmasında" görürdü Axundzadə. Özünəqədərki ədəbi-ictimai tezislərdən olan "yaxşı insan, pis insan" məsələsi qarşısına "kamil insan, nadan insan" mətləbini qoyurdu. Bu mətləbləri Azərbaycan realizminin ən kamil nümunələrindən olan, sonralar "Azərbaycan maarifçiliyinin manifesti" adlandırılan, "bir vaxtlar Rədişşevin "Peterburqdan Moskvaya səyahət"i Rusiyada necə tufan qoparmışdısa, bu əsər də yüksək ruhani dairələrində eyni həyəcanı doğurmuşdu" fikrili qiymətləndirilən "Kəmalüddövlə məktubları" əsərində də davam etdirən müəllif yaşadığı "qəddar və qədirsiz dövr" üçün cəsarət nümunəviliyi də etmiş oldu.

Məslək cəfakeşi

O bu dəyəri elə-belədən qazanmayıb. Büsbütün yenilikçi, bütün həyat-yaradıcılıq çabaları ilə geriliyə qarşı çıxıb, irəliyə qoşmaq, millətçün gərəkli nəsnələri yazmaq, xalqının mövhumatdan uzaqlaşib yeni ruhda tərbiyələndirilməsi yolundakı mübarizəsilə nail olub bu

ada. Bu filosof-ədib çox gözəl bilirdi ki, bunlarsız aparıcı xalqlar sırasına daxil olmaq, qabaqcıl dünya mədəniyyəti şəbəkəsinə qoşulmaq mümkün deyildir. Bu “kiçik” ölkə mənsubunun dramaturgiya, səhnə sənəti haqqdakı fikirləri ərəzi-əhaliyə böyük ölkələrdə də (İran, Türkiyə və s.) göyərdi, dram janrlı əsərlər yaranmağa başladı. Tək elə Azərbaycan yox, Yaxın Şərq dramaturgiyasının da banisi olmuş bu ədib iranlı dostu Mirzə Mülküm xana yazırdı: “Pis iş görməyə adət etmiş insanın təbiətinə kritika üsuli ilə yox, atacasına və mehribancasına yazılmış movizə və nəsihət heç vaxt təsir etməz. Həmişə nəsihət və movizə oxumaqdan iyrənən insan təbiəti kritika oxumağa hərisdir. Ümid edirəm ki, öz əsərlərinizi göstərdiyim əsaslara uyğun tamamlayacaq və bu yolla millətə bir xidmət etməli olacaqsız. Bu yolla yeniyetmələrə, istedadlı gənclərə öyrədəcəksiniz ki, gələcəkdə bu fənnin millətimiz arasında şöhrəti ucalsın”.

...Və

vaxtilə universitet (ADU-BDU) auditoriyasında bir müəllimimizdən eşitdiklərimdən: “Həyatda elə qanunsuzluq, cinayət, qüsurlar var ki, onların islahı hüquq-mühafizə orqanları deyil. Məsələn, öz xəsisliyiylə arvad-uşağına, qohum-əqrəbasına olmazın əziyyətlər verən Hacı Qaranı ancaq və ancaq öz istedad və sənətkarlıq “maddə”silə Mirzə Fətəli Axundzadələr islah edə bilər...”.

10-03-2018

Bir adın ikinci hecası

Yüzdə Tək, mində Bir - Mirzə Ələkbər Sabir!...

Belə bir bədiyyat memarı haqda yazıya qrammatik-matematik ifadələrlə başlamağım özümə də qəribə gəlir. Amma... neyləyəsən, bu şairin mahiyyəti qəribəliklərlə doludur. Bu apaydın adamı yüz kərə oxuyub-əşitsən də, min faiz unayıb-anlasan da, yenə mayasında nəsə qalır. Məsələn, mən onun şedevrlərindən birini elə şagirdliyimdən bəri “Tək Sabir” kimi daşımaqda, kompleksal bütövünü isə, tək elə snayperik Qələmiycə yox, isimi, sir-sifətiycə də Təkcə, Bircə tim-salıycə yaşamaqdayam...

“Sir-sifətiycə” sözümün çözümünə dair elə bir bunu demək kifayət ki, onun foto, portret və heykəllərindəki ciddidən ciddi surəti, dahiyənə doğəl “qaş-qabağı” hara, “Pah atonnan, nə ağır yatdı bu oğlan, ölüb ə! Nə də tərpnəməyir üstündəki yorğan, ölüb ə!” misralarındakı Molla Nəsrəddinmisal baməzəlik, Bəhlul Danəndəvarı atmacalıq hara? Hələ “Qabla dəxi marfaşını, Mirhaşım, Götür daha qaş başını, Mirhaşım!” kimi uğun-uyuşdurucu şeirləri! Bu... “kef-damaq” cıl misraları “Tacirlərimiz Sonyalara bənd olacaqmış, Bədbəxt Tükəzbanları neylərdin, ilahi?!” kimi dərd-ələmcil beytlərlə də müqayisə etməli...

...Və bura qədər üzdən-üzdən üzüb gəlinən bu yazı-çayla onun “... bir qocaman dağ” kimi durduğu -

Dəryaya doğru getməli...

Şamaxıda 1902-ci il tarixli fizioloji-seysmoloji tar-marlıq zəlzələsindən düz 40 il əvvəl - 1862-ci il mayın 30-da bir bioloji varlıq “zəlzələ”si də doğulubmuş ki, gücü üç sətir-“bal” olan bu gələcək sunamidən yeddi il sonra xəbər tutublar: “Tutdum orucu irəmazanda, Qaldı iki gözüm qazanda, Mollam da döyür yazı yazanda”.

Sonra beş il mollaxana, ardınca Seyid Əzimin yeni üsullu məktəbi, daha sonra atasının onu təhsildən ayıraraq öz dükanında köməkçi işlətməsi, alış-verişdən çox oxuyub-yazmağa həvəs göstərən bu “tərs uşağı” tez-tez məzəmmət etməsi, şeir dəftərini cırsa da onu mütlaliə və şeir yazmaqdan çəkindirə bilməməsi, “atam məni bir də incidərsə,

Şamaxıdan çıxıb gedəcəyəm” üsyanı və başqa şəhərləri gəzməsi və bu minvollarla gəlib-gəlib böyük ümummilli Mirzə olması...

Bu Mirzəliyə qədər Ələkbər hələ ata olmalı, səkkiz qız, bir oğul böyütmə əzabları yaşamalı, öz böyük şəxsiyyətliliyini və fenomenal istedadını təsdiq etmək üçün kiçik şəxslərlə üz-üzə gəlməli idi...

Bu böyük sənətkar haqda sənədlər də çox söz deyir. Çox fədakar, qayğıkeş, mehriban ailə başçısı olub Mirzə Ələkbər. Uşaqlarının yalnız maddi ehtiyacını deyil, mənəvi rahatlıq və ictimai tərəqqisini də təmin etməyə çalışıb. Oğlu bir yana, arvadını və qızlarını da savadlı görmək istəyib, onlara əlifba öyrədib.

XIX və XX əsrlərin qovuşduğu illərdə ağır ailə qayğısı çəkən Sabir şeirdən bir qədər uzaqlaşsa da, 1901-ci ildə Şamaxıya qayıdan Abbas Səhhətlə boş vaxtlarında ədəbi məclislər düzəldib, klassik şairlərin və özlərinin şeirlərini oxuyar, təhlil və müzakirə edərmiş. XX əsrin əvvəllərindən şeirləri mətbuat səhifələrində görünən Sabir 1906-cı ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalını öz arzularının jurnalı kimi qarşılayıb, onun ən sevimli və fəal müəlliflərindən olur. C.Məmmədquluzadə ilə dostluq münasibətləri hər iki sənətkar üçün daha yüksək qarşılıqlı yaradıcılıq bəhrəsi verir. Lakin “Molla Nəsrəddin”də çoxlu dost qazanan şairin düşmənləri də artır. Şamaxıda, Bakıda, İranda irticaçılar onu kafir elan edir, ölümünə fətva verir, qoçular yolunu kəsib hədələyirlər. 1907-ci ildə sabun bişirib satmaqdan əl çəkib, mətbuat və maarif sahəsində çalışmağı, yaradıcılığını daha müntəzəm davam etdirməyi qərarlaşdıran Sabir Bakıya gəlib “İrşad” qəzetində korrektor işləyir, müəllimlik üçün imtahana hazırlaşır. Bu arada Qori Müəllimlər Seminariyasındakı dostlarından aldığı (yaxınlarda seminariyanın Azərbaycan şöbəsində müəllim yeri boşalacağı haqda) məktubdan çox sevinə də, ümidi boşa çıxan şair 1908-ci il mayın 7-də Tiflisə gedib, Qafqaz şeyxülislamı idarəsindən ana dili və şəriət müəllimi diplomu alır, çoxdan arzuladığı “Ümid” məktəbini açır. 1910-cu ilin əvvəllərində Bakıya işləməyə gələn Sabir əvvəlcə “Zənbur” jurnalı redaksiyasında çalışır, az sonra Balaxanı məktəbində dərs deməyə başlayır. O ilin yazından Bakıda çıxan “Günəş” və “Həqiqət” qəzetlərinin redaksiyalarında çalışır, eyni zamanda “Molla Nəsrəddin”ə yazmaqda davam edir. Aylarla ehtiyac içində, işsiz, əzab-əziyyətlə dolanan böyük şair 1910-cu ilin axırlarında ağır xəstəliyə tutulub, Şamaxıya qayıdır. 1911-ci ilin may ayında müalicə üçün

Tiflisə gedib, dostu C.Məmmədquluzadənin evində yatır, "Molla Nəsrəddin" əməkdaşlarının böyük qayğıkeşliyi ilə əhatələnir. Xəstəliyinin getdikcə şiddətləndiyinə baxmayaraq, Sabir yazıb-yaratmağa davam edir, jurnalın redaksiya işlərinə yaxından kömək edir. İyunda həkimlər cərrahiyyə əməliyyatı aparmayı təklif edirlər, lakin şair buna razı olmur. O, Şamaxıya qayıdır və axır günlərində öz mənəvi "epiq-riz"-i kimi səslənən "İstərəm ölməyi mən, leyk qaçar məndən əcəl, Gör nə bədbəxtəm, əcəldən də gərək naz çəkəm!" misralarını yazır.

"Molla Nəsrəddin" 1911-ci il 14-cü sayında xəstə şairə maddi yardım üçün bir elan dərc edir, Rusiyanın və Şərqlin bir çox şəhərlərindən onlarla oxucu böyük xalq şairinə məhəbbət və hörmət əlaməti olaraq ianə göndərilir. Şair xəstəliyinin çox şiddətləndiyini görüb, əməliyyat üçün iyulun 8-də Bakıya gəlsə də, həkimlər artıq bunun heç bir fayda verməyəcəyini söyləyir və Şamaxıya qayıtmasını məsləhət görürlər. 1911-ci il iyulun 12-də böyük şairimiz vəfat edir, Şamaxıda "Yeddi günbəz" qəbiristanlığında dəfn edilir. Vəfatından bir il sonra arvadı Büllurnisə xanım və dostlarının səyilə onun şeirləri "Hophopnamə" adı ilə çap olunur və bu kitab oxucular tərəfindən misli görünməmiş bir hərarətlə qarşılanır. İki il sonra xalqın ianəsilə "Hophopnamə"-nin ikinci - daha mükəmməl nəşri buraxılır.

Sabira!...

Onun qələmindən çıxan bu gözəl, əsrarəngiz xitab yəqin ki, dilində daha ləzzətlə səslənirmiş:

*"Sabira, beynəlmiləl tadbiri-ülfət etməli,
Həqqi xalqə bildirib, dəfi-zəlalət etməli".*

Yetkin vaxtında (əslində, ömrünün sonlarında) yazdığı şeirlərinin, demək olar, hamısı ictimai mövzularda olan şair canlı mübarizə meydanında söz qılıncıyla çarpışan ahıl-ağsaqqal bir müdrik, gənc eşqlə atəşin bir vətəndaşı idi. Mövcud cəmiyyətin ziddiyyətləri isə bu vətəndaş-qəhrəman üçün azadlıqda ikən bir zindan timsalı:

*Mən belə əsrarı qana bilmirəm,
Qanmaz olub da dayana bilmirəm.
Derlər utan, hər zəvü-hədyan demə,
Güc gətirir dərd, usana bilmirəm!*

Dünyagörüşündəki qüvvətli humanizmlə, insanın yer üzündə azad, yaradıcı bir həyat qurması haqqında arzularla yaşayan şair: “Kim ki insanı sevər, aşıqi-hüriyyətlər olur, Bəli, hüriyyətlər olan yerdə də insanlıq olur” fikirlərilə yaşayır və qadir qələmiylə başqalarını da bu axara dəvət edirdi. Ümumiyyətcə, Sabir ikili oxucu qruplarından birini daha da “öldürmək”, o birini daha da diriltməklə məşğul idi. O, psixoloji aşağıdakıları yuxarıdakılara qoşmaq cəhətlərində olub hər zaman - 1908-ci ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalında çap etdirdiyi “Səttarxana” şeirində olduğu kimi:

*Afərin, Təbriziyan, etdiz əcəb əhdə vəfa!
Dustü-düşmənlər al çalıb, eylər sizə səd mərhəbə!
Çox yaşa, dövlətli Səttarxan, əfəndim, çox yaşa!
Cənnəti-ələdə peyğəmbər sizə eylər dua.*

Dövrünün əsl islamçı müsəlmanlarını kafir adlandıran “din xadimləri” nə yazdığı şeirdə isə elələrini “onların dili ilə danışdırıb”, elə öz arşınlarıyla da aşağılandırır:

*Bir bölük boşboğazlıq, heyvərəklik adətımız,
Doludur lənət ilə, qeybət ilə söhbətımız,
Oxumaqdan payımız yox, yazıdan qismətımız,
Bu avamlılıqla belə hər sözü təfsir edəriz,
Yeri gəldikdə müsəlmanları təkfir edəriz.*

“Qanma!”, “anlama!” kimi əmrlərə “Qabili-imkanmı olur qanma-maq?” sayaq cavablar verən, milli oyanışa nail olmağın yolunu elmə, təhsilə yiyələnməkdə, özünü dərk etmədə, dünya işlərindən baş çıxarmaqda görən Sabir elm, təhsil, mərifət və məktəbdən yaza-yaza özü də bir universal Məktəb oldu ki, bu ocaq dünya durduqca yanacaq!...

30-05-2014

Əbədiyanar Söz Şamımız

Milli varlığımızın 25 illik ədəbi Aynası –
“Molla Nəsrəddin”...

Sözümü o “ŞAM”ın işığı ilə o AYNAda gördüyüm iki “avtoportreti-miz” ilə başlayıram. Biri nəstri, biri nəzmi:

“Dirisi ilə rusca, ölüsü ilə ərəbcə danışan xalqım mənim...”.

*“Düzdür, yerindədir əlim-ayağım,
Vardır bədənimdə canım da hətta,
Ancaq bir iş var ki, yox azadlığım,
Ağırdır yaşamaq əsarət altda”...*

Bu jurnal – böyük Turan aləminin alovlu Azərbaycan Qələmi – o tay-bu taylı Azərbaycanın Yaxın Şərq areallı maarif-mədəniyyət artilleriyası...

Toxunduğu problemlərə adını daşdığı yarıreal-yarıəfsanəvi Ob-raza məxsus (ovqataçan, gülüşsəçan, hədəflərinin mitilini atan, hərif-lərin dədəsini yandıran) priyomlarla yanaşıb, düzələsilərlə yollaşan, üzüləsilərlə savaşan ümummilli irfan Komutanı...

Nəşri bolşevizm tərəfindən dayandırılana qədər – yaman gün-lü “keçəl-küçəl”lərimizi anlağa, “obrazavoyski”lərimizi qanma-ğa, satqın məmurlarımızı namuslanmağa səsləmiş ozan-Azançı, aləm-Qələmçi...

Müəllifi isə özünü tanıyan hər soydaşımıza bəlli: Azərbaycan nəstri və publisistikasının yeni mərhələsi sayılan ilk qüdrətli he-kayə, felyeton Ustadı, şəhd-şəkər dil, mükəmməl obrazlar, tipik xarakterlər Ustası, realist ədəbi cərəyan Öndəri, əbədidiri “Ölü-lər”ilə bənzərsiz drammatizm yaradıcısı, analoqsuz nəsr-dram-mətbu “trio”suyla fenomenal milli şüur Oyadıcısı, bütün siyasi-ideoloji, yerli-yadelli təzyiq-təpkilərə, gün-güzərani möhnətlərə sinəgərmə dəyanətilə əsl milli ziyalılıq Obrazı kimi əfsanələşmiş Cəlil Məmmədquluzadə!...

Bu bəndənin qəlbindəki dərdlərin “şahı” Vətən!...

Qazanlı vəkillik işini ataraq (nə yaxşı ki!) tamamilə qələm aləmi-nə keçən bu mərd cəfakeşi, dərd “səfakeş”ini qarşıda daha maraqlı və... daha müsibətli olaylar gözləyirmiş...

Ağır xəstəliyə tutulmuş ilk həyat yoldaşını 1903-cü ildə Tiflisdə aparmalı və bununla da, yaxın gələcəyin milli-mədəni-mənəvi inqilabına çevriləsi “Molla Nəsrəddin”-inin nəşrinə yaxınlaşmış olur. Oradakı ziyalılarımızdan Məhəmməd ağa Şahtaxılı (“Şərqi-Rus” qəzetinin redaktoru) Cəlilin yenicə yazdığı “Poçt qutusu” hekayəsini qeyri-adi vurğunluqla qarşılayır və “gələcəyin dahi ədibi”ni öz qəzetində işləməyə (1904) dəvət edir. Növbəti il “Şərqi-Rus” qapadılır, C.Məmmədquluzadə jurnalist Ö.F.Nemanzadə və maarifpərvər tacir M.Bağirovla birləşərək qəzetin mətbəəsini alıb (“Qeyrət” adı ilə) müxtəlif kitab və intibahnamələr nəşr etməyə başlayırlar.

Dövrün yüksək əxlaq-əqidəli (və varlı-hallı) ziyalısı Həmidə xanım Cavanşirlə tapışib ailə qurması isə onun yaradıcı həyat və məsrəflərini, ümumən əqidə mübarizəsini xeyli yüngülləşdirmiş olur.

Nəhayət, 7 aprel 1906-cı il və haçansa oxucularına: “...təbiət özü yaratdı, zamanə özü yaratdı” kimi təqdim edəcəyi jurnal: –

“Molla Nəsrəddin”!

Zamanın siyasi “putyovka”ları ilə Tiflis (1906-1917), Təbriz (1921) və Bakı (1922-1931) yolları keçməyə məhkum edilmiş əsl Xalq-Millət dər-gisi...

Dünyaya Gürcüstan paytaxtında göz açan bu jurnal “Tiflis, 7 aprel” adlı ilk məqalə-bəyannaməsilə bizi deyib gəlməyə başladı.

“Sizi deyib gəlmişəm, ey mənim müsəlman qardaşlarım!”.

Bu “müsəlman qardaşlar” yalnız elə qəzet-jurnal oxumaq kimi “qeyri-vacib işlər”i buraxıb “daha vacib əməllər” (xoruz döyüşdürmək, it boğuşdurmaq, hamamda yatmaq və s.) dalınca gedən “keçəl-keçəllər”dənmi ibarət idi? Yox, onlar həm də “bir boynuyogun, yekəqarın adam görən kimi, onu məmur, qorxulu bəndə hesab edib oturduğu yerdən dik atılaraq, təzim edən “ən ayıq, ən xoşbəxt” müsəlmanlar idi. Bütün milli, xalqı dərdləri unudub, üstünə milçək ləkəsi düşmüş bir ərəb əlifbası hərfinin məna dəyişiminin (uşaq “olub”, yoxsa “ölüb”?) “çort”una getmiş “həriflər”, beş-üç il Rusiyada yaşayıb, geri qayıdarkən ağzıdualı anasına küftə əvəzinə “qofta” bişirməyi təklif edən “abrazovannı”lar idi. Bu dərdlərin ən obrazlı izharı isə böyük jurnalist-publisistin “Məşədə gördüklərim” felyetonunda: “Bir əcnəbi redaksiyamıza gəlib, Şirvan bölgəmizdən silsilə yazılar hazırlamaq is-

təyilə məcmuəmizin vəsiqəsini istədi. Verdik. Getdi və tez-tez yazılar göndərməyə başladı. Onun məqalələrinin mövzusu müxtəlif olsa da, başlıqları eynidir: “Məşədə gördüklərim...”.

Bəs belə bir dost-doğma, milli-irfani təbib-dərgi nədən məhz qəriblikdə zühur edib, əcəba?...

Bunun bir çox “tarixi-müqəddəm” səbəblərilə yanaşı, elə həmin jurnaldakı “Dəmdəməki” istinadlı felyetonların birində ərz edilən “əmma”ları da vardı. O Dəmdəməki ki, Mirzə Cəlil bu təxəyyül qəhrəmanı ilə jurnal səhifələrində tez-tez “məktublaşır”, müxtəlif “milli biabırçılıq”larımızla (məsələn, “azyaşlı qızların çoxyaşlı kişilərə ərə verilməsi” və s.) bağlı belə-belə mükalimələr edirdi: “Ay Dəmdəməki, bu nə zadlardı sən yazıb göndəirirsən bizə? Bəs heç fikirləşmirsənmi ki, mən də ehtiyatsızlıq edib, bunları məcmuəmizdə çap edəram (guya çap etmir, ha!), Bakı qoçuları da namusa dolub çıxararlar tapançanı və səni orda və sonra da gəlib mənə burda qanımıza qəltan edərlər?!”.

Daha bir səbəbi onun dahi məsləkdaşları M.Ə.Sabirin şeirlərində (“Düşdü bütün qəzetlər qiymətdən, ay can-ay can! Xalqın canı qurtardı töhmətdən, ay can-ay can!”), Ü.Hacıbəylinin felyetonlarında (“Əcnəbi ölkələrdə qəzetlər bağlansa, noolar? Biri deyər “Vay, kor oldum”, o biri qışqırar “Vay, kar oldum”, bir başqası pıçıldar “Vay, lal oldum”. Bəs bizim Bakıda bağlansa, nə olar? Heç zad. Bir məşədi digərinə deyər: - Məşədi, bəs şorumuzu nəyə büküb satacağıq?..”).

Bu jurnal həm də o çağ yaradıcılarımız üçün universal bir mədəni-mənəvi Mərkəz idi; ümummillî nəşriyyat, ali auditoriya, ictimai nitq-dən məhrum edilmiş aşağıların səsini qulağını yummuş yuxarılara çatdıran tribuna, “radio-televiziya” rolunu oynadı. Dövrün digər qəzet və jurnallarından fərqli olaraq, “Molla Nəsrəddin”də imzası görünən müəlliflərin milli dəyər və təəssübkeşlik statusu birmənalı qarşılanırdı. Ovaxta qədər də az yazmayan Mirzə Ələkbəri sonralar xüsusi seçkinliklə sevdiiyimiz Sabir kimi yetişdirib-təqdim edən də məhz bu jurnal oldu. Bu nəşrin nəinki tək-cə o dövr qədir-qiymətini, habelə perspektiv şan-şöhrətini bilən məşhur alman və polyak rəssamlar - O.Şmerling və İ.Rotter də “Molla Nəsrəddin”çi olmaqdan qürur duyurdular. Böyük sənətkar Əzim Əzimzadə isə “Molla Nəsrəddin”dəki işlərilə həm də milli karikatura yaradıcılığımızın bünövrəsini qoydu...

Bəli, o dövrdə bu məcmuə həm də bir Milli Ocaq idi. Bu Ocağın başına canları millətin çeşid-çeşid problemlərindən buz bağlamış ədiblər, ziyalılar, ictimai dərd ortaqları toplaşmışdı: Ö.F.Nemanzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqqverdiyev, Ə.Nəzmi, Ə.Qəmküsar, M.Ə.Möcüz...

Bu jurnal dövrün universal nəşriyyatı rolunu oynayır; müəlliflər, oxucular, bütün dərd-sərlilər ürək-diləklərindən keçən hər mətləbi bu “nəşriyyat”da çap etdirirdilər.

Bu məqam bir daha –

O “ŞAM”ın işığında –

o AYNAda görünənlərdən:

“Ey yüz il sonra da yaşayacaq millətim! Əgər bir gün “Molla Nəsrəddin”in saralmış və cırılmış vərəqləri əlinə keçsə, onda mənim bu milləti nahaqdan tənqid etdiyimi fikirləşmə”.

“Uşaqılıqda görərdm, qonum-qonşular bir yad itlə rastlaşanda “paşol” deyib, qovmağa çalışırlar. Və təəccüb edərdim: doğrudanmı, itlər yalnız rusca başa düşür? Sonra, bir dəfə əlimə daş götürüb, bir itə sarı “get burdan”, “rədd ol” deyə qışqırdım və it bu sözləri eşidən kimi məndən uzaqlaşdı. Dedim, yoox, itlər azərbaycanca da başa düşürmüşlər...”.

“...Tutaq ki, hökumət qoymur məktəblərdə ana dilimizi öyrənək. Bəs ana dilimizi istəməyi, məhəbbət etməyi, xoşlamağı kim qoyur?... Kim bizi öz dilimizdən utanmağı, öz dilimizlə danışmağı ar bilməyi əmr edir?...”.

Yad ölkədə alovlanmış bu azərbaycandilli milli Yayım-Ocağımız 1918-də – özgürləşib Cümhuriyyətləşmiş doğma vətəninə – Bakıya köçür. Lakin iki il keçməmiş milli-siyasi istiqlalımızı söndürən bolşevizm bu jurnalın da mətbu müstəqilliyinə müdaxilələrə başlayır. Və bir vaxt “it boğuşdurmaq, hamamda yatmaq...” kimi “daha vacib işlər” ardınca (geriyə!) gedənlərimizi qaytarmaqçün Gürcüstana, üç ildən sonra nəşrə başladığı jurnalla Turana, beş il ötmüş Bakıya – ürəyimizə, beynimizə, mərifət-mədəniyyətimizə yollar yoran bu Millət Mirzəsi “Biz belə deməmişdik” qənaəti (və ikiyə bölünmüş Vətənin cənubuna “daha çox yaramaq olar” ehtimalı) ilə Təbrizə üz tutur. Ancaq orada da öz məram-məqsəd platformasına sadıq felyetonlarla çıxış edir və cəmisi səkkiz nömrədən sonra yenidən Vətənin siyasət-cə “yeni” tayına dönməli olur. Bu ikinci dönüşdə “yeni şəxsiyyət-

siz”lərin – Çar imperiyası “kənizləri” mizdən daha “sədaqətli” Sovet imperiyası “kəbinlilər”imizin: “Yeni “Kommunizm əlifbası”nı köhnə “Molla Nəsrəddin” dili ilə yazmaq, oxumaq, tərcümə etmək olmaz” kimi yalpərvərlikləri...

Bu qədim və (“ritorik” cəsinə desək) “kifayət qədər” başibəlalı xalqın az qala bir qərinəlik acı tərcümeyi-halını yazmış jurnal haqda yüzlərlə –

“Xatirə”lərdən –

elə onun öz qələmdaş-məsləkdaşlarından olmuş böyük (həm də “məccani”!) araşdırıcı Qulam Məmmədli imzalısını təqdim etməyi qərarlaşdırdım:

“1907-ci ilin iyununda “Molla Nəsrəddin”də Cəlil Məmmədquluzadənin imzasıyla “Erməni və müsəlman övrətləri” adlı bir felyeton çıxdı. Ruhanilər bu yazının əleyhinə çıxış etdilər. Bu arada jurnalı bağladılar. Sonralar tapdığımız sənədlərdən məlum oldu ki, sən demə, Osmanlıdan Sultan Əbdülhəmid Rusiya imperatoruna yazıbmuş ki, sənin ölkəndə çıxan “Molla Nəsrəddin” məni rüsvay edir, xahiş edirəm, onu bağlatdırasan və Nikolay da dərhal bu xahişi yerinə yetirir.

İkinci dəfə jurnal 1917-ci il oktyabr inqilabından bir ay sonra bağlandı. Səbəb - İrandan qayıdan rus soldatlarının yol uzunluğunu İran, Türkiyə və Azərbaycanın kənd-şəhərlərini talamaları haqda Əliqulu Qəmküsərin “Dinmə, danışma ona, saldatdı o” şeiri idi. Jurnal üçüncü dəfə 1921-ci ildə Təbrizdə bağlandı: Mirzə Cəlil İran hökumətinin “jurnal farsca çıxmalıdır” israrıyla razılaşmayıb və: “Təbrizdə ermənicə qəzet çıxır, sizsə Azərbaycan dilində jurnalın nəşrinə icazə vermirsiz. Onda, icazə verin, “Molla Nəsrəddin”i erməni dilində nəşr edim” kinayəsilə istəyinə nail oldu, lakin orada çapdan çıxan səkkiz nömrə bizim tanıdığımız “Molla Nəsrəddin” olmadı.

Şimalımıza qayıtdıqdan sonra M.Cəlil ilə Mərkəzi Komitə arasında “jurnal necə çıxacaq və nədən yazacaq?” məsələsində mübahisə başladı. Nəhayət, 1922-ci ilin dekabrında birinci nömrə (Təbrizdən sonra) çıxdı. İkinci nömrədə Azərbaycan “sağmal inək” şəklində təsvir edildi; əlivedrəli, bankə və digər qab-qacaqlı (İngiltərə, Fransa, İtaliya, ABŞ, Rusiya qiyafəli) adamlar inəyə hücum edib sağmaq istəyir... Karikatura böyük hay-küyə, susmaz müzakirələrə səbəb oldu. M.Cəlilin cavabı: “Azərbaycan neftini kəndlilərimiz gedib qonşu respublikalardan birə-on qat bahasına alıb yandırır!”.

Çox danışiq getsə də, M.Cəlil təslim olmadı. Hələ keçmişdən bu məcmuənin əleyhinə yazanlardan biri olan M.S.Ordubadini jurnalın üstündə hərbi komissar təyin etdilər. Ondan icazəsiz heç bir yazı gə-də bilməzdi. M.Cəlil Ordubadiyə yazdığı məktubunda deyir: "Səid, bildiyini elədin, gələn nömrədən mənim adım redaktor kimi o jur-nalda yazılsa, mən bilirəm hara şikayət edəcəyəm!".

1921-ci ildən başlayaraq "Molla Nəsrəddin" əvvəlki simasını itir-məyə başladı. Çox ağır mənəvi və maddi çətinliklərlə üzləşən Mir-zə Cəlil 1930-cu ildə bərk xəstələndi, 1931-in sonunda ağır vəziyyətə düşdü, 32-nin 4 yanvarında dünyanı tərk elədi".

Bu ağrılı xatirənin sonundakı "tərk elədi" kəlmələri haqda çox fi-kir-zikir etmək mümkün olsa da, belə bir poetik-patetik qafiyə ilə kifayətlənək: o hadisədən sonra qələm adamlarının bir qismi çox hə-qiqətləri dərk elədi...

Bu jurnalın saylarının sayı-hesabı bəlli (Tiflisdə 340, Təbrizdə 8, Bakıda 400) olsa da, mənəvi-mədəni qədir-qiyməti, milli oyanışımız-da oynadığı rolu intəhasız...

Yazımın əvvəlini və ortasını bu ümummilli "ŞAM"-ın işığı ilə o AYNAda gördüklərimlə cəlvələndirdim, elə onlardan biriylə də biti-rim:

"Dünyada hər kəs üçün sözdən böyük yadigar yoxdur. Zira ki, mal-mülk tələf olub gedir, söz qalır"...

07-04-2021

Böyük Oğul, "sonsuz" Ata...

Saysız millət övladları yetişdirmiş,
çox sahədə çox görkəmli, bir işdə isə
çox əzəmətli Firidun bəy Köçərli

Bütün şüurlu ömrünü maarif, pedaqogika, ədəbiyyatşünaslıq, publisistika və digər ümumxalq nəfli irs-işlərə sərf etmiş bu Vətəndaş 1918-ci ilin əvvəllərində millətimizin gələcəyi tutumlu bir tarix yaratdı: Çar Rusiyasının Qafqaz ucqarındakı xalqların milli taleyində əsl universitet görəvi göstərən Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsini ƏSL VƏTƏN ÖVLADLARI yetişdirmək üçün Gürcüstandan Azərbaycana gətirdi!...

Yuxarıdakı üç sözü baş hərflərlə yazmağımın "nədən"i aşağıdakı epizodda:

1910-cu il. Axşamçağı. Qori qışının soyuq-sazaqlı saatları. Dərsdən evə gələn Firidun bəy xanımını əliqoynunda görür. Hər gəliş-görüşündə bu əsilli-nəsilli, kübar xatun-xanımıyla yüksək əyarlı zara-fatlar edən Firidun bəy təşvişə düşür:

- Noolub, Badisəba, niyə qəmlisən? Olmaya Şuşadan, ya Qazaxdan bəd xəbər var?...

Əslən Qazaxın məşhur Vəkilovlarından olan xanım ömrünü-gününü millət yolunda əritmiş ərinin çox tutulduğunu görüb, öz şirin ləhcəsilə:

- Eh, ay Firiddun... xəbər uzaqlardan döy, budu burdandı, - deyib, ürəyini nişan verir və handan-hana sözünə davam edir.

- Bu qədər ömür sürdük, Tanrı bizə bir övlad da vermədi ki, nişanəmiz qalsın...

Özünün də bilaixtiyar ürək dolusu bir köks ötürdüünün fərqi nə varıb, fövrən də gülümsünən Firidun bəy onu əzəli-əbədi analıq arzu-istəyilə bağlı hislər sıxıntısından çıxarmağa çalışır:

- Fikir eləmə, Badim! Bu seminariyada oxumuş, oxuyan və oxuyası azərbaycanlı uşaqlar bizim də balalarımızdır. Bizi kim unutsa da, onlar yaddan çıxarmazlar. Bu, mənim yəqinimdir. Vaxt gələr - bunu görərik də, ruhumuzla duyariq da...

Onun arzu-gözətlədiyi "vaxt" erasının bir parası da, bax, elə bu dəqiqələr, sizin saygınızsa, bu yeri behiştliyin 1909-cu ildə qələmə

aldığı (və mənim xeyli qısaltdığım) “Dünyada bəla nədən törəyir” adlı məqaləsini Haqq xatirinə və milliyətçilik naminə -

Səbir və səmimiyyətə oxumağınız:

“Qraf L.Tolstoyun tərtib etdiyi “Əlifba” kitabçasındakı hekayətlərdən birisində yer üzündə bəlanın nədən törəməsindən rəvayət olunur ki, onun müxtəsər məzmunu budur:

Tərki-dünyalıq edən bir abid vaxtını meşədə ibadətə keçirər, heyvanlar da onun başına cəmləşərmiş. Bir kərə də bir qarğa, bir göyərçin, bir ilan və bir maral axşamlamaqçün həmin abidin kölgəsinə sığındığı ağacın altına gəlir və başlayırlar öz aralarında söhbətə ki, aya, yer üzündə bəla və günah nələrdən törəyir?

Qarğa bunların acılıqdan, göyərçin məhəbbətdən, ilan qəzəb və şərərətdən, maral qorxu və vahimədən, abid isə bədəndən törəndiyini bildirir. Deyir, bədən olmasa, nə acılıq, nə məhəbbət, nə qəzəb, nə də qorxu olar...

Maralın söylədiyi “Əgər ürəkdə qorxu olmasa hər iş öz yoluyla gedər. Düzdür, böyük yırtıcılardan xilas olmaqçün Allah bizə sürətli ayaqlar, xırdaları dəf üçünsə buynuzlar mərhəmət edib, amma neyləmək ki, canımız doludur qorxu ilə. Balaca bir şıqqıltı bütün bədənimizə lərzə salır, başlayırıq yarpaq kimi tir-tir əsməyə” sözlərini oxuyanda bizim biçarə müsəlmanların halı yadıma düşdü. Yəni, hərgah marallar bilsə ki, o səs-şıqqıltı yellərin əsdirədiyi kollardan, yarpaqlardan əmələ gəlir, qorxudan özlərini dağa-daşa çırpmaqlar. Bizim müsəlmanlar da həmçinin; vahimələndikləri şeylərin əsilanəsini bilsələr, bilaşubhə onlardan qorxmaz və bu qədər bəla-fəlakətlərə düşər olmazlar.

Bəs qorxuya ümdə səbəb nədir? Avamlıq, bilməməzlik, məktəbsiz-elmsizlik!

Bu avamlıq müsəlmanları cürətsiz, hünərsiz, xar və zəlil edibdir. Bu ucbatdan biz hətta öz vətənimizdə özümüzü qəriblər, öz evimizdə yadlar kimi aparırıq. İçimizdə olan xarici millət və qövmlərdən olanlar isə, öz ayıqlıqları sayəsində bizdən cürətli, rəşid, dilavər, zirək olur, heç kəsdən xof və ehtiyat etmir, öz mülk-məskənimizdə özümüzə aqalıq, mal-dövlətimizə sahiblik edirlər...

Zülmə, sitəmə, hər qisim ədalətsizliyə bizim kimi səbrçi, tabçı bir tayfa tapılmaz. Müsəlman mərkəzlərindəki uyezd naçalniki

dəftərxanalarında, banklarda, poçt-teleqrafxana, məhkəmə, hətta apteklərdə cümlə-müsəlmanları mütləq lap geridə məyus durub növbət gözləyən, sürü kimi döşənili, ziyanlıq mal kimi zar-zəbun halda görərsiniz. Bunlardan çoxu bilmir ki, onları nə təqsir və əməl ucundan divanxana qabağına toplayıblar. Birisinin də cürəti yoxdur nə işçün çağırıldığını divan əmələsindən xəbər alıb öyrənsin. Allah onlara ağıl da verib, baş da verib, amma nə edəsən ki, maralın canına çökən qorxu məsələsi! Bu qorxu haman abidin dediyi “bədən”imizə analarımızın südü ilə giribdir. Ömrünü həmişəlik qorxu altında çürütməli olan yazıq anaların südünü əmən balalardan da elə o sayaq qorxaq, aciz nəsil əmələ gələcəkdir. “Maya budlu arvad gərəkdir ki, nərbudlu da oğul doğulsun”. Elm-savadlı, ayıq-sayıq, hürr, nəticə etibarilə hünərli analar gərəkdir ki, onlar da haman cövhərli südlərini əmizdirə-əməldirə hünərli, cürətli, bacarıqlı nəsil yetirsinlər...”

Bu dəm mətn daxili bir “P.S.”: Məqalədəki “poçt-teleqrafxana” və “maral” ifadələri mənə qəni-qəni rəhmətliklərdən Mirzə Cəlilin “Poçt qutusu”nu və Ə.Haqverdiyevin “Marallarım”ını xatırlatdı...

Bəli...

Düz otuz ildir yağı qonşumuzun haqq-ədalətsizliyindən danışırsınız, amma əvvəlki 70-də düşmənin perspektivə işləyən planlarına göz yummağımızı eynimizə almırıq. Özü də, artıq yazımıza pozu, çapımıza yasaq olmayacağını bildiyimiz halda! Firidun bəy Köçərli dövrünün yazar-pozarları isə belə etmədilər. Həm də bunları, bütün ömürlərini millət yolunda sərf etsələr də, haçansa uşaqlarını qızındırmaqçün əlyazmalarını sobaya atacaqlarını (C.Məmmədqu-luzadə), bütün varidatını tədqiqat materiallarına xərcləyib acından öləcəklərini (S.Mümtaz), sürgünlərdə çürüyəcəklərini (H.Cavid), şahidsiz-sübutsuz güllələnəcəklərini (haman bu Firidun bəy Köçərli) ehtimal edə-edə edirdilər...

Belələri elə-elə böyük işlər görüb, belə-belə ehtimallar etməkdə, qatı daşnaklığını gizlədib “ən vəfalı bolşevik” donuna girmiş Liber-man(lar) isə Gəncədən kilometrərlə uzaqda maarifçiliklə məşğul olan Qazax Müəllimlər Seminariyasına direktorluq, millətə qara fəhləlik edən qəhrəmanımızı yuxarılara “Gəncə üsyanının əsas təşkilatçısı” kimi realizə edib-etdirməyə:

“Mən, iyirminci diviziyanın Xüsusi şöbəsinin hərbi müstəntiqi bu gün Firidun bəy Köçərlinskinin əksinqilabçı kimi ittihamnaməsi üzrə işinə baxaraq bildirirəm ki, müttəhim Köçərlinski özünün hakimiyyətindən (!?) və böyük səlahiyyətindən istifadə edərək zəhmətkeş xalqa zorakılıq göstərmişdir. Köçərlinski Qazaxda millətçilik ehtiraslarını qızıqşdırmış, nəticədə qonşu millətlər arasında toqquşmalar baş vermişdir. Onun verdiyi izahat heç də inandırıcı deyildir... Müttəhim Köçərlinskinin şahidlərin dindirilməsi haqqında ərizəsini nəticəsiz qoymaq (rədd etmək) lazımdır. Onun gələcəkdə azadlıqda qalması Qazax qəzasında əksinqilabi hərəkətin baş verməsinə, fəhlə və kəndlilərin günahsız olaraq qanlarının tökülməsinə səbəb ola bilər.

Qərara alınır: müttəhim Köçərlinski güllələnsin.

Təsdiq edirəm: 7 ¹li Xüsusi bölmənin rəisi Liberman.

Təsdiq edirəm: Fövqəladə komissar H.Sultanov.

4 iyun 1920-ci il, Gəncə...”.

Deməli...

155 il öncə bu gün (26 yanvar) Şuşada dünyaya gəlib, oradakı beş-on erməni-rus uşağının “benefis”inə açılmış “rus şkolası”nda oxumuş, 1878-ci ildə məşhur “tələbəaxtaran” Aleksey Çernyayevskinin bu şəhərə gəlib onu da seçməsilə Qori Müəllimlər Seminariyasına yollanmış və qısa sürəli ayrılıqları, bəzi “xırda-para” görəvlərilə əlaqədar fəvri təcridolunmaları istisna edilməklə, bütün ömrünü bu məktəbin qərblilikdəki və doğma yurdumuzdakı dönmə-dövrünə həsr və fəda etmiş, milli taleyimizə azman maarif xadimi, universal mədəniyyət mələyi timsalında doğulmuş bu milli-mücahidin qədəri həmin tarixçəyə qədərmiş. Bolşevik və daşnaklar bu xalqın düşünər beyinlərindən, bəyandar dillərindən, ziyalı ordusu yetişdirən aydınlardan biri kimi gördükləri bu fenomeni öz hakimiyyətlərinin elə bələyindəcə boğmalı imiş ki, nəzərdə tutduqları total repressiya məşinləri əngəl-maneəsiz hərəkət etsin.

Ancaq... zaman deyir ki, onun seminariyanın Azərbaycan şöbəsi mükəlləfiyyətinin bir vaqonuna yüklənib Azərbaycana doğru irəliləyən o qatar əbədən hərəkətdə...

Bəs onun ovaxtdan-buvaxtaqədərki xələfləri nə deyiblər?

Akademik Həmid Araslı: “Ötən əsrin əvvəllərində realist bədii nəsr, dramaturgiya və satirik publisistikada C.Məmmədquluzadə,

yeni şəriyyətdə M.Ə.Sabir, milli musiqinin inkişafında Ü.Hacıbəyli hansı zirvədədirsə, ədəbiyyatşünaslıq elmində də F.Köçərli həmin ucalıqda qərar tutub”.

Akademik Bəkir Nəbiyev: “A.Bakıxanovun “Gülüstanı-İrəm”i tarixşünaslıqda, F.Köçərlinin “Azərbaycan ədəbiyyatı” ədəbiyyatşünaslığımızda ilk və ən mötəbər mənbələrdəndir”.

Bu yazımı böyük maarifpərvərin məqalələrindən birinin təqdimilə başladım, elə onlardan birini xatırlatma ilə də sona varım.

Oxucuya çatdırmaq istədiyi mətləbləri daha canlı hədəfləmək-çün Krılovun “Ağacın yarpaqları və kökləri” (“kölgə xidmətləri”lə lovğalanan yarpaqlar və onlara can-şirə verən kök-rişələrin bəhsi) təmsilinə istinadən yazdığı başqa bir məqaləsi mənə belə bir mətləb də pıçıldayır; o barmaqsayı dahi sələflər (başda banı Firidun bəy özü olmaqla) öz zəngin və parlaq irslərilə yüz ildən çoxdur ki, bizimtək statistik xələflərə nümunəvilik etmədə...

26-01-2018

Ünlü ulularımızdan –

mənən-mədəniyyətən də Bəy -
Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev...

Sağlığında milli dəyər aşılایıcısı, xəlqi ləyaqət daşıyıcısı olan insanlar da öz el-ulusunun abidələri kimi anılırlar. Ruhi abidələr kimi. “Memar”ları da ki özləri! Yaşam taleləri, belə demək mümkünsə, tez, ya gec aşınmaları da öz əllərində; “inşa-ımla” iksirlərində el-obalıq eşqi, xəlqilik-xaliqlilik sidqi və bu mövzu qapsamıya sənətkarlıq dərəcələri nə qədər olubsa, o qədər. Bunu başqa cür ifadə həvəsinə də düşdüm; o kəslər Vətən işinə nə miqdar yarayıblarsa, hələlik əbədiyyət ömrünün altıncı yüzilini yaşamaqda olan ulu Füzuli demişkən, “ol miqdar”...

Onlardan biri də – hələlik yüz əllinci yaşını yaşayan Ə.Haqverdiyev. “Bəxtsiz cavan” səhifələri ilə xocahəngi-qocafəndi ağlamış, “Ovçu Pirim” qəziyyələri ilə Mollanəsrəddinə şaqqanaq çəkmiş Ustad...

Bu böyük millət seçkini, mədəniyyət, ədəbiyyat Bəyinin qəlbi çox milli qəlbiliklərə bağlı olub. Kor olmaqdan qorxmayan gözləri el üçün çox ağlayıb, əlləri doğma ölüşlərdə çomaq, biçənəklərdə kərənti, uzaq ali məktəblərdə tabaşir, müxtəlif yaradıcı və idarəedici ünvanlarda qələm, ilk operamızda dirijor çubuğu tutub. Hər dəm xalq dərdi çəkə-çəkə “milli mayalı ziyalı” adı alıb, yuxusuz gecələr hesabına yaza-yaza “ərdəmli ədib”, “xalq oğlu”, “xalq adamı” nam-nişanları qazanıb...

Dövrünün çox mədəni-mənəvi yaralarına yarayıb bu Bəy! Ömrü uzununu milli-mədəni problemlərin çözümünə varıb. Ürəyi millətçün döyünüb. Ölinin biriylə qayğıkeşlik, o biriylə qələmkəşlik edib və insanın “heç nə” aparmadığı o dünyaya arşın-tərəzi məhsullarından daha qiymətli olan mənəvi nemətlər – milli məhəbbət, xəlqi rəğbət, rəhmət, şərəfət aparıb...

Bu ŞUŞALI –

bir çox məşhuri-cahan eloğluları kimi, doğulduğu elatın dağları sayaq vüqarlı, şəxsi mənafeyə işləməyən aydan arı, şəfa bulaqları tək sudan duru aydınları kimi Vətən çabalı, millət davalı olub. Doğulduğu (1870) kəndin adı da danışib-yazdığı dilimizin bir toponimik portreti: Ağbulaq...

Bu özgür bəy balası ana Şuşamız yaxınlığındakı o Ağbulağın füsunkar təbiət gözəlliklərindən zövq ala-ala böyüyüb. Böyüdükcə, təbiət aləmilə cəmiyyət aləmi fərqlərinin də fərfinə varıb. Sadədil, zəhmətkeş yerli camaat ilə gəlmə ermənilərin davranışları haqda eşidib-oxuduğu nəsnələr haqda yaza bilmədiyinə, yaxın keçmiş sələfi Q.Zakirin "Fisqi-ficur həddən aşib Şişədə" şeirini bir-birinə söyləyən tay-tuşlarının təqib edilməsinə görə iztirablar yaşayb.

Xələflərindən birinin söylədiyi "Anlamaq dərdi" nə mübtəla olan bu bəyzadə, zəmanə zalımlıqlarına rəğmən, on yaşında ibtidai təhsilə başladığı Şuşa şəhərində yaşından böyük məsələlər haqda düşünüb-daşınıb. On doqquz yaşınadək Şuşa realnı məktəbində, qısa müddət olduğu Tiflis realnı məktəbində, daha sonra – Sankt-Peterburq Yol Mühəndisləri İnstitutunda oxuduğu dövrlərdəsə, özünü "millətin mənəvi qurdlarına çomaq", "milli mədəniyyət söküyünə yamaq" düşüncələri üstə kökləyib. İnstitut tələbəsiyəkən qələmə aldığı "Dağılan tifaq" əsərini Peterburqda çap etdirməsi faktı da gələcəyin böyük yazıçısının gənclik əzmi haqda çox söz deyir. Sonra Şuşaya qayıdıb, bütün şəhərə səslənən çalışmaları, peşəkar mizandüzenli tamaşalar hazırlaması, "dünyəvi gedişata qoşulmanın əlifbası" hesab etdiyi "Şərq konsertləri" və s. tədbirlər təşkil etməsi, "təbii konservatoriya", "istedadlar məskəni" Şuşanı peşəkar ədəbiyyat-mədəniyyət mərkəzinə çevirmək cəhdləri...

Tədqiqatçıların da qənaəti belədir ki, Sankt-Peterburq Yol Mühəndisləri İnstitutunda oxuyan bu gənc daha çox millətinin mədəni-mənəvi inkişafı haqda düşünürmüş. Elə həmin institutda ikən "azad müdavim" sifətilə Sankt-Peterburq Universitetinin Şərq fakültəsində müntəzəm dinləyici kimi iştirak etməsi də bu qənaəti təsdiqləyir.

Bəli, Əbdürrəhim bəy oralarda, doğma Vətəninə boşaldacağı dünyəvi maarif-mədəniyyət, ədəbi-bədii qənimətlərlə yüklənirmiş...

Bu milli-mənəvi yüksəliş yüklənişinin bünövrəsinə hələ Şuşada ikən başlamış Əbdürrəhim bəy sonralar "Yeyərsən qaz ətinə, görərsən ləzzətini", "Ovçu Pirim", "Ata və oğul", "Aydın şahidliyi", "Hacı Daşdəmir", "Pəri cadu" kimi – doğma Vətəninin hər künc-bucağında ehtiyac hiss edilən əsərlər yazır. Bu əsərlərin hər tür forma-fabula elementlərini təhsil aldığı, gəzib-dolaşdığı dünyalardan, hər mənəmətləbini, şəhdi şəkərini isə elə Tanrısal gözəllik yazısı olan Şuşadan, şəhərətrafi cığırlardan, şəhəriçi dolanbaclardan, qocaların-qarıların

yağ-yatımlı kəlamlarından, cavan-comrulların qaş-göz, söz-bez atımlarından götürmüşdü.

Bir nərin çəkə bilməyəcəyi qədər yüklənib gəlmişdi ədəbiyyata, sənətə, mədəniyyətə. O yükdə millətə gərəkən nə dürr desən, vardı. Gördüklərindəki sinonim-omonimliklərdən daha çox antonimlikləri qabartmalı olurdu bu vətəndaş-ədib. Bu, zamanın da tələbi idi. Onu oxuduqca belə bir mətləb də hasil olur ki, tragikliklə komiklik dünya-anadan əkiz doğulub. Onu oxuyarkən baxmağı da bacaranlar mütləq mənada görürlər ki, bu dünyanın bir gözü tragediyalıqdır, o biri komediyalıq. Elə həssas qulaqlar da qırğı gözlər kimi; – yoxsa, insanın orta yaşı çox az olarmış; ya ələmdən oyuluban gedər, ya nəşədən bayılıban bitərmiş. Turalım, “Qarabağın maralı” mahnısındakı o qızla axı nə qədər “Qırxqız yaylağına, oradan da ceyran-cüyür oylağına getmək, İsa bulağına enmək” olarmış? Hərdən “Marallarım”, “Şeyx Şaban”, “Xortdanın cəhənnəm məktubları” kimi uğunuşlar, “Dağılan tifaq”, “Bəxtsiz cavan” sayaq ağı-ağlayışlar da yazıb, o maral qızın ata-anasına, qohum-qardaşına, küll-soydaşına bir az da mə-nəvi istiot da dadızdırmaq gərəkmiş, axı...

Vurğulayım ki, Əbdürrəhim bəy maya-mahiyyətində doğəl bir qarşıdurmalıq olan bu əbədi ikiliyin ikincisi ilə daha çox üzləşməli olub. Qismətinə həyatın halva şirinliklərindən çox bibər acılıqları düşmüş bu yazıçı öz tale yazısından heç bir yazısında, söz-söhbətində giley-güzar etməyib...

Və bu dünyadan – Əliboş getməyib...

Altmış üç illik ömürdə doğma xalqının yaranışdan bəri yaşanıb-yazılmaqda olan ədəbi-bədii “tərcümeyi-hal”ının mükəmməl bir fəslini yazıb gedib. Otuz yaşını keçər-keçməz, Azərbaycanın hər tərəfindən görünən, azacıq səviyyəsi olan vətəndaş-yurddaşları tərəfindən dəyərləndirilən böyük aydınlıq-ədiblik çabasına başlayıb. 1905-ci il rus inqilabının “ucqar” Azərbaycanda da yaratdığı ictimai-siyasi ab-havanın nəticəsi olaraq Gəncə quberniyasından Rusiya Dövlət Dumasına nümayəndə seçilib. Bu fürsət onun yenidən Sankt-Peterburqa getməsinə səbəb olub və gənc ədib orada “Ağa Məhəmməd şah Qacar” əsəri üçün tarixi mənbələrlə tanış olmaq imkanı əldə edib. Üzləşdiyi məqamlar, ictimai-sosial situasiyalar, cari “zəmanə adamları” bu əbədi zaman adamını “ordən bura-burdan ora” marşrutla-

rına salıb. Peterburqdan sonra 1907-ci ildə İrana səfər edib, ertəsi il Şərqi ilk operası xəbəri ilə tədqiqat işini yarımçıq qoyaraq Bakıya qayıdıb. “Leyli və Məcnun”un ilk tamaşasına dirijorluq edib.

Dövrün mədəniyyət-mənəviyyət hamisi olan “Nicat” cəmiyyətinə, habelə Kür-Xəzər Gəmiçiliyi İdarəsində çalışdığı dövrlərdə bütün Cənubi Qafqazı, Orta Asıyanı, Dağıstan və Volqaboyunu gəzib-dolaşmış bu böyük qələm adamı əsrin Azərbaycan Qələmi məbədi kimi tanınan “Molla Nəsrəddin” jurnalında hekayələr dərc etdirib, “Xortdan”, “Lağlağı”, “Süpürgəsaqqal”, “Ceyranəli”, “Mozalan” və başqa adlarla felyetonlar, məzhəkələr, tənqidi materiallarla çıxış edib. Həştərxan səfərində şəhərin ictimai-mədəni həyatında çox işlər görüb, bir çox problemlərin həllində iştirak edib.

1911-15-ci illərdə – dostlarından birinin replikası ilə desək, – “Ağdam ömrü” yaşamaq olub və burada “xalq adamı” adıyla tanınıb. Sonra Tiflisdə “Şəhərlər İttifaqının Qafqaz şöbəsi xəbərləri” məcmuəsinə müdirlik edib. Tiflis İcraiyyə Komitəsi Mərkəzi Şurasına üzv seçilib, Borçalı qəzasına müvəkkil təyin olunub.

Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqda dövlət teatrlarına müfəttiş görəvinə, bir qədər sonra Azərbaycan milli peşəkar teatrının 50 illiyi münasibətilə keçirilən yubiley tədbirlərinə başçılıq “hörmət-izzət”inə layiq bilinib. Azərbaycan Dövlət Universitetində oxuduğu mühazirələri, elmi kadrlar hazırlama, I Ölkəşünaslıq qurultayı işlərinə hazırlıq çalışmaları, dünya ədəbiyyatından nümunələri dilimizə çevirməsi...

Və... 1933. Ömrün sonu...

Deyirəm, ad-soyadı arasında “bəy” (!) “bəyanat”ı daşıyan bu milli ziyalı öz “şəxsi” dünyadəyişiminə dördcə il geciksəymiş, çox güman ki, indi Fəxri xiyabanda yox, çox milli nəhənglərimizin əhədini kəsmiş Sibirlərdə üşüyübən uyuyardı...

24-06-2020

“Qəmbərqulu”, “Cüvəllağı”...

Bu “təbəssüm”lü imzaların alt qatında
milli QƏM QƏLƏMli Əliqulu Qəmküsar...

QƏMKÜSAR... Qulaq-çəkic zindanında qəmgüzar, qəmarar, dərd-ələmyön kimi də səslənir bu təxəllüs...

“Kefqom”, “Cüvəllağı”... Təbii ki, bu ifadələr də sırf etimolojiylə qəbul edilməməlidir. Bu şair, bu publisist, bu jurnalist cəmiyyətdəki hər “sort” nəfskarlıq xəstəliklərinin, nəfqomluq azarlarının təbib-“kefqom”u olub, ictimai toplumun hər “çort” qüsurlarına, mental aşağılıqlarına, lağlağılıqlarına “Cüvəllağı”lıq edib...

Görkəmli yazıçı-dramaturq Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin gözəl natiq, geniş məlumat sahibi, insanı təəccübə gətirən hafizəli bir vücut öyğüsüylə xatırlayıb, “ona dəyən güllə “Molla Nəsrəddin” məcmuəsinin ürəyinə dəydi” kədərilə yad etdiyi, Əziz Şərifin “mü-səlman demokratiyasının əsl fədaisi” kimi qiymətləndirdiyi bu gözəl şair, alovlu publisist, bənzərsiz “Molla Nəsrəddin”ciyə açılan bir an sürəli atəş səsi üstündən 100 il ötür...

O namərd qətlin bu 39 yaşlı qurbanına hələ lap gənc ikən Tiflis mətbuatında nekroloq yazmış Ə.Şərif görkəmli şərqşünas çağlarında belə bir fikrin də müəllifi olacaqdı: “...Tez-tez cırıq palto, yırtıq başmaqda ac-yalavac gəzib-dolaşan, ürəyində intəhasız qəm-qüssə, baxışlarında insana sönməz sevgi daşıyan bu istedadlı şair müsəlman poeziyasındakı “yar gözəlliyi”, “bülbul cəh-cəhi”, “çiçək ətri” və sairəni tərənnümdən xalq dərd-sərini, cəhalət, şəhər, meydanda inləyən demokratiya ələmini təsvirə keçidin əsasını qoyan yeni yönlü şairlər sırasında ilk yerlərdən birini tutdu”.

Bu milli-ədəbi mübarizin –

uşaqlığı da, yeniyetməliyi də, ilk gənclik fəaliyyəti də 24 may 1880-ci ildə anadan olduğu Naxçıvanda “rəngarəng” sarsıntılarla keçib: səkkiz yaşından molla mədrəsəsi, ilyarım şəhər rus məktəbi, 16 yaşındaykən təhsildən ayrılıb, müalicə üçün Təbrizə apardığı atasının dörd ay sonra vəfatı (və onu elə orada dəfn etmə məhkumiyyəti), geri qayıdarkən anasını (böyük əmisinin təkidilə kiçik əmisinə ərə verilməsi səbəbilə) evdə görməməsi, ağır külfət qayğısı və s.

Ancaq...

bəxti başdan-binadan qara gəlmiş bu böyük aydını ruhlandıran, daim irəliyə səsləyən amillər də az olmayıb; fitri istedad və çalışqanlıq keyfiyyətlərindən əlavə, mənbələrin də təsdiq etdiyi kimi, o dövr Naxçıvanında (digər bölgələrimizə nisbətə daha aktiv) vüsət alan maarifçilik, dünyəvilik mühiti, bəşər sivilizasiyası şəbəkəsinə qoşulum cəhdlərini ehtiva edən ictimai oyanış, bu yurdun o dövr mədəni həyatının başçısı, mütərəqqi ziyalı və görkəmli müəllimi Məhəmməd Tağı Sidqinin şəhərin mədəni mərkəzinə çevrilmiş “Tərbiyə” məktəbi. Və bu çevik düşüncəli gəncin hamıya (ümumiyyə) məxsus o milli-mənəvi varidatdan daha çox bəhrələnmə şansını artıran yaradıcı, ziyalı nəsillərə mənsubluğu: eldə təbli şair, dövlətdə ciddi qulluqçu (gömrüxana komissionçusu) kimi tanınan atası Ələkbər, milli düşüncə daşıyıcılığıyla bahəm “Fani” təxəllüsüylə şeirlər yazan əmisi Hüseyn, yerli maarif-mədəniyyət çabaları ardınca, sonralar “Molla Nəsrəddin”-in redaktor köməkçisi, Cümhuriyyətimizin Tiflis konsulu, “Dan ulduzu” jurnalının baş redaktoru olmuş qardaşı Rzaqulu Nəcəfovlar, “ağır şair” ifadələri ilə urvatlandırılan ana babası Məşədi Əsəd, Moskva Universitetinin Hüquq fakültəsini bitirmiş Fərəculla, Səttarxan hərəkəti öncüllərindən və Naxçıvan teatrı bünövrəçilərindən Nəsrulla Şeyxovlar...

Bəli, ulu Mirzə Cəlilin – Baş “Molla Nəsrəddin”-çinin böyük etimad göstərdiyi bu sənətkar oçağdan-buçağa analoqsuz milli şəərəfşan simvolu kimi yad (və qeyd) edilən “Molla Nəsrəddin” jurnalının ikinci redaktoru olub.

Əlbəttə, həmin zirvə rolunadək bir çox keçilməz yollar keçməklə...
Bir vaxt Təbrizdə qarşılaşdığı aləmi:

*“Qurtarmadımı ağılamağın mövsimi, yarəb?
Hər gündə münacat olunur məscidimizdə.
Ağlar günə qaldıq, yenə də çəkməyəcəklər,
Bu mərsiyəxanlar nə görüblər biləməz?” -*

sualları ilə qarşılayan Əliqulunun “mövhumat nifrəti” 1897-də anası və dayısı ilə gedib gördüyü “Xorasan mənzərələri”-ndən sonra daha da artır. Bu məqamda ədibin qızı (ilk qadın kinorejissorumuz) Qəmər Səlamzadənin xatirələrindən bir parça: “Nənəm deyərdi Naxçıvanda elə bir molla anası, arvadı qalmamışdı ki, bizim üstümüzdə ayaq açmasın. Vaxt-bivaxt gəlib hədələyirdilər ki, oğluna deginən mollalara sataşma-

sın! Yoxsa bu işin axırı pis qurtarar. Bir dəfə də məhərrəmlikdə qonşu arvadlar gəlib təvəqqe elədilər ki, onlarçün quran oxuyum. Mən oxuyarkən arvadların bəzisi ağlamağa başladı. Bu vaxt Əliqulu içəri girdi. Eynəyi üstündən bir qədər tamaşa etdikdən sonra kitabı əlindən alıb soruşdu ki, ana, bunları başa düşürsən? Dedim, yox, bala, heç nə başa düşmürəm. Dedi, bəs onda bu nə ağlaşmadır belə. Sonra başladı mənim oxuduqlarımı tərcümə etməyə. Hər sözü birər-birər izah edəndən sonra qayıtdı ki, görürsüz, burada adamı ağladası heç bir şey yazılmayıb. Burada müsəlmanlara ancaq doğruluq, təmizlik haqda nəsihətlər verilir”.

Mənsub olduğu xalqın dünyəvi inkişafına mane olan bu qəbil gəliş-gedişatın dərkindən qaynaqlanan od-alovu “Molla Nəsrəddin”ə (və paytaxtımızda dərc olunan qəzet-jurnallara) göndərdiyi şeir və məqalələrlə söndürməyə çalışmaqda olan gənc Əliqulu həmin çağlarda İran inqilabıyla da maraqlanır, Səttarxan hərəkətinə tərəfdar şeirlər yazırmış.

Və 1912-ci ilin oktyabrı...

Həmin tarixdə, hələ yeniyetməliyində bəlirləməyə başladığı milli kimlik ideyası (və yaradıcılıq mayakı) ardınca Tiflisə köçüb, bunadək ötən altı il boyunca daim izlədiyi, mənəvi “iştah”ının bir an belə azalmadığı əfsanəvi “Molla Nəsrəddin-Mirzə Cəlil” dualığı dünyasına qovuşma...

Bu kəsərli qələm sahibi Tiflisdə çıxan (“Al bayraq”, “Gələcək” və s.) qəzetlərdə müxtəlif mövzulu şeir və felyetonlarla çıxış etsə də, bir müddət sonra müştərək redaktorluğunu da edəcəyi “Molla Nəsrəddin” aləmi Qəmküsar üçün əvəzedilməz mənəvi məkana çevrilir. Ümummillət məsləkli bu mühitdə aldığı nəfəsi fizioloj-bioloji həyat oksigeni qədər qiymətləndirən Əliqulu böyük əzmlə işə başlayır. Ancaq o, bu “ümumçağrı mətləb”in çox çətin iş olduğunun, millətin inkişafı üçün çox vacib olan ziya xəmirinin hələ çox su aparacağıının da fərqlində imiş. Vurğulayaq ki, qələm məhsullarının mütləq əksərində oxucunu (demək, xalqı) azad, inkişaflı gələcək umusundan salmamağa çalışan bu şair-publisist bəzən, xəlqi məzə-məzhəkəçilikdən ümum-milli “mərsiyə”çiliyə də keçib. Məsələn, “Qələm qardaşım “Kefsiz”ə” şeirindən bir bəndə diqqət yetirək:

*Sənə mən nə edə billik bu qədər məxluqə,
Ya sözü ciddi yazmaq, ya çevirək şuxluqə,
Hey çalış, hey çabala, baxma vara, yoxluqə,*

*Yazasan, yazmayasan, bir kəsə təsir etməz,
Çox soyuqdur bu dəmir, döymə ki, təğyir etməz...*

1916-cı ilin mayında "Molla Nəsrəddin"-in nəşri dayandırılır (əlbəttə, müvəqqəti olaraq) və o, M.Cəlillə səyahətə çıxır. Hələ bundan əvvəl (1916) Bakıda səhnə həyatı verdikləri "Ölülər" komediyasını Dağıstan, Səmərqənd, Daşkənd və Volqaboyu şəhərlərdə də tamaşalaşdırırlar. Yeri gəlmişkən vurğulayım ki, bu universal sənətkar bütün gələcəyimizçün diri qalacağına inandığımız "Ölülər"dəki qüdrətli (həm sənətkarlıq, həm ifşakarlıq baxımından) Şeyx Nəsrullah obrazını məharətlə yaratmaqla, mədəniyyətin əsas sahəsi olan səhnə sənəti səhifəsinə də imza atmış olub.

Ovaxtlardan buvaxtlara ünlü ədiblərin xatirələrində yüksək dəyər-əyarlara yad edilən, ciddi ədəbiyyatşünaslarımızın (akademik İsa Həbibbəyli, professor İslam Ağayev və b.) tədqiqatlarında "XX əsrin əvvəllərini ehtiva edən tənqidi-realist ədəbiyyatın ən görkəmli nümayəndələrindən biri", "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbində özünəməxsus sanballı yeri və xüsusi mövqeyi olan sənətkar" kimi birmənalı qənaətlərlə dəyərləndirilən bu fədakar qələm adamının qətli –

"Ötür-ötür" formatlı...

Təbii ki, bu sayaq milli-ictimai (bəzi məqamlarda qatı milliyyətçi) fəaliyyətlər sahibini izləyən digər fəaliyyətçilər – "siyasi sənətkarlar" da vardı. Yaşadığı binanın dəhlizində vəhşicəsinə güllələnsə də, qətl təşkilatçısının ad-ünvanı günü bugünədək dəqiqləşdirilməmiş qalmaqda. Bəlli olan bu ki, o anonim atəş ocaqlar Qafqazda nüfuz-miras mübarizəsi aparan menşeviklərlə bolşeviklərdən birinə məxsus. Tədqiqatçılarından birinin qənaətinə; "Ə.Qəmküsar 1917-ci ildə yazdığı məşhur "Qarğalar" adlı felyetonunda ölkədəki "hərki-hərkillik"də federalist və menşeviklərlə yanaşı, bolşevikləri də günahkar saymışdı (sovet dövrü nəşrində "gah da bolşevik" ifadəsi çıxarılıb)" və bu nüansa görə, onun öldürülməsilə bağlı suç menşeviklərdən çox, bolşeviklərə işləyir...

Xeyli ağırlıq notlarla müşayiət (və mütaliə) olunan bu yazımı ulu M.Cəlilin daha xəlqi səslənən və xeyli ruhsaçan ifadələrilə bitirirəm: "Nə qədər ki, məcmuəmizin adı söylənilir, onun əziz və qiymətədar qələm yoldaşlarının qabaq sırasında Əliqulu Qəmküsarın – "Cüvəlləgi" bəyin adı həmişə zindəbad alqışları ilə zikr olunacaqdır"...

05-06-2019

Bir canlı ÇİRAQ –

bənzərsiz pedaqoq, maarifçi-şair, ümummilli təlim-tərbiyə, ədəb-əxlaq ağsaqqalı Abdulla Şaiq...

Oxuduğu məktəbin müəllimləri nadinc uşaqlara “düz otur”, “ağıllı ol” məzmunlu trafaret “tərbiyələr” əvəzinə, “Abdulla kimi ol” deyərmişlər. “Bu sinifdə yaş və boy-buxunca ən balacamızdan nümunə götürün” buyurarmışlar. Dövrün məşhur ziyalı Yusif Ziyanın “Mən öz məktəbimdə bu fərasətdə uşaq görməmişəm!” sözləri isə sənədli faktdır.

Yüz ildən çoxdur evlərində ana dili açan Azərbaycan uşaqları məktəblərdə bu milli ATAnın şeirlərilə aləm dilinə də yiyələnirlər...

Artıq dünya standartları səviyyəsinə yüksəlmiş dərslək və dərş proqramlarımızın bünövrəsini qoymuş milli təlim-tədris fədailəri içərisində birincilərdən olub bu parlaq ziyalımız – fasiləsiz görəvləri, uzun-füzun çalışmalarıyla...

1910-cu ildən nəşr edilən kitablarının adları belə bu rəhmətliyin başdan-baş millilik-anadillilik aləmindən xəbər verir: “Uşaq gözlüyü”, “Tıq-tıq xanım”, “Ürək tikmək”, “Şələquyruq”, “Məktub yetişmədi”, “Anabacı”, “Araz”, “Köç” və s.

Məşhur Kırlov təmsillərindən, Rumi, Defo, Şekspir kimi nəhənglərdən etdiyi (az qala “özü yazıbmuş” təəssüratı buraxan) tərcümələri də ki öz yerində...

Öncə, 78 illik ömrün ən çox, ən xoş, ən şirin, sevgili dəmlərini uşaq ədəbiyyatı yaradıcılığına sərf etmiş, “Ala, bula boz keçi”, “Dovşan, dovşan, a dovşan”, “Ay pipiyi qan xoruz” və s. kimi doğal-qoğal xitabları, “Bir kəndli muzdur ilə axşam üstü biçindən, Qayıdırdı evinə qalın meşə içindən” sayaq çeşmə sədalı tərcümələri ilə nəsil-nəsil çoxuqları böyük “ədəb-irfan dili”nə, milli ədəbiyyat-sənət nitqinə də qoşmuş bu azman ağsaqqalın –

Uşaqlıq və gənclik çağlarından...

24 fevral 1881-də Tiflisdə anadan olmuş bu bapbalaca oğlanın şəxsində, sən demə, Azərbaycan ədəbi-ictimai fikir tarixinə böyük bir maarif-mədəniyyət xadimi, gözəl bir şair, nasir, dramaturq, ədəbiyyatşünas, tərcüməçi də doğulubmuş.

Atası – dövrünün seçkin ziyalı, 1881-ci ilədək Tiflis qazısının, sonra Qafqaz şeyxülislamının müavini olmuş, övladlarının təhsil aldıkları Tiflis altısinifli ruhani məktəbində dərs demiş Axund Mustafa hərdən həyat yoldaşına deyərmiş, “bir azdan xalqın oğlu olası bu Abdulladan göz ol...”.

Xorasan ziyarətinə gedən anaya qoşulan qardaşlar – Yusiflə Abdulla təhsillərini orada (dövrün qabaqcıl ziyalı, urmiyalı Yusif Zıyanın müdir olduğu məktəbdə) davam etdirirlər. Böyük qardaş (yazımın sonunda çox yığcam tanıtım edəcəyim) Yusif anası ilə geri qayıdır, Abdulla isə burada qalıb oxumaq istədiyini bildirir. Yeddi il ərzində məntiq, poetika, tarix və psixologiyaya, habelə Şərq, Azərbaycan və rus ədəbiyyatına, ərəb şeirinin tarixinə dair mükəmməl dərs alır. Daha sonra anası gəlib onu da Tiflisə aparır və bir müddət keçmiş qardaşlar Bakıya köçür.

Hələ Tiflisdən tanıdığı Nəriman Nərimanovla görüşən Abdulla onun məsləhətilə I Aleksandr adına Oğlanlar gimnaziyasının imtahan komissiyası qarşısında üç növ üzrə (yazılı, şifahi, nümunə) verdiyi imtahanlardan “5” alır və 1901-ci il aprelin 22-də 608 nömrəli şəhadətnaməyə əsasən “Azərbaycan dili müəllimi” adına yiyələnir.

Lakin bu gəncin daxilindəki “milli cövhər”dən duyular onun karyera başlanğıcı qarşısına sədd çəkməyə çalışırlar. İlk həmlə “russ-tatar məktəblərində boş yer olmadığı üçün” vəzi ilə onun diqqətinə “ehtiyat müəllim” elanından ibarət...

Nəhayət, S.Qənizadənin müdir olduğu altısinifli şəhər məktəbində pedaqoji fəaliyyətə başlayan Abdulla Talıbzadə indi də Azərbaycan maarifi sahəsində qarşı-qarşıya duran iki qüvvə (mollaxana-sxolastiklərlə yeni təlim-tərbiyəçilər) arasında gedən mübarizə burulğanına düşür. Və təbii ki o (hələ uşaqlıq can-qanındakı ağsaqqallığa rəğmən), “köhnələrin xətrinə dəymədən” yenilər tərəfində çıxışlar edir və bir müddət sonra bu inkişaf hərəkatının öncülünə çevrilir.

Bu məqamda böyük millət adamının “Xatirələrim”indən bir parça: “Bir gün (şəriət dərslində dünyəvi məram-mətləblərdən söhbət edirkən) müdir qəflətən içəri girdi və üzünü sinfə çevirərək bugünkü dərslərin mövzusu soruşdu. Şagirdlərdən Həbib Talışinski ayağa qalxıb: “- Bu gün müəllim bizə “miras məsələsini keçir” - deyərək, məni çətinlikdən qurtardı”.

Bundan əvvəllərin “təhsil mənzərəsi”ndən də bir etüd (Rusiya daxili nəzarət-polis şöbəsinin 1900-cü il dekabrın 31-də Gəncə valisinə göndərdiyi müraciətnamədən): “Polis departamentində olan məlumata görə, son zamanlarda tatar (Azərbaycan – red.) ədəbiyyatı təlim-tədrisində yeni bir cərəyan müşahidə olunur. Bu, Rusiya türkləri və müsəlmanları həyatında böyük təbəddülat doğuracağından, çox təhlükəlidir”.

Və sonralar (dərs saati az olduğuna görə) Sabunçu məktəbində də işləməyə başlaması, 1903-dən gimnaziyada, Seyid Hüseyn və Cəfər Cabbarlının şagirdi olduğu Bakı realnı və yeddinci şəhər məktəblərində çalışması...

Paytaxtımıza iyirmi yaşındaykən gəlmiş Abdullanın burada bir rus ziyalisının zəngin kitabxanasını alması faktı ətrafa onun ilk “yaradıcılıq” nümunəsi kimi səs-səda salıbmış. Mülki evindəki irfanilik onu siyasi bayırdakı yumruq, süngü, “doklad” və digər macəra maraqlardan ibarət inqilabi olayları daha bəsirətlə izləməyə səsləyir və o, milli ötənək-gələ-nəklərə dair sevgi dolu dirçəliş yoluna düşərək, maarifçi-pedaqoq, romantik şair kimi formalaşma kursu keçir. Çalışdığı və sayəsində bütün dərslərin Azərbaycan-türk dilində aparıldığı (1923-cü ildə ədəbi-pedaqoji fəaliyyətinin 20 illiyinin təntənəylə qeyd ediləcəyi) gimnaziya “Şaiq nümunə məktəbi” adlandırılır, Azərbaycan Gənc Tamaşaçılar Teatrının, “Uşaq və gənclər nəşriyyatı”nın işləri birbaşa onun adı ilə bağlanır. Biri-birindən maraqlı (“Xasay”, “Eloğlu”, “Vətən”, “Fitnə”, “Qaraca qız”...) pyesləri sonrakı müəlliflər üçün örnəyə çevrilir. Milli folklorumuzu toplayıb-öyrənən, xalqları əmin-amanlıq dostluğuna çağıran, neçə-neçə millətlərin ziyalıları ilə dostluq edən, dünya ədəbiyyatı nəhənglərinin inci nümunələrini Azərbaycan türkcəsinə çevirən ilklərdən olur. Dilimizin fonetika, morfologiya, sintaksis və üslubiyyat məsələlərinə dair tutarlı elmi məqalələr yazır...

Keçək – bu təpədən-dırnağa xalq əxlaqlı, millət zövq-şövqlü Allah Bəndəsinin –

ŞAİQLİK yüksəlişinə

Öncə bir realist xəyalat: Dövr – “tələbə” imiş, Şaiq – Müəllim...

Bu zirvəyə qalxımını hələ on altı-on yeddi yaşlarından əl qoyduğu bədii tərcümə və füzulianə qəzəllərilə “əlan” edən bu “uşaq” tezliklə (və əlbəttə, zaman-zaman) öz silsilə şeirlərilə milli uşaq poeziyamızın

incilərini yaradacaq, "Gözəl bahar" pyesilə milli uşaq teatrımızın özülünü qoyacaq, "Məktub yetişmədi", "Köç", "Daşqın", "İntiharmı, yaşamaqmı", "Göbələk", "İblisin huzurunda" və s. hekayə, povest və romanları ilə gözəl nəsr örnəklər yaradacaq, bir qayğıkeş ata, aqıl baba, milli oyanışa məsul alim, müəllim, mürşid-müdrək kimi deyəcək:

*"Ağıllı oğlum, oyan!
Qiyətlidir hər zaman.
Tez ol, dur, get məktəbə,
Sarıl elmə, ədəbə".*
*"Soyuq qış axşamında,
İsti ocaq başında
Nağıl deyər nənələr,
Qulaq asar nəvələr".*
*"Bir qırmızı güldür tonqal,
Bir dəstə sünbüldür tonqal,
Bir xonçadır al günəşdən,
Həyat gəlir bu atəşdən".*
*"Həpimiz bir yuva pərvərdəsiyiz!
Həpimiz bir günəş zərrəsiyiz!"*.

Müstəqil Azərbaycan ideyasında M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağaoğlu, Ə.Topçubaşov, N.Yusifbəyli kimi ziyalılarla həmfikir olmuş bu sənət adamı Xalq Cümhuriyyətini bütün çağdaş həmkarlarından daha atəşin, daha qəlbən qarşılayıb, bütün qələmiylə alqışlayıb:

*"Sən bu xalqın sevincisən,
Ən dəyərli bir incisən.
Sevin, sevin, ana Vətən,
Artıq oldun Azad-Vətən!"*.
*"Ölüm!" - deyə, "Vətən!" - deyə qoşarız,
Bu torpaqlar qanımızla boyansa,
Nəfərimiz qalınca öc alarız!"*

Bu "Mahiyyəti-Müəllim", bu əsl Azadlıq carçısı həmin dövrdə daha böyük eşqlə çalışıb, "Azərbaycan" qəzetində məktəblərin milliləşdirilməsi məsələsilə bağlı ardıcıl çıxışlar edib. Həmin dövrdə hazırladığı "Milli qiraət", "Ədəbiyyat dərsləri", "Türk çələngi", "Türk

ədəbiyyatı” dərsliklərindən Azərbaycan gəncliyinin böyük bir nəslə faydalanıb. “Yeni ay doğarkən”, “Vətənin yanıq səsi”, “Arazdan Turana” kimi silsilə əsərlərlə poeziyamıza yeni ab-hava gətirib. Dövrün “hadisəçilər”i sayılan “mollanəsrəddinçilər”i qəlbən qəbul edən Abdulla müəllim hər sözündə-söhbətində, publisistik məqalələrində füyuzatçılığı o çağ üçün daha münasib sayıb. 1919-cu ildə yaradılmış Azərbaycan Dövlət Universitetinin (BDU) necə böyük ümummilli hadisə və mənəvi sərvət olmasını kütlə beyninə də layiqincə çatdırmaqçün “Tələbə həyatı” adlı maraqlı bir səhnə əsəri yazıb. Azərbaycan müəllimlərinin I və II qurultaylarının ən fəal təşkilatçı, ən milli mətnli (ana dili və ədəbiyyatımızın tədrisi, yeni dərsliklər yaradılması və s.) məruzəçilərindən olub. Qurultayın seçdiyi “xüsusi komissiya”da dövrün H.Zərdabi, F.Köçərli, S.S.Axundov kimi məşhur isimləri sırasında olan Abdulla Şaiq növbəti iclasda komissiya adından çıxış edərək proqramın tərtibi prinsiplərindən, milli əhəmiyyətindən, xüsusən də... “bir vaxtlar siniflərdə eşidilməyən ana dilimizin daha ucadan səslənməsi” mətləbindən danışib.

Və... ovaxtdan etibarən yeni tərtibli dərsliklərdə M.Ə.Sabir, A.Səhhət, A.Şaiq imzalı uşaq ədəbiyyatı nümunələri görünməyə başlayıb...

...Daha paytaxtımızın ütülü-kraxmallı foye və dəhlizlərində azərbaycanlı müəllimlərin milli hissiyatına toxunan “doğma” və yaddilli atmacalar, lağlağılar yavaş-yavaş yığışdırılmağa başlayıb; ogünlərədək siniflərdə azərbaycanca danışma yasağına görə “musurman” uşaqlarını başa salmaqda çətinlik çəkən (erməni “kolleqa”larından “Ara, siz “sabaka laet” ifadəsini başa salmaqçün sinifdə əntiqə “hamham” edirsiniz, aa” kimi replikalar eşidən) müəllimlər cürbəcür milli-mənəvi aşağılamalardan qurtulublar...

Belə-belə məsələ-mətləblər...

Və bütün ömrü boyu yorulmz-dayanmaz maarifçiliyi, gözəl poeziyası, aydın-ağsaqqal ziyası ilə xalqını qalxıma səsləmiş bu universal sənətkar ovaxtkı “partiya və hökumətimiz” tərəfindən ikicə kərə yad edilib; iyirmi il can qoyduğu gimnaziyanın xalqın “Şaiq nümunə məktəbi” adlandırılması istəyini rəsmiləşdirməsi və ədəbiyyat-maarif sahələrində 55 illik xidmətlərini nəzərə alaraq, “Əməkdar incəsənət xadimi” adıyla təltif etməsi ilə...

Xalqımız isə bu cəfakeş pedaqoqu, Vətən balalarının bənzərsiz Müəllim-şairini, millət, ədəbiyyat, sənət, mədəniyyət ağsaqqalımızı öz sevgi və xatirat təltifatlarıyla kifayət qədər dəyərləndirib.

Bu an yuxarıdakı bir cümləmə oysundum: “Abdulla Şaiq Cümhuriyyəti bütün çağdaş həmkarlarından daha atəşin, daha qəlbən qarşılayıb, bütün qələmiylə alqışlayıb”.

Maraqlıdır, bu mahiyyətən şair-pedaqoqu bu yön çabaya, sevgi-məhəbbətə sövq edən nə imiş? ...Əlbəttə, canındakı cövhər – millilik “sənət”i! Axı, parlaq keçənəklərlə süslü, həmin yüzillik və sonrakı dönəmlərdəsə, az qala, başdan-başa öygüsüz öyrənciyə, tələbsiz tələbəyə çevrilmiş bu millətə Şaiq kimi intibahçı müəllimlər gərək idi!...

Bu məqamda bir haşiyə:

Belə ki, maraqlıdır, bunca milli-ictimai, xəlqi-maarifi fəaliyyət gös-tərmiş, dövrün zıncırovlu internasionalizm çağırışlarına deyil, mən-sub olduğu millətin susqunca (məxficə) oyanışına işləyən ədəbi-bədii nümunələr yaratmış, dünənki milli hakimiyyətə ürəkdən xidmət (və aşıqlıq!) etmiş bu fədakarı nədən sonrakı “partiya və hökumət” öz mübarək “vraqnarod” dəftərinə salıb məhv etməmiş? Hələ bu şair qardaşın siyasətçi qardaşı (bir vaxtlar Ənvər paşanın ordusunda olmuş, bolşevizmə qarşı vuruşan Türkünstan basmaçılarına “əlverişli mövqesəcmə qabiliyyətilə” çox uğurlar qazandırmış, 1923-ün 18 mayında başçılıq etdiyi dəstəylə at belində Amu-Dəryadan Əfqanıstana keçərkən kürəyindən vurulmuş və çayın sahilində silahdaşlarına: “Ayy... Mən... Azərbay... can!” deyərək, saat 3 radələrində vəfat etmiş) Axund Yusif Talıbzadə “məsələsi”!...

Şaiqşünaslığa dair tədqiqat və oçerklərdə bunun ciddi bir “çünki”silə rastlaşmadığımdan, belə bir “ona görə” ehtimalındayam ki, görünür, öz qələm, düşüncə və təşəbbüslərilə bərabər, bu bəşərpərvər mələyin hər müsahibə nur çiləyən aydın-ari çöhrəsi dövrün ən mürtəd, ən simasız kəslərini belə ovsunlayıb, çaş-baş salırmış.

Bu məqamda müasir şairlərimizdən birinin iki misrasını sözümə qüvvət gətirim: “Tütək neyləyibsə, canavarı da – Sürüdən uzaqda yuxu tutubdur”...

24-02-2021

Otuz yaşlı GÖZYAŞI...

Ulu Şəhriyarımızın 30 illik anımı və təkrarsız
Məmməd Arazımızın “Şəhriyar gəlmədi” yanımı
üstə köklənmiş köşə

Mətnə – bu böyük Vətən nəğməkarının “Heydərbabaya salam”-nda ümummilli vəsiyyə (və bu yazı janrına ehtiva) kimi səslənən son bənddən ilk misra ilə başlayıram:

“Heydərbaba, alçaqların köşk olsun...”

Əlli bir il öncə “Şahlıq” üsul-idarəli Güneyimiz M.P.Vaqifin 250 illiyinə rəsmən dəvətli bu şairin “Rejim” üsul-idarəli Quzeyimizə gəlişini (guya “poçtalyonun dəvətnaməni “səhvən” başqa bir “Məhəmmədhüseyn”ə çatdırması” bəhanəsilə) əngəllədi. Və dövrün bu milli-mənəvi “bomba” hadisəsinə ovaxtadək həmin o güneylimizin yazışdığı quzeyli qocalardan (xüsusən, “Eşq əhlisən, məni yaxşı qanarsan, Gözlər yağış yağdırmasa, yanarsan” kəlmələri ilə xitab etdiyi S.Rüstəmdən) qulaq verən olmadı. Otuz dörd yaşlı Məmməd Araz isə yazdı:

*Ümidlər yollara sərili qaldı.
Güllər güllüklərdə dərilə qaldı –
Şəhriyar gəlmədi...*

Bu Allahsız GƏLMƏZLİKdən 19 il sonranın bir yaz günü böyük alim Xudu Məmmədov və dayım – (Ağdamda “Bala Marks” adlandırılan) Zeynal Məmmədovla Bakıdan Füzuli rayonunun Əhmədali kəndinə – kiçik qardaşımın toy məclisinə yollanmalı olduq. “Şıx” çimərliyini ötür-ötməz, dayım sürücüsünə dedi: “O kaseti qoy, Güney Dədəmizin səsinə-sözünə qulaq asa. Ancaq tüstülənəcəyimiz məqamlarda saxla ki, özümüzü söndürə bilək...”.

Sürücü düyməni bascaq, salona ilahi bir səs yayıldı:

*Heydərbaba, ildırımlar şaxanda,
Sellər, sular şaqqıldayıb axanda...*

Hal əhli sürücü 3-cü bənddə ("Uşaqların bir dəstə gül bağlasın, Yel gələndə, ver gətirsin bu yana, Bəlkə mənim yatmış bəxtim oyana") kaseti dayandırdı. Ancaq o çağların (Bəxtiyar Vahabzadə, Nurəddin Rza, Şahmar Əkbərzadə də daxil) məşhur "beşlik" üzvlərindən bu ikilik donmuş göl kimi susurdu. Mənsə vəziyyətdən "süi-istifadə" edib, M.Arazın həmin şeirindən növbəti misralara başladım:

*Şəhriyar gəlmədi!
Gəlsəydi...
Təbrik yağdırardı məktəblər ona –
Ana dilində.*

*Təbrik yağdırardı məktublar ona –
Ana dilində...
Əslində, şairə sədd qoyan naşı
Çıxır bu dünyanın özünə qarşı...*

Sürücü düyməyə toxunur. Sözü göylərə bülənd Dağ şair ömrün keçməsi, əsl aşıqların vüsala varmaması, gözəllərin necolması, döngə-dönümlərin, itkinlik-ayrılıq-ölümlərin var olması kimi əbədi qaçılmazlıqlardan kəlam-abidələr yaradıb, "Ay özümü o əzdirən günlərim, Ağac minib, at gəzdirən günlərim!.." kimi bənzərsiz etnorafik tabloya çatanda, Xudu müəllim astaca bir səslə dilləndi: "Belə şairlər Vətən içində ayrıca bir vətəndirlər..."

Bu dəm mən M.Araz Şəhriyarından misralamağa başladım:

*Alqışlar qollarda kirindi artıq,
Ümidlər yollardan küründü artıq...
Qayıtdı geriye toylar, yallılar,
Qayıtdı evlərə fərşlər, xalılar
Şəhriyar gəlmədi!..*

Sürücü düyməyə toxunur. Biri-birindən şimşək bəndlər səsləndikcə Zeynal Məmmədov (nəzərlərini Arazboyu tikanlı məftillərdən ayırmadan): "Bu misraların bu məftilləri qıracağı günə az qalıb!.." kimi qaçaq-qıvraq kəlmələr işlədir.

Xudu müəllimsə susur, susur, susur. Ta ovaxtacan ki;

*Heydərbaba, göylər bütün dumandı,
Günlərimiz bir-birindən yamandı,
Bir-birizdən ayrılmayın, amandı,
Yaxşılığı əlimizdən alıblar,
Yaxşı bizi yaman günə salıblar!... -*

bəndi səslənir və güzgüdən onun sözlü olduğunu görən sürücü kaseti dayandırır. "Ay Zeynal müəllim, doğrudanmı "yaxşı bizi"?! Biz yaxşıyıqsa, bu yaman məftillər niyə burdadı?...".

Bu an mən müdaxilə edirəm:

*Şəhriyar gəlmədi...
O tayda bir təpə torpaq dikəldi:
- Mən daşlar altında bir tarix daşam,
Min dəfə daşlara dəyən bir başam,
Yatıram bir qarış torpaq xanada,
Bir zaman demişdim Səttərxana da:
Düşmənin hər vədi gülə bürünmüş,
İşvəli, qəmzəli mələyə dönmüş...
Qoyub arxayınca qılıncı qına,
Getmə bu vədələr qonaqlığına...*

Sürücü bir xeyli sükutdan sonra düyməyə toxunur:

*Heydərbaba, alçaqların köşk olsun,
Bizdən sora qalanlara eşq olsun,
Keçmişlərim gələnlərə məşq olsun,
Evladımız məzhəbini danmasın,
Hər içiboş sözlərə aldanmasın!...*

Kaset dayandırılır, ancaq arxadan səs gəlmir. Sürücü tərəfdən ("təbiət seyri" mahnasıyla) göz gəzdirib, Xudu müəllimin yanaqlarında yaş görürəm. Dayımsa, millilik dərd-ələminə hamımızdan yaxşı bələd olduğu bu dostunun cari qəm yükünü azaltmaqçün səsindəki qəhəri boğmağa çalışaraq deyir: "Həə, tez-tez muzeylərdən yazan bacoğlu, bir fotoaparata da yox ki, bu müqəddəs canlı "eksponat"ı da əbədiləşdirib, haçansa yazasan..."

O vaxt o göz yaşları ilə o sözləri M.Araz misralarıyla cavablandırırdım:

*Siz ey bu dünyanın söz dərgiləri,
Dünyanın qəzetçi xəbərçiləri!
Bir ölkə düzəldin: yalandan yalan!
Yazın nə gözəldir: yalandan yalan!*

*Həsrətlər qoşulub dartır qatarı,
Qardaşı qardaşa qonaq aparır.
Şəhriyar "yollanır" Azərbaycana,
Yol hanı, yol hanı Azərbaycana?!.*

Ovaxt o poema və o gözyaşı müəllifləri o 300 kilometrlik yolu bizə 3-4 dəqiqəyə qət etdirdi. Ancaq onların bir-birindən bir ay fərqlə vəfat etmə seyrini bu otuz ildə sinirib qurtara bilmirəm...

21-09-2018

Epik bir DRAM

Otuz dörd il doqquz aylıq ömür,
yüz iyirmi illik yubiley qapsamında...

Hadisələr – Xızı muzeyi və Bakı (teatr-ictimai-siyasi) səhnə-məkanlarında cərəyan edir.

İştirakçılar:

Cəfər – yubilyar.

Sona xanım ("Sonası") – həyat yoldaşı.

Gülərə – qızı.

Rəsulzadə – Cümhuriyyət təmsilçisi.

Müşfiq – ədəbi "nekroloq" müəllifi.

Səs – eks-əks-səda.

Epizodlarda – yubilyarın obrazları, muzeyçilər, NKVD-çi, çuğulçu və b.

1-ci PƏRDƏ (1899-cu "şəkil")

Xızı rayon mərkəzi. İri və görklü muzey içərisində balaca (yubilyar dövrü leksikonuycə "köhnəlik qalığı", müasir yanaşımca – Səriyyə-Sara-Eloğlular, Almaz-Sevil-Elxanlar fəlsəfələrinin qovuşduğu olan) bir daxma. Qədim inventarlar müasirlərdən daha baxımlı, doğma, qançəkər...

SƏS: - Bu, yaxın gələcəyin bütöv Azərbaycan nəhəngini, böyük Turan sevdalısını yırğalamış bapbalaca nənni. Xəyali fonda ...bütün dövrlərdə sivil səslənəsi "Sevil"indəki babaların şipşirin cocuqnamələri; "Balama qurban inəklər, Balam nə vaxt iməklər, Balama qurban sərçələr, balam nə vaxt dirçələr". Obaş-bubaşına iməklədiyi hücrənin eni yay gecələri, uzunluğu – qış gündüzləri qədər...

ŞƏRİF ("Almaz"dan): - Yoldaşlar, söz verilir Almaz yoldaşa – hansı ki, danışacaq bəzi-bəzi məsələlər barədə...

SƏS: - Bu daxmada daha nələr? 14-15 yaşlarından başlayaraq dünyaya açacağı poeziya-nəsr-dram-kino və s. panoramlı böyük Azərbaycan pəncərəsinin zərrəciyi müqabilili əyrim-üyrüm "akoşka"lar və dörd yaşında çıxıb, 35-cəsində dahi ruhu ilə qayıtdığı yonqar-yöndəmsiz taxta qapı...

BƏHRAM ("Solğun çiçəklər"dən):

- Qəhr olsun dünyanın milyonlar üstündə vücuda gələn səadət!...

MUZEYÇİLƏRDən 1-ci: - Cəfərimiz 19-casında Cümhuriyyətimizi hamıdan öncə qutlamış...

2-ci: - Milliyyətçi Cabbarlığımız sonralar o qutsal quruluşa işarətlə "Azad bir quşdum, yuvamdan uçdum" söyləmiş...

3-cü: - Fasiləsiz yazı-pozu təngnəfəsliyində məşum "37"-ni də "önləyib", dünyasını yetkin ədib nakamlığında dəyişmiş...

SƏS: - İyirminci yüzillik başlanğıcımızın bu ədəbi-mədəni dirilik dirijoru qıpqısaca bir ömür ərzində neçə-neçə gələcək dövrlər özəl-ləmiş. "Harda aş - orda baş" "parodi"silə yox, "harda milli-mədəni kəm-kəsir - orda müntəzir" kredosu ilə yaşamış. Hələ yeniyetməy-kən, hələ ictimai-siyasi güvənsiz, hələ aman-imansız bir zamanda hürri-Cümhuriyyət amallı şeirlərilə çıxış edib, oynaq qələm nümunə-lərilə o çağa qədərki "gül-bülbül" çülükdən yorğun düşmüş oxucuları əqli dirçəlişə yönəlmiş. Müəlliflərilə müştərək səviyyəli tərcüməçi, kəsərli teatr-kinoşünas, bənzərsiz kinossenarist, jurnalist-publisist, neo-mizan rejissor kimi tanınmış. Hələ ağzından (milli) süd qoxusu gəldiyi bir yaşda qosqoca dünyaya, hətta, "həmişə və hər şeydə haqlı" xalqa da meydanlar oxumuş:

MARİYA ("Oqtay Eloğlu"dan): - Yox, mən Timofeyevna olaraq elan edirəm ki, bu axşam bu rolu oynamağaacağam! Mən azad bir akt-risa! İstaram oynaram, istaram oynamaram! Yox, oynamağaacağam!

TAMAŞAÇILAR: - Xeyr, yoldaş Marya Tumannifeyna, oynaya-caqsan! Biz pul verib, bilet almışıq! Oynayacaqsan!...

OQTAY: - Nə bağırırsan, xalq?! Aktrisan var – ver, yoxundur – sus, öl!...

2-ci PƏRDƏ (virtual "şəkil"lər)

SƏS: - On doqquzuncu yüzilliyin son baharında doğulub, dörd yaşındaykən ailəsilə Bakıya köçmüş. Bir il sonra atasının vəfatı (deməli, dolanışıq çətinlikləri) səbəbilə anasının bişirdiyi təndir çörəklərini satmağa, 12 yaşından yazıb-yaratmağa, 16-sından səhnələr, ekranlar, direktiv kürsülər, proletarından elitarına - küll-qəlblər fəthinə başlamış. Ağıl kəsən günlərdən qəlbində apardığı Bütöv və Azad Azərbaycan arzu-mübarizəsini əməlində davam etdirmiş.

GÜLARƏ: - Atamı həbs etməkçün daim pantürkizmdə günahlandıraraq məqam axtarmışlar. 1923-cü ildə onu bir neçə dəfə təhlükəsizlik orqanlarına çağırmış, 2-3 ay əzab-əziyyət vermiş, Türkiyə gənclərinin azadlıq uğrunda mübarizəsinin əsas yer tutduğu "Ədirnə fəthi" və "Ulduz" ("Trablis müharibəsi") əsərlərinə görə amansız işgəncələrə məruz qoymuşlar. Bütün bunlardan usanıb-çəkinməyən atam heç bir dostunun adını çəkməmişdir. Tutarlı faktlar tapmasalar da, ömrünün sonunadək incitmişlər. Bəlkə də onun az yaşamasına səbəb elə bu təqiblər olmuşdur.

SƏS: - Bakı Politeknik Məktəbinin Elektro-mexanika (!) şöbəsi, Azərbaycan Dövlət Universitetinin yarımçıq buraxdığı tibb, bitirdiyi tarix fakültələri kimi "anti"-ədəbi təmayüllərdə təhsillər alan bu "qaçahaq" ömür sahibi ədəbiyyat zirvəsinə qalxmış, sənət-incəsənət kamına yetmiş.

Və nəhayət, qədərsiz milli-mədəni yükə tab gətirəmməyib, ürək iflicindən dünyasını dəyişmiş...

BALAŞ ("Sevil"dən):

- Gör nə günlərə qaldın, öz cəzandır, çək, Balaş...

SƏS: - Çox çətinliklərlə bərpa edilmiş müstəqilliyimizin bəzi həzranəzər "ərən"lərisə, bu müəllifi təftiş etmədə. Devirici sovetlərin ədəbi-bədii səhifələrinə on dörd il imza atmağa məcbur olmuş bu qələm şəhidimizin iyirmiüç aylıq devrilmişimizə can-baş xidmətləri, sonraları həbsi, alçaq "dopros"-sorgulardan uca başla çıxması, daimi-dramatik "göz"lər, eyhami sözlər altında olması, mənəvi-fiziksəl işgəncələr çəkməsi barədəsə, ya "lirikal"casına susur, ya da, bunların üstündən unikalcasına yayınırlar.

RƏSULZADƏ: - "Od gəlini"ni Cəfər "ÇeKa" həbsindən çıxdıqdan sonra yazmışdır. O, vaxtilə istər məmləkətdə, istərsə məmləkət xaricində səs salmış bir hadisəyə görə "müsavətçilər" qrupu ilə birlikdə həbs edilmişdi. Bu əsərdə atəşpərəst Azərbaycanın müsəlman-ərəb istilasına qarşı mübarizəsi təsvir edilir. Yeni sahiblər məmləkətin bütün zənginliklərini çapıb aparırlar...

Mənzərənin rəmziliyi göz qabağındadır və tamaşaçılar üçün "ərəb", "islam" sözləri yerinə "rus", "kommunizm" sözlərini qoymaq mənanı aktualaşdırmaq üçün kifayətdir...

Cabbarlının dramaturqluğu Azərbaycan dramaturgiyasında mühüm bir mərhələdir".

SƏS: - Ərz etməli ki, 1980-in sonlarındanək “formaca milli, məzmunca sosialist” adlandırılan ədəbiyyatımızın ələm-qələmli illəri boyunca “Azərbaycan sovet dramaturgiyasının banisi” kimi təqdim edilsə də, hamı – az-para ayıq fəhlə-kəndlilərimizdən tutmuş bütün milli aydınlarımızadək – bu “Aydın” prototipli ədib, əsasən, “Oqtay Eloğlu” kimi xatırlanıb-urvatlanmış. Bu xalq, qatı sovet ədəbiyyatşünasları tərəfindən, daha çox, “Almaz”lığa alınıb, “Dönüş”lüyə döndərilib, “1905-ci ildə”liyə bulaşdırılmış bu universal sənətkar oğlunun daim bu millətin “solğun çiçəklər”inə yanımli olduğunun, Səriyyələrinə vəfalı qaldığının fərqiə varmış.

YUBİLYAR: - ...Əgər haqqımda yazılanlar doğru isə, mən dərhal teatrı tərk etməyə hazıram!...

SƏS: - Təkrarçılıq olmasın, indilər – milli istiqlal davasında fikrən belə iştirak etmədən yavalaşan ağızların, həlləm-qəlləm qələmigöyçəklərin çoxusunu “sovetizmə yarınlma” qrifi ilə “dəyər”ləndirdiyi o pyeslər bu xalqın təkrarsız dialoqlar, heyratəmiz leksikon, ibrətamiz əxlaq, ədəbi-xarakterial dür-düşüncələr sənət-səltənəti nümunələril!...

Fikir-zikr baxımından mədəniyyətimizin hər sahəsində, konkret reallıqca isə uzun müddət Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında ədəbi-hissə müdiri işləyən bu fenomen o çağlar yenicə inkişafa başlayan kino sənətilə də çox ciddi maraqlanmış. Tarixə ilk milli kinossenarist kimi düşən bu professional səhnə-sənət mücahidi Azərbaycan qadınının fəal ictimai-mədəni həyata cəlbi naminə “Sevil” filmindəki baş rola azərbaycanlı qız axtarışı üçün Bakı küçələrini, idarələri, ali məktəbləri qapı-qapı gəzmış və nəhayət, Azərbaycan Dövlət Neft və Kimya İnstitutunun tələbəsi İzzət Orucovanı tapmış...

SONA xanım: - ...Son illərində Cəfər, səhhətinin pozulduğuna baxmayaraq, çox gərgin işləyirdi. Ömründə bircə dəfə də kurorta, ya sanatoriyaya getməmişdi. Hətta bağa, yaylağa da gəlməyə vaxt tapmır, gələndə də ancaq işləməkçün, yazmaqçün gəlirdi”.

SƏS: - “Yaylaq”, “kurort” terminləri ardınca bu... həm də bənzərsiz Ata və Ərin bağda ikən “ekspromt” söyləməsi:

*Ay Sonası, çaay gətir mənimçün,
Qələndərəm – paay gətir mənimçün,
Kənd yeridir, qəndi çox işlətmərəm,
İstəyirsən, saay gətir mənimçün...*

3-cü PƏRDƏ (1934-cü "şəkil")

Müşfiq:

- Öldü! Xəbər verin aşnaya, dosta,
Ruhlar mühəndisi – o böyük usta!..
Öldü – Balaşları öldürən əsgər,
Öldü – Gülüşləri güldürən əsgər!...

SƏS: - Bu "öldü" nidaları ardınca, bir qərinədə əsrlər yaşamı qazanmış bu ədəbi şəhidimizin "Od gəlini"ndəki son epizodu xatırlayın. Elxanın dilindən səslənən məlum "Yoxdur!" hayqırtısı tilsiminə düşən Aqşinin "Doğrudanmı, yoxdur Allah?!" ritorikasını deyirəm...

Yəni bu sənətkarın həyat və yaradıcılıqla tanışlıqdan bəri mən də həmin tərəddüd-istixarə halətdəyəm; – Cəfər Cabbarlı doğrudanmı ölüb?!...

28-12-2019

Fitrətilə böyük ədib...

mühazirələrilə “lokal” auditoriya, şəxsiyyətilə
global HƏYAT dərsləri Müəllimi!

Bu “fani” dünyada çox şeyə “ani”liklə nail olmaq mümkün, bütöv ŞƏXSİYYƏT “inşa”sınasa, addım-addım, qram-qram, qıdım-qıdım...

Bu saysız bədii obrazlar müəllifinin qələm-kağızsız yaratdığı bu avtoobrazı haqda sözümə “giriş” kimi, 70 illik yubileyində həmkarlarından birinin çıxışından bir cümləni seçdim: “Bizim çoxumuz zamanın havasına uyduq, ad-sanımızı qoruya bilmədik, İsmayıl Şıxlı isə bu adı ürəyi kimi – tər-təmiz saxladı!..”

Bəli...

Tariximizin “sovet dövrü” dönəmində “dovşana qaç, taziya tut”, “dünyanın düz vaxtları” kimi siyasi atmacalar, “bu dünyanın hertipertisinə lənət!” formullu “sətiraltı”larla bahəm, ovaxtlarçün dəvədə buynuz təəccübündə səslənən “kristal adam” tərkibli təyini söz birləşməsi də eşidərdik ki, bu şərəfi, o altı-yeddi milyonluq kommunist əhalisi içərisində, olsa-olsa, yeddi-səkkiz adam daşımış olardı.

Onlardan biri – o illər dillərinin “pıçı-pıçı” əzbəri “V.İ.Lenin (!) adına API”-nin “nəfs peyğəmbəri” ayamalı İsmayıl müəllim idi.

O dövrün ali məktəb tələbələrinin hər birinin ayrılıqda öz “ideal müəllim”i olsa da, İsmayıl müəllim hamı üçün ortağ “İdeal Pedaqoq” sayılırdı...

Hər tələbə onu öz diapazon-səviyyəsiyə anardı: “Böyük Turanlı”, “Bütöv Azərbaycanlı”, “Şanlı qazaxlı”.

O, biz tələbələrçün möhtəşəm “Dəli Kür”ündəki “qıllı qaslar”, “həbəşi dodaqlar” kimi kolorital ifadələri, cahanşümul Cahandarı ilə doğəl Sənətkar, əsl milli ziyalılığı, əfsanəvi nəfs təmizliyi ilə özgür Şəxsiyyət imic-obrazında idi.

Təəssüf –

demək olar, bütün digər sənət-peşə adamlarına mükəmməl bədii can vermiş “yazıçı İsmayıl” bu dünyadan “Müəllim İsmayıl”ı ehtiva edən tay-tutumlu bir obraz işləmədən getdi...

Bu heyndə ərz edək ki, hər cür təsvir-təfsir imkanlarına (və səlahiyyətlərinə!), fırçalara üstün nisbət rənglərə, “olan”lardan çox “ola bilən”lər səltənətinə sahib Qələmin küll-Azərbaycan mənsubları da hələ bu ali adamın milli ləyaqətə mindirdiyi Müəllim obrazını adekvat realılıqla yarada bilməyib.

Əslində, bu, o qədər də asan yaradıcılıq işi deyil. Bu tutumlu bədiinaməlik – uzun illərin maarif-tarif “taksa”xanasında tam “kristal” qala bilməklik, çoxu maddiyyata, azı mənəviyyata möhtac olan o çağ tələbələri qarşısında “mövzudankənar söhbətlər”i yalnız halallıq, milli vicdan, saf sələflər bağrından qopmuş dastanlar, Haqq aşığıları dil-ağzından süzölmüş ustadnamələr üstə qurub, açıq alın, uca səslə dərs deyə bilməklik qədər çətin bir iş...

O vaxtlar –

yüksək qonorar, təltif-mükafat şirnikləndirmələri hesablı təbliğat yağışlarına çıxıb yarısan göbəkə sayılı yazanlar, yarıma sonucunda yaranan “Seçilmiş əsərlər” kampaniyası dövründə biz hələ bu qəbil-bu qəlib seçilmiş şəxsiyyətlərin hər xalqın ədəbiyyatında barmaqla sayılması qədər olduğundan xəbərsizdik. Amma adları həmin o APİ jurnallarında olmayan tələbələr də yaxşı bilirdi ki, İsmayıl Şıxlı öz mühazirələrinə “legioner” tələbələri də cəzb edən əfsanəvi Əli Sultanlı, Bəxtiyar Vahabzadə, Mir Cəlal, Şirməmməd Hüseynov kimi beş-üç işıq-Müəllimlərdəndir...

Və sən demə, bu ədib öz qələmindən boy verib, milyonlarla oxucu qəlbində reallaşan, səhnələrdə, kino-teleekranlarda həyatıca formalaşan ədəbi-bədii qəhrəmanlarla, müxtəlif formatlı məclislərdə həqiqən qazandığı xətir-hörmət, sevgi dolu təəssürat, ehtiram-etimadla öz Obrazını da yaradırmış...

Deyirəm...

bəlkə onun bu aşırı milli özgürlüyünün, içində bu boyda istedad, gələcək nam-nişanlı görümlərə namizəd, bu yar-yarışıqda və xeyli məşhurlaşmış ola-ola, ucqar Kosalar kənd məktəbində müəllim işləməyi “intixab” etməsinin bir şəpəsi də Cümhuriyyət illərimizin birində (1919) doğulmağıyla bağlı imiş? Özü də, adlı-sanlı bir kənd müəllimi ailəsi və “Rus artilleriyasının Allahı” Əliağa Şıxlinski fenomeninin ƏMİliyini haləsində!...

Hələ belə bir zabitəli bir gəncin müharibədə zabit oluban yox, sı-ravi əsgər kimi döyüşməsi!

Bu məqamda deyim ki, İkinci Dünya müharibəsi İ.Şıxlının tək elə yaradıcılığında yox, şəxsi-psixoloji aləmində də ayrıca bir Obrazdır. Bu müdhiş obrazın “doğuluş” xəbərini ömrünün sonunadək çalışdı-ğı Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun axırncı kursunda - dövlət im-tahanı ərəfəsində eşitmiş ədib yazır: “Yataqxana aşxanasında nahar edirdik. Zarafatlaşmağımız radionun səsinə eşidilməz etmişdi. Tələ-bə yoldaşımız Şəmistan mənə yaxınlaşıb, titrək səslə pıçıldadı: “Mü-haribə!” Mən bunu uşaqlara dedim, əvvəl-əvvəl inanmadılar. Bir an sonra qaşıqlar əldə, xörəklər qabaqda qaldı. Yeməxanaya öldürücü bir sükut çökdü...”

...Beş il keçəcək, elə həmin əl yazacaqdı: “Dan yeri təzəcə qızarırdı. Katerin radiosundan Levitanın səsinə eşitdim: “Düşməni danışığızsız təslim olmuşdur”. Qaçıb yoldaşlarıma dedim, inanmadılar. Səngərə dərin bir sükut çökdü...”

Yataqxanadakı və səngərdəki o inanmamaqlıq və sükutlardan sonra, bu sənətkarın tam inamlı və hay-haraylı qələbəlikləri başla-yır. İyirmi doqquz yaşından APİ-də kafedra müdiri, Azərbaycan Ya-zıçılar Birliyinin katibi, “Azərbaycan” jurnalının baş redaktoru, Xalq yazıçısı, SSRİ Yazıçılar İttifaqının katibi, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Ağsaqqallar Şurasının sədri, neçə-neçə orden, fəxri fərman, mükafat-lar,...

Deyirlər...

onun apardığı “xüsusi kurs”a sevgisi olmayan tələbələr belə, “İsmay-il Şıxlı hörmət-ehtiramı”ndan yana, dərslərə əla hazırlaşarmışlar.

Ömrü boyu “tələbə payı”, “semestr sezonu”, “qəbul taranı” kimi çirkablardan uzaq olmuş bu Kişi öz halal qonorar-qazancı hesabına (hətta ən yaxın kəslərə də bildirmədən) kasıb uşaqlara təqaüd kəsib-miş.

“Bu ali fəhm, qor istedadla kənd məktəbində necə səbir edirmiş-siz” sualını “Başibəlali şamaxılı” adlandırdığı Züلالinin “Qürbətdə deyirdin, Zülali, vətənim var, Ensin gözüne qarə su, Ağsu vətən ol-du!” qürbətnaməsi ilə cavablandırır, Biləcəridən o tərəfi ucqar sayıb, təyinatdan yayınan məzunlarımızın qarasına “oralarla buralar ara-sında bir vətəndaşlıq-gödəndaşlıq qədər fərqi var” deyərmiş.

Tələbələr onu çox öyəndə, tədris-təhsildən, tələbə-müəllim qarşılığından söz düşəndə dahilərin “Yaxşı ana yüz müəllimə bərabərdir”, “Bu gün hər açılan məktəb, gələcəkdə bir həbsxananın bağlanması deməkdir”, “Yazıq o tələbəyə ki, müəllimini üstələyə bilməyib” kimi postulatları xatırladarmış.

Belə bir xatirat-epizod da danışır ki, günlərin bir günü Qazaxın Qaymaqlı kəndinə gələn əlisilahlı bir dəstənin camaatdan xəncər-tüfəng yağmalamasına etiraz edən bir kəndlinin “sinfi düşmən” adıyla yerindəcə güllələnməsi onun yaddaşına “uşaqlıq illərinə atılmış gül-lə” kimi həkk olunub...

“Kursumuzda yüz əlli tələbə vardı, yüz əllisi də Əli Sultanlı olmaq istəyirdi” xatirəli bu Müəllimin mühazirə ovsununa düşən tələbələr-in hamısı İsmayıl Şıxlı olmaq istəyirmiş...

(Bu son xatirədən sonra belə bir təəssürat; görəsən, ovaxtlar ona oxşamaq istəyənlər indilər hardadılar?...)

Bu ədibin heç bir leqal dəftər-kitaba düşməmiş bir “baiskar”lığından da danışım. O dövrdə iki yol DTK-ya çağırılmış bir universitet tələbəsinin suç “dosye”sinə “dövrün hadisəsi”, “stolüstü”sü hesab edilən, dalbadal çap edilməsinə baxmayaraq “altdan” satılan “Dəli Kür”ün nədən tələbatdan az nəşr edilməsi” ilə bağlı anti-sovet de-maqoqluğunu da əlavə etmişdilər. O tələbədən soruşmuşdular ki, niyə ictimai yerdə (çayxanada!) ağzını allah yoluna qoyub demisən: “Sovet-sosialist bərabərliyi budurmu ki, eyni istedad və zəhmətlə ya-zılmış “Sakit Don” 8 milyon, “Dəli Kür” isə 80 min tirajla buraxılır?! Şoloxov üç milyon manat qonorar almalıdır, Şıxlı otuz min?!”.

Bu yerdə onun Ruhu qarşısında (ovaxtlar fürsət və cəsarət tapıb ərz edə bilmədiklərimdən ibarət) –

Yazılı bir dərsçik:

İstedadlı yaradılmışların bilavasitə yaratdığı ədəbi-bədii ob-raz-şəxsiyyətlərlə Yaradanın bilavasitə yaratdığı bəşəri-bəndəvi şəxsiyyətlər arasında fərqlər çoxmuş, İsmayıl Müəllim! Ruhağrısı verməməkçün qısaca deyim ki, birincilərin şöhrəti qələmdən asılı, ikincilərininkisə, taledən. “Birinci”lər sənət məziyyətlərindən yara-nırmış, “ikinci”lər həyat əziyyətlərindən. Onların uğuru “kəllə” baş-lardan çıxırmış, bunların çörəyi zəllə daşlardan. Sayca orduya təmsal birincilər, uzaq başı, Don Kixotvarı fabulalanır, nadir sərkərdələrə

misal ikincilər isə dünya malına göz yummaq kimi - çox çətin cəbri-nəfslə. Təvazö izninlə əlavə edim ki, hər kəs, o dünyaya hələ demədiyi bir söz, ürəyini açma bilmədiyi bir yar, dadmadığı bir təam, eşitmədiyi haqq-halal bir öyü tamarzılığı ilə gedir. Və mənə (hər millətdə olduğu kimi), bizim ədəbi-ictimai cameədə axıradək anlaşıb-dəyərləndirilməmələri “səbəbilə” ləzzət-izzəti bir qədər də artan halal-ümmət şəxsiyyətlər var (olub və olacaq) ki, onlardan – yuxarıda “tərəf”ləşdirdiyim “ikincilər” içərisindəkilərdən birincisi Sən!...

Yox...

Sənin sənətkarlıq portretindən bir yönü söz açma bilmədim, böyük ədib Şıxlı! Əslində, Azərbaycan qələmçiliyində bu sarıdan (və sıradan) həmişə kasadlıq olub - Füzulinin alınmayan “salam”ından – üzü M.Cəlilin (uşaqlarını qızındırmaqçün) sobaya atdığı əlyazmalarına, günsüz Güneyimizdən – yönü (“xan qalmadı” əvəzinə, “xal qalmadı” kimi gərənaylanan) İrəvan xanlığına, srağagünkü Dərbənd, dünənki Borçalı, Zəngəzur, bugünkü Qarabağ sinədağlarımızdan – qibləsi, M.Arazın “Görüm ayılmasın - gec ayılanlar!” kimi qanqarğaşalarından...

Deməli, sən dediyin (və həyatınla əməllədiyin!) şəxsiyyətlər məsələsi, İsmayıl Müəllim! “Kütlənin 6-cı sıfırdan ibarət dönməsində önünə güclü bir 1 çıxıb, milyonlaşdırmazsa...” mətləbi!...

Hörmətli müasir tələbə-oxuculara ərz edim ki, Sənin yaradıcılıq portretindən layiqincə müəhazirələmək nə mənlidir, nə bir qəzet səhifəliyi! Bu, bütöv bir sessiyalıq, ayrıca bir kursluqdur...

26-04-2019

Şimşək nərəli...

“dəli”-dolu yağımlı, zərif misralı, haqq sevdalı, “vağzalı”
dualı Tofiq Bayram!

Bu sözlərin onun hələ sağ çağdaşları tərəfindən yüzə-yüz dəstəklənəcəyinə əmin, bu qeyri-poetik dövrdə vaxt tapıb mütalibə edən müasirlərininsə, düzə-düz hesab edəcəklərinə arxayınam. Bəlkə “köhnə” oxucuları arasında, ona məxsus bu sayaq epitetləri az işlətdiyimə görə, məni qınayanlar da olacaq...

Həmin o özünəməxsusluqlardan biri – Azərbaycan Radiosunun 50 illiyi münasibətilə yazdığı “Mehdi Hüseyn küçəsi - 1” şeirini ekranda necə gurlaması, biri – “Gərək elə yanımlı”, “Ay gecikən məhəbbətim!” kimi ülfət-xiffətlərini “ikili” (pıçıltılı və hayqırtılı) tonda nə sayaq bəyanı, “qiraət-atomluğu, təkrarsız tribunluğu...

Hə, əfəndilər, bu şairin sir-sifət eləyə-eləyə, əl-qol ata-ata, qeyri-adi yanımla söylədiyi şeirləri sükutla oxuyanda başqa anımlar yaranır...

O, bir çox sovet tərənnümçülərinə nisbətdə xeyli “naxələf vətəndaş” kimi tanınırdı. Kremlə vaxtaşırı dəyişən hər növbəti rəhbərə, tez-tez “yeni redaksiyada” meydana çıxan ideologiyalara “qələm-rəncbərlik” etmir, “Leninin kitablarına baxmaq” yarışmalarında “dəstədən geri” qalırdı. Qol qoyduğu, könül verdiyi mövzuların təqdim orijinallığında isə...

Məsələn; hər soydaşımızın həyatında (əsasən) bircə kərə çalınan məlum havanın əkiztayı (mətn gəlin-bacısını) yaratdığı “Vağzalı çalınır”. Yaxud hamını (“Dərsə gedən bir uşaq”dan tutmuş, görüşə yürüyən cavanlara, kommunizmə tələsən böyüklərə qədər) yıxan buz üstə “əsl kişi oyunu” adlandırdığı xokkey (“Əsrin oyunu”). Hələ... əksəriyyətin etiraf etməyə utandığı (ömrü boyu öz ürəyində qövr etdirdiyi) “retro”-sevgini bütün duyğu nüansları ilə ərz etdiyi “Ay gecikən məhəbbətim!”...

Bu nümunələri xeyli artırmaq olardı – əgər bu şairlə bağlı digər həyatı nəsnə-nümunələr olmasaydı.

Onlarsa o qədər çox ki...

Bu fani dünyaya sıradanbir gəlimdən, fərqli yaşayıb-seçmə gedi-mə yol çox uzun, çox yüklü...

Bu “yük”də 26 yaşında “Ana təbəssümü” adıyla çap etdirdiyi otuz al-

tı səhifəlik ilk kitabından ölümündən az əvvəl nəşr edilmiş “Ay gecikən məhəbbətim” adlı son (12-ci) kitabınadək bir dastanlıq fəaliyyət aləmi var şairin. Ovaxtların “qardaş xalqlar poeziyası” silsiləsindən A.Tvardovskidən, R.Həmzətovdan dilimizə çevirdiyi (dostlarının təbirincə) “Tofiq-ləngər tərcümələr” var. Bu məqamda qeyd etməli ki, onun Rəsul Həmzətovdan tərcümələri o illərin hadisəsi kimi qiymətləndirilərdi. Həmin o Həmzətov isə... sonralar (Qarabağ hadisələrinin başlanğıcında) Azərbaycan həqiqətini erməni yalan-yamanlarına satmaq cəhdləri etdi...

O dövrdə “partiya və hökumətin” (bütün düşüncələrində azad, hərəkətlərində sərbəst) Tofiq Bayramdan kəsdiyi qədir-qiyməti xalq, qələm dostları verirdi: “sözü üzədeyən”, “qəlbi dilində”...

Kağız-qələm aləmindən əlavə, ömür-gün yolu, yaşam-qoşam tərzində ərz edir ki, həyatın reallıq zəlzələ-vəlvələləri onu nəsil-şəcərə ənənələrindən yayındıra bilməyib.

Bu şair sovetin “qan-qan” vaxtlarında deyib:

*Qalxıb Şahdağına söz istəyirəm,
Çatsın hay-harayım dinləyənlərə,
Mən “nankor” deyirəm, “nacins” deyirəm –
Öz ana dilini bilməyənlərə!
Şair var – elə bil əl toğlusudur,
Vidanı keyiyir tumar görəndə.
Mən vətənə, “Füzuli,
Abbas Səhhət” deyirəm!
Mən vətənə, “Sabiri
Doğan qeyrət”, deyirəm!*

1934-cü ilin son ayında Əmircanda doğulub, 1991-ci ilin aprelində elə o yurdu məzarlığında dəfn olunmuş bu şairin sinəsində hər digər görəvilərdən daha həssas, daha kövrək bir qəlb daşması azmış kimi, “...yaddançıxmaz Qarabağ” onu daha da kövrəldib kükrətmişdi. Bu dərd haqda “xısın-xısın”la danışan bəzi həmkarlarına öz xarakter “orijinal”ındakından bir az da artıq, daha zildən gurlayırdı hərdən. “Kremlin valı, Bakının yalı ilə üstümüzə hürənlərin zibilinə düşmüşük”, “Qızlarının gözü həmişə başıpapaqlılarımızda, dığalarının nəfsi torpaqlarımızda!” kimi poetik-replik sözlər işlədərdi ermənilərin ünvanına.

Bu poetik-replik acıqnamələr onun malik olduğu dərin, dəqiq məlumatlardan doğurdu. APİ-nin Tarix fakültəsini bitirmiş, əmək

fəaliyyətinə “Azərbaycan müəllimi” qəzetində şöbə müdürü kimi başlamışdı. Sonra Radio-Televiziya Verilişləri Komitəsində redaktor, Opera və Balet Teatrında ədəbi hissə, “Ulduz” da, “Ədəbiyyat və incəsənət”də şöbə müdürü, “Yazıçı” nəşriyyatında baş redaktor müavini. Ömürsonları isə yaradıcılıq “vəzifə”ləri...

Bu adamın “poetik konstitusiyası”na görə, şair “...Elin qəzəbiylə qabarmalıdır, O, ana bətnindən məzar evinə Ürəyi tərtəmiz aparmalıdır...”.

Əlli altı illik ömrünün otuzdan çoxu yazıb-yaratmaqda keçib. Ancaq, sözə o qədər məsuliyyətlə yanaşıb ki, vur-tut on iki kitablıq yaza bilib. Dostlarının dediyi kimi, hər an, hər gün şeir haqda düşünüb-dışınsa da, qələmə hələm-hələm yaxınlaşıb. Lap bir mahnıda deyildiyi kimi; “üç gündən bir, beş gündən bir”. Görünür, elə buna görədir ki, hər ay bir kitab “göbələkləyənlərə” nisbətdə daha oxunaqlıdır bu şair. Şeirləri ürəklərə işləyəndir.

“Ürək” dedim, yaranmışların ən müqəddəslərinə həsr etdiyi bir şeiri yadıma düşdü: –

“Qadın ürəyi”

Şairin gur-gur poetik gurultuyla (əslində, döyüntülərlə) nəzmə çəkdiyi bu ürəyi qısaca və xəlifcə (“tıp-tıp”ı) və üstüncə bir nəsrənəliklə təqdim etmək istər könül. Nədən ki, bu ürək sahibləri dünya əhalisinin yarından çoxunu təşkil edir (azlıq çoxluğa tabe!). Bu ürəyin daşıyıcıları kitabxana, təlim-tərbiyəxana yaraşıqları, hamının həyat yolu gərəyi, bütün dahilərin ilham mələyi...

*Necə rəhmlidir, necə amansız,
Necə mehribandır qadın ürəyi!
Sən onu sındırsan, bil ki, a qansız,
Ağlayan kamandır qadın ürəyi.*

“Qansız”! İstənilən hakim-məhkəmə hökmündən daha sərt, daha pərt səslənmirmi? Bəs sonra?

*...Güldürsən, ömürlük səadətindir,
Söndürsən, yanmağı bir də çətindir.
O, əsl qayğının, məhəbbətidir,
Sevgisiz zindandır qadın ürəyi.*

“Ömürlük səadət”... Və bunu qazanmaqçün heç bir fiziki əməyə, zəhmətə, var-dövlətə, zər-zibaya ehtiyac yox. Sadəcə, “güldürsən”...

Tofiq Bayram yaradıcılığından yazmaq bir çətindir, onu oxumaq isə beş asan, on beş xoş!

Bu şairin bir beyti var ki, ortasından beş-üç kəlməni götürsən, qarğış kimi səslənər; - “dünyada hər ana... ağlayaydı kaş”. Elə ki fikrin “təkcə toy günündə” əlavəsində cəmlənir, işıqlı bir alqışa çevrilir bu qarğış!...

*Bir evdən bir evə səadət gedir,
Biri yola salır, biri səsləyir.
Bir ana qızını burda ləngidir,
Bir ana həsrətlə gəlin gözləyir.
...Gedirsən, ən şirin arzu-kam kimi,
“Vağzal” çalınsın, get yavaş- yavaş.
Dünyada hər ana öz anam kimi
Bircə toy günündə ağlayaydı kaş...*

Bu şair bu qəbil “vağzal” dan əbədi nakam bir sevgi haqda da gözəl misralar yazıb:

*İllər boyu səni gəzdim,
Ay gecikən məhəbbətim!
Sən yubandın, mən tələsdim,
Getdi gənclik tərəvətim,
Ay gecikən məhəbbətim!
Saç ağartdım bu yollarda,
Harda idin, söylə, harda?
Bir yarpağam, son baharda
Saralıram yetim-yetim,
Ay gecikən məhəbbətim!...*

Sözümün sonunda buraqədərki xiffətli bəhslərə bir əlçim –

Təbəssüm...

Dil-ağızlarda “çox mehriban”, “safqəlb”, “zarafatcıl” kimi hallandırılan bu şair haqda belə bir söz də gəzirdi: “içən idi”... Amma, deyirlər, bunun özündə də bir poetiklik varmış. Bunu bir kərə bədahətən söylədiyi beş bəndlik bir şeirinin sonuncu misrası: “Kaş göydən yağış yox, araq yağaydı” və dostlarından birinin həyatində qaçısan “inkubator” cücələrini görərkən qəfləti xitabı da təsdiq edir: “Hara qaçırsınız, ay tər balalar, Səyyar “zakuska”lar, kəhər atlılar!”

21-04-2021

SÖZ – Osmanın fitrətində...

SAZ – köksünün közündədir, Kim bunu toran görürsə,
Günah onun gözündədir...

Bu “iqtibas”ı misralar bu qədim kişi haqda yazmaq xəyalına düşdüyüm andanca əl qoydu nitqimə – “Hər kəs yüz il yaşamasa, Günah onun özündədir” kəlamının diktəsilə...

Hələ bu... teyxa elat övladının öz “ultra” oğluna (sonralar ünlü tənqidçilərimizdən olası Babək Qurbanova) xitabən “atanamə”si: “Mən kənddə doğuldum, sənsə şəhərdə, Sən beşikdə yatdın, mənə yəhərdə, Mən çomaq götürdüm, sən kağız, qələm, Çomaq bir aləmdir, qələm bir aləm...”.

Hə, Qələm! Bu şairin adına-imicinə daha doğma (bütün sovet “şinel”lilərdən bir köynək yaxın) yazı-pozu gərəyi...

Deməzsizmi, bu “cılxa kəndçi” şairin bu “aləm”liyə məcnuni sədaqətinə binaən, mən bu yazını bəlli “texnika” ilə yox, qələmlə (həтта ağlımdan lələk də keçdi) yazmaq istədim...

Bəli, bizim bu başdan-başa xəlqi şairimiz bəlli “sovet mundirli” şairiyyət-şeyriyyətimizdə heç kəsə bənzəməyib; həm xasiyyət özgürlüyü, həm kəlam-qələm sözgürlüyü. Doğulduğu kənddən (Qazax, Sarıvəlli, 17 dekabr 1905) necə sadə-saya, insan-insafi, bəli-bülluri keyfiyyətlərlə gəlibmişsə, eləcə – durmadan dəyişən dünyanın ult-ral cəzbinə, bolşevizmin total hoqqalarına uymadan, elə “köhnə kişi” olaraq da getdi (3 iyul 1990). Tək elə o dünyaya yox a, həm də, yır-yığış edib çıxarkən “Uzun qollarını ala çinarlar Boynuma salsa da, mən gedər oldum!” – dedi ki kəndin “gündoğar-qurdboğar” çəhlindəki məzarlığa (öz vəsiyyətilə)...

Bu saflıq, “təmiz-tarixliq” bu kişinin ənkə-ulusundan gəlirmiş. Yoxsa, Qazax rayon NKVD-si Qriqoryan Bakıya belə bir “sanbal”da arayış göndərə bilməzdi: “AYİ (AYB) İdarə Heyətinin üzvü Qurbanov Osman Abdulla oğlunun atası kənd koxasının müavini olmuş, qayınatası, bibisi uşaqları Türkiyəyə qaçmış, qardaşlarından Qurbanov Qurban 1918-1919-cu illərdə türk ordusunun könüllü əsgəri kimi Qızıl Orduya qarşı vuruşmuş, Hümbət Gəncə qiyamının fəal iştirakçısı olmuş, bibisi oğlu Əsəd Nəsimov 1926-cı ildə müsəvatçı ki-

mi həbs edilmiş, özü isə xalq düşmənləri Hacıkərim Sanılı və Mikayıl Müşfiqlə yaxın münasibətdə olmuşdur”.

Əlli yaşında verdiyi “yaş senzi fərmanı”na on beşcə bayram “dönüklük” etmiş bu şair, bundan savay (yəni, özündən asılı olan) heç nədə büdrəməyib; səksən beş sənəlik ömrünü haqq-halal dədə-baba yolunda sürüb. Düzdü, hərdən bu “şuradövrü” qələmin də yad getdiyi olub (“Ağ gün çəkdi sağ əlini başıma, Ağ saçlarım qaralmağa başladı” və s.), ancaq, yaşlıları “Partbiletim sol cibimdə – ürəyimin başındadır”, “Bütün Yer üzünün xoş gələcəyi, Hər zövqi-səfası partiyamızdır!” deyib, “plandan əlavə” məşhurlaşdığı dəmlərdə bu adam:

*“Xalqın əzəməti, fikri, xəyalı...
Sanma bir qılıncda, bir hünərdədir, –
Həm də bu sazlarda, bu sözlərdədir!”.
“Hər kiçik bayatı xalqın səsidir,
Kamal dünyasının xəzinəsidir”.
“İlham bulaqları quruyacaqdır,
Hər kimin deyilsə mayası eldən” –
kimi “köküm-köyüm”lüklər yazıb.*

Və belə kökənlik sevdaları olan bir şairin 28 yaşında kitabı çıxması, 1937-də AYB üzvlüyünə, 1957-də “Xalq şairi”liyinə layiq görülməsi özünə də təəccüblü gəlirmiş...

Əslində, bu kəs çox erkənlərdən xalqın şairi idi. Əl-əl gəzən (və adları ilə də qəlb aləmini ehtiva edən) kitabları ilə: “Gətir, oğlum”, “Gənclik eşqi”, “Bahar çiçəkləri”, “Hər kəs yüz il yaşamasa”, “Kür qırağında”...

Çox kasıb bir ailədə dünyaya göz açmış Osmanın uşaqlıq, şagirdlik (repressiya qurbanı Firidun bəy Köçərlinin Qoridən Qazağa köçürdüyü seminariyada), Göyçayın kəndlərində müəllimlik çağları ehtiyaclar girdabında keçib. Bütün ölkə ilə birgə qatı siyasi sarsıntılar, maddi gərginliklər yaşadığı 30-40-cı illər, milli azadlıq vüsəlinə yetməyən Cənubi Azərbaycanda keçirməli olduğu naşirlik çabaları, Bakı Pedaqoji Texnikumunun direktoru, “Ədəbiyyat” qəzetinin baş redaktoru, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda müdir müavini, AYB poeziya bölməsinin rəhbəri kimi vəzifələr daşması da ki öz yerində...

Lakin heç nə (hətta ali təhsil illərini yaşadığı kosmopolit Moskva mühiti, gözəl tərcümələr etdiyi dünya klassiklərinin həyat-yaşam epizodları belə) bu canlı qayanın milliliyindən bir şey qopara bilməyib...

Bu məqamda daha bir "lakin"; bu özgür kişi o dünyaya özüylə bir xiffət aparmalı olub. Bir gün general Əliağa Şıxlinskiyin ("Çar Rusiyası artilleriyasının Allahu") "fikrinizi bildirin" ricası ilə göndərdiyi iki şeiri cırıb atıb və sonralar belə bir etirafda bulunub: "Neynim, o zalım dövrdə Çar və Müsavat generalının məktubuna sayğı göstərməyə cəsarətim çatmadı...".

Bu cəsarətsizlik ardınca, yaxın keçmişimizin "Kirovabad ya Gəncə?" müzakirə-mübahisələrimizi unutmamışların xatirələrinə bir retro-ələvə:

*Tarix nə oyuncaq, nə əyləncədir,
Yüz ad da dəyişib, yüz ad da qoysaq,
El dilində Gəncə elə Gəncədir...*

Diqqət(!): Osman Sarıvəlli bunu 50-ci illərdə yazıb...

Və keçək mətləbə. Şairlərlə bağlı bütün mətləb cığıruları da ki baş yolda – poeziyada qovuşar. Bir qəzet yazısında şeiriyyətimizin Osman odasını başabaş dolaşmaq mümkünsüz. Heç olmasa, 100 % -li dostu Səməd Vurğuna eyhamən desək, "Hər sadə, mürəkkəb cümlə"lərinin –

"Əzəl mübtəda"ları...

Yəni yaradıcılığının 99,9 faizini təşkil edən duman-çənli Vətən cənnətlərini, "keçəli-çadırı, yeraltı damlı" yurd-yuvaları, "yaşılörpək-qızılördəkli dağ-dərələr"i, "buz bulaqlı bağ-bağat, düz ilqarlı el-elat"ları vəsf edən şeirlərindən "bəndü-bənd"lər...

Öncə bir gilə xatirə: "Mənim şairlik duyğum anam Tükəzbanın bayatılarından başlayıb. Cəhrə əyirəndə, gəbə toxuyanda çağırırdı bu bayatı isə... :

*Ağacın göyü, dərdin alem,
Dibini söyü, dərdin alem,
Gözümü sənə dikmişəm,
Tezəcə böyü, dərdin alem"...*

Alimləri deyəmmərəm, bəndənizin xəyalı bu şairin şeiriyyət aləmini (öz lad-dadları baxımından) "gül-gül" görür. Bunlardan (təbii ki, yazı həcmi imkanında)

SazGÜLülər:

*"Aşıq, bu gün yaxşı köklə sazını,
Ürək açan mahnılardan de gəlsin.
Şirin dostluq nəğməsidir hər sözün,
Sədaqətdən, etibardan de gəlsin..."*
*"Dostum, incə barmaqların
Sədəflərin üzündədir.
Mənim meylim bir sazında,
Bir də şirin sözündədir..."*

KamanGÜLülər:

*"Yaxın sirdaş kimi, əziz dost kimi,
Qolunu boynuma saldı bu yerlər.
Mənim bu nisgilim vardı əzəldən,
Oxşayıb könlümü aldı bu yerlər.
Aşıq eldən alır öz nəfəsini,
Gəldim eşitməyə elin səsinə,
Könlümün dil açan kəməncəsini,
Zərif əllərilə çaldı bu yerlər..."*

YarGÜLülər:

*Çiçəklərdən səni könlüm
Dilər keçər, dərdin alım,
Xəyalın tez-tez yanımdan
Gülər keçər, dərdin alım...*
*"Zülfün qamətindən uzundur, uzun,
Yalansa, əmr eylə boynum vurulsun!"*

Və bir nəqli-nəzmi -

XəyalGÜLü:

"- Ay Osman qağa, bir-iki günə kəndə gedirəm, sözüqnən-
sovuqnan?

- Aya, ağrın alem, o yerlərə deynən (Nə sultana söylə, nə xana söylə,

Mənim sözlərimi qanana söylə, Məhəbbət oduna yanana söylə misraları ardınca) :

*El ağzı fal olar, hər vaxt sal yada,
Sirri dostu vermə, söyləmə yada,
Xeyir xəbər olsa eldə, obada,
Qayıdıb gələndə Osmana söylə...
- Çoxdandı ayağın düşmür oralara,
bir umurun varmı, gətirim...
- Özünlə çiçəkli, güllü yaz gətir,
Bir aşıq havası, bir saz Saz gətir,
Ana yurdumuzun nəyi var, gətir -
Məhəbbət, sədaqət, etibar gətir!...".*

Bir əlçim də -

YumorGÜLü:

Bir kərə bir aşıqdan soruşur ki, adın nədi, deyir, Ramin. Qayıdır ki, ay oğul, aşığın adı olar Alı, Ələsgər, Məmmədsöyün, Kərəm..."

Və bu adamın tək elə yazıları ilə yox, bütün oturuş-dürüşü, əməl-feili tərz-hərəkətlərilə elatcıl olduğuna dəlil-sübutçün bir "deyişmə" -

DastanGÜLü

(müasir leksikonla – dörd-beş il öncə mətbuatdan oxuduğum və daha çox xoşlandığım dörd bəndini kağıza köçürdüyüm "Osman-Novruz deyişməsi" adlı geniş bir yazının "konspekt"i).

Əslində, bunu (üzbəüz deyilmədiyinə görə) deyişmə yox, yazışma (özü də qiyabi) adlandırmaq gərək.

Həə, bu şair 1946-cı ilin bir payız günü Borçalının Kirəc Muğanlı kəndinə gedir. Maması (bibisi) oğlunun həyətinə girib görür, bay, heç kəs yoxdu ki. Xeyli "neynim-necələyim" dən sonra, çöl soyuğunda titrəşən mal-qaranı dama salır, evə keçib, bişirilmiş südü çalır, aclığını alıb, üstündən bir dolça su içir, ancaq gələn olmur və qələm-kağız götürüb, belə bir namə yazır:

*"Bu kəndin ayaz-boranı,
Bürüyüb daği-aranı,
Qapınızda mal-qaranı*

*Dama saldım, ay mamoglu.
Qışın bu ayaz günündə,
Kəsmədiniz iki kündə,
Muğanlıda bircə gündə,
Lap qocaldım, ay mamoglu”.*

Axşamdan xeyli keçmiş mamoglu gəlir, naməni oxuyub peşmançılıq keçirir, qonşu Qaçğan kəndindən şair Novruzu çağırtdırır, hadisəni nəql edib, belə bir cavab yazırlar:

*“Bu kəndin ayaz-boranı,
Sevmir soyuqdan qorxanı,
Sənin kimi növcəvəni,
Etdi giryən, ay dayoglu.
Almayaydım bu bərbadı,
Tanrı vursun pis arvadı,
Nə yedin – biləsən dadı,
Oldum peşman, ay dayoglu”.*

Cavabnamə şairə çatcaq dərhal Kirəc Muğanlıya gəlir, böyük məclis qurulur və “küsilülər” – dayoglu-mamoglu qucaqlaşır, barışırlar...

Belə. Bu şairə dair neçə-neçə bu kimi ən qədim və ən müasir fikirtəəssürat “portret”lərindən bu qədər...

Belə bir atüstü “tamam”ın zəhmətkeş bir həşəratüstü davamı. Sağlığında:

*“Döydü yağış məni, döydü qar məni,
Minsəm qarışqanı, aparar məni” –*

demiş bu şairin küll-yaradıcılığında boy verən milli-ibrətamiz hikmətlər dəvələr-fillərin də çəkəmməyəcəyi ədəb-irfan yükü...

18-12-2020

Bu yazı –

anım mayalı; 40 ildir xatirələrdə yaşayan Əliağa Kürçaylı

Deməli, sözə bir az qarayavız – minorla başlamalı...

Məsələn, özünü oxuculara həddən çox sevdirmiş bu şair fərqi nə varmırmış ki, bu gəlimli dünya həm də gedimlidi...

Buna dair nümunələrdən biri bu ki, bir vaxt “Belə ola həmişə” yazmış (və elə ovaxtdan doyulmaz mahnıya çevrilmiş) bu şair nəzərə almayıb ki, bu sözlər onun fanat-vurğunlarının təsəvvürlərində cismani yoxluğuna da assosiasiyalana bilər...

Hələ bu Məcnun-Atanın ölümünə qızının Leyli fədailiyi...

Bu məqamda sözü şairin...çox “insafsız” tələbə və çox fədakar ömür-gün yoldaşı Şəhla xanımın “Xatirələr”inə (sonluğuna) verək;

“...Gün gəldi ki, Əliağa xəstəliyə tutuldu. Uzun çəkən müalicələr bir səmərə vermədi. Bu dünyaya gəldiyi ayın 52-cisində köçdü... İyirmicə dəqiqədən sonra isə xəbər gəldi ki... sən demə, içində atasının ölüm anını intiharla qarşılamağa hazırlamış qızımız özünü dənizə atıb...

Yadlar belə göz yaşlarını saxlaya bilmirdilər...

“Vağzal”yla gəlin köçürmək arzusunda olduğumuz Ülkərimizi elə həmin sədalarla son mənzilinə apardılar...”

Zaman bu kimi şəxsi, ailəvi-qövmi acıları, əlbəttə, ovudacaq, boyatlaşdıracaq və yerini – heç vaxt köhnəlməyəsi, daim gələcəyə, bəşəri yaşama səsləyəsi poetik sözlərə, fikirlərə verəcək ki, onlardan biri də bu şairə məxsus:

*Qüssəli çağlarında
Sənin dodaqlarında
Təbəssüm görünübsə,
Gülüşə bürünübsə...
Demək, hələ mən varam!...*

Bu varolma –

bu sənətkarın, “poeziya köhləni”nə süvar olanadək həyat-yaşam yüyənini tamamilə tale ümidinə buraxdığı ilk gənclik illərindən başlanıb.

Lap yaxın gələcəkdə bəlli ad-san qazanması bu şair məktəbi doqquzuncu sinifdən buraxaraq, doğulduğu Salyan şəhərində fəhlə, bir ne-

çə ay da (müharibənin qurtarmasına yaxın) Salyan Dram Teatrında baş mühasib işləyib.

“Hesab-çötkə” işlərilə məşğul olmuş bu oğlan poeziya aləminə “Sənin gözlərin” şeirilə qədəm qoyur. Və onun nəinki mühasib, hət-ta yaşının hələ iyirmiyə çatmadığından xəbərsiz oxucular arasında bu imzanı səbirsizliklə gözləyənlər, bu barədə redaksiyaya “hörmətli məktub” yazanlar da olur. Onu Salyan radio qovşağına redaktor tə-yin edir, gənc yazıçıların I respublika müşavirəsinə nümayəndə seçir-lər. Dolanışiq üçün yarımçıq buraxdığı orta təhsilini Bakıda “Fəhlə-gənclər orta məktəbi”ndə tamama yetirir... Sonralar “Kommunist”, “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Azərbaycan gəncləri”, “Azərbaycan” qə-zet-jurnallarında şöbə müdiri, məsul katib, 1978-dən ömür sonuna-dək (11 fevral 1980) “Yazıçı” nəşriyyatında baş redaktor...

Qalanı

Şəhla xanımın çox geniş, böyük səmimiyyət və sədaqət dolu “Xatirələr”ində:

“Taleyimizdə bənzərlik də vardı. Müharibə dövrünün uşaqlarıydıq; bu dünyanın dərd-sərləri hər ikimizə tanış idi. Evin böyük oğlu, davadan qayıtmamış ata həsrətlişi Əliağa kiçik yaşlarından işləməli, başpapaqsız evə qazanc gətirməli olub. Mənim atam Cabbar Qaryağ-dioğlu isə müharibə illərində ərzaqla xüsusi təmin olunanlardan idi.

Tale belə gətirir ki, Əliağanın “Azərbaycan gəncləri”ndə çıxan ilk şeiri böyük şair S.Vurğunun diqqətini çəkir və onu Bakıya çağırtdırır, ədə-bi yığıncaqda bu gəncə də söz verir. Əliağanın “Danışım, ya şeir oxu-yum?” sualından çox xoşlanan şair “Harda oxuyursan?” sualına “Oxu-muram, dəmir yolunda fəhlə işləyirəm” cavabını alanda, “Gəl, səni düzəldək universitetə” – deyir. O isə başını aşağı salıb, kədərlə dillənir: “Götürməzlər, kamal attestatım yoxdur, 9-cu sinfi bitirmişəm”. “Onda gəl Bakıya, burda onuncu sinfi bitir, sonra universitetə daxil olarsan”.

“Əliağa bizim məktəbə gələndə dərslər çoxdan başlanmışdı. Bir gün sinifdə yer çatışmadığından, partalarda üç-üç oturmuşduq. Mə-nim bütün diqqətim müəllimdə ikən, parta yoldaşım dirsəyilə qolu-ma toxundu: “Şəhla, gör, birinci sıradakı o oğlan sənə necə baxır!”.

Günlər keçir, bir müddət sonra şəninə “Harda olsan, gələrəm, Tə-ki sən səslə məni” yazacağı bu qızsa onun məktublarını gah cırıb atır, “oğrun baxış, aşkar müraciətlər”inə əhəmiyyət vermir.

*Yaxın olsun, ya uzaq,
Dərə olsun, ya da dağ.
Məni kim saxlayacaq –
Təki sən səslə məni!...*

Hər ikisi ADU-ya (BDU) qəbul olunub, üz-gözləri bir-birinə təzəcə öyrəşirmiş ki, Əliağanı Yazıçılar İttifaqına çağırır deyirlər, səni Moskvaya – M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutuna göndəririk...

İndi də Moskvadan Bakıya axışan məktublar...

Lakin “dünyanın saf incisi, qəlbinin birincisi”ndən cavab gəlmir ki gəlmir...

Moskvada imtahanları “eksterni” verib, Bakıya qayıdan Əliağa da girir rektorun qəbuluna, deyir, oranın havası mənə düşmür, təhsilimi burda davam etdirmək istəyirəm...

“1951-ci ildə və mən kitabxanadayam. Qəflətən Əliağa içəri girdi, yanımda əyləşdi və dedi:

- Bir söz deyəcəm, amma durub qaçma!...
- Qaçmaram, de!...
- Bu gün sizə elçi göndərəcəm...
- Mənə nə var? Özün öz ixtiyarındasan...

Nəysə, şair dostları və anası gedirlər bizə. Yeznəmlə bacım bu qəfilliyə xeyli təəccüblənir, deyirlər, “Şəhla hələ də uşaqxasiyyətlidir”, “biz bilməliyik axı, qız razıdır, ya yox?” və s. Elçilər küçəyə çıxıb Əliağadan soruşanda, deyir, Şəhla bu gün elçi gələcəyindən xəbərdardır. Sabahısı Əliağaya gileyləndim: “Sən məni satmısan ki...”.

Sözümüzü şairin öz bəndlərilə tamamlayaq; biri bu “gidi dünya”, biri doğma Vətən haqda:

*Qəmə sevinc qatır, sevincə kədər,
Bəzən, nəşəsi də ələmdən betər,
Kürçaylı, bu giley, şikayət yetər,
Əzəldən belədir, belədir həyat!*

*Daş var-bu torpaqda sərhəddə dönüb,
Baisi olubdur qəm-kədərin də.
Daşlar Qobustanda şöhrətə dönüb,
Daşlar yetim qalıb Xudafərinə...*

Bir QƏLƏM vardı...

Üslub xatirinə “vardır” yerinə “vardı” deyə xatırlatdığım o
Qələm ömrü boyu tufan əydi, su yardı...

O Qələm Xətainin qılıncını suvardı –

Məmməd Araz karandaşı göyərdi...

O Karandaş “Məndən ötdü” demişlərimizə “Adınızı tarixlərdən oğrayaram, Ruhunuzu qiymə-qiymə doğrayaram!” kimi savaşılar yaptı. Bədən-gödəndaşlara “Vətən daşı olmayandan – olmaz ölkə vətəndaşı!” sayaq kəlamlarıyla vəsiyyətləndi. İmperbazlara “Ürə-yimsiz kəlmə yazan deyiləm, Nə qədər ki, öz əlimdir yazanım!” kimi poetik notalar rəsmələdi. Yer üzünün əşrəfi hesab edilənlərin “mənəvi çıxdaş” qisminə “Meymuna əl çalmaq öyrətmə!” təlimi verdi...

Yaxşıları yaxşılığa, pisləri pisliliyə yaza-yaza, yoza-yoza “Umdum nə verdi ki, küsdüm – nə verə?!” - deyə xitablandığı bu gidi dünyanın da “axırına” çıxdı: “Ondan inciyənin beləsi belə!...”.

Belə!...

Deməli, ey “keçmiş zaman” da danışmağa əl verməyən ulu və hər zaman olu Şair!

Hərdən adama elə gəlir, Sən anadan elə ahıl-ağsaqqal doğulubsan. Nə yeniyetmə olubsan, nə cavan-comrul, nə gənc. Bunu hələ 23 yaşında (1956) yazdığın “Alına yazılan qırıqlar ancaq, Ömürün şikayət misralarıdır”, “Özləri dünyadan köç etməmiş – Adları dünyadan gedən az deyil” kimi kəlamların da sübutlayır. Elə həmin yaşda yazdığın “Görüşməmiş dostlar” şeirinsə, Səni daha çox, ömür sonlarında populyarlaşan ədib kimi inşalayanları təkzib edib, “millətçi”liyinin qədimliyindən xəbər verir (ixtisarla):

*Bu çobanlar neçə ildir
Görüşmədən dost olublar.
Biri Xan Arazdan sağda,
Biri solda tutur qərar.
Ürəkləri bir olsa da,
Aralıqda bir olmayan
Möhkəm dövlət sərhədi var...*

*Mən onların görüşmədən
Dostluğundan dedim ancaq
Onların ilk görüşünü
Tarix özü danışacaq...*

Tarix otuz ilə yaxındır o ilk görüşdən danışır (təəssüf ki, hələ də tikanlı məftillər fonunda)...

...Hərdən

adama belə də gəlir ki, oktyabr 1933 – dekabr 2004 ömürlü Sən bizim eradan əvvəl doğulubsan və hələ yaşayırsan. Bunu sənin “Danış görək, a daş qardaş” kimi “daş dövrü” dialoqların, “Ey Xan Eyvaz, Dəli Domrul, sizinləyəm!” xitablı “orta əsrlər” müraciətin, “Ey daşlaşan, torpaqlaşan ulu babam, Bugünümdən dünənimə uzaqlaşan ulu babam!” kimi səslənişlərin ehtivalayır.

Sənin karandaşının nəqşlədiyi yüzlərlə tablo-portretdən biri də bir alimə (“milli ziyalılıq meyarı” kimi qiymətləndirdiyin Xudu Məmmədova) dair: “Ömür karvanının sənət yükünə Bir-iki qeyrətli söz yükləməsək – Sən kimə gərəksən, mən kimə gərək?!”.

Bu an sözümü durğulayıb vurğulayım ki, indilər müstəqilliyə qürurlandığımız ölkəmizin o çağlarkı ağır-ağırlıqları sizin kimi kişilərin çiyinlərində dövr, ürəklərində qövr edirdi. O siyasi-ideoloji hələtlər siz qəbillilərin milli şax-şuxunu yaman sıxırdı. O alimin gücü: “Ay istedadlı tələbələr, hərdən istedadsız yoldaşlarınıza da kömək edin; axı onlar gələcəkdə sizin müdiriniz olacaqlar!” formatlı replikalara çatırdı, sən şairin taqətişə: “Sıx gözünü – hansı daşda su yansa, O daş altda Məmməd Araz yaşayır” kimi poetik “nekroloq”lara...

“Nekroloq” demişkən, –

Bu axşam...

*Özümdə yoxam bu axşam,
Ağlı kəsilməmiş kəsilməmiş başam,
Elə bil, özümdə dəfn olunmuşam...
Ey ilham pərisi, varsansa əgər,
Bu axşam üstümə qanadını gər...*

Yaxud, “Azərbaycan!” deyiləndə ayağa dur ki, Ana yurdun ürəyinə toxuna bilər”, “İti bazarında atından baha – Mən belə dünyanın

nəyindən küsüm?!", "Anamdan-bacımdan gizlətdiyimi qələmdən-kağızdan gizlətməmişəm", "O gündənmi bitdi bizim dilimizin "sənin"- "mənim" damarı da, O zamanmı bitdi bizim dilimizin "haralısan?" qabarı da?!" və digər saysız-hesabsız nümunələr.

Və –

Dədə!

Bu sözlərdən sonra durub "Vətən mənə oğul desə, nə dərdim, Məmir olub qayasında bitərdim..." kimi umular etmək nə demək?!...

Mən bu gecikmiş suallarımın cavablarını Səndən çox-çox öncələr almışam. Çoxunu da Səndən xəbərsiz.

Məsələn, 1985-in Novruz bayramlaşmamız zamanı (bir əqidə dostumla birgə) milli gəncliyin Sənin şeirlərinlə nəfəs aldığını bildirdikdən, aran-dağ düşüncələrinə, milli azadlıq təşnənə sığal çəkməyə çalışdıqdan sonra soruşdum ki, niyə "Yer üzünün Qarabağ düzü", "Kür Salyana qovuşur" kimi publisistik yazılarına ara veribsən? Əsə-əsə yazı masana yaxınlaşıb, "Bu səpkili 50 mövzu gözaltılamışdım - deyib, qırıq-qırıq (və təbəssümlə) əlavə etdin – Heyif, bu "ali" xəstəlik imkan vermədi...".

Dedim, Məmməd müəllim, nə etməli, görünür, "ali" xəstəliklər də özünə ali canlar arzulayıb-arayır... Ki, gödəndaşlardan eşitdiyi "heyif, ey eyş-ışrətli dövrənlərim!" kimi sızıltılar əvəzinə, əsil vətəndaşlardan "heyif, ey yazmadığım mövzular!" sayaq milli-əxlaqi giziltilər eşitsin...

Hə...

şeirlərinin birində "Haqqın var, Məmməd Araz, haqqın var – yaşamağa" bəyanatı ilə birgə, dəfə-dəfə "haqqın yox..." da yazmısan. Bu, insafdanmı, əfəndim? Sən o çətin, milli yas-yasaqlı illərdə milliyyətçi gəncliyə istiqlal gələcəyi yaşadan beş-üç şəxsiyyətdən biri idin, axı...

Sağ olsaydın, nələr yazmazdın!

Bəlli (və milli) xəstəliyə görə nitq problemin olsa da, Sən necə gözəl müsahibdin!

...Bu an söhbətləşməyim gəlir:

– Sən özün də "bugünümdən dünənimə uzaqlaşan ulu baba"lardan biri...

"- Soruşdum birindən; şairəmmi mən? "- Hələ ölməmişən, deyə bilmərəm..."

– Bu “geniş müsahibəmizin” sonunda bu millətin əzbərdən bildiyi şeirlərinin hansını qiraətlərdin?

– Hələ yaxşı əzbərlənmədiyini:

*Bu gün gərək
Hər anımız “Vətən!” desin.
Qılıncımız, qalxanımız
“Vətən!” desin.
Ölənlərin əvəzinə
Qalanımız “Vətən!” desin...
Çox yatdıq, çox mürgülədik,
Qoşa-qoşa
Dağlarımız oğurlandı,
Çaylarımız, göllərimiz
oğurlandı,
Oğurlatdıq!
Hər andımız, amanımız,
Əgər varsa,
Zərrə qədər imanımız,
İmanımız “Vətən!” desin.
Hər yaxşımız, yamanımız
“Vətən!” desin.
Əli kəsik, dili kəsik
Uşaqlar var – hələ dustaq!
Bu nə külək, bu nə bulud,
Bu nə yağış, bu nə qardı?
Mürgülüsən, qoca millət,
Daha möhkəm, daha ötkəm
gəlsin səsin –
Vətən! – desin
Qoca millət,
Bu gün gərək
Hər anımız “Vətən!!!” desin...*

– Dildə çox söyləyirik, ustad! Qalır – işdə, əməldə, savaşda da deməyimiz...

13-12-2019

28 illik ömürdə 2 şah əsər

“Səməd Behrənginin əsl şah əsəri –
öz şahənə həyatıdır”...

Səksən il əvvəl Təbrizin Gerendab məhəlləsində (iki qardaş, üç bacılı yoxsul bir ailədə) doğulmuş, “ölüm məni hər an yaxalaya bilər, önəmlisi budur ki, mənim həyatım başqalarının həyatına necə təsir göstərəcəkdir” düşüncələri ilə yaşamış bu nakam ədiblə tanışlığa onun öz ailə “universitet”inə məxsus bir epizodla – anası Sara xanımın xatirələri ilə başlayaq:

“Yadımdadır, Səməd dünyaya gələndən bir gün öncə atası işdən çıxarıldı. Yenə ərbabla dalaşmışdı. Mən “filankəs orda 4 ildir işləyə bilir, sənə ilin tamam olmamış, çıxarıldın” deyəndə, qayıtdı ki, mən ərbab-sərdaba kimlərdənsə casusluq etməyi bacarmıram...”.

Elə bir atanın törəməsi məhz belə bir oğul olmalı idi; iyirmi səkkiz illik ömür qısalığında qocaman bir rejimi təlatümə gətirənlərdən birinə çevrilməli, 1967-ci il avqustun 31-də Araz çayında “boğulmalı”, xalqın təkidilə Təbrizin İmamıyyə qəbiristanlığında dəfn edilməli idi...

O faciəli avqustdan –

düz bir il sonra o otaylı ədibin bu taylı soydaşı Məmməd Araz Quzeyimizin Horadiz yaşayış məntəqəsi yaxınlığındakı “Arazstroy” tikintisinə həsr etdiyi “Arazın işıqları” şeirində yazacaqdı: “Araz axır yırgalana-yırgalana, Elə bil ki, bir ac dəvə yorğalana-yorğalana o yanına, bu yanına ağız atır. Dəmir tikən qırpmaq öyrən, dəvə qardaş, dəmir tikən! Işıqlar da ayrılığa öyrəşəcək, Yükünü çək, dəvə qardaş, yükünü çək...”.

Xatirəsini ağırlayan yüzlərlə nümunədən güneyli yurddaşı və dostu Əlirza Nəbdil deyəcəkdi:

*Oxudu qaranquş “ayrılıq” sözüən,
Cumdu tufanlara, unutdu özün!
Düşməni tənə vursa; “Səməd hardadır”,
Əlimi sinəmə çalıb deyərəm -
Səməd könlümüzdə, aqlımızdadır!
Bir haray çəkərəm qəlbim evindən:*

*Axtarın Arazın Çənlibelindən!
 Bu bir nağıldır ki, ellər söyləyər,
 Nağılcı dayanar, söz davam edər...
 Quzeyli soydaşı Əhməd Cəmil xatırlayacaqdı:
 Volqada o taya-bu taya baxdım,
 Araza oxşamır bu çayın rəngi,
 Sənmi gücsüz idin, Arazmı dərin?
 Dözdün zillətinə ağır illərin,
 Ah, Səməd Behrəngi!
 Sənəmi yarın və asın
 Orada Buhənvald zəngi –
 Oxusun Araz boyu:
 Səməd Behrəngi!
 Səməd Behrəngi!...*

2009-cu ildə son kitabını çapa hazırlamış məktəb yoldaşı Sirus Mə-dədi “Amerikanın səsi” radiosuna hayqıracaqdı: “Behrəngi milli və İran ədəbiyyatında bir qala, bir dağ ucalığında durur! İran uşaq ədəbiyyatının banisi Səmədin vicdan-namus nişanlı həyatından, əsərlərindən bu gün də ilham alınır! Yaşadığı ömür qısalığı da onun şah əsəridir!”.

Təbrizli tədqiqatçı Qulamhüseyn Saidi isə bu saysız-hesabsız də-yər-deyimləri aforizmləşdirəcəkdı: “Səməd Behrənginin əsl şah əsə-ri – öz şahənə həyatıdır!”. Başqa dost-tanış-əqidədaşları davam edəcəkdı: “Azərbaycan xalqının canlı, Azərbaycan kəndlərinin bal dili”, “Milli mədəniyyətin oyaq vicdanı”, “Xaliqə üz, xalqa əl tutan”, “Səy-yar müəllim”...

Məmləkətimizin bu tayında isə Güney-Quzeyarası əlaqələrin in-kişafı ideologiyasına yönəlik “Səməd Behrəngi ədəbi mükafatı” təsis ediləcəkdı...

Ovaxtdan-buvaxta –

verilən bu qiymət-dəyərlər elə-belədən deyil. Bu istedadlı ədib, milli məfkurəli publisist-jurnalist öz qələm məhsulları ilə mənsub olduğu milləti daim ayıq-oyaqlıq ayağında saxlayıb. Daim siyasi-ictimai tə-qiblərlə bahəm maddi sıxıntılar da yaşamış bu fədakar soydaşımız ömrünün əsas hissəsini xalqımızın Güney böliüyünün (bütövlükdə ümumtürkçülüyn) etnokulturoloji özəlliyini əks etdirən folklor nü-munələrini toplamağa sərf edib.

Həyatının son 8 ilini müəllimlik və ədibliklə məşğul olub. Qısa ömür ərzində iyirmi əsər yaradıb. “Balaca qara balıq” isə onun siyasi manifestidir. Bir müddət çalışdığı qəzetlərdə (“Mehdi Azadi”, “Adinə”) çap etdirdiyi yazılarından ibarət kitabı (“Məqalələr məcmuəsi”) nəşr edilib. Fikir dostları ilə (Behruz Dehqani, Sirus Mədədi və b.) Cənubumuzun bütün kəndlərində topladıqları folklor nümunələri Azərbaycan dilində olduğuyçün çap edilməyib. İlk folklor nümunələri Təbrizdə işıq üzü görən (minbir müsibətlə və yeganə!) kitabının adı isə: “Parə-parə”!...

İbtidai təhsilini “Tərbiyyət” məktəbində alıb, Təbriz Pedaqoji Texnikumunu, Təbriz Universiteti Filologiya fakültəsinin ingilis dili şöbəsini (qiyabi) bitirib. Tələbəlik illərində “Xəndə” (“Gülüş”) adlı həftəlik divar qəzeti buraxıb. Əmək fəaliyyətinə Azərşəhr (Tufarqan) mahalının ibtidai məktəblərində müəllimliklə başlayıb. Böyük sevgilərlə topladığı Azərbaycan nağıllarını fars dilinə tərcümə edərək Tehranda çapına nail olub. İlk hekayələri (“Adət”, “Binam”) iyirmi yaşında ikən dərc olunub. Sonralar “Ulduz və qarğalar”, “Çuğundursatan oğlan”, milli azadlığa həsr etdiyi “Balaca qara balıq” və digər məşhur əsərlərini yazıb. “Balaca qara balıq” İtaliyada keçirilən Beynəlxalq uşaq kitabları müsabiqəsində qızıl medala layiq görülüb, italyan, fransız, ingilis, türk dillərində nəşr edilib.

Və nəhayət, 5-də 4-nü ixtisar edibən təqdim etdiyim –

“Balaca qara balıq”

Çillə axşamı idi. Qoca Balıq dəryanın dibində törəmələrini ətrafına toplayıb belə bir nağıl danışdı:

– Biri vardı, biri yoxdu, bir Balaca qara balıq vardı. Səhərdən axşama anasıyla birgə üzən bu bala balıq bir neçə gün fikrə daldıqdan sonra dilə gəldi:

– Anacan, mən daha bu yaşayışı xoşlamıram. İstəyirəm, gedim görüm, bu arx harada qurtarır. Gedib görüm başqa yerlərdə nə var, nə yox...

– Eh, balacan, bu çayın nə əvvəli var, nə axırı. Gördüyün nə varsa, elə odur.

Bu zaman onlara yaxınlaşan iri bir balıq dedi:

– Qonşu, yenə uşaqla nə höcətləşirsən?

– Eh... qonşu, gör, zəmanə necə dəyişib?! Uşaqlar analarına cip-cip öyrətməyə başlayıblar. Gör bu cırtanın fikrindən nələr keçir?! De-yir, istəyirəm gedim görüm dünyada nələr olur?!

Qonşu Balıq:

– Ey, balaca, sən nə vaxtdan belə filosof olubsan ki, bizim xəbərimiz yoxdur?

– Xanım, mən hər gün təkrar olunan bu gəzintilərdən cana doymuşam...

Ana Balıq:

– Bacı, bilmirəm bu balamın qulağını kim doldurub...

– Bacı, tez-tez bu uşağın yanına gəlib-gedən o pıç-pıç İlbiz yadındamı?...

– Hə, hə! Yaxşıca yadıma saldın! Görüm onu gorbagor olsun!

– Elə demə, ana! O mənim dostum idi...

Səs-küy başqa balıqları da oraya çəkib gətirdi və onlar ananın üstünə düşdülər:

– Uşağını lazımınca tərbiyələndirmədiyincün əzab çəkməlisən!

– Sizinlə qonşu olduğumuzdan xəcalət çəkirəm!

– Bu uşaq ağzını hara qoyub? Məgər dünya elə bu dünyadan ibarət deyil?!

– Bu məlunu göndərək qoca İlbizin yanına!

Anasının “Allah, sən saxla, uşağım əlimdən gedir!” - deyə ağladığını görən Balaca Balıq pıçıldadı:

– Sən mənim günümə yox, bu geridəqalmışların halına ağla...

– Mənə rəhmin gəlsin, bala! Getmə...

Balaca Balıq heç nəyə etina etmədən uzaqlaşdı.

Şırrandan sürüşüb gölməçəyə düşən Balaca Balıq əvvəlcə özünü itirən kimi oldu. Burada gəzişən saysız-hesabsız varlıqlar onu məsxərəyə qoydular:

– Bir bunun təhər-tövrünə baxın! Ey, de görək sən nə məxluqsan belə?!

– Mənim adım Balaca Balıqdır. Bəs siz?

– Bizim əsil-nəcabətimiz var!

– “Çömçəquyruq” deyərlər bizə!

– Dünyada bizdən gözəli tapılmaz!

– Sənin kimi yöndəmsiz deyilik!

Balaca Balıq:

– Sizin bu qədər xudpəsənd olduğunuzu bilmirdim. Amma bu sözləri nadanlıq üzündən dediyinizə görə sizi bağışlayıram.

– Deməli, biz nadanlıq?

– Nadan olmasaydınız, bilərdiz ki, hər yaradılmışın öz təhər-töv-rü olur. Hə, axı siz dünyanı hardan başa düşəsiniz ki, gölməçədən qıraqa çıxıb bilmirsiniz...

– Ha, ha, ha! Məgər gölməçədən başqa dünya da var?

– Eh... zavallılar... Ananız hardadır?

Gölməçə qırağındakı daş üstə oturmuş yekə bir Qurbağanın gür səsi onu diksindirirdi:

– Burdayam, ey əsil-nəcabətsiz vücut! Nə əllaməlik edib uşaqlarımı çaşdırırsan? Mən bir belə ömür sürmüş və görmüşəm ki, dünya elə bu gölməçədən ibarətdir!

– Bu minvalla əbədi ömür də eləsən, yenə görməyəcəksən...

Qurbağa Balaca Balığın üstünə necə cumdusa, gölməçə lərzəyə gəldi və o, bir də onda ayıldı ki, dərədən axan enli arxda çapalayır. Burada iri bir kərtənkələ qarnını günəşdən qızmış daşa sərilib hərərət ləzzəti ala-ala suyun təkində ovladığı qurbağanı didişdirən yumru xərcəngə tamaşa edirdi. Balaca Balığın gözləri xərcəngə sataşcaq bərk qorxdu və onu təzimlə salamladı. Xərcəng isə:

– Sən nə ədəbli balıqsan, – dedi. – Hə, gəl qabağa!

– Yox, mən dünyanı gəzməyə gedirəm, cənabınızın yeminə çevrilmək istəmirəm!

– Sən lap uşaqsanmış ki, baba! Mən qurbağaları başa salmaq istəyirəm ki, dünya kimin əlindədir. Sənsə qorxma, gəl qabağa!

Bu an su üzərinə nəhəng bir kölgə yayıldı. O, çoban idi. Bir an sonra çomağının gözlənilməz zərbəsilə xərcəng suyun dibinə batdı.

Sürü su içib gedəndən sonra Balaca Balıq kərtənkələni səsləyib dedi:

– Kərtənkələcan, məni nəyə balıq, balıqdan və başqa yırtıcılarla çox qorxudurlar...

– Nəyə balıqlar, balıqdanlar dənizdə yaşayırlar. Amma bu həndəvərdə saqq quşuna rast gəlinir. Onların boğazının altında xeyli sututan kisə olur. Bəzən xam balıqlar o kisəyə girir və o məsələ!...

Balaca Balıq “doğurdanmı arx dənizə tökülür”, “Saqq quşunun, balıqdanların bizimlə nə düşmənciliyi var” kimi sual-xəyallarla yola düşdü.

Elə bir yerə çatdı ki, burada dərə enlənir, sular qabarışırdı. Birdən Rizə balıqlar onu dövrəyə aldılar:

– Ay qərib varlıq, hara belə?

– Arxın qurtardıği yerə...

– Nə arx, qadası? Əvvəla, bu, çaydır, ikincisi, sən saqqa quşunun geniş kisəsinə doğru tələsirsən?

– Bunları mən də bilirəm, ancaq getməliyəm!

Onun bu cəsarətindən ilhamlanan Rizə balıqlardan bir neçəsi Balaca Balığa qoşulmaq istədi, lakin valideynlərinin qorxusundan səslərini çıxartmadılar.

Balaca Balıq o qədər getdi ki, axşam oldu. Bir daş altına girib yatdı. Gecəyarı ayıldı və gördü ki, Ay suya düşüb, hər yeri işıqlandırır.

O, Ayı çox sevirdi. Analı günlərdə yuvadan çıxıb onunla kəlmə-ləşmək həsrətində olardı. Ancaq hər dəfə anası ayılıb onu yuvasına dartar, yatırardı. Bu dəfə o azad idi:

– Salam, göyçəyim Ay!

– Salam, Balaca Qara Balığım! Səninlə üz-üzə, göz-gözə olmaq necə də xoşdur! Amma, odur, böyük bir qara bulud mənə tərəf gəlir. Aramızı kəsəcək...”.

Bu “qara bulud” –

bizim ən yeni, ən ümummilli xəyal qırıqlığımızı (“bulud”u “bağ”a çevirməklə) da ehtiva edən bir rəmz...

Bəs görəsən, Quru sakini olan bu müəlliflə Su sakini olan o bədii obrazının dünyadəyişim eyniyyəti nə?...

Bəlkə, siyasətçiliyin sənətçiliyə ironiyası?...

30-08-2019

Başdan-başa bənzərsiz...

Sənətcə sonsuz poetik, milli məram-məqsədcə
hədsiz dramatik Bəxtiyar Vahabzadə

Böyük eşq mücəssəməmiz haqda “Gələndə “Məhəmməd” gəldin dünyaya, Gedəndə “Füzuli getdi” dedilər...” söyləmiş sənətkarımızın - adı da şairanə Bəxtiyarımızın bu dünyadan gedimilə ilgili bu yazını necə və nədən başlayasan ki, Allaha da xoş getsin, bəndə-oxucuya da? Hələ “baiskar”ın ruhuna demirəm...

Bu gün onun anım günüdür; deməli, onsuz da sevərlərinin əhval-ovqatları o söz...

Bir halda ki belədir, nədən bu an şairin bir qədər xoşovqat şeirlərindən birini çəkməyək ayağa:

*...Taleyim daş atdı - başımı yardı,
Buna daş neyləsin, daş bəhanədi.*

*Mən güneyli oldum, arzum quzeyli,
Ona çatammadım - çalışdım xeyli.
Bəxtiyar, bəxtindən oldun gileyli -
Bu da sənin üçün xoş bəhanədir...*

Elə mən də bu yazını bir publisistik “bəhanə” ilə davam etdirim.

Belə ki, mən taleyində Bəxtiyar Vahabzadə dür-düşüncəli, Bəxtiyar hal-əhvalı şairi olmayan millətlərin bütün öyünmə-söyünmələrini bir bəhanə hesab edirəm. Hələ belələrinin “Xalq şairi” adı haqda da başqa fikirdəyəm. Onların “Millət şairi”, “Vətən şairi” adlandırılmasını daha münasib hesab edirəm. Yeri gəlmişkən, mən öz vətəndaş-oxucu könlümün 40-45 il bundan öncəki “fərman”ıyla Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq, Məhəmmədhüseyn Şəhriyar, Rəsul Rza, Bəxtiyar Vahabzadə və... o dövrün milli “sonbeşiyi” sanılıb-sayılan Məmməd Arazı bu adlarla təltif etmişəm.

Ötən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq, ali məktəblərə qəbul olunanların əksəriyyəti adlarını çəkdiyim bu millət şairlərinin səyyar kursundan keçib gəlirdilər. Onların çölləmə-yönləmə “auditoriya”la-

rında tələbəliyənəmizəd abituriyentlərə öyrətdiklərini universitet və institutlar nəinki artırıb-cilalamır, hətta bəzi nüanslarını malalayır-dılar. Ovaxtlar milli müəllim adına Mir Cəlal, Bəxtiyar Vahabzadə, Şirməmməd Hüseynov kimi beş-üç şəxsiyyət vardı ki, elələrinin ir-real-müdərrisi “çöl auditoriyaları”nda yetişib gəlmiş uşaqlar onların dərs keçdiyi real-tədrişi auditoriyalara sığışmazdılar. O müəllimlər öz milli qeyrət antenaları ilə tutduqları mətləblərlə, imkan düşdükcə, biz tələbələri də tanış edirdilər. Deyirdilər, Şəhriyar deyir ki, “Eşq əhlisiz - məni yaxşı qanarsız, Gözlər yağış yağdırmasa, yanarsız!” Həmişə gülürüz-odərgöz görünən Mir Cəlal bayaqdan bəri vurğula-dığım məqamlarda elə tutulub belə açıları ki; “Bizim yazdıqlarımızı bir oxuyursuzsa, dediklərimizə iki qulaq asın. Nədən ki, biz indilərdə yalnız sizə deyə bildiklərimizi siz sabahlarda bütün xalqa demək imkanı tapa bilərsiniz...” Rəsul Rza “İki açılanlar”nda yazırdı ki, “Yaşasın qadın azadlığı! - dedi vələdüzzina, şorgözlüklə baxdı baldızına!” O dövrlərin məlum beynəlmiləlçi-sapmaçılarını öz kəsərli atmacalarıyla dilə-dişə salıb daha da “məhşurlaşdıran” Şirməmməd Hüseynov özünəməxsus milli istiotunu dərsdə əsnəyib-həsdəyən tələbələrədən də əsirgəmirdi: “Balası, adam da “Azərbaycan öz xoşaxoşluğu ilə (!) çar Rusiyasının tərkibinə qatıldı” mövzulu dərsdə yatar?!” Elə həmin “güllü” günlərin davamiyyətində beynəlmiləlçi beyinlərə “Vətən daşı olmayandan - olmaz ölkə vətəndaşı” çağırışları edən Məmməd Araz “Görüm ayılmasın - gec ayılanlar!” qarğıışları da eləyirdi...

Hə, bu qədər “dolangəl”dən sonra, gəlib çıxmaq cari yazı (və məşhur “özündən narazı”) qəhrəmanımızın - Bəxtiyar Vahabzadənin obraz-odasına.

Hələ komsomolçu çağlarında “qansalan”cı şeirləri, “Gülüstan” adlı poetik bomba-poeması səbəbindən qələminə yasaq qoyulan bu ər şair balaca-balaca auditoriyalarda diliylə bəlacə-bəlacə mətləblərdən danışır, “zəmanəyəbab”laşdırma məhkumiyyətli qələmilə isə “nə şiş yansın, nə kabab” məsəlli məsələlərdən yazırdı: “Yarım o tayda qaldı, Yarım bu tayda qaldı. Toyum burda çalındı, Yarım o toyda qaldı”...

Ömrü uzununu poetik qənimətlər axtarıışları ilə bahəm, Vətənin siyasi-ictimai əməllərilə də yaşamış Bəxtiyar Vahabzadənin son dərdindən də söz açaq. Deyək ki, Qarabağ dərdi onunla birgə gömüldü məzarına. O, 25 il əvvəl AzTV-nin həyatında sol əli ilə (sağ əli

ermənilərin padoş sifətinə şillə çəkəsilərimizin başına!) “20 Yanvar” rejissorlarından olan rus-sovet generalının sifətinə şillə çəkməklə fiziki qisasını qismən almış olsa da, qələmilə bu dərdə borclu qaldığını deyirdi. Yaxınlarına isə deyirmiş ki, “Muğam” poemasında yarımçıq qalmış yanğısını söndürmək üçün Qarabağın işğaldan azad olacağı günü gözləyir...

Ogünlər də, bugünlər də - bu ulu və daim olu şairdən az danışılmayıb və hələ çox danışılacaq. Amma bu da var ki, bundan belə bu millət şairi barəsində nə qədər danışib-yazsaq da, onun bu millət haqda danışib-yazdığına çatammayacaq...

13-02-2015

Sənəttək maraqlı yaşamlar...

İkiyə bölünmüş məmləkətində məcburənmühacir Tahir,
zorənqərib Söhrab ömrü kimi...

Sənət və... siyasət (?)...

Bu mövzuyla (nə elmi, nə helmi) məşğul olmasam da, tarixi mənbələrdəki “ədiblər və şahlar”, “qılınclar-qələmlər” səpkili nümunələrdən bilirəm ki, belə bir tərkib həmişə olub və olacaq.

Mətləbi konkretləşdirək (“xırdalayaq”); ədəbiyyat və siyasət...

Konumuzun açması üçün, hələ də “o tay – bu tay” taleyi ilə yaşamaqda olan məmləkətimizin ötən yüzillik yaşantılarını xatırlayıban deyə bilərik ki, həmin dövrlərin ən qəddar dönəmlərində milli “mən” imizdən, saxta altruizmlikdən xali vətənpərvərlikdən gur-gur danışmış (yazmış, leqal mübarizə aparmış) sırf siyasətçi oğullarımızı barmaqla saya biləcəyimiz halda, ədiblərimiz (xüsusən də şairlər!) sırasında xeyli möhtərəm-möhtəşəm obrazlar yarandı.

Onlardan biri də Söhrab Tahir...

Çox keşməkeşli həyat yaşamaqlı olmuş bu Xalq şairinin ilkin təqdimatını elə onun ömür uzunluğuna (90 il) müqabil edirəm:

1926-cı il mayın 27-də İranın Astara şəhərində doğulmuş, 9-cu sinfədək orada təhsil almış, güzəran çətinliyi üzündən atasıyla “İran-İngilis neft şirkəti”ndə fəhlə işləmiş, milli azadlıq hərəkatında fəal iştirak etmiş, 1946-da bu tayımıza göndərilərək Bakı Tibb Məktəbində stomatoloq-feldşer ixtisası almış, məlum İran irticası nəticəsində burada qalıb, Azərbaycan Dövlət Universitetinin (BDU) Filologiya fakültəsində oxumuş (1952-1957), ardınca Moskvada Ali ədəbiyyat kurslarının müdavimi olmuş, Azərbaycan Demokratik Firqəsinin Bakı komitəsində I katib, “Səhər” jurnalında baş redaktor müavini, “Azərbaycan” jurnalının şöbə müdiri və redaktoru, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi (AYB) İdarə heyəti, “Literaturnıy Azerbaydjan” jurnalı redaksiya heyəti, “Yazıçı” nəşriyyatının bədii şurası, Azərbaycan Ədəbiyyat Fondu idarə heyəti və SSRİ Ədəbiyyat Fondu plenumunun üzvü olmuş, 1998-ci ildə “Xalq şairi” fəxri adına, 2006-cı ildə “Şöhrət” ordeninə layiq görülmüş və... uzun

illər əziyyət çəkdiyi şəkər xəstəliyindən 4 may 2016-da dünyasını dəyişmiş, II Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Elə ədəbi-bədii kitablarının adları da bu ədibin real həyat hekayətinin halay-dolaylarından xəbər verir: “Vətənlə sevgi arasında (şeirlər və poemalar), “Qonşu qızın məktubları (povest və roman), “Əmanət” (povestlər), “Sevgi əfsanəsi” (şeirlər, poemalar), “Lirika” və s.

Ürək növləri...

Doğulduğu tayımızda iyirmi il bu tay arzusu ilə, qalmağa məcbur olduğu bu tayımızda isə əlli ilədək o tay həsrətilə yaşamağa məhkum olmuş bir şairin ürək kardioqramını necə çizməli, qəlb sindromunu nə tövr parda-q-parafılamalı? Ki, bu qədər həsrət yükü ilə bu qədər uzun yaşaya “bilməyi” də ona “çox görən” “məntiq” qisminin sərfəsi sakitləşsin, milli Vətən Bütövlüyünə yallı gödən prizmasından baxan “əntiq” qismin beyin piyi ərisin, “İki bölünməkdən elə qorxmuşam, Çöpü də ikiyə bölməyəm daha” kimi fikirləri eşidərkən sir-sifəti ironik rəqslərə qər q alan “ar” qismin ər tükü də tər pənsin...

Belənçik-bələnçik “qisim”lərə antiqisimlər dilindən: “bu ADAMI milli görüşə – sərhəd açılıma təşnəlik iksiri yaşadırdı” deyibən, –

Keçək mətləbə

Doxsanillik ömür olayları (19 yaşında əlinə silah alıb, S.C.Pişəvərinin başçılığı altında müstəqil dövlət uğruna savaşıması, yetmiş yaşlı qələmilə vətənpərvərlər cameəsi yaratmaq çabaları) ilə Azərbaycan ədəbi-siyasi tarixinin bir parçasına çevrilib bu şair. Mübarizəsini durdurmadan “dözüm”, “səbir” obrazına çevrilib. Bəzən bu “obraz”la söhbətləşib, bu “daxili mən”ə xitablar edib:

*Dərdsiz vaxtlarını görmüşəm bəzən,
Dərdsizlik dərd olub sənə həyatda,
Özgələr dərdini atıb üstündən,
Sən dərdsiz olmaqdan qorxmusan hətta...*

1988-ci il. Sərhədlər açılır. Qırx iki illik həsrətdən sonra doğma yurda gedir. Evlərində onu tanımır. “Ay qonaq, kimsən” sualıyla ona göz dikmiş xalasına: “Mən səni səsindən tanıdım, ay xala, qoy özümə gəl, bir az danışım ki, sən də məni tanıyasan”. Kimliyi bilinəndən sonra “misli-bərabəri görünməmiş haray-həşir, ağlaşma...”.

Xalası deyib, sən də ağla, a tifil Tahir! Ağla ki, ürəyin boşalsın, partlamasın. “Ay xala, gözümdə yaşmı qalıb ağlamağa? Qırx iki ildə sərəsər ağlayıram...”.

Bir vaxt bu şairin anası ilə görüşü (özü də bu tayda!) isə kontekstlik yox, bütöv bir tekstlik, bəlkə də epopeyalıqdır ki, bunu bir qəzet yazısında bəyan etmək mümkünsüz...

Hər görüşdə, hər söhbətdə sözünün əvvəli də, axırı da Vətən olmuş bir şairin öz xalası ilə söhbətində dediyi “qırx il sərəsər” ağlaya bilmək “yalan”ına inanmamaq da mümkünsüz...

Bu taylı Müşfiqimiz deyirdi; “Şair yeni-yeni sözlər bulacaq, Kainat olduqca şeir olacaq”, bu otaylı şairimizsə, Sovetin qılıncının dalı-qa-bağı kəsən vaxtlarda hayqırırdı:

*Yüz illər keçsə də bu ayrılıqdan,
Öz birlik haqqını bu xalq alacaq!*

“Qlavlit”lər, “işverən”lər üzündən, bəzən, misralarında “qiya-bi-ehtimalı” bəyanlıqlar da edən bu şair, milli ayrılığı nəinki yaxına buraxmaq, hətta sabaha da qoymaq istəmirdi. Tam inandığı həmsöhbətlərlə rastlaşanda isə, haçansa qələmlə dediyi bəzi fikirlərində “şifahi redaktə”lər də edərdi. Məsələn, bir kərə, “çöp” obrazlı məlum (və məşhur!) “Daha” şeirində “Azad qardaşım var, onunla xoşam” qənaətilə bağlı soruşduqda (butaylılar doğrudanmı azaddır?), dedi, qardaş, “bir şirinin xatirinə yüz acı yemək” məsələmiz də var, axı. Mən o “Azad qardaşım var, onunla xoşam” misrasını “Mən gərək sahili sahilə qoşam!” fikrimi bildirmək xatirinə yazmalı olmuşam”.

İnanmamaq olmur. O şeirdəki “acılar” içərində ən şirin isə bunlar:

*İki bölünməkdən elə qorxmuşam,
Çöpü də ikiyə bölməyəm daha!...*

Dünyanın – Hüseyn Cavid demişkən, “Qan tökülmədikcə üzə gülməyən bu nazlı afətin” hər tür əzab-əziyyət “xörəyindən” dadmış bu şairin doymadığı bir qida vardı: Vətən məhəbbəti! Bu “xörəyin” ən bol ədəvası isə HƏSRƏT!

*Mənim qollarımı iynə-sap edin,
Tikin Astaranı biri-birinə.
Çayları, yolları iynə-sap edin –
Tikin Culfaları biri-birinə.*

Bütün ömrünü Şimalımızın O Tay, Cənubumuzun Bu Tay həsrətinə son qoyma arzu-murazı ilə yaşamış bu şair nə “doğma” məzar umusunda idi, nə şöhrət. Deyirdi: “Harda ölsəm, məni orda basdırın, Başdaşına, döşdaşına lüzum yox...” (Bu misraları son nəfəsində də deyibmiş)...

Arzuları başqa şeylər idi:

*Ətəklərin gül xırmanı, gül içində bataram.
Qayaların sərin kölgə, kölgələnib yataram.
Güllə edib daşlarını sapandımda ataram.
Sənin zirvən azadlıqdır, o zirvənə çataram,
Savalanım, Savalan!*

*Qurban olum dam uçuran yağışına, doluna,
Qurban sənin dağ yolunu səngər etmiş oğluna,
Gir qoluma, daha çıxmaq böyük dünya yoluna,
Dayan, dayan, ey əcdadım, qoy mən girim qoluna,
Savalanım, Savalan!...*

Vətən, vətəndaşlıq, həsrət-kəsrət alovlarından macal tapdıqca, başqa mövzularda gəzişib bu şair. Onlardan nümunələr:

*Tərifin qərribə hörməti vardır,
Tərifin neçə cür sifəti vardır.
Vardır başqasını pisləyən tərif,
Bir söyüş tərif var, bir ögey tərif,
Borc tərif, bəy tərif, həm giley tərif...*

Bu sayaq çağların birində məhəbbət mətləbinə də vaxt ayırıb bu şair:

*Demişdi bir daha sevməyəcəyəm,
Bəs niyə bir daha səhv etdi ürək.
Bu səhvin qızaran gün batımında
Məni quzu kimi mələtdi ürək...*

*Necə də ağırdır bu sevgi-sovqat,
Haraya çapırsan, ey yəhərsiz at,
Məni kitab kimi büküb ikiqat –
Səhifə-səhifə seyrəltdi ürək.*

*Yandı özü – yanıbmış dünya halıma,
Düşdü sınıq səslər ömür valıma,
Bulud gözlərini sıxıb yoluma –
Mənə ağlamağı öyrətdi ürək...*

Bu şair Vətən həsrətindən “doymayıb”, bəndənizsə, onun yaşadığı həyat çətinliklərini təkrar-təkrar vurğulamaqdan.

Bəli, bu “qeyri-adiliklər mücəssəməsi”nin ölümü də qeyri-adi olub. Ömür-gün yoldaşı Südəbə xanımın söylədiyinə görə, bir cümə axşamı, son nəfəs anına az qalmış şair deyib ki, onu öz kitabları olan otağa aparsınlar. Sonra üzünün qıbləyə çevrilməsini istəyib. Daha sonra astadan, çox astadan “Öləndə” şeirindən bu bəndləri söyləyib:

*Harda ölsəm, məni orda basdırın,
Başdaşına, döşdaşına lüzum yox,
Şöhrət gəlsə, onu çöldə azdırın,
Təntənədə, rəsmiyyətdə gözüüm yox.*

*Gör nə qədər mən borcluyam vətənə,
Borca görə utanıram mən ondan.
Bu borc ilə tutmaz ad-san, təntənə,
Utancağam öz qəlbimdən hər zaman.*

*Həm qocayam, həm kasıbam, həm qərib,
Mən dustağam bu əlçatmaz üçlüyə.
Bir az küsüb, heyratlənib, kövrəlib,
Qovuşaram sonevimdə – dincliyə...*

Bu şeiri deyəndən sonra susub, sağ əlini güclə qaldırıb gözlərini qapayıb və dünyadan köçüb...

Yəni, əfəndilər, bu mələk-insan gözqapamında da kiməsə əziyyət verməyib...

26-05-2021

Milli ziyalı, xəlqi həyalı...

Zahirən, həyatən çox həlim, daxilən, fəaliyyətənsə büsbütün
qaynar, od-alov Məmməd Cəfər Cəfərov

Hər bir insanın zaman-zaman söylədiyi fikirlər, gəldiyi qənaətlər, yazdığı xatirə-memuarlar, düşünüb-daşındığı acılı-şirinli əlamətlər xəyaldan qaynaqlanar. Şüurla ömür sürənlərin hər an-hər dəmini qələm-kağızsız (müasir-texnoloji aspektdə – mikrofon-kamerasız) “he-sab”a alan xəyallardan...

Doğulmasının yüz on ili tamam olan bu ləyaqətli insan-alimin tanıtımına bütün bəşərə xas olan bu duyğunun iki “növ”ü ilə başlayıram. Biri xəlqi-xarakterial, mental-etnoqrafik qapsamdadır, digəri – ictimai-politik müstəvidə.

Tək elə sıracə yox, mahiyyətə də birinci olanı bu ki (tələbəliyimdə öz həmyerlisindən eşitdiyimə görə), bu insan nəinki qarışqanı tapdarmayan, hətta Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda oxuduğu çağlarda bundan əvvəl işlədiyi təndirxanadan əskiyə büküb götürdüyü qılçıq-püfəni onların yuvaları ətrafına səpələyən “sadələvh” birisi kimi tanınmış. Yeri gəlmişkən, təəssüf ki, bu universal şəxsiyyət ömrünün sonlarında qələmə aldığı “Xatirələr” memuarında həmin o həyatı “sadələvh”lük epizoduna – heç bir əlavə təsvir-şərhə ehtiyac olmayan mükəmməl didaktik lövhəyə toxunmayıb.

Bu insanın gələcəkdə necə böyük alim, fenomenal ədəbiyyatşünas, tənqidçi, maraqlı nasir olmasına ilk “xasiyyətnamə”ni sonralar başqalarının cürbəcür təklif-təkidlərilə yazdığı (və sağlığında çap edilməsini istəmədiyi) “Xatirələr”dəki nüanslar vermiş olub. Onlara bariz nümunələrdən biri hələ yeniyetməyə kəndəgir işləməsilə bağlı sətirlərdə. Beləliklə, olduqca ciddi və orijinal bir epik əsər təsiri bağışlayan, araşdırıcılarından birinin “tale romanı” adlandırıb, “bu kitabı oxuyandan sonra ən yaxınları belə bu insanı yenidən və daha dərindən dərk edəcəklər” kimi bəyanladığı “Xatirələr”dən bir parça: “Kündələr elə səliqə ilə salınmalı idi ki, hərəsi iki yüz qramdan artıq, ya əskik olmasın. Çünki lavaş çəkisiz satılırdı; əgər gündə 200 qramdan artıq olardısı, sahibkara zərər, əskik olardısı, alıcıya xəyanət idi...”.

“Alıcıya xəyanət”!... Qədimlik məsələsində tayı-bərabəri olmayan bir sahə (ticarət!) ilə bağlı birinci (və bəlkə axırıncı) dəfə işlədilən ifadə...

Bir müddət sonra texnikum həyatı və “qarısqaya qahmarlıq”la bağlı qazandığı “sadələvh” adı...

Hələ bu adamın böyük alim-müəllim vaxtlarında qazandığı ayaqma!

Bəli, bu professor mühazirə oxuduğu auditoriyalarda akademik-saatların bir neçə dəqiqəsini nimdaş geyimli, “rəng-ruhsuzsifət”, fikir-xəyallı tələbələrle (bəzən də elələrinin partadaşını durğuzub yanında əyləşərək) “dədə-bala” söhbətlərinə sərf edərmiş...

Bu vətəndaş-alimin ictimai-politik mövqeyilə bağlı toxunacağım yeganə epizod isə kainatın çox sirrindən agah bu akademik, dünyanın hər üzünü görmüş bu qos-qoca pensionerin müstəqilliyimizin pioner çağında “Xalq qəzeti”nə verdiyi müsahibəsilə ilgili.

Bəli, ilk baxışda çoxlarına xeyli laqeyd, “doymuş”, yanımdö-nümsüz kimi görsənən bu adam həmin müsahibədəki sözlərilə, gümanımca, ən soyuq oxucu ürəklərini belə közərtmiş olub. Məsələn, ötən əsrin sonlarındakı hadisələri misli görünməmiş milli fəlakətlər qismində qiymətləndirən jurnalistin “Məmməd Cəfər müəllim, bu milli ağrı-acılarla bağlı nə deyərdiz” sualına cavabını o, Cümhuriyyətin göndərişilə Türkiyədə təhsil alıb qayıtmış say-seçmə 25 nəfər naxçıvanlı gəncin 1925-ci il gecələrinin birində həbs edilib bir daha geri qayıtmamaları faktı ilə başlayır. Və həmin o faktdan “məşhurməşum 37-38 aktı”na keçmək istərkən: “Unuda bilmədiyim belə xatirələrin hamısını danışsam, sizi çox kədərləndirə, özümüsə insafsız bir xatiratçı, bir vaxtlar neçə-neçə milli faciənin susqun şahidi kimi hiss edə bilərəm” – deyərək susur...

Elm-irfan mayalı...

Xalq-Vətən qayəli bu alim haqda oxuduğum yazılardan biri isə məlum “alim olmaq asandır...” deyimindəki “dilemma”nın “çətin”inə işləyir...

1979 yayının ilk çağları. Yazı qəhrəmanımızın 70 illiyilə əlaqədar Naxçıvanda keçirilən tədbir. SSRİ-nin çox guşəsindən göndərilən təbriklər, A.Zamanov, Ə.Mirəhmədov, Y.Qarayev, K.Əliyev və başqalarının alovlu çıxışları. Əsrarəngiz Batabat səfərindən öncə, Naxçı-

van şəhərində yüngülcə bir “başmaqseyri”. Tədbirin “rəyasət heyəti” “Böyük bağ”ın yanından keçərkən yubilyarın həmin məkan tarixçəsi ilə bağlı bir qədər “solaxay” söhbəti, “Cümə məscidi” haqda danışarkən əvvəllər buradan “Bazar çayı”nın keçdiyini xatırlatması, “Qızlar bulağının gülü solub” deməsi, “Xan diki” məhəlləsində “normadan artıq” fikrə gedib “Mən bu məhəllədə doğulmuşam. Kiçik bir təndirxanasında çörəkbişirən məni həyat burada bişirib yola salıb” deməsi və nəhayət, oradan əl içi kimi görünən Xan Araza, Ağrı dağına nisgilli baxışlar xoflu bir iştirakçının dəstədən ayrılmasına və... bir azdan tanımadıqları bir nəfərin motosikletdən düşərək onlara: “Hara baxırdınız? İrana, yoxsa Türkiyəyə” sualını verməsinə səbəb olur...

Bütün bunlar Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında “ayrıca bir dövr” titulu da qazanmış bu alimin özünəməxsusluğu, bənzərsiz kimlik-nəçilikləri. Keçək bütün təqdimatlar zamanı sunulan –

Ənənəvi bölümə

9 may 1909-cu ildə Naxçıvan şəhərində anadan olub. Naxçıvan Pedaqoji Texnikumundan sonra təhsilini Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun (indiki ADPU) Dil-ədəbiyyat fakültəsində davam etdirməklə yanaşı, qəzetlərdə şöbə müdiri, bir müddət sonra “Ədəbiyyat qəzeti”nin redaktoru işləyib. 30-cu illərin sonlarından Ədəbiyyat fakültəsinin dekanı, filologiya elmləri doktoru, professor, ADU-nun (indiki BDU) Rus ədəbiyyatı kafedrasının müdiri, Filologiya fakültəsinin dekanı, Elmlər Akademiyası Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, İctimai elmlər bölməsinin akademik-katibi, akademiyanın həqiqi üzvü, Əməkdar elm xadimi.

1937-1938-ci illərdən başlayaraq dövrü mətbuatda Azərbaycan, rus və dünya klassikləri haqda çap etdirdiyi mükəmməl oçerkləri, ədəbi-bədii, tənqidi-publisistik əsərləri bu müəllifi elmi-ictimai fikrimizin mötəbər xadimi kimi tanıdıb. Mono və müştərək imzalarla buraxılan dərsliklər, ədəbiyyat tarixi və ədəbi tənqidlə bağlı fundamental yazıları, ali məktəblər üçün hazırladığı metodoloji vəsait və mühazirələri bu fenomen ədəbiyyatşünas-alimi geniş erudisiyalı pedaqoq kimi də səciyyələndirib. Neçə-neçə aspirant-dissertanta elmi rəhbərlik edib, elmlər namizədi və elmlər doktorları yetişdirib, 30 illik pedaqoji fəaliyyətində rus və Qərb ədəbiyyatları, estetika, tənqid və mətbuat tarixləri kursları yaradıb, tədris edib. “Mirzə

Ələkbər Sabir" və "Cəlil Məmmədquluzadə" kitabları rus, ingilis, fransız, ərəb, fars, ispan, türk dillərində buraxılıb.

Bu məşhur alim öz dövrünün oxunaqlı bədii və publisistik əsərlər müəllifi kimi də diqqətdə olub. İlk bədii əsəri – "Snayper İlyas" müharibə illərinin "stolüstü"lərindən hesab edilib. "Zurnaçı", "M.N.", "Dəmdəməki", "Zorən təbib", "M.Zeynalöglü" imzaları ilə çap etdirdiyi materiallar dahi klassiklər haqda yazdığı oçerkləri izləyən oxuculara nisbətdə daha çox çevrə qazanıb.

XX əsr Azərbaycan humanitar və ictimai elmləri tarixində ensiklopedik bilikli, universal dünyagörüşlü, əsl xəlpki keyfiyyətlərə malik şəxsiyyət kimi tanınan, çalışdığı, əl-qol qoyduğu sahələrin inkişafında mühüm bir mərhələ hesab edilən bu adam haqda danışanların, yazanların "əzəl mübtəda"larından biri də "professional, professionalıq" ifadələridir. Akademik İ.Həbibbəyli yazır ki; "M.C.Cəfərov fəlsəfə-estetika, dilçilik, pedaqogika, teatrşünaslıq istiqamətlərində də professional keyfiyyət, zəngin kəmiyyət irsinə malik mütəfəkkirlərdəndir. O, bədii yaradıcılıqla da demək olar ki, fəaliyyətinin bütün dövrlərində məşğul olmuşdur. Buna misal olaraq ...vəfatından sonra (2010) işıq üzü görmüş "Xatirələr", 100 illik yubileyi ərəfəsində arxivindən alınıb çap edilən "İnsanlar və talelər" kinodramını göstərmək olar. Bu kinodramın mayə-qayəsindən görünür ki, bu fədakar alim-müəllif böyük Mirzə Cəlilə həsr olunmuş film çəkdirmək arzusunda da bulunurmuş..."

Bu görkəmli elm xadimi –

tək elə nəhəng ədəbiyyatşünas, fundamental tədqiqat yekunları olan cild-cild elmi əsərlər müəllifi deyil, həm də – öz doğal-xarizmatik şəxsiyyətilə büsbütün müsbətə, xoşovqata işləyən əlamətlər kanı idi. Bir qədər qərribə (elmi yox, helmi) səslənsə də, sovet Azərbaycanının son illərinə məxsus "alimstanlıq"da (müstəqillik dövrümüzdəki elm titulyarları haqda qənaət sizlikdir, sayın oxucular!) barmaqla sayılanlardan olmuş bu adam, bəzən elmi-ədəbi cameədən çıxıb milli dəyəərə çevrilən fikir-müddəalar müəllifi, elitar-kübari etikətlər daşıyıcısı olub. Sağlığında hər hansı ictimai olay-dolayla bağlı sərrast replikalar, löyün-löyün deyimlər, frazalar, sözəqüvvət istinadlar qaynağı, ağır-batmani keyfiyyətlər məcmusu kimi yad edilib. Məsələn, bir kərə o, tez-tez başına toplaşan fanat tələbələrindən birinin "Məmməd Cəfər

müəllim, Siz bu qədər əlləşib-çalışıb Siz oldunuz, bəs, başqa tələbələrədən yalnız “əla” çılıqla fərqlənən biz kim olacağıq” sualına belə bir cavab verdi: “Siz bu universitetin gözünün ağrı, bir kim hesab etdiyiniz Məmməd Cəfər Cəfərovunsa gözünün qarasısınız...”.

Nə xoş ki, ovaxt bir elm adamının dilindən qopan bu söz bu günlərdə Türkiyədə təhsil alan tələbələrımızlə görüşdə bir iş adamı tərəfindən bir az da göyərdildi. Həmin iş adamı oradakı tələbələrədən bir neçəsilə kamera-mikrofondankənar söhbətində deyib ki, bütün çətinliyə dözüb yaxşı təhsil alan tələbələr mənim gözümdən ağrı, mənsüb olduğumuz Vətənin, dövlətin gözünün qarasıdır!...

Və sonda:

1992-ci il mayın 11-də Bakıda vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn edilmiş Məmməd Cəfər Cəfərov AMEA Rəyasət Heyətinin adlarına mükafat təsis etdiyi 8 akademikdən biridir.

Elə bir akademik ki, canlı dövrərindən sonra – belə demək mümkünsə, “arxiv”liyində belə gənc araşdırıcılarçün metodoloji çox gərəklı, hələ də bu xalqın öygülü-nostalji xatirətlərində yaşayan beş-on əsil-nəsilli, xəlqi-mütərəqqi alimlərimizdən biri olaraq qalmaqda...

21-06-2019

Səhnə və ekran fədakarları

Əsl xəlqi XALQ ARTİSTİ

Bütün zamanların fenomeni, ayrıca bir sənət odası,
sənətkarlıq “ada”sı – Əliağa Ağayev...

Dünyaya gəlimindən 105 (1913), gedimindən 35 (1983) il keçən bu anadangəlmə aktyor hər dəfə (!) səhnəyə çıxanda sürəkli “çəpik”lərlə (öz sözüdür) qarşılınıb, gurultulu alqışlarla yola salınıb.

Belə sənətkar haqda danışmaq asan, yazmaq isə çətin. Nədən ki, nitqdə bütün hiss-həyəcanları vermək olur, yazı-pozuda isə yox.

Amma elə məqamlar var ki...

Məsələn;

yazılmasa, bu sənətkarın milli teatr tariximizdə heç kimsəyə nəsib olmayan duzlu danışiq tərz, analoqsuz səs tembri, uğundurucu jestləri, “şeytan”i ovsunu statistik tamaşaçını aldada da bilər ki, bu adam ali təhsil görməyib.

Bəli, yüz ilə yaxındı bütün Azərbaycanı qəşş etdirən bu aktyorun gəncliyəqədəri böyüklükdə yaradıb-yaşadığı rollarla tərs mütənasib keçib; uşaqları ata-anasını itirib, 7-ci sinfi (özü də 17 yaşında!) bitirərək, gəmi təmiri zavodunda çilingərliyə başlayıb, elə orada dram dərnəyinə yazılıb və sənətin “sərrafgözlülər”i tərəfindən Gənc Tamaşaçılar Teatrına dəvət edilib. İlk rolu?..

Bu (və şahobrazı Məşədi İbad) barədə 60 illiyindəki müsahibəsindən:

“- Hərdən ilk rolunuzu da xatırlayırsız mı?

- Əlbəttə! Heç onu – “Kapitan Qrantın uşaqları”ndakı “Dik”i unutmaq olar? 1936-cı ilin o yaz günü sanki dünyanı mənə peşqəşləmişdilər. Sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Elə bilirdim, küçəyə çıxanda hamı məni barmaqla göstərəcək!...

- Bəs “O olmasın, bu olsun”dan sonra?...

- O heç də! Hüseyn Seyidzadə o filmə gözəl ansambl yaratmışdı. Çox da tələbkər idi. Rüstəm bəyin evindəki davada iki-üç vedrə (Qoçu Əsgərin alına çırpılması) yumurta işləndi. Fasilədə “bu qədər yumurtanı çıxırtma edib, iki-üç gün nahar edə bilərdik” kimi zarafatlar edənlərə isə belə bir “zarafat” qaytardı: “Amma tamaşaçılar ac qala bilərdi!...”.

- Bəs, o qədər "bolluq" da hambala "bir abbasi" nı qıymazlığınız?
- Bilirsiniz, qardaşoğlu, o vaxt mən tacir adamdım, qəpik-quruşla işim yox idi...".

Bu adam –

həm də Allah adamı, insaf insanı, "kristal"lıq nümunəsi...

Qızı Gülçin:

"1918-ci ildə ermənilər Tiflis azərbaycanlılarını qırmağa başlayan da babam onların dilində danışa bildiyi üçün sağ qalıb və dərhal Bakıya köçüblər. Day xəbərləri yoxmuş ki, burda vəziyyət ordakından da gərginmiş. Hər halda "öz millətinin içində olmaq da, ölmək də ordakından rahatdı" deyirmiş.

Atam heç vaxt – nə səhnədə, nə həyatda, nə ev-eşiyində "artistliyə" yol vermədi...

Xalq onu elə çox istəyirdi ki! Xüsusilə, "O olmasın, bu olsun" filmi ekranlara çıxandan sonra. Bir də görürdün kimsə küçədə qabağını kəsdi və... biz iki-üç saat bazarlıq edib qayıdanda görərdik ətrafına bir "kolxoz" adam yığışıb...

Atamın oynadığı "Hacı Qara" tamaşasına Mircəfər Bağirov da gəlib baxıb və tamaşadan sonra yanına çağırırdı. 1937-də ortancıl əmimi tutub aparıbmışlar deyə, atam ev-eşiyilə vidalaşıb gedir. Amma sən demə, Bağirov onu gözəl ifasına görə təbrikə çağırırdırmış. Fəxri adının olub-olmaması ilə də maraqlanır. Bir müddət sonra (1943) "Əməkdar artist", 1954-də isə "Xalq artisti" (GTT-də ilk) adı verildilər. "SSRİ Xalq artisti" məsələsi gələndəsə bildirdilər ki, bunun üçün partiyaya üzv olmalısən. Amma atam bu cazibəyə getmədi. Biz razılaşması haqda təkid edəndəsə, dedi, bir xalqın artisti olmaq kifayətdir, mən onsuz da xalqın artistiyəm.

Həqiqətən də belə idi; onu hər yerdə, bütün təbəqələrdən olan insanlar çox istəyirdilər, müttəfiq respublikalarda keçirilən bütün mötəbər tədbirlərin qapıları onun üzünə açıq idi.

Qardaşımla mənə birçə qadağası vardı ki, incəsənət sahəsinə getməyəm. Bu səbəbdən də, qardaşım Vaqif Teatr İnstitutunun (indiki ADMİU) Rejissorluq fakültəsində oxuması "sirr"ini diplomu alanda açdı. Atamsa, gülümsünərək: "Sən bunu məndən dörd il məxfi saxladın, mənsə bundan xəbər tutduğumu səndən ömrüm boyu gizli saxlayacağam, - dedi. - Yaxşı, day keçib, xeyirli olsun..."

Təhsil məsələmizdə çox ciddi idi. Deyərdi, yalnız özünü də güvənin, fikirləşməyin ki, atamız bizə qiymət yazdırar.

İşə-gücə ictimai nəqliyyatla gedib-gəlirdi. Amma başqalarına çox kömək eləyib”.

Oğlu Vaqif:

“Atam bir gün trolleybusla gedəndə görür ki, cavan bir oğlanın qanını “yanında oturduğu zənci tələbədən də qaradı”. Soruşur ki, “adə, noolub”, oğlan dillənmir. Dübarə sual edir: “Qoçaq, bəlkə gəmin batıb”, deyir, yox, Əlağa əmi, mən atamın altı ketmənci qızının yeganə oxumaq istəyən qardaşıyam, amma bir balım çatmadı. Atam deyir, onlara bal lazımdı, tapaq aparaq də.

Nəysə, gedirlər instituta, atam qəbul komissiyası üzvlərindən onun ailə vəziyyətini və güclü oxumaq həvəsini nəzərə almalarını xahiş edir və iş yoluna qoyulur. Günlərin bir günü həmin oğlan rayondan bizə nə gətirsə yaxşıdır? Bəli, bəli, həqiqi bal! Bəs atam neyləsə yaxşıdır? Onu səhər süfrəsinə əyləşdirdi, sonra gətirdiyinə işarəylə: “Bunu isə apar yataqxanaya, tələbə yoldaşlarınla qış uzununu nuş eləyin. İmkanın olsa, belə bir “tost” da irad et ki, Əliağa əmi yaxşılığı yaxşılığa xırdalayanlardan dögül”...

Xalq artisti Əliabbas Qədirov:

“Bizim “Əliağa əmi”miz aldığımız qonorardan “bir abbası”nı da “ora-bura” xərcləməyə qoymazdı. Deyərdi, hamısını aparın verin ailənizə. İşdir, iştahanızdan “birşey-mirşey” keçsə, gəlin mənə ərz edin ki, pəs, məşədi, bir filan-kalan manat ver, gedək “araq-çaxır” bəyin atasını yandıraq...”.

Bu məşhur teatr-kino “Məşədi İbad”ı həm də həyatı Məşədi idi.

Xanımı Cəvahir Ağayevanın köhnə mü sahibələrindən fraqmentlər:

“O, “Azdrama”ya Şıxəli Qurbanovun təkidilə (“Azərbaycanın baş səhnəsi Mirzəəğa Əliyevsiz qalıb, məsləhətdir ki, Ə.Ağayev ora-ya getsin”) keçdi. Gənc Tamaşaçılar Teatrının ilk aktyoru Süleyman Ələsgərov (məşhur “Cəbiş müəllim”) isə onu bu sözlərlə yola saldı: “Əliağa, sən bu teatrın qapısına qıfıl vurub gedirsən, bundan sonra buranın tamaşaçıları da “Azdrama”ya gedəcək...”.

Bir vaxtlar aktrisa olmuş mənciyəz sonralar teatrlara tamaşaçı kimi gedərdim. Əliağa öz səhnə çıxışlarına həmişə hələ pərdə arxasında ikən başlar, tamaşaçılarsa bu səsi əlbəəl tanıyıb, əl çalmağa

başlardılar. Kino rollarında da seçilirdi. “Məşədi İbad”da demişdilər “keçəlpapaq” qoy, o isə hər çəkilişə şəvə saçlarını qırıxdırıb çıxırdı.

Hələ “Evlənmək istəyirəm”dəki “bomba rabatay” dediyi (de-dirdiyi) qarodovoy Kərbalayı Zal! Deyirdi, bizim rejissorlar klas-siklərimizin bağ-bağatında nə qədər çox gəzişsələr, o qədər əla gül-lər vururlar! Kərbalayı Zal rolu ona tapşırılanda, uşaq kimi sevindi! Bərk xəstə olsa da, onu evdə saxlaya bilmirdik. Nə danışırırsız, - de-yirdi, - mən Kərbalayı Zalın yolunu neçə illərdi gözləyirəm. İndi deyirsiniz, ona bivəfa çıxım?!”.

İşləməkdən yorulmurdu; o sayaq dəmir hafizəsi ola-ola, vaxt-bi-vaxt mətnləri təkrarlayırdı. İmprovizələri isə hamıya bəlli!

Bir gün Adil İsgəndərov onu çağırırdı, deyir, Əliəğa, istəyirəm bu filmdəki (“Əhməd haradadır?”) “xəzinədar” epizodunu sən yara-dasan. Bircə günlük işdir...”.

Sonralar Adil müəllim danışmış ki, bir də gördüm, Əliəğa – daz-baş, yekəbiğ və çiyənipcəkli halda gəlir. Soruşdum ki, qadam, bu nədir belə, dedi ki, səbir elə, görəcəksən. Birdən qayıtdı ki, bir erkək toğlu gətirsinlər. Bir çoban bu tapşırığı çox xoşluqla yerinə yetirdi. Əliəğa üzünü kino işçilərinə tutub: “İç-ciyəri mənim, qalanı sizin” – dedi, əla bışırılmış xörəyini götürüb girdi kassaya və mənə üz tutub, dedi, Adil müəllim, çəkə bilərsən.

Mat-məəttəl qaldım. Mən beş-on dəqiqəlik iş bilirdim bunu. Am-ma Əliəğa əməlli-başlı dəstgah açmışdı; bu kiçik “xəzinədar” ro-lundan gözəl bir sənət xəzinəsi yaratdı və bu personaj, yaddaşlarda filmin əsas obrazları səviyyəsində qaldı, Moskvada filmin “təhvil”i zamanı kino mütəxəssisləri bu obrazı məxsusi vurğuladılar”.

Kinoşünas Aydın Kazımzadənin “Əliəğa Ağayev xatırlamala-rı” içərisində hamının (hərənin bir cür) keçirdiyi bir “nostalji” də var: “Ə.Ağayevin oğlu Vaqiflə məktəb partadaşı olmuşuq. Ovaxtlar müəllimlər şagirdlərlə bağlı hər hansı problemçün valideynləri mək-təbə çağırırdı. Vaqifə görə həmişə atası gəlirdi. Təsəvvür edin; bu məşhur aktyor qapını açıb, “icazə olar?” - deyə sinif otağına daxil olur! Biz için-için uğunar və o (özünəməxsus ləngər və mimikaları-nın hər biri bir teatr tamaşası və ya kino obrazını xatırladaraq) keçib arxa partada oturana qədər özümüzü güclə ələ alardıq. Bəli, Əliəğa müəllimin “həyatı” obrazları da çox maraqlı idi...”.

Və...

Həkimlər ömrünün son on ilini xəstəliklə də mübarizə aparmış bu azmana “sənə işləmək olmaz” deyirmiş, o isə: “Mən işləməsəm, ölərəm!”.

Və... siz Allah, bütün ömrü uzunluğunu xalqı “gülməkdən öldürmüş” bu adamın ölməyinə baxın: dostları ilə deyə-gülə keçirdiyi məclisdə “...elə ürəkdən güldü ki, ürək damarlarından biri qırıldı və...”.

Sonda, bu əfsanəvi sənətkarın gənc dostlarından Xalq artisti Tariyel Qasimovun xatirələrindən:

“Qastrollara gedəndə onun iştirak etdiyi tamaşalar anşlaq olardı. Hətta tamaşadan sonra da ondan əl çəkmirdilər. Axırda administrator deyirdi, ay camaat, bu kişini buraxın, gedib bir tikə çörək yesin... Belə bir (!) Xalq artisti Fəxri xiyabanda dəfn edilmədi; nə var-nə var, partiya üzvü deyildi...”.

09-11-2018

Böyük Səhnə və Ekran sənətkarı

Bütün dialoqlarda da ayrıca monoloqçu təsiri bağışlamış
Ağasadıq Gəraybəyli

Elə bəri başdan həmin saysız-hesabsız "monoloq"ları "eşidək".

Əvvəlcə, "quru bəy"liyi öz mimika və jestlərilə bir az da qurutduğu epizod: "Uduzduğum pulları yarım saata gətirərəm! Bir bəy kimi namusuma and içirəm!"

Doğma qızı Gülnazı kürəkənindən qoparacağı "500 manat"lar tələsinə çəkisi: "QIZIM, sənə yaylıq alım... QIZIM, sənə başmaq alım... QIZIM, səni... qızım, səni..."

Və bir də, pullu qastrollar vəd verən Bəxtiyarın çıxışından əvvəl konsert "avans"ı kimi çaldırdığı kontrabasçının üstünə yamsılama çıxırtısı: "Pılımı veer, pılımı veeer!..."

Dedikcə sadə, həlim, halal bir ömür yaşamış, sənətkarlıq bəxtinə isə daha çox "qumarbaz"lıq ("O olmasın, bu olsun" - Rüstəm bəy), "kələkbaz"lıq ("Bəxtiyar" - Ağabala), "yekəxana"lıq ("Qızmar günəş altında" filmində kolxoz sədri Sərdarov), "Əliqulu"luq, "Mindilli"lik ("Əliqulu evlənir", "Nişanlı qız") və sair kimi mənfiliklər düşmüş bu insanın haçan və harada doğulması, oradakı zəlzələ-vəlvələ, yetim-yesirlik zərurətindən qaçıb, Bakıda təsadüfən döyüdü bir qapıda necə mərhəmətlə qarşılanması, həmişə təbii həyat səhnəsindən bir pillə yuxarı sayılan teatr səhnəsinə nə sayaq ilk addım atması haqda öz xatirələrindən baxəbər olacaqsız deyə, öncə bu azman aktyorun -

Teatr-Ekran aləmindən

Və süftəcə, səksən il fasiləli iki fakt:

"Məni teatra böyük qardaşım - tamaşalarda həvəskar kimi çıxış (və görkəmli faciə aktyoru H.Ərəblinski ilə dostluq) edən Ağalar gətirib. 1908-ci ildə H.Ərəblinski ilə səhnəyə çıxmağım məni həmişəlik teatra bağladı".

Səhnədə iki yüzə, ekranda (ilki - 1923-cü ildə 26 yaşında "Qız qalası" filmində həkim rolu olmaqla) otuza qədər maraqlı obraz yaratmış (və səsləndirmiş) Ağasadıq Gəraybəylinin son ekran işi 88 yaşında çəkildiyi "Nəvəmin nəvəsinin nəvəsi" kinosüjetində ("Mozalan" kinorejurnalı) Baba obrazıdır.

Təxminən 80 illik sənət həyatı!...

Bu bənzərsiz aktyor böyük səhnə gəlişində H.Ərəblinski, M.Kazimovski kimi sənətkarlardan dərs alıb. “Nicat”, “Səfa” kimi həvəskar teatr dərnəklərindən, qısa dövrlü Gəncə səhnəsindən keçərək, “Ölülər”də (1921) tamaşaçılarını sərməst edən Kefli İsgəndər rolu oynayıb. 1933-cü ildən ömrünün sonunadək “böyük Azdram həyatı” yaşayıb; “Nadir şah”, “Arşın mal alan”, “Sevil”, “Od gəlini”, “1905-ci ildə”, “Vaqif”, “Həyat”, “On ikinci gecə”, “Səyavuş”, “Qaçaqqlar”, “Pəri cadu”, “Toy”, “Kəndçi qızı”, “Nazirin xanımı”, “Mənziliniz mübarək”, “Müfəttiş”, “Günahsız müqəssirlər”, “Qacaq Nəbi”, “Vaqif”, “Xurşudbanu Natəvan”, “Uzaq sahillərdə”, “Sevil” və başqa tamaşalarda bir-birindən maraqlı obrazlar yaradıb, Rüstəm bəy, Ağabala kimi şedevrlərilə kino tamaşaçıları yaddaşının silinməz-pozulmaz yaraşığına çevrilib, Xalq artisti adına (1940), “Lenin”, “Qırmızı əmək bayrağı”, “Şərəf nişanı” ordenlərinə layiq görülüb, 1988-ci ildə Bakıda vəfat edib.

Deyirlər, “O olmasın, bu olsun” filmindəki Rüstəm bəyindən sonra bu aktyorun günlərinin çox saati “küçədə, bazarda onun-bunun salam-sualını cavablamaqda” keçirmiş. Bunlar keçmişin axarına gömülmüş olsa da, yazılarda qalanlar da az deyil.

Səməd Vurğun: “Hər dəfə Ağasadıği səhnədə görəndə, sanki gözlərim önündən həyatın özü keçir. Mən onun timsalında həyatla səhnə arasında çox sıx bir əlaqə görürəm”.

Görkəmli teatr xadimi Mehdi Məmmədov: “Aktyorluq onun alın yazısıydı. Bir kərə də olsun özündənrazi görmədiyim bu adam məşqlərə həmkarlarından tez gələr, hər jesti, mimikanı yüz sınaıyb bir oynar, hamıyla can deyib, can eşidərdi”.

Əliabbas Qədirov: “Həyat təcrübəsinin yerini heç bir diplom, kitab verə bilməz. Gəraybəyli bizim mənəvi müəllimimiz idi. Biz gənclər onu qiymətləndirdikcə, qədrini bildikcə, özümüz də sənət zirvəsinə ucalırdıq”.

Rəşid Behbudov: “Bəxtiyar” filminin çəkiliş meydançasında Ağasadıği klub müdiri Ağabala rolunda görəndə sevindim. Bir neçə filmdə çəkilib məşhurlaşmış, kifayət qədər nüfuz qazanmış bu aktyor kifayət qədər gülünc vəziyyətlərə düşən Ağabalanı elə həvəslə oynayırdı ki, sonralar ona kamera qarşısındakı aktyor kimi deyil, real həyat hadisəsi təki baxırdıq”.

Adil İsgəndərov: “Əgər A.Gəraybəyli təkcə Rüstəm bəy rolunu oynamış olsaydı belə, yenə də ekran sənətimizin fəxri kimi xatırlanardı”.

Mirzə İbrahimov: “...C.Məmmədquluzadənin “Ölülər” komediyasında İsgəndər, Qoqolun “Müfəttiş”ində bələdiyyə rəisini o, parlaq realist boyalarla canlandırırmışdır. Gəraybəyli səhnəmiz tarixində yaratdığı, silinməz izlər buraxmış surətləri müxtəlif xasiyyətlidir, zəngindir. Bu gözəl artistin sənət eşqi, yaşamaq həvəsi daim közərən bir ocaqdır ki, böyük də, kiçik də orada eyni hərarətlə qızınır”.

Bu sənətkar haqda daha qlobal, kriter-aspektual səpkidə fikirlər də deyilib. Onlardan biri də bu ki, əgər A.Gəraybəyli o vaxt Avropanın inkişaf etmiş ölkələrinin birində doğulmuş olsaydı, bu gün biz ondan dünya teatr və kino sənətinin ən parlaq ulduzlarından biri kimi danışmış, yazmış, bəhs etmiş olardıq.

Artıq başlanğıcdakı vədimin - onun öz xatirələrinin vəqtidir (ovaxtların leksikonuycə). Ancaq bundan əqdəm kiçik bir haşiyə. Belə ki, bu xatirəni oxuda, daha çox “Məşdibad” kimi xatırladığımız (və altmış ildən artıqdır hər telenümayişinə artan ləzzətlə baxdığımız!) filmdə qulluqçu Sənəmə “Küçələrdə qalmışdın, gətirdim bura, çörəyə çatdırdım, qudurdu?!“ - deyərkən onun gözlərindəki ayrıca-alayıcə (digər kadrlardakından büsbütün fərqli) kədəri də xatırlayın...

Və buyurun...

“1897-ci ildə, Novruz bayramı qabağı Şamaxıda anadan olmuşam. Atamı erkən itirdim. Yetimə “gəl-gəl” deyən çox olar, çörək verən, əsl qayğı göstərən isə az. Ən çətin anlarımda Yaradan yetdi imdadıma. İndi də xatırlaya bilmirəm ki, Bakıya gəlişim necə olub. Ancaq qonşumuz Məşədi Məhəmmədin dedikləri hələ də qulaqlarımda səslənir: “Get, a bala, canın zəlzələdən qurtaracaq. Əlin Allahın ətəyində olsun. Zəhmət çəkərsən, bəhrəsini də görərsən”.

Sahibsiz bir uşaq idim. Tanımadığım bir darvazanı döydüm. Gülürüz, mehriban baxışlı, nurani, ahıl bir kişi qapını üzümə açdı. Elə bil mənı çoxdan tanıyırdı. “Gəl, gəl görüm, nə istəyirsən?” - dedi. Kimsəsiz olduğumu danışdım. Sözümlü bitircək, qəfil üzünü otağa çevirib səsləndi: “Ay qız, Heyran, hardasan? Tanrı bizə züriyyəət göndərib”. Həmin gündən Əlisəttar kişidən atalıq, Heyran xanımdan analıq nəvazişi gördüm. Məktəbə gedəndə də bəxtim gətirdi.

Sonralar yazıçı-dramaturq kimi məşhurlaşan Cəfər Cabbarlı ilə bir sinifdə oxuduq. Dövrün tanınan ziyalı Hüseyn Ərəblinskidən çox mətləbləri öyrəndim. Mirmahmud Kazımovskinin təşkil etdiyi teatr dərnəyinə gedərdim. Dərslərimi pis oxumurdum. Ancaq yatanda da yuxuda teatr, səhnə görərdim. İlk dəfə yazıçı-dramaturq Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevi 1913-cü il martın 15-də gördüm. Sərt xasiyyətli adam idi. Əhvalı yaxşı olanda isə üz-gözündən nur yağırdı. Onun ilk oxucularından biri də mən olardım. Həmişə müqəddəs ruhuna dualar oxuduğum, adı çəkiləndə belə ayağa qalxdığım Üzeyir Hacıbəyovdan daha nə qayğılar görmədim! Peyğəmbər xislətli bu şəxsiyyətin, böyük düha sahibinin amalı bu idi ki, Azərbaycan öz ədəbiyyatı, musiqisi, teatrı ilə dünyada tanınsın. 1921-ci ildə “Ölülər”də Kefli İsgəndərin monoloqunu söyləyib səhnədən düşəndə məni yanına çağırırdı. Mənimlə əllə görüşdü, üzümdən öpdü, saçımı tumarladı. “Sənin kimi azərbaycanlılarla hamı fəxr etməlidir” - dedi. Üzeyir bəyin qayğısı sayəsində teatr kursuna yazıldım, ilk əməkhaqqı aldım, mənə birotəqlı mənzil verdilər. Ailə qurdum...”.

Azərbaycan teatrı və ekran sənətinin, ümumən incəsənətin milli sərvətinə çevrilmiş bu aktyor başqa cəhətlərilə də örnək olub. Böyük isimlərlə eyni binada (Xaqani 34) yaşayan və hər gün teatra piyada gedib-gələn bu sənətkara günlərin bir günü onlardan biri deyəndə ki, sürücümə tapşırmışam, səhərlər səni teatra aparıb, axşamlar gətirəcək, o, bu təklifi belə qarşılayır: “Çox sağ olun Süleyman (Rüstəm) müəllim. Mən hər gün teatra gedib-gələnəcən rastlaşdığım adamların üz-gözündəki təbəssümə bais ola bilmərəm...”.

15-03-2017

“Əbdül” həlimliyi, “Kələntər” zalimliyi...

Səhnə və ekranda bütün “növ” rolları “əla növ” oynamış
İsmayıl Osmanlı

Rolları yaxşı oynamaq, yadda qalan obrazlar yaratmaq aktyorluğun peşə borcudur. Əks təqdirdə, o özü də məkan (səhnə-salon) fərqi ilə - adicə tamaşaçıdır.

Amma salondakılardan tam fərqlənmək də hələ hər şey demək deyil. Bu işdə əsas məsələ səhnədəki fərqlilər içərisində fərqlənməkdir. İş-peşələri xarakter yaratmaq olanlar arasında seçilmək məsələsi isə əsl “integralçı”lıqdır ki, İsmayıl Osmanlı bütün şəxsi-təbii və “süni”-bədi xarakter yaradıcılığıyla buna nail olmuşlardandır.

İsmayıl Osmanlı böyük sənət ailə-ələmində təkrarsız (mənfəi ya müsbət) əmi, dayı, qağa olub. Bənzərsiz məşədi, hacı, şeyx rolları oynayıb. Milli mesənət (H.Z.Tağıyev), dahi filosof (Nəimi), dahiyanə avam (Novruzəli) obrazları yaradıb. Saysız-hesabsız “bihesab” adamları günlənc günlərə qoyub, həyatı məzə-gəvəzə tipləri bədii-ictimai qınaq tiplərinə çevirib: Mirzə Qərənfil, Xəlil, Mirzə Heydərqulu, Şəkinski, Keçəl Aslan, Kefli Bəşir və sair. Neçə-neçə əcnəbi “don”larına girib: Aleksandrov (“Canlı meyit”), Baş senator (“Otello”), Tixon (“Tufan”), İsidor Cakeli (“Darıxma, ana!”), Gilderstern (“Hamlet”) və ilaxır...

“Hamını bəzər”lə başlayan -

Bir məsəl var...

Yox, yüzlərlə özgə obraz-adamları al-əlvan xarakterik cizgilərlə bəzəmiş bu sənətkarın özü də şan-şöhrətdən xali deyildi. Xatırlayaq, baxaq görək bütün ədəbi-dram əsərlərindəki hansı bədii və ya dramatik obraz bu həmişəyaşar real qəhrəmanımızdan daha canlı, daha bütöv, əhatəli, universaldır. Bu adam lap cavanlığında, bu aktyor lap ilk rollarında belə, çöhrəsindən tutmuş bütün mənəvi-psixoloji sifətlərinə, hərəkətlərinə, oturuş-duruluşuna, təbəssümünədək təsəvvür-təsvirlərimizin imkanı yetdiyi qədər ən qədim və ən müasir Azərbaycan kişilərinin ümumiləşdirilmiş obrazı idi.

Tarixən varlı-hallı, qızıllı-gümüşlü Şəkidə maddi cəhətdən ən kasıb ailədə doğulsa da, iyirmi yaşından canlı aləmin mənən ən zəngin sahəsinə - sənət dünyasına düşüb. On bir yaşında “yetimlik divinin əlinə keçib” (Ə.Xaqani), mükəmməl təhsil ala bilməsə də, dükən-bazar yükçülüüyündə, Şəki ipək fabrikində, hətta dabbaqxanada işləməli olsa da, bunlar onun həyatın hər üzünü görməsində, dünyanın bütün mənfiliklərinin “dabbaqda göünə bələd” olmasında mühüm rol oynayıb.

Məğzi böyük çətinlik, qabar-qübarlı məşəqqətlərdən ibarət olan bu ilkin tale yazısıylə o, 1920-ci ildə rayonda yeni fəaliyyətə başlamış “Fəhlə-kəndli klubu”nun dram dərnəyinə üzv yazılır və bununla da, bütün ömrünü həsr edəcəyi sənət sahəsində yeni bir tərcümeyi-halın bünövrəsini qoyur. Təbiətən şux olması, hər hərəkətindən məzə, hər söz-hərkətindən yoz yağması, duzlu-məzəli Şəki lətifələrini teatral bir şəbehlə söyləməsi onun sədasını bölgədən uzaqlara da yayır. “Yüz ildə bir” deyiminə xas nadirlik arşını ilə ölçülən qabiliyyət, istedad vergisi təqvim aylarını, illərini qabaqlayır. 1922-ci ildə Gəncəyə köçüb, buradakı teatrda çalışan İsmayılı altı il sonra Tiflis Dövlət Azərbaycan Dram Teatrına dəvət edirlər. Orada yerini bərkidib, anadilli sənət ocağını daha gür alovlandırmaq arzusuyla çalışan sənətkar bu istəyinə nail olmaq ərəfəsində Bakıya çağırılır. 1929-cu ilin sonlarında Azərbaycan Milli Dram Teatrının truppasına qəbul edilir. Qırmızı sovet Bakısının qızgın teatr səhnəsi onun simasında yeni bir türk soyadlı ad, orijinal ədalı, qulaqlara xoş sədalı bir sənətkar qazanır. Salon isə onun dramatik nüanslarından vəcdə gəlir, faciəvi rollarından göz yaşlarına, komik obrazlarından gülüslərə, satirik surətlərindən “izhari-nifrət”lərə qərq olur. Bir yazılanı iki etməyə çalışıran, yüzlərlə “kim-kimsə”ləri, “nələr-nəməliklər”i yaradıb-yarıتماğa başlayır. Özü də -

Necə, nə cür, nə sayaq!

Başlayaq (və elə qurtaraq) “kim-kimsə”lərdən. Nədən ki, “nələr-nəmənəliklər” həddən çox, səbri-xərc ilə dərci-həcmimiz isə az...

Ötən əsrin ilk yarısında S.Vurğunun “Xanlar”, “İnsan”, “Vəqif” pyeslərinin tamaşalarından yazan tənqidçilər, danışan mütəxəssislər, həftələrlə bəhs açan tamaşaçılar İsmayıl Osmanlının ifa etdiyi

Keçəl Aslan, Fon Hols, Şaliko obrazları üstündə xüsusi vurğu ilə dayanırmışlar. Söyləyirmişlər ki, H.Cavid əfəndi “Şeyx Sənan”, “Səyavuş”, “Knyaz” dramlarındakı Şeyx Hadi, Vali və Şakro obrazlarının açımına nə dərəcədə istedad və zəhmət sərf edibsə, İsmayıl Osmanlı da, onların səhnə təfsirinə o qədər can “yanacağı” yandırır. Böyük komediya ustası S.Rəhman isə onu öz obrazlarının “üst obrazı” kimi qələmə verib: “Mənim qələmlə yaratdığım bir neçə obrazı (Mirzə Qərənfil, Əhməd bəy, Zakir, Xəlil, Qasım) İsmayıl Osmanlı öz tərz-i hə-rəkətlərilə daha yaxşı yazır. Mən bir yazıçı ikən bir verdiyimi o mənə tamaşaçı ikən, bəzən, beş qaytarır...”.

İllər yavaş-yavaş keçir, İsmayıl Osmanlının sənətkar azmanlığı zirvələrə daha sürətlə qalxırdı. “O olmasın, bu olsun”dakı “qəzetçi” Rza obrazı ilə hər bir tamaşaçı qəlbində əbədi nəşr olunmuş bu kişi özü haqda “bir kaç kəlmə” də söyləmədən, onu dinləyib etiraf edəsiləri “bəkləmədən” irəliləyirdi. Məşədi İbaddan 10(ca) manat istəməklə, ətrafındakı digər statuslu “kustar” rüşvətxorlardan nə qədər aşağı olduğunu üz-gözündəki əlamətlərlə daha da incələyən bu “qəzetlər padşahı” əsl sənət şahı kimi çıxış etmirmiş? Sonralar oynadığı rolların bir neçəsi “epizodik”ləşsə də, baş qəhrəmanlarla şöhrət döyüşünə bac vermədi. Məsələn, “Mən ki gözəl deyildim” filmində yaratdığı poçt işçisi obrazının məhzunluq ab-havası oradakı müqəyyəd “üçkünc məktub”lardan azmı hekayətlər söyləyir?

Bütün bu deyilən və yazılanlara yüzə-yüz inam-imanımın bir səbəbi də mənim öz gördüklərimdir və o vaxtlar bunlar mənə o qədər gözəl əsər, qeyri-adi təsirlər edirdi ki, sonralar o nüanslar haqda kiməsə danışarkən, az qala, “göz kirəsi” istəmək fikrinə də düşmüşəm. Məsələn, 60-cı illərin sonlarında “Solğun çiçəklər”də oynadığı (yox, yox, yaşadığı!) Əbdül dayı! Bu adam o səhnədə elə bir “ədəbi-bədii dayı” olurdu ki, mən bir abituriyent-tamaşaçı olaraq, həyatdakı bütün real (ən əvvəl özümə və ən yaxın özgələrə aid) dayıları “persona non grata” hesab edir, hətta hərdən “mənim də belə bir himayədar nökrə-dayım olsaydı, məmnuniyyətlə yetim olmaq istərdim” kimi minor eşqə də düşürdüm. Hələ mənim “Kaş Cabbarlı diriləydi, Məhluqə Sadıqovanın oynadığı əzazil “əmidostu” roluna qələm çalılıb, bu müqəddəs (və çarəsiz!) Əbdül dayını müşküldən qurtaraydı!” arzu-istəyim...

Mənim bu “real Əbdül dayı” obrazı ilə ilgili sentimental ağrı-acıları, ta onun “Yeddi oğul istəmə”dəki “Kələntər dayı” əzazilliyinədək davam etdi. İndicə xatırladığım Cabbarlının “Şərif”i demişkən, “hansı ki”, bu rəhmətlik, söhbətlərimizin birində demişdi: “Bu kəmfürsət Kələntərə görə həтта məni yaxşı tanıyan məhəlləmizdə də yaxşı qarşılamayanlar var...”.

Hə, ömrünün axır çağlarında hərdən onu ziyarət (bir az da - tələbə-jurnalist marağı) üçün tamaşalaröncəsi “Azdrama”ya, yaxud, yaşadığı binanın (Statistika İdarəsinin arxa tərəfi) həndəvərinə yığışar, onun “Poçt qutusu” filmindəki Novruzəliliyinə gah babamız kimi ağırdığımız, gah etno-avamlığımızın klassik bir şəkli kimi baxıb sıxılmaqla bərabər, böyük ədiblərimizin ustadlıqla yaratdıqları rəngarəng milli avtoportretlərimiz içrə bu ən gülmə-gülməcəlisinə için-için uğundugumuzla bağlı sual-cavablar edər, Mirzə Cəlil dahiyyə ilə yaradılmış o bədii şedevr-sadələvhlüyü bu korifeyliklə vizuallaşdıran İsmayıl Osmanlı fenomeni ilə fəxarət hissləri yaşadığımızı bəyan edib, bu real sənətkar-obrazın şipşirəli “çox sağ olun, mənim yeşil balalarım!” kimi ifadələrinə, bu ixtiyar yaşında da par-par parıldayan göz-baxış hərərətlərinə qonaq olardıq...

Daha sonralar isə eşidərdim ki, bizim tələbəlik davamçılarımız tez-tez onun yaşadığı o binaya, işlədiyi teatra gedər, onu bizim salam-kalam, rəğbət-məhəbbət qədərimizdən də artıq qədirləyər, üzgözündən sənət qədimliyi, münasibətlərindən ipək həlimliyi yağan, lakin... bir vaxtlar cıdır sürətli, amir şöhrətli sənət anşlağı yaşamış bu qocanın son halətini - bir az təbii-obyektiv, bir az süni-subyektiv “unutqanlıq” duyğularını - imkan dərəcəsində kompensasiya edir-mişlər...

Və... Azərbaycanın, SSRİ-nin Xalq artisti adları, digər təltifləri öz yerində, deyirəm, bu dünyada o məhəbbət dolu salam-kalamlardan, sağ ikən ziyarət edilmələrdən gözəl nə var?! Bir az da göynək çalarlı bu kövrək xitabım həm də bu dünyadan o dünyaya İsmayıl Osmanlı nam-nişanında, İsmayıl Osmanlı şan-şöhrətində köçmüş rəhmətliklərin hamısınadır...

22-04-2016

Sənət "CƏNNƏT"i...

Yetmiş iki il səhnə-ekran səltənətimizin bənzərsiz sənət məharəti...

Səksən səkkiz sənəlik həyatı ilə şəcərəsinin şəxsiyyət fəxarəti, cürbəcür siyasətlər yaşatdırılmış xalqın əhval-ruhiyyə məlahəti...

"Sənət və Xalq" tandemində ən kütləvi, ən munis, ən dogma sevgi-rəğbət banisi...

Millətin fitri istedad bağrından qopmuş halal-dogal Xalq artisti...

Tamamən gerçək, büsbütün real ki, bu dünyada qədri gurdan gur və ehtimal ki, o dünyada qəbri nurdan nur – Nəsimə xanım Zeynalo-va...

Bəs bu sayaq bir BÜTÖV haqda nə yazasan ki, üstəgəl olsun?...

Belə bir korifey barədə nə deyəsən ki... (xəyalı "müdaxilə"sini eşidirəm) "trofey" kimi çıxmasın?...

Əslində, belə bir məşhurdan-məşhur, aydından-aydın sənətkarın yaratdığı obrazlar haqda danışmağa nə ehtiyac? Ancaq, hər halda...

Bəlkə xəyalatımı buraxım başlı-başına – başına nə gələr-gələr, – necə ki, bir vaxt belə bir hal yaşamış ədiblərimizdən biri deyib; "Darıxma, ey kədər! O mövzu doğmadırsa, qayıdıb gələr"...

Şairlərimizdən biri isə buyurub: "Ölüm sevinməsin qoy..."

Aha, bu deyim mənimçün verimli oldu; –

Qoy Ölüm də sevinсин...

Güdüyündə olduğum bu nüansla bağlı bir az "dolangəl"lik...

Belə ki, axı bu zalım Ölüm olayının özü də, gözəlimiz Olum kimi, Allah əmri! Onun yaratdığı bu kainatdasa, heç nə "elə-belə"dən deyil! Hələ məsələnin bu üzü də var ki, əgər canlılar əbədi yaşayardısı, sığışardımı bu əbədi dünyaya?! Bu halda nədən axı, elə bir "nizamçı"nın heç olmasa, "qanuni"ləri də sevinməsin? Bu "iş" də söhbət yalnız ondan gedə bilər ki, hər şeyin SONu olan bu olayın da sevinməsi üçün necə yaşayıb-yaratmalı?...

Hə, elə bayaqdan "aranı dağa, dağı arana" daşıyan fikir-xəyalımın məqsəd-məramı da məhz gəlib bu suala çıxmaq idi: "necə yaşayıb-yaratmalı?". Cavab: Ölümü ilə tarixi-ənənəvi dəfn mərasimini – vay-

şivən ritualını belə rəvnəqləndirib “toy-nişan”laşdıran Zeynalova Nəsimə Cahangir qızı kimi!...

O dəfəndəki alqış-əlçəlmaları mərhumun yaşı ilə (“əşi, yaşını yaşayıb, dövrünü sürmüşdü də”) əlaqələndirənlərin məntiqinisə, başqa bir şairimizin (R.Rza) tele-çıxış zamanı toxunduğu (o çağ “nekroloq”larındakı “vaxtsız ölüm” ritorikası ilə bağlı) bir qənaətlə təkzib edirəm: “Heç kim vaxtında ölmür; yüz bir il yaşamış insan yüz ikinci ilin bir gününü də yaşamaq istərdi”...

Nəysə...

“Qocamanlar” dövrünü söhbətindən keçirəm “yeddi-səkkiz yaşlılar” aləminə.

Öncə –

Bu qız kimin qızı?

Azərbaycan milli realist aktyor məktəbi yaradıcısı, yazılarımdan birində “kültür qaranlığında tacir aydınlığı”, “milli mədəniyyət mərdi” kimi təqdim etdiyim Cahangir Zeynalovun!

Deməli, ata – sənət məktəbi banisi, övlad – büsbütün ümumxalq məhəbbəti banisi!

Hə, “ixtisas”ca ticarətçi olmuş o ata, müasir tacirlərin qulaqlarından iraq, qazancının əksər faizini (öz zehni, canı-qanı ilə birgə) sənətə sərf edib. 1916-cı il aprelin 20-də doğulan bu yeganə övladı ilə bağlı yaxın ətrafına söylədiyi özünəməxsus “monoloq”unu isə belə bitirib: “Bu qız mənim sənət yolumu davam etdirməlidir...”.

Ancaq, qızının iki yaşını qeyd etməyə hazırlaşarkən, ermənilərin Bakıda törətdiyi kütləvi qırğınlar ucbatından, ailəsilə İrana getməli olub.

Bir azdan “sakit-samitlik” xəbərləri eşidən bu “zorənmühacir”də hər şeydən çox “səhnə xiffəti” baş qaldıraraq və qayıtmaq qərarına gəlib.

Yazda gedib, payızda dönməli olan bu mədəniyyət xadimi çirkab dolu gəmidə yatalağ xəstəliyinə tutulur. Erməni talanlarından virənəyə çevrilmiş Bakını görəndə isə tam sarsılır. Ailəsinin başsız qalacağı, qızının teatr peşinə qoşula bilməyəcəyi fikirlərindən üzülür və az müddət keçmiş dünyasını dəyişir...

Bu “sənətkar ata-övlad” haqda oxuduqlarım, müasirlərindən eşitdiklərim iri bir kitablıq, bu yazı isə bir qəzet səhifəsində müəyyən

bir guşəlik. Bu səbəbdən, keçirəm, bir vaxtlar bu övladın 72 yaşının tamamı münasibətilə hazırladığım birsaatlıq tele-verilişin çəkilişi zamanı gözlənilmədən baş verən bir epizoda.

Sözümə həmin o epizodadaxıl yeddi-səkkiz yaşlı bir qızın dediyi (əslində, Nəsibə Zeynalova fenomeninə məxsus “Qayınana Obrazı” ecazının dedirdiyi!) bir cümləlik dastanın son kəlmələrilə başlayıram: –

“...yaxci gəlin olacağam!”

...Hə, bu Sənət Xanımının ad günü ilə bağlı veriliş üçün küçələrdə statik “natura-plan”lar çəkirik. Operatorumuz kadrə müdaxilə edən “kənar şəxslər” əlindən lazımi planlar çəkməyə macal, Nəsibə xanım isə – “əlçəkməzlər” əlindən, kamera qarşısında həyatı bir sir-sifət nümayiş etdirməyə (özü demişkən) mafal tapa bilmir. İnadcılıqla anasının əlindən yapışmış həmin o yeddi-səkkiz yaşlı qızcığazsa, yorulub-usanmadan bizim arxamızca gəlməkdə (sonradan öyrənəcəyik ki, hər dəfə Nəsibə xanımı tele-kinoekranlarda görəndə “mənim bu yazıq nənəyə bir sözüm var” deyər, “nə sözdü o elə” kimi suallara cavabındasa söyləmiş: “özünü görəndə özünə deyəcəm”). Nəhayət, qızcığaz fürsət edib, Nəsibə xanıma yaxınlaşır və həyəcanla deyir: “Nəsibə nənə, ay Nəsibə nənə, vallah mən... mən... böyüyəndə yaxci gəlin olacağam!...”.

Bu ümumxalq Nənənin “yad” nəvələrindən biriylə bağlı bu epizod ardınca doğma nəvəsi (və adaşı) Nəsibə xanımın mü sahibələrin birində: “-Yəqin ki, tez-tez uşaqlarınıza nənənin şən-şöhrəti, necə məşhurluğu haqda da danışırırsız” sualına verdiyi cavabı xatırladım: “Məncə, buna ehtiyac yoxdur. Hər dəfə adı çəkiləndə (yaxud, onun nəvəsi olduğumu biləndə) insanların üz-gözündəki sevinci, işilti-parıltını uşaqlarım da görür və bilirlər ki, kimin nəticəsidirlər! Və təbii ki, özlərini bu kimlik daşıyıcısına layiq aparmağa çalışırlar...”.

Və... –

Ay səni, tale!

Bu nıdam yubilyarımızın yeddi-səkkiz yaşıyla bağlı bir xatirəsinəndən yanadır: “Mənim yeddi-səkkiz yaşım vardı, evimizdə isə sandıq kimi qocaman bir qutu – içərisində də atamın proqramları, afişaları, məktubları... Bir gün qohum-əqrəba arasındakı xoflular gəlib onları

yandırdılar, söylə-söylənə də bildirdilər ki, bəs, bunlar ələ keçsə, sizdi-bizdi hamını Sibirə sürəllər!...

Nəysə, bir gün də “axtaranlar” gəldilər, evimizi ələk-vələk elədilər, siqaret çəkməyə çıxanda, xalaqızı Leyla ilə o “qutu”dan 5-10 proqram “oğurladıq”. “Gələcək” üçün yox aa, qız uşağıydıq də; öyrənmişdik ki, onları suya qoyanda kraxmalı gedir, içindən də əl yaylığı tikməsiyəcün təmiz “batis” çıxır. Sonralar, anamın qorxusundan, heç onları da ortalığa çıxara bilmədik...”.

Kaş, o qızlar o vaxt tək elə o “batis”i yox, bolşeviklərin bais olduğu milli-mədəni keçmişimizə dair daha bir nümunə olası o sənət sənədlərini də “oğurlamış” olaydılar. Ki... onlar, otuz-qırx il öncələrədək çağdaşlarının minbir hekayətlə xatırladığı Cahangir Zeynalovun fədakarlığına, sənət təəssübkeşliyinə dilsiz şahidlik edəydilər...

Bu ümumxəlqi sevgi öndərinin 105 yaş qutlanması günündə bunu da xatırlayıram ki; –

Bir kərə

yığcam bir yığıncaqda yüksək elmi titullu bir qadın böyük ictimai-siyasi tutumlu bir yubilyar haqda çox səmimi sözlər dedikdən sonra, “çox-çox təəssüflər ki, Sizin kimi bir insan haqda bəd-niyabət danışanlar da var...” – deyib, susdu və məclisin də ağır bir sükuta qər-qindən kövrəlib, ağladı. Səbəbkar isə (dodağında süslənən təbii bir təbəssümlə): “Professor, professor! – dedi. – Siz bu adi məsələyə bu qədər təəccüb-təəssüfkeşliklə baxırsızsa, bəs onda məni sevənlər içərisindəki sadəkillər neyləsinlər? Xahiş edirəm, özünüzü ələ alın. Mən pul deyiləm ki, hamı sevsin”...

Bəli, bu dünyada puldan savay heç nə birmənəli qarşılanmır...

Ancaq, axı, Nəsibə xanımı (sağlıq çağlarındakı paxıl həmkarları istisna) hamı sevib, sevir və sevəcək!...

Özü də kimi, kimi, – bütün yaradıcılığı boyu əksərən mənfi obrazlar yaratmış bir artisti!

Və indi necədir (xalqımızın dünən-sırağagünkü mental münasibətinə rəğmən) desəm ki, adam bu “artist” ifadəsini Nəsibə xanıma yansıtmaqda çətinlik çəkir (axı, bu Xanım o qədər təbii, oxəntərə doğəl, oğədə özgür idi!)...

Deyim ki, bu Xanıma qədər də xalq içərisindən “təbii seçmə yolu”yla çıxmış aktyorlarımız az olmayıb. Lakin o xoflu dövrün sus-

durulan elitarlarıyla coşdurulan proletarları arasındakı təbii və süni zövq (sənətə baxış) fərqlərinin azaldılması məsələsində Nəsibə Zeynalova istedadında ikinci bir aktyor olmayıb, zənnimcə. Xüsusən, əlahəzrət sənətin ömürartıran, qəşşetdirən, hərdənbir də qırmanclayan gür-gülüş motiv-müstəvisində!

Bu ovqat mücəssəməsinin –

şəxsi həyat “marşrut”larında da təbəssümləndirici dayanacaqlar var ki, biri də orta məktəbdə rəqqasəlik etməsi...

Təsəvvür edirsizmi, Nəsibə xanım hansısa rola girmədən, hansısa bir obrazı oynamadan – rəqqasəlik edir! Yəni, bu qədər istedadlı, bacarıqlı, qabiliyyətli adam və adicə rəqs?! Kimisə yamsılamadan, hansısa tipoloji rəqqasəninə şəbehini çıxarmadan?! Amma bu balaca qızın böyük teatr-kino azmanı Rza Təhmasibin dram dərnəyinə böyük məmnuniyyətlə üzv edilməsinin özü də xoş nüanslı bir təbəssüm doğurur.

Beş il sonra adıgülməli bir teatrda (“Kolxoz və Sovxoz Teatrı”) peşəkar aktrisa kimi iş başlayan Nəsibə doqquz ay keçməmiş, yenidən yaranan Musiqili Komediya Teatrına “birinci dərəcəli aktrisa” götürülür. Kim? İnstitut-universitetlər bitirmiş bir çox “zorəntəb”lilərlə müqayisədə adi bir təhsil ocağını – Bakı Teatr Məktəbini bitirmiş bir gənc! Hələ tələbə ikən ona çox ciddi rollar üçün ehtiyac duyulur və dərslərdən çox, ağır-ağır rol mətnləri oxumalı olur bu yeniyetmə.

Bu an ozamanlarkı “peşəkar dialoqlar”dan:

– “Şıltaq qızın yumşaldılması”... Peşəkarların belə dad döydüyü dəyməduşər Katarina roluna kimi?...

– Əlbəttə, tələbə Nəsibəni!

– Bəyəm o hazırda Şillerin “Mariya Stüart”ında Yelizavetanı oynamır?

– Elədir, amma tələsmək lazımdır; onu “Don Juan”ndakı Elvira roluna da dəvət edəcəklər!...”.

Hələ ilk gəncliyində ona “ayrıca” diqqət yetirilir, onun müəllimi olmaq fəxarəti yaşanmış. Qeyri-adi qabiliyyətinə təəccüb etməmələrinin səbəbi isə, təbii, bu qızın, yaxşı tanıdıqları bir atanın varisi olmasıyla bağlımış.

Deməli, onların söhbətlərindəki: –

“Ay səni, istedad!”

kimi nidalar hər iki dünyaya aid imiş; biri – canlı alqışlar hədəfi Nə-sibə Zeynalovanın, o biri – məhəbbət və xiffət dolu rəhmətlərlə yad edilən Cahangir Zeynalovun simasında.

Bəs sonralar tək elə Cahangir kişinin yox, bütün Azərbaycan caha-nının övladı hesab edilən bu fenomenin yaratdığı obrazlardan hansı birindən daha çox, daha məxsusi bəhs etməli? Axı onların “ən yaxşı”, “ən əla” olmayanı yoxdur. Hansı daha zəifdir ki, buna göz yumub, keçəsən o birinə?

Hələ sanballarını demirəm, sayını dəqiq bilən varmı? “Ögey ana”dakı “...soyuqdəyməni bıçaq pendiri kəsən kimi xırıpıt kəsir!” sözlərinin ifadəsi zamanı onun dil-üslub və sir-sifət sinxronizmini xatırlayırsız mı? Yaxud, “Həmişəxanım” komediyasında yaratdığı özündənrazı xanımların müştəbehlik portreti! “Dörd divar arası” teatrdan fərqli (ümumauditorial) kinodakı (“Ulduz”da Züleyxa, “Bi-zim Cəbiş müəllim”də möhtəkər və s.) təkrarsız obrazlarından əhatəli danışib, bütün millətin yekdil fikrini təkrarlamağa, büsbütün mənfə, “küpəgirən”, qəbahət-qərəmətli obrazlar “oyuncusu”na bu dərəcəli tamaşaçı məhəbbəti, bu miqyaslı ümumxalq vurğunluğu həqiqətini dübarələməyə nə ehtiyac?...

Bir az da –

“Rəsmi” sevgidən

“Xalq artisti”...

Yaxın keçmişin mətbu, xəlqi-ictimai müzakirə (hətta rəsmi müşa-virə) mövzusu olmuş və ən azı “ikili” münasibət bəslənmiş bir mə-sələ. “Niyə Avropada, Amerikada belə adlar, titullar yoxdur, bəyəm Tom Cons, Çelentano, Jerar Depardye, Al Paçino... xalq artistləri-dir?!” kimi xitablar...

Çox söz deyilir, əmma-dilemmalar qurulur, ancaq bunun bir vaxt-lar “yuxarı” Politbüronun “aşağı” proletarla qaynayıb-qarışma qur-ğularından biri olduğu barədə danışılmırdı. Yeri gəlmişkən, yaxşı ki danışılmırdı. Nədən ki, bu ad, zaman-zaman, bir çox daşıyıcılarında xalqın nəfinə, ovqatına işləyib. Hələ o rəhmətlik sovetin “ruhu”na alqışlar ki, bunlara “Sosializm artisti”, “Bolşevik incəsənət xadimi” kimi yarlıqlar yapışdırmayıb...

Və hələ bu da var ki, kim bilir, bu xalqın ayrı-ayrı oğul-qızlarına ərməğan etdiyi təntənəli “ad”larla bahəm, bütöv millətin başına ol-mazın “iş”lər açan o hökumət gəlməsəydi, Nəsibə xanım Zeynalova bu kimi adi yazıların növbəti, Azərbaycan mədəniyyətininsə əbədi Qəhrəmanı olaraq yaşayacaqdı, ya növbəti bir real gəlin-Afət, yaxud həyatı bir qayınana-Cənnət olaraq?...

Bir daha –

Xəlqi sevgidən

Yəqin ki, kimsə hansı aktrisanısa Nəsibə xanıma nisbətdə daha çox sevir. Olsun. Amma mənə, hamı tərəfindən sevilmək məsələsin-də bu son dərəcə kolorital, bütün keçənəklər qədər qədimi, gələnək-lər qədər müasir, hər kəsimizə doğma anası, bacısı, qızı qədər yaxın, bu dünyada necə yaşamaq gərəkliyini əla dərk, sənət zirvələrinin in-təhazsızslığını öz təvazö-mütəvazölüyü ilə görk edən bu sənətkarın “dublyor”u yox...

16-04-2021

O, bütöv bir canlı Səhnə -

bütün Azərbaycan anşlaq Salon,
bütün xalq isə qəşşi-Tamaşaçı idi...

Bu anadangəlmə aktyoru sağlığında nadir hallarda soyadı ilə yad edərdilər. Eləcə adının çəkilməsi hamının bilməyinə, çoxlarının gül-məyinə, bəzilərininsə “gülməkdən ölməyinə” kifayət edərmiş...

Nəsibə xanımla məşhur duetindən (“- Adın nədir? - Məhəmməd!”) sonra daha çox dil-ağıza düşən bu “canlı konsert”, kütləvi maraq-məhəbbət “basqı”sından bəzən, küçələrə tək çıxmaqdan da çəkinər, səhnlərdə yaşadığı nökr-qaravaşlıq “azmış” kimi, yol-rizdə, dükan-bazarda “Əhməd haradadır?” filmində yaratdığı bədii Zülümovdan da artıq “real” zülümlər çəkərmiş...

Lütfən, buracan adını “məxfi” saxladığımı bu aktyoru elə təkcə “O olmasın, bu olsun”, “Arşın mal alan” (1945) və “Ulduz” filmlərindəki Baloglan, Vəli, Məhəmməd obrazlarında xatırlayın ki, bu yazının ilk yarımbaşlığı “qəribçiliyə” düşməsin:

Lütfən... Lütfəli!

Səhnə və ekran korifeylərimiz içərisində ən şən, ən gülməli...

O, obrazlarda nə qədər “özgə”ləşməyə çalışsa da, özündən tam ayrıla bilmir, gözlərindən, mimikalarından sənətkar obrazlılıqlarından əlavə, bir bioloji doğallıq - Abdullayev Lütfəli Əmir oğluluq da dalğalanırdı. Onlardan biri də, S.Qədirzadə və S.Ələsgərovun “Həmişəxanım”ındakı Ələsgər idi ki, bu dualılıqda ikinci birinciyə (yəni Lütfəli “Ələsgər”) dov gəlirdi. Həmin obrazın hər situativ məqamda təkrar etdiyi (filan məsələ filan cür olarsa) “bığ qoyaram!” replikası əsər mətnindən çox, ifaçının yumoristik xislətindən, sənətkarlıq bətnindən doğuluşa oxşayırdı. Amma həmin o replika - başqa sözlə desək, cəmiyyətin hər dəfə bir salonluq qismini dədə-babalıq dövrünə bir az da “ekskurs” etdirən o atmaca, hər halda, əsərin uğuru idi. Yəni camaat (köhnə kişilər) belə məqamda “əgər elə olmasa, bığımı qırıxdıraram!” dediyi halda, bu “anti-ənənə” Ələsgər “bığ qoyaram!” dokladlayırdı. İşə baxın ki, o mövzunun bu damarı sovetizmin siyasi bığ yeri təzəcə tərləməkdə olan dövrünə düşsə də, canında-qanında

dakı istedad bu “gənci” tamaşaçılara bıgılı-saqqallı müdriklər kimi təqdim edirdi.

Bu sənətkar elə “yeniyetmə”liyindən -

Fərqlənib...

Öncə qeyd edim ki, bu fenomen aktyorun həyat və sənət “tər-cüme-yi-hal”çıları, başqa bir həmyerlisinin qələminə məxsus “Kə-rəmovçuluq” ehtiyatkarlığındanmı, ya nədənsə, onun sənətə gəliş yaşını bir-iki il azaldıblar; yazırlar ki, L.Abdullayev səhnəyə on beş yaşında - Nuxa (Şəki) şəhərindəki yeddi illik məktəbi bitirdikdən sonra çıxıb. Hansı ki, 1914-cü ildə anadan olmuş Lütfuli 1928-ci ildə - on dörd yaşında artıq Bakıda idi və konservatoriyanın valturna sinfinin məşğələlərində iştirak edirdi. Deməli, o, “Nuxa fəhlə-gənclər klubu”nun dram dərnəyində - tərcümə və təbdil edilmiş vodevillərdə, kiçik məzhəkə və məsxərələrdə iştirak edərkən sənətçilərimiz işrə yaradıcılığa ən erkən başlayanlardan imiş. Hələ bu yaşda konservatoriya (təəccüb!) və valturna (təbəssüm...) sinfi! Mötərizələrin açması da bu ki, bu gün təsəvvürlərimizdə azman teatro-filmoqrafiyalar subyekti kimi canlanan Lütfuli Abdullayev fenomeni və... əgər bəxt-tale “rol”u ilə rastlaşmazmıysa, hansısa bir orkestrin ucqar fonunda cismindən iri bir musiqi aləti arxasında görsənən valturnaçı!? Əlbəttə, əgər o, “Arşın mal alan” filmindəki Vəli obrazı ilə öz qarşısında belə bir əzəmətli “tale yolu” açmasaymış, çox güman ki, elə eləcə də olacaqmış...

Rəhmətlik Nəsimə xanım demişkən, “elə bu məğamda” bir səbət gülüş. Özü də böyük şairimiz B.Vahabzadənin xatirələrindən:

“L.Abdullayevlə çoxdan zarafatı olan həkim N.Əfəndiyev bir gün gəldi ki, dostumuz xəstəxanada yatır, gedək ona dəyək. Onunla birlikdə gələn bir baytar (şəkililərin diliyə “mal doxturu”) da bizimlə getmək, çoxdan pərəstiş etdiyi Lütfuli ilə tanış olmaq istədiyini bildirdi. Lütfulinin hüsuruna yetcək, Nurəhməd dərhal onu təqdim etməyə başladı:

- Bu kişi həkimdir, veterinarıdır, gətirdim ki... - deyincə, Lütfuli “məsələ”ni başa düşüb, onun sözünü kəsdi:

- Veterinar olduğunu bildim e, hansınızın həkimi olduğundan danış...”.

“Şərqin Çarlı Çaplini adlı-dadlı aktyoru”

Bu sözləri onun məşhur sənətdaş-səhnədaşı Nəsimə xanım Zeynalova deyib.

O vaxt Musiqili-komediya teatrı maliyyə çətinliyi üzündən fəaliyyətini dayandırmaqla olanda, Lütfuli Milli Dram Teatrına keçməli olur. Bizim Çaplinin - bu dahiyana “gülməli adam”ın belə bir “qaraqabaq”, ciddi teatrda özünü necə təsdiq etməsi adamda qərribə düşüncə “götür-qoy”una səbəb olsa da, ovaxtkı qəzet-jurnal rəsenziyaları, köhnə “teatro”sevərlərin xatirələri başqa rəylər verir; L.Abdullayev o dövr səhnəsində L.Veqa, G.Mdivani, C.Cabbarlı və başqa ciddi nəhənglərin Tulio, Rəşid, Oddamdi kimi qılinc-qırımlı obrazlarını yaradıb. Onun məzaq-marağının ana yurdu olan Muzkomediya bir də 1956-cı ildə fəaliyyətə başlayır və “yad” yerlərdə düz on səkkiz il yaşayıb-yaratmalı olmuş Lütfuli tək elə özünün, neçə-neçə nəhəng sənət həmkarlarının yox, ümumən müasir, çoxyönlü Azərbaycan teatr-səhnə təsərrüfatının ata yurduna qayıdır. Həmin vaxtdan etibarən onun ismi “Muzkomediya” ifadəsinə ekvivalent kimi səslənən aktyorlardan birinə çevrilir. Xalq onun adını, oyununu sənət isminin bütün ladlarında hallandırır, teatrşünaslar, mütəxəssislər neçə-neçə bölümlə bölür, yazım-yozuma düzür. Klassik operettalardakı ifalarını “bənzərsiz”, tərcümə-təbdil əsərlərində “originalçı”, çağdaşlarının musiqili komediyalarındakı ultra-vəziyyətləri öz klassik-kolorital qatqarları ilə birə-beş artıqlamasıyla nümayiş etdirən təkrarsız “bədahətçi” kimi təqdim edib-qiyətləndirirlər.

“Aləm Lütfuli”nin kino aləmi də göz qabağında, xəyal kainatında! Lakin onun bu vizual aləmini tək elə oxucu öhdəsinə buraxmaqda bir az “qısqanclıyam”. Gəlin birlikdə xatırlayıb seyr edək o filmləri. “O olmasın, bu olsun”dakı Qoçu Əsgərə kəmərbəstəliyindən başlayaq. “Keçi-kişmiş” epizodundakı qoçulanıb-qoqazlanma ədalarına baxaq. Uğunmalarımıza ara verib, “zorənciddi”ləşək; zəmanənin “aç qapını, gələk səni öldürək!” reklamnaməsinin sonunda Qoçu Əsgərin: “Alə, Baloglan, sür (!) geriye!” əmrinə müntəzirlik ədasının dahiyana düşüklük şəbehini xatırlayaq. Qonaqlıq epizodunda “müdrək tost”a necə pedantanə “çırt” atması, ağzından toyuq budu alınarkən bu təhqiri necə böyük elitar laqeydliklə vecə almaması “əzm”inin “çortuna” gedək. Bəs, Rüstəm bəyin evinə toy-nişan qonaqlığına gedərkən

yekə-yekə “estetlənilib”, nökər-nökər “elitlənilib” gül dəstəsi bağlama səbəbindən gecikib - “ağa” - “bəy”lərin pilləkənin sınıq çatından necə ehtiyatla keçdiklərini görməyərək elə ilk addımda şappıltıyla yığılma “oyunu”?!

...Və bu sənətkarın böyüklüyü ilə - nöqtələnməkdə olan bu yazının kiçikliyi müqayisə edib pəjmürdə olmayın. Nəzərə alın ki, bu yazı onun anım gününə təsadüf edir. Sağlıq olsun, gələn il martın 22-də - bu “canlı Gülüş”ün doğum günündə bax elə bu səhifədə “dolunca yazıb, doyunca gülmək” rubrikası ilə görüşərik...

08-12-2017

Səhnə həyatı... Həyat səhnəsi...

Birincidə yaratdıqlarından çox-çox az yaşamış
Hamlet Xanızadə...

Bu bənzərsiz aktyorun anım “yubiley”i “olum”ununkundan da səs-sədalı; qanlı və şanlı “20 Yanvar”la bağlılığına görə.

O qada-qanlı olay olmasaydı, “elitar” sovet mədəniyyətinin yetirdiyi proletar tamaşaçı kütləsi bu aktyoru da “öz əcəli ilə” gedən sənətkarlar seriyasına salacaqdı...

O sədalı ölüm o qan-qadalı olay qurbanlarına ad edilən ulu-uca “şəhidlik” statusuna salınmadı. Nə var-nə var, o qanlı olaydan 14 gün sonra baş vermişdi, “epiqriz”də “güllə yarası” və s. kimi ifadələr yox idi. Sadəcə, “ürək çatışmazlığından”. Hə, dövrən hələ sovet “konsilium”u dövrənıydı; hansı təbib yazı bilərdi ki, sovet ziyalısının ürəyi sovet hökumətinin əməli səbəbindən partlayıb!?...

Bax bu anlar xeyallarımızda (hörmətli oxucularımızla birgə) qurduğumuz “Hamlet Xanızadə anımı” tamaşamızda –

Antrakt

Fakt faktlığında; qohum-əqrəbasının gözləri qabağında, ədəbi ictimaiyyət nümayəndələrinin diqqət tabağında...

Yeri gəlmişkən, bir-iki kəlmə “tərcümeyi-hal”lığından.

1941-ci il iyunun 5-də Bakının Şağan kəndində doğulub. 18 yaşında Teatr İnstitutuna qəbul olunub, 20 yaşında Akademik Dram Teatrında işləməyə başlayıb. Bu faktoloji qeydlərə, bütün məşhurların həyat və yaradıcılıq “yaraşığı” olan taftaloji bir əlavə: “Bəbir kişi oğlunu heç bir halda aktyor görmək istəmirmişsə də, cılxa teatr aləmini ehtiva edən “Hamlet” adını qoyub. Yenicə düşdüyü teatr ailəsində onu “Canlı Hamlet” kimi qarşılayanlar olub.

Bəs həyat səhnəsində necə qarşılanmaya layiq olub?

Bu həyat Hamleti o Qara gecədən sonra başını əlləri arasına alıb saatlarla susar, ən yaxın dostlarının belə telefon zənglərinə əsəbi reaksiyalar verərmiş. Deyirlər, o 14 gündə kəsdiyi beş-on kəlmədən biri də bu olub: “Siyasətin dramları sənətkindən bax bu qədər fərqlidir! Öz məna-məntiqsizliyi, şərəf-şansızlığıyla!...”.

Böyük obrazlar yaradıcısının bu “kiçik” dözümsüzlüyünü necə – anlamamaq da olarmı? Söhbət o fəlakətə soyuqqanlı (statistikcəsinə) baxıb-baxabilməməkdən gedir.

Məncə, yox. Bəndəniz onun səhnə-ekran obrazlarındakı çılgınlıq, etiraz-üsyən, meydanoxuma elementlərinin heç birini tək elə müəllif-rejissor traktovkası ayağına yazmayıb. Məsələn, “Qatarda” teletamaşasındakı “KamAZ şoferi” obrazını götürək. Bu aktyorun o roldakı şəxsi qırım-durumu nəinki ətrafındakı müxtəlif peşəli sərnişindəşlərdən, hətta (süjetdə olmayan) istənilən müstəntiq və ya prokurorun vahiməli çıxışından daha zabitəli təsir bağışlamırmı? Məncə, həmin teletamaşada böyük həyat tamaşası yaradanlardan biri və situasiyanı haqqın qələbəsinə yönəltmənin başqanıdır Hamlet Xanızadə!

Yaxud, onun “Axırncı aşırım”dakı “Talibov”unu xatırlayaq; Abasqulu bəyin Kərbəlayının həyətidəki “Ay ev yiyəsi!” səslənişindən əvvəlki oyur-oyur oynayan baxışlarını, “darıdələ” diqqətini, “Qəmlo dəstəsi” ilə üzləşirkən etdiyi heyrət-qeyrətanə səbirsizliyini deyirəm...

Hələ bu fenomenin teatr səhnəsində yaratdığı (mənfili-müsbətli) silsilələr! Hər biri ayrıca sənət amplitudalı mənzərə, situasiya, örnəklər! Onun, ötən yüzillik sonlarında tamaşaya qoyulmuş “İblis”dəki (H.Cavid) İblis obrazını görənlər, zənnimcə, bu aktyoru hələ də canlı kimi anırlar...

Yaxud “Topal Teymur” telefilmindəki sənət müsibəti!

Bu sənətkarın o tamaşadakı sənət “iç”indən (bəlkə heç Teymurləngin özünün yaşamadığı) Orta əsrlər psixologiyası, şahlıq ehtirası, rəyasət taktikaları, tiran strategiyaları püskürür! Az qala bütün Cahanı ayaqdan keçirmiş dünyəvi ləngərli Teymurləng bu aktyorun yanan baxışları, od-alov danışığıyla da yeriyyir! Bu, hələ heç bir aktyor da müşahidə etmədiyim, öz unikalılıqları ilə bir-birini kölgədə qoyan ecazkar yeriş-baxış-nitq trionu!...

Sözümün canı bu ki, bu sayaq bir “bədii ömür” yaşamış bu adamın həyat səhnəsi finalının belə olması təbii...

İkinci antrakt

Və burada yalnız sənət həyatı.

Öncədən vurğulamaya bilmirəm ki, “özgə”ləri özündən çox yaratmaqda olan bu sənətkar, adaşının – dünya səhnəsi baş obrazının məşhur monoloqundakı (“Olum, ya ölüm?!”) xitabın ilkinini çox az – qırx səkkizcə il yaşadı.

Bu “epizodik”lər ustadının “Yeddi oğul istərəm”dəki (bəlkə də yeganə) “fağır”lıq, soyuqqanlılıq obrazı kimi canlanan “Gizir”indən başlayaq. Bu adam hər an, hər epizodda kükrəyən Gəray bəy alovuna əndərilən su. Hələ oradakı ölüm səhnəsində var etdiyi həyat eşqi; dalbadal açılan güllələr fonunda tək əl-qoluylla sarılmaq istədiyi ağac gövdəsi boyunca çıxardıği pəstahlar...

“Qatar”dakı “Dadaşov”a (dadaşovluğa) bu qədər bədii-həyati-xəlqi nifrət bəsləyib, öz dil və sir-sifət nitqilə bu qədər ikrah hissi yaradıb, maddəsiz-hökmsüz cəzalandırıb islah etmək – nə hər hansı bir qoluzorlunun, nə də hüquq-mühafizə orqanının işidir!

Həmkarları danışrlar ki, sənət-səhnə nümunələrində Teymurluq-Qacarlıqlara daha çox meyllənsə də, Hamlet yaratdığı əks qütblü hər bir bədii obraza məxsus xarakterial yükü səhnə-ekransonrası da daşımaqda davam edirmiş.

Bu məqamda elə həmin “Qatarda”ya yaradıcı heyət “baxış”ından sonrakı bir epizodu xatırladım. Yazıçı İsi Məlikzadə: “Hamlet əfəndi, nəhayət, roldan-ruldan çıx, sənə sözüm var. Məlumun olsun ki, sən bu halal-hümmət “KamAZ Qasım”ı mənim qələmimdəkindən daha kamil yaratmısan!...”.

Akkord-antrakt

Yəni, “Qatarda”larda xərclənə-xərclənə, “ona-buna” duyğulana-duyğulana, cürəbəcürə obrazlara can verə-verə, – “20 Yanvar” adlı milli faciə tamaşasına baxmağa canı qalmadı.

Gəlin onun sənət həyatının özəl-ecaz obrazlarını bir daha xatırlayaq: “İblis”, “Yeddi oğul istərəm”, “Axırncı aşırım”, “Topal Teymur”, “Qatarda”...

Və nə desək, nə yazsaq da, gecdir; ömür qatarı gedib...

07-02-2020

Bir aktyorun "PORTRET"ləri

Və onların cəmindən törəmiş "Bəşir Səfəroğlu
AvtoPORTRETİ" ...

Həyat səhnəsinə "Səfəroğlu Səhnəsi" ndən sonra qədəm qoyanlara bəyanlayaq ki, bu aktyorun teatra gəlişi də "vaxtından əvvəl" olub, gedişi də. Səhnə sənətimizin bel sütunundan, kütləvi zövq kisəməzdən, ölkəvi törən-tədbirlərin "özəl diqqət", "daimi anşlaq", "sürəkli alqış" obyektliyindən gedib. Yorularaq yox, qocalaraq, avazıyıb-soluşaraq, bitib-tükənərək deyil, külli-sənətsevərləri tamarzı qoyaraq gedib...

Həm də... tele-səhnəciklərindən birində dediyi templə – "yavaş-yavaş" yox, hər ekran görünəyinə dua-sənəli dodaqları qaçan, bəzən də gözləri yaşarınca uğunaraq onu "Bu zalım oğlu "Safəroğlu" döy e, "Kafəroğludu!" ayaması ilə öyən rəhmətlik Nərgiz nənəm demişkən, "ataş-ataş" gedib!...

Sənətə gəlişi də atəşin olub

On dördcə yaşındaykən qəfil bir iç qığılcımından od alıb-gəlibmiş. Sonrakı iyirmi doqquz ildə çağının qaynar gözü, mətbu sözü önündə səhnə-səhnə, ekran-ekran parlayaraq, o dövr teatrının yeni etalonuna çevrilməyə başlayıb. Ömür "40"-ınadək sənət qapılarının "40"-ıncısını da açıb və üstündən üçcə il keçər-keçməz, canındakı "sənət odu-zəhmət çatı" dualılığıyla səhhət badına gedib...

Bu ikiməcazlı qarşılıq ("sənət odu-səhhət badı") nitqimə belə bir deyim də diqtələr ki, bu alovlu aktyorun cismi yanıb küllərə, xatirəsisə – səhnə ömürlüyü dönəmində yağışına tutulduğu güllərə çevrildi...

Deyirəm, sözüün bu "rekviyem"iyyə dəmində, qəmu-qüssəmizi təbi-təbəssümə tərk üçün, rəhmətliyın yaddaşlar yaraşığı olan super "XALLar"ına baş vuraq. Həmin o "gülvurma"lardan biri də – "Durna" operettasındakı "vur, vurum!" (vır, vırım!) höcətləşməsidir ki; ona bax-ona bax, gör, cəmi-səhnə məcnunlarından füzun baməzəlik istedadı olan bu sənətkar o "Uzun" roluna necə can-dildən girib! Belə

“girişib” ki, nəinki sırası tərəf-müqabillərinə, hətta, bu an “söz davası” etdiyi Lütfəli Abdullayev kimi nəhəngə də səhnə ortağı qismində yox, büsbütün “Qoşun” obraz-tipində baxır! Deyəsən, bu adam heç sizi-bizi – qəşsi-uğunma mövsümü yaşamaqda olan tamaşaçıları da saya salmır; nə “yaşa”-“bravo!” hayqırıtlarımıza pəhsinir, nə alqış leysanımıza bənd olur. Elə bir ucdan döşəyir, ha! Nə biləsən, bəlkə elə “toxunulmaz” statuslu ssenari mətninə də əl (bu halda dil) qatır? Əlbəttə! Belə müdaxilələr bütün yaradıcı sahələrin keçərli məsələsidir. Əks təqdirdə sənətçilik sənədçilikdən uzağa gedə bilməzdi...

Hə, eynimizi açmaqçün bənzərsiz “Bəşir həşirləri”nə davamı edək? Yox...

Nədən ki... bu cılxa Güləş-Gülümsər(ov) bəndəyə aid xoş epizodlarla naxoş olaylar para-paralel, “duet”, “duel”, “birevli”!

Hə... işə bax; özün təpədən-dırnağa major notlar saçasan, anar-yazarlarısa minor-azarlara “salasan”!...

Bəli, bu doğəl Səhnə fərdinin “batal” həyat səhnəsinə gəliş-gediş dramındakı “pərdə”lər, “şəkil”lər, “remarka”lar ən daşürək bəhs-karları belə kədərə köklər...

Bəhs edəcəyim növbəti qərəmət öncəsi rəhmətliyin daha bir unikal XALını – “Milyonçunun dilənçi oğlu”ndakı minbir təhər-tövrü (qaş-göz, əl-ayaq, dil-dodaq, bər-bədən titrəyişləri, ekspromt söz-bez və s.) “Ölünün də qıdığı gələr?!” deyimini xatırlayaq...

Və ardınca ərz edək ki, bu sənət Məcnununun dünyadəyişiminə səbəb olan xəstəliyin özü də nadir azarlardan!

Bəs “səhnə nadirləri”ndən olan bu bəndənin o mərəzi necə qarşılama məsələsi? Bəli, əfəndilər, bəlli bir zərb-məsələ yozu-yorumla desəm, böyük əksəriyyətin “kəfənə bürün, dəfnə sürün” ruhsuzluğuyla büzüşüb gözlədiyi o olayı bu bəni-Adəm seçilmiş, öz ləhcəsilə desək, alayı cür qarşıladı. Yəni, son “həyat rol”unu da (bütün ərafə-“qrafa”sıyla) özünəməxsus yaşayıb-yaratdı. Böyük teatrların foye-vestibüllərində səslənən 3-cü zəng timsallı “son nəfəs” çağınadək sənət və həyat səhnələrindən düşmədi. Salonlardan püskürən alqışları, yağdırılan gül-çiçəkləri, andırılan “oxay”ları, komplimentləri “mən ki bugün-sabahlığam” düşkünlüyü ilə yox, “biz gəldi-gedərik – sən yaşa, dünya!” fəlsəfəsi, “sənət əbədidir” dialektikası, “hər kəs ki canın cananı üçün istər...” poetikası ilə qarşıladı!

...Bir kərə iki dostunun söhbətindən eşitdiyimə görə, bu bənzərsiz hal-əhval ustadı, qarşısındakı böyük (və hələ gənc...) sənətkarın sönməkdə olan gözlərinə “daha mən heç nə edə bilmirəm” təəssüfünü (və çarəsizliyi!) ilə baxan həkimin eynini məşhur “Gəl, sanma Füzuli dərini asan, ey təbib!” – misrasıyla açıb. Onu tez-tez əyani yuluxanların cəmi-xatirələrindənə belə bir qiyabi “epiqriz-qənaət”ə də gəlmək olar ki; “...Rəhmət sənə Füzuli, kim, rahat öldün – Əfğanınla xəlqə əziyyət vermədin!...”.

Bəli, bu sənətkar səhnəmizin o dövrdəki çox az azmanları içərisində əsl Füzuli Məcnunu idi; böyür-başından yel ötməmiş, öz səviyyə rənqlərindəki fanatlarına efir-ekran ağlaşmaları qurduran “bəzi” müasir “korifey” (“trofey” terminiylə qarışdırmamalı) sənətcilər kimi ah-zar etmədi. Nədən ki, bu Səhnə əmirinin bio-xəmiri büsbütün kultür iksirilə yoğurulubmuş. Və elə məhz bundanmış ki, hər növ, hər qəbil ədəbi-dramaturji mətnlər (xüsusən, komedik materiallar) bu korifeyin ifasında eksprompt-ələhiddə elementlər saçır, rejissura mizan-düzənləri əlavə ştrixal dillər, dinamik-al-mozaikal güllər açırdı...

Bütün bunların daha rahat görkü (və dərki) üçün, onun hələ sadəcə “Bəşir Səfər oğlu Səfərov”luq dövründən də –

Müxtəsərcə...

Bu bəhsi, yığcamlıq xatirinə, Səfəroğlu orijinallığından xali bir “trafaret”lə təqdim edəsi oluram.

1925-ci ilin martında Bakıda doğulub. Ailə dolanışığı ucbatından orta məktəbi 7-ci sinifdən buraxmalı olub. On dördündə maddi və siyasi-repressiv gərginliklərlə ləbaləb həyat səhnəsindən adi (öz təbircə, “küncəvoy”) bir sürücülər klubunun dram dərnəyi səhnəsinə yol tapıb. Sonra “qazamatdan da qəzal” “mülki həyat hekayəti”ndən könüllü olaraq faşizm dramına yollanıb və kontuziya “təltifat”ı ilə geri qayıdıb.

Amma bu “geri” nəsnələri o müharibə nəmənələrindən heç də geri qalmayıb. Belə ki, orada dili tutulub, qulaqları batmış bu gənci burada işə götürmüşlər. Birazdan qulaqları “pıçıltıları buraxıb, qıçırtıları antenalaya bilsə də”, alovlu sənət eşqini teatr-səhnə yarına izhar edəsi orqan açılmır ki açılmır! Bir müddət yük maşını sürməli olur və sən demə, lalın dilini analarla bahəm, yaxşı insanlar da bilirmiş:

Niyaz Şərifov ad-soyadlı bir rejissor istedadından agah olduğu bu gəncə “müdam tamaşalara gəl” deyir və bir neçə ay sonra “kəkələmə rolları” verməklə, onu truppaya qəbul edir. Bu qayğıdan bir qədər də həyəcanlanan, həyatını “sevincdən xali” talenin bu gərgin “szenari”si üzrə qurmağa məhkum olan, gündüzlər teatra gedib-gəlib, gecələr “kəkələmə ələmi”lə yatıb-duran Bəşir bir gecə yuxuda necə bir zəlzələvi həyəcan yaşayırsa, hövlən oyanıb, rəya vahiməsini “ay aman-ay dad!” ilə qarşılamaşı ardınca əlavə edir ki, bəs, “ey dili-qafil, dilim açılıb ki!...”

Və bu xoş “kulminasiyalı” yuxu sayəsində o adi Bəşir Səfər oğlu Səfərov “yavaş-yavaş” yanub olur –

Qeyri-adi Bəşir Səfəroğlu!

(Hələ o “ov-yev”izm erasında (“Şuşinski-Şəkinski” sferasında) özəl-özgürlənib “SəfərOĞLU” millinaməsilə məhz öz atasının oğlu olduğunu bəyanlama cəhdi-cəsarəti!)

Yuxarıki yarımbaşlıq altında daha münasib çıxası bir nüansı burda qısaca ərz edirəm ki, valideynləri üçün adi “bəndəbala” olaraq doğulmuş bu uşaq, teatr-səhnə aləminə “Allahın bəlası” kimi gəlibmiş; fitri istedad ləbaləb, sənətə biət siləbəsilə, aqilliyi zəki-zəki, qabilliyi tökü-tökü. Və... o dövr vurğunlarından biri demişkən, “üzündə də şeytan tükü”! Hə, onun saysız vurğunlarının deyimləri içərisindən məhz bu parafrazı xatırlatmağım heç də “təsədüfi” deyil; bu aktyora (“köhnə” xalq təbirilə – bu artistə!) elə-belə – yəni teatral qrim-durum, mizan-düzənsiz baxanda da adamın gülməyi gəlirdi. Bu sehrin sirrindən (hələ də) agah olmayan xalq isə, adətən, aldığı ləzzəti, qaldığı heyranlığı hər fürsətdə lənətlədiyi (bu halda “alqışladığı”) abstrakt varlığın tükü ilə bağlayır...

Və... (lənət sənə, şeytan!) cəmisi qırx dörd illik ömrün otuz ilində yüzlərlə mükəmməl obraz-portret yaradıb-yasadan bu ustadın dəyər-əyar urvatını – yazıb-çözdükcə bitməyən oçerk təsviratını bir-iki “şanlı məktub” vərəqinə ekvivalent qəzet səhifəsinin üçdəikisinə necə sığışdırasan? Elmi-metodoloji yazılara, bəhslərə marağın azalıb-avazıdığı bir dövrdə bu helmi, saya-suya zikrlərlə o sayaq bitkin, mükəmməl obrazların pərdəarxası “həngamələrini”, laborator ədəvalarını nə tövr açasan? “Durna”dakı Uzun-Qoşun “muz-müharibəsi”, “Ulduz”dakı (zahirən “eleqant”, daxilən pedant, “həm cid-

di, həm şən") Gülümsərovunun: "Məni elmdən uzaqlaşmağa vadar edənlər tarix qarşısında cavab verəcəklər!" vəsiyyətini ifa zamanı tamaşaçıda (istər-istəməz) "ikili" münasibət yaradan səs tonu, sir-sifət "dil"i, "Əhməd haradadır?"dakı epizodik bir "sərxoş" personajını tamamilə tipikləşdirməsi kimi ustadlıq örnəklərinə ədəbi dilimizlə nə ilmələr əlavə edəsən ki... bu bənzərsiz sənət xalısındakı misilsiz çeşnilərin yüzdəbirinə adekvat olsun?...

Bu aktyorun tamaşalarda oynadığı digər rolları isə, elə yuxarıdakı tərcümeyi-hal qəlib-qəbilində təqdim edim: "Beş manatlıq gəlin" də Möhsün, "Keto və Kote" də Qaradavoy, Çiko, "O olmasın, bu olsun" da Məşədi İbad, Qoçu Əsgər, "Durna" da Uzun, "Ulduz" da Gülümsərov, Qədir, "Gözün aydın" da Səlyanski, Qəhrəman, "Mərdi-xəsis" də Hacı Qara, "Rəisin arvadı"nda Baləmi, "Milyonçunun dilənçi oğlu"nda polis rəisi, "Bizə bircə xal lazımdır" da Səbrəli və (bu say-sanbalı tükənməyənlərin çoxluğuna görə) sair və ilaxır...

Fikir-zikrimdə

törəndikcə-genələn bu yazını, nəhayət ki, bitirmək gərək – müdrik çağdaşlarının, qədirlən xələflərinin maraqlı xatirə və deyimlərinə yer verə bilməməyim təəssüfünə ilə birgə...

Hələ yuxarıdakı bioqrafıq ("maddi və siyasi-repressiv gərginliklərlə ləbaləb həyat səhnəsi" ilə ilgili) nəqlimdə geniş toxuna bilmədiyim nüanslar...

Bu xüsusa dair, heç olmasa, buncığazı deyim ki, bütün həyat səhnələrinə yalnız yasaq yaşadan sovet rejimində bu teatr səhnəsi vündərkindi öz tamaşaçılarına xeyli "anti-antrakt"lar da yaşadırdı; "Bizə bircə xal lazımdır" operettasındakı "ortabab" ictimai-sosial replikalara əlavə etdiyi "söz-bez"lər, ironik-lağlağı təbəssümlər, "Milyonçunun dilənçi oğlu"ndakı sir(r)-sifət "mozaika"ları, milliyyətçi müəllifdən (Şıxəli Qurbanovdan) gəlmə ikibaşlı ifadələrə bir baş da qüvvət verən səs tonu və zəngin ifa "aksesuar"ları...

Heç bu yazı prosedurunda (materialın daha layiq alınması üçün) bu azman kişinin sənət-istedad-ləyaqət yadigarı qızına – ünlü sənətkarımız Afaq Bəşirqızına da xitab etmədim; bu xanımın "haqqı, həqiqi sənət reputasiyası olan sənətkarlar öz dəyər-əyar "dissertasiya"sını özləri müdafiə edər!" əks-sədası ilə...

Dramatik, epik, lirik bir ömür

Bu “mozaik” taleyin yazanı Tanrı,
“avtorejissor”u isə - adiliklərin ən maraqlısına belə
qail olmayan bu “faili-muxtar”ın özü

Altmış yeddi il ömürlü bu ünlü rejissor-aktyor-teatrşünas-pedaqoq-tənqidçinin sənət yaşamında yuxarıdakı rəqəmdən də çoxmiqdarlı “qeydetmələr” olub; quruluş verdiyi, ifa-iştirakçısı olduğu hansısa bir tamaşa, yaxud tənqidi məqalələrilə bağlı: “ - 100, 150, 200” və s.

Deməmək olmur ki, böyük sənət eşqli bu səhnə-ekran adamının şəxsi-həyatı sevgilərilə bağlı simpatik-statistik rəqəmlər də az olmayıb; dörd rəsmi nikah, neçə-neçə “adıcxma”, leqal ismarışlar (və s.)

“Nə etməli”;

bu qədər çoxistedad-çoxyaraşıqlılığı bu sənətkarı çoxYARlılığa da “məhkum” etməliymiş (?)...

Yazımın sonunda, bu “teatral era-adam”ın “şəxsi həyat pərdələri”ndən də bəzi “şəkil”ləri tamaşalamağa çalışacam, amma hələlik onun “rəsmi-işgüzari” -

Sənət pərdələrindən...

Haqqında oxuduqlarıma, çağdaşlarından eşitdiklərimə görə, o, elə ilk gəncliyindən öz qeyri-adi “fərd”liyilə ətraf “ümumi”yə nümunə olub. Canlı müşahidələrimə görə isə, - bütün tərz-i-hərəkət, oturuş-duruş, gəliş-gediş, dinləmə-dillənmə təmrinlərilə əlahiddə bir bəndə, bütöv bir estət, orijinal bir teatral, gəzəri bir universitet...

Yuxarıdakı “təyin”i sadalamamdakı “dinləmə-dillənmə” ifadələri heç də gəlişigözəl “neologizm” cəhdi deyil; Moskva Teatr İnstitutunun tələbəsiykən, yaxşı bilmədiyi rus dilində sürəkli yazıb-oxuma ritmikası (digər versiyalara görə, atasının xəstəliyi, ya... kim bilir, bəlkə növbəti bir “nakam” sevgi əhvalatı) ilə bağlı keçirdiyi kompleksdən əsəbləri pozulur, möhlət götürüb, xəstəxanada müalicə almalı, sonralar, nitqində yanılmamaqçün hər cavabında xeyli fikirləşib danışmalı olur və bu, get-gedə vərdişə çevrilir. Aktyor dostu Mirzağa

Əliyev isə onun (öz aləmində) “sənət jesti” kimi təlqin-təqdim etməyə çalışdığı bu “xarakterik” keyfiyyətini “Mehdi qədəşə salamı bu gün versən, əleyksalamı sabah alarsan” zarafatıyla daha da məşhurlaşdırır.

Sovetlərin ictimai-siyasi havalarını bütün ünvanlarda layiqincə (ən azı, “neytral-internasional”casına) oynayan bu sənətkara 1960-da Milli Dram Teatrı kimi vacib bir ideo-obyektin baş rejissorluğunu tapşıırırlar. O burada anşlaq tamaşalar (“Əliqulu evlənir”, “Şadlıq sorağında”, “Alov” və s.) hazırlayır, “Kəndçi qızı”nasa elə bir teatral dirilik bəxş edir ki, əsərin müəllifi (Mirzə İbrahimov) də Lenin mükafatına layiq görülür.

Bu böyük sənətkarı canlı və ya kino-tele lentlərdə görənlər bu an onun boy-buxun böyüklüyünü də göz önünə gətirsinlər ki, növbəti cümləmin fərqi daha dərinədən vara bilsinlər.

Bəli, doğulduğu (22 may 1918) “təbii konservatorial-teatral Şuşa”dan ailəvi olaraq Bakıya köçən (1922) və 15 yaşında ikən Teatr Texnikumuna daxil olmaq istəyən Mehdi, “can-cəsəd zəifliyi” səbəbindən qəbul etmirlər. Bu çəlimsiz candakı qədərsiz sənət eşqi isə...

Yaxın gələcəkdə fəth edəcəyi, sağkən ömürlük, ruhkən əbədi sakinə olacağı böyük teatr-sənət məbədinin ilk pilləsindən qaytarılan Mehdi elə həmin il Bakı Türk İşçi Teatrının yardımçı heyətinə qəbul edilir və burada elə bir sürətlə (həm mədəni, həm “bədəni” cəhətdən) inkişaf edir ki, növbəti il səhnə-sənət yönətmənləri ona “sənədlərini Bakı Teatr Texnikumuna verməlisən” təkidi edirlər. Burada təhsilini uğurla başa vuran gənc Moskvaya - sonralar portreti Teatr Akademiyasının foyesində “teatr korifeyləri” ilə bir sırada asılası SSRİ paytaxtına) gedib, Teatr Sənəti İnstitutuna daxil olur.

Bir müddətdən sonra daha onun qarşısında heç bir maneə dura bilməyəcək və hətta bəzi məqamlarda (ümumən “yeni teatr fəlsəfəsi”lə ilgili müddəalarıyla) onun özü “köhnə”lər üçün “maneə”yə çevriləcək. Məsələn; “aktyorun hər obraza analitik baxış-təhlili mütləq əsas prinsip kimi götürülməlidir”, “səhnədəki pauzalar, “bədi sükut” kimi daxili psixologizm elementləri belə tamaşanın akkorduna işləməlidir”, “hətta ailə-məişət mövzulu əsərlərin də səhnə həllində ictimai motivlər fəlsəfi dərinlik işığıyla ziyalandırılmalıdır” və s.

Bu kimi erudik-professional konsepsiyalar irəli sürən M.Məmmədov hər şeyə “özündən başlamaq” prinsipilə yanaşıb. O, sənətin qəbul etdiyi (hətta bəzən, qəbul etmədiyi) hər bir komponentə mütləq yeni mizan qapısı açmağa çalışıb. Janr-mövzu, müəllif-rejissor, zaman-məkan “tərəf-müqabil”liklərinə heç bir fərq, “camaat, rəhbərlik buna necə reaksiya verər”, “tənqid nə yazar” kimi tabu-baxışlara çox da bənd olmayıb. Hamısında da - əbədiyyət bəstəli lirizm, psixoloji-mizani zəriflik, irfani-fəlsəfi düşüncələr, həyati-dinamik ritmlər, klassik-etnoqrafik ləngərlər, müasir-sivil rənglər...

Mehdi Məmmədov əl qatdığı bütün tamaşalarda susqun zərifliklə dramatik coşqunluğun qovuşuğunu, emosional çalarlarla psixoloji qatqarlardan şirələnən ahəngdar cazibənin vəhdətini yaradırdı. Tamaşanın ali məqsədini əqli-psixoloji münasibətlərin, özünəməxsus ədəbi sənət sehrilə aylar-illər uzunluğunda cəlb etdiyi parter-amfiteatr dolu insanlardakı əbədi əxlaq-əqidəvi ziddiyyətlərin mahiyyət dərkində axtarır-tapır və bunları böyük sənətin işvəkar-cilvəkar tandemində təqdim edirdi. Bəzən kəskin, bəzən sadə, hərdən də həzin-hüzn epizodlarda verdiyi mizanlarda da dinamik musiqi taktlarına, ümumən poetik-sentimental ritmlərə əsaslanan bu rejissor ən “antik” mövzuları belə, çağının ictimai-sosial problemləri, mənəvi-əxlaqi durumu ilə əlaqələndirə bilirdi.

Teatr tənqidi və haqqında yazılmış monoqrafik mənbələrdə sənətə yeni baxışı, kompleksal rejissurası ilə bütövlükdə realist monumentallığa, habelə fəlsəfi dərinliyə geniş meydan açmaq cəhdləri ilə səciyyələndirilən M.Məmmədov işgüzar həyat, mübariz mülahizə-müzakirə səhnələrindəki prinsipliyyətlərini sənət səhnələrinin hamısında həyata keçirib.

Həmin səhnələrdən -

Anonsvari özəklər;

1940-cı ildə Akademik Milli Dram Teatrında rejissor. İki il ötməmiş bədii rəhbər. 1956-cı ildə Opera-Baletdə baş rejissor. 1960-da yenidən Dram Teatrına qayıdıb - baş rejissor kimi. Görkəmli teatr ustadı bu illərdə “dövrün teatral hadisələri” kimi vurğulanan 12 səhnə əsərinə quruluş verib: “Od gəlini”, “Oqtay Eloğlu”, “Şeyx Sənan”, “İblis”, “Hamlet”, “Xəyyam”, “Canlı meylət”, “Müfəttiş”...

Üç il sonra isə... paytaxtın teatr aləmi üçün sensasiya; Mehdi Məmmədov elmi işlə (teatrda ki intriqant duruma görə; "guya", nəticələrə görə; həqiqətən) əlaqədar olaraq, teatrdan uzaqlaşır!

Mötərizədəki ikinci versiyanın açması bu ki, o, xeyli küskünlük və inciklik yaşadığı teatrdan neçə-neçə sanballı teatrşünaslıq və monoqrafik əsərlər yazmağa gedibmiş. Məsələn, əfsanəvi çağdaşı Hökumə Qurbanovanın sənət dünyasını başdan-başa portretləşdirdiyi "Onun sənət ulduzu" kitabı, sənətşünaslıq mövzulu monumental "Azərbaycan dramaturgiyasının estetik problemləri" və s.

Bu "elmi fasilə" 10 ilədək çəksə də, sənətsevərlərin də "yoluxduğu" sənət hicranı 1974-də yeni vüsala yetişir. Ancaq Opera və Balet Teatrında. Burada quruluş verdiyi operalar - "Toska", "Lakme", "Sevil", "Koroğlu" və ilk dəfə romantik-modernistik vəhdətdə ərsəyə gətirdiyi "Leyli və Məcnun" iştirakçıların ifalarında ayrı sayaq, tamaşaçıların müzakirə-mülahizə ifadələrində alayı cür (əlbəttə, hər ikisində yaxşı mənada) səslənir! Baş rejissoru olduğu S.Vurğun adına Rus Dram Teatrının 1978-82-ci illəri bu tələbkar-elite teatrın "mükəmməl dövr"ü kimi yaddaşlara yazılır. Onun burada hazırladığı "Həyatın dibində", "Mənim Nəjdələrim" və digər tamaşalar "hədəfləri dirildən atəşlər", "çərçivəli sənətkar təxəyyülü ilə azad tamaşaçı gözləntisinin üst-üstə düşməsi" kimi təbirlərlə dəyərləndirilir...

Və bütün bu işlərin, neçə-neçə digər görəvlərin paralellərində ömrünün sonuna qədər pedaqoji fəaliyyətlə də məşğulluq. Özü də ("aşıqı-sadiq"lik ayağından) tək elə Teatr İnstitutunda (indiki ADMİU) yox, öz məxsusi təşəbbüs-layihəsi olan xüsusi "Etika və estetika kursu" ilə, bu seçkin "ali-bəndə müəllim"lə pedaqoji ünsiyyət arzulu ADU (BDU) və (müəyyən fasilələrlə) digər ali məktəblərdə.

Səhnədə yaratdığı saysız, ekranda əbədləşdirdiyi (məsələn, "Onu bağışlamaq olarmı?" da Qaya) sayca az, sanbalca saz obrazlar. Böyük sənət uğurlarına görə, Azərbaycan (1958) və SSRİ (1974) Xalq artisti fəxri adları, H.Cavidin "İblis" faciəsinə verdiyi unikal quruluşa görə Azərbaycan Dövlət mükafatı (1984).

Bütün bunlar 1985-ci il yanvarın 28-də dünyasını dəyişmiş bu cismən mərhumu ölümsüzləşdirmirmi?...

Və yuxarıda vədlədiyim -

“Pərdə”lərdən...

Onun xeyli “mozaikal” “MƏN”ində cəmlənmiş (bir parası doğəl, bir düjünü “modal”) bioloji-kulturoloji-intimoloji əlamət və keyfiyyətərdən arif oxucularçün iki xatirə-xatırlatma.

Deməli, vaxt gəlir ki, Lope de Veqanın “qaş-göz”edi bir pyesinin (“Nə yardan doyur, nə əldən qoyur”) tamaşasını reklamlayan afişalarda... gözlərə intimitik nüanslar saçan qoşa ad da düşür. Biri tamaşanın rejissoru Mehdi Məmmədov, o biri - iştirakçılar sırasına hər mənada (lap başda yazılmağı, şrift iriliyi və s.) başçılıq edən Barat Şəkinskaya! Və “salon əhli”ləri (elə premyeradanca) bu tamaşanı “özəl rejissorla gözəl aktrisanın roman-dramı” kimi “təfsir” etməyə başlayırlar...

Onlar evlənilər.

Lakin, illər keçir, Barat xanım aktrisaların “gözdən qoymadıqları” bu rejissoru qısqanır, qısqanır və nəhayət, boşanırlar. Barat xanım onunla səhnə-mizan münasibətlərinin hər fürsətində ironik yanaşma “yaradıcılığı”ndan da qalmır. “Dəli yığıncağı”nın məşqləri zamanı rejissorun aktyorları (əsərin psixo-məntiqini tam anlamaları üçün) dəlixanaya aparmaq qərarı isə bu sabiq cütlük arasındakı “duel”ə maraqlı bir yumor qatır. Belə ki, Barat xanım dəlixanaya getməkdən imtina edir və avtobusda aktyorlardan birinin “Bəs, Barat xanım hanı” sualını o, Otellovari bir əda ilə cavablandırır: “Barat xanımın dəlixanaya getməyə ehtiyacı yoxdur...”.

Bunu sabahısı eşidən Barat xanımsa, aktyorların birindən xahiş edir ki, məşqin qızgın çağında dünən dəlixanaya getmədiyinə səbəbini soruşsun. Belə də olur və o: “Mənim dəlixanaya getməyə ehtiyacım yoxdur, düz yeddi il bir dəli ilə bir evdə yaşamışam...”.

Heç biri öz imza-izindən xali keçməyən o illər tamaşaya qoyduğu və həm “əleyh”inə, həm “leh”inə “nişan”ələşən “Dəli yığıncağı”ndan sonra “Azdram”ın 60-70-ci illərini qapsayan “böyük sənət epoxası” dövründə teatrda anşlaqa, həyatda səngiməz marağa səbəb olmuş “Canlı meyit” tamaşası. Dahi Tolstoyun qələmindən çıxmış Protasovu öz bənzərsiz quruluşunda Mehdi Məmmədov özü, Maşanı isə bütün dövrlərin təkrarsızı Şəfiqə Məmmədova oynayır! Və bu

möcüzə səhnə cütlüyü haqda o dövr tamaşaçıları və tənqidçilərinin kitabasığmaz tərif-təqdirlərini yalnız “konspekt”ləşdirmək mümkün; onlar obrazlardan çox, özlərini oynayırdılar...

Deməli, sənət - tək elə “qurban”lıq yox, əfsanələrə çevriləsi vürğunluq da tələb edirmiş...

16-05-2018

Təbiətə poetik, təbcə dramatik...

Tofiq Kazımovun təfsirində
həyatla sənət qafiyələnirdi

Poetiklik onun şəcərə qənimətlərindən idi - alovlu şairimiz Səməd Mənsurun ocağında doğulmuşdu; hələ də gərəyincə qiymətləndirə, qədərincə öyüb populyarlaşdırma bilmədiyimiz, dövrünün “mərkəzə göz et” deyənlərinə nisbətdə “nazını az” çəkdiyimiz Səməd Mənsurun...

Əslində, Tofiq Kazımovun drammatizmik mahiyyətində də - üç teatr truppasının rəhbəri olmuş atasının ruhu vardı. Ömrünü bənzərsiz (tamamilə bənzərsiz!) poeziyası ilə bahəm, müasir məlum düşmənlərimizin “retro”-baba(yan)larının, siyasi və irfani zərbələrinə qarşı mübarizəyə həsr etmiş bu ziyalı cigidin oğlu Tofiq elə həmin dramatik illərdə (14 yanvar 1923) anadan olur və avtomobil qəzasına düşüb, dünyasını dəyişənədək (1980) o məğrur atanın mizan-düzəni ilə yaşayır, qurub-yaradır...

Bəli, qurub-yaradır! Səhnə də bir sənət inşaatı meydanıdır; dahi-lər, ustadlar bu məbəd-“tikili”nin həm memarı, həm bənnası, adilər isə, sadəcə, iş icraçısı olurlar.

O, işləri elə qururdu ki, teatr vahid bir milli müzakirə evinə, aktor-tamaşaçı ailəsinə çevrilirdi. “Akademik” təyin-tamamlığı ilə çalışan baş teatrımız o zamanlar akademik elektoratı da doyururdu, hər qəzet başında xitab edilən proletariati da (və bu minvalla, elitarlarla proletarlar yavaş-yavaş birləşirdi). Onun zadəgan mizan-düzənilə səhnə-salon tandemi, o dövrdən əvvəlki və sonrakı dövrlərin məxfi-eyhami bir dualığı yaranırdı.

“Dincdurmaz ata” eyhamı da onu uzun illər izləyib. O vaxta qədər ki, ulu Heydər Əliyev onun hazırladığı daha bir “nadinc” tamaşaya - “Şəhərin yay günləri”nə (Anar) baxıb, kollektivi alqışlayıb və hətta Tofiq Kazımovun Dövlət mükafatı ilə təltif edilməsinə qol qoyub.

Quruluş...

Bir söz, səsləniş kimi - doğma, gözəl, sadə, əməl-iş olaraq çətin, mürəkkəb. Füzulianə “yaxşı nəzər etdikdə” - bu da sənət dövləti

qurmaq kimi bir aktdır, qədir-qiymət “sərəncam” çısı isə ayrı-ayrı heyranlar, partiyalar, fraksiyalar yox, bütövlükdə xalqdır, zamandır. Dramaturji mahiyyətcə baxışa hesablanan, reallaşması gözə bağlı olan bu iş bütün rejissorların - ümumən rejissuranın başlıca görəvidir. Tofiq Kazımov isə dünyanın o rejissorları sırasındadır ki, o, bəzən, sözə də quruluş verirdi. Pyes mətnlərindəki sözlər, tərkiblər, üslublar onun teatrının səhnəsində yeni-yeni çalarlar, nüanslar saçır-dı; təkbaşına oxucu ikən anlam əyarında itirənlər tamaşaçı ikən - məna-məzmunun “maya dəyəri” ndən də artıq qazanırdılar.

Tofiq Kazımovun səhnə üçün əsər seçimində də xüsusi bir özəllik, milli iştah zövqü vardı. Duyğu, obrazlılıq, fantaziya, psixo-ekskurs, inter-etnobağlılıq baxımından heç bir hədd-sədd tanımayan sənətkar bu məsələdə xüsusi bir əndazə məktəbi yaradırdı: nə çəpərdaxili durğunluq, nə inter-ultra vurğunluq. Onun teatrının afişa “bazar” ında yerli məhsullarla “gəlmə”lər arasında xüsusi bir balans vardı. “Antoni və Kleopatra”, “Mariya Tüdor” kimi əcnəbi “kalori”lərdən iştahsızlaşma ehtimalılarına “Pəri cadu”, “Sən həmişə mənimləsən” kimi milli koloritlər təqdim edirdi.

Hər quruluşda yenilik, hər işdə seçim, seçkinlik təbiətcə çox mülayim, çox poetik, təb-təsir və şəxsi nüfuzca çox dramatik olan bu sənətkarın mahiyyətində, qanında-canında idi. Onun “quruluş” nüvəsi tək elə əsər təfsiri, səhnə əşya-inventarları ilə məhdudlaşmırdı. O, öz komandasını yalnız çağdaşı olduğu ictimai-siyasi quruluşun seçdiyi müəlliflər, aktyorlar arasından yox, daha bəşəri, daha milli və daha istedadlı nominasiyalılar içərisindən seçirdi.

Bunu da deməmək olmur ki, o özü də Tanrının seçilmişlərindən idi. Fiziksəl yar-yaraşığından tutmuş mənəvi kompleksallığına, fəhmi bacarığına qədər! Onun şəkli-halını böyük yaradan qurmuşdu, tərcümeyi-halını özü. “Ömür” quruluşundakı avto-qəza məsələsinə gəldikdə isə... Qoy bu da olsun bütün ədəbi-bədii janrlarda saysız-hesabsız tamaşalar yaratmış müqtədir rejissorumuzun avtoportret-novella janrlı “tamaşa”sı...

Onun “özgə”ləri

“Ədəbi”, “musiqi”, “tibbi” və s. deyə, ayrı-ayrı “cəm”iyyətlərə böldüyümüz sahələrdə teatr yeganə canlı orqanizm - “ölkə”dir ki, burada bütün ictimai quruluşlar, dövrlər, şahlar, nöqərlər, katiblər,

katibələr, prezidentlər, fəhlə-kəndlilər, qara-ağ camaatlar “yaşayır”, yaşadırlar. Bu “ölkə”də hamının tərz statusu, üslubu, diksiyası, səs tonu, dekor-fonu reformalara uğrasa da, rejissor şahlığı, rejissura başqanlığı dəyişilməz olaraq qalır. Lakin bu, təbii, səlahiyyətə aid olan məsələdir. Qabiliyyət, fakturaya baxış məsələsinə qaldıqda, bəlkə də heç bir vəzifədə buradakı qədər ardıcıl, fəvri, bədahəti sərəncamlar, qərarlar, fəvvalar tələb olunmur. Əks təqdirdə, yuxarıların (və ya kollektivin) rejissor, rejissorun aktyor, bütövlükdə truppanın tamaşaçı seçkiləri baş tutmayacaq, kassa “qutusu” boş qalacaq.

Böyük bir abzas tutumlu bu “remarka”nın əbəs hesab olunmaması arzusuyla əlavə edim ki, teatr - istər əlaya, istər bəlaya çevrilmiş ictimai həyatdan doyan və ya bezənlər üçün stimullaşdırıcı, ağıl-anlam dişini dəyişdirici, kəsirət gözünü bəsirətləyici ünvan olmalıdır. Bu gün saysız-hesabsız orta və yaşlı nəslin təsdiq edəcəyi faktik misallar və halal xoşluqlarla qeyd etmək olar ki, Tofiq Kazımovun tamaşaları erasında “dramteatr” dillər əzbəri, gözlər bəzəyi idi. Çox səbəblərdən biri də bu idi ki, hər gün bir-birinə dedikləri “öz söz” trafaretlərindən bezikənlər “gedək görək orada daha nə deyirlər”, “daha nə göstərirlər”, “daha nələrə toxunurlar” kimi sual-istixarə edirdilər. Bax, məsələnin məğzi bu “daha”larda idi! Tofiq Kazımov hər dəfə həyat səhnəsindəki özününkülərlə sənət səhnəsindəki “özgə”ləri iki-üç saatlıq daha ləziz kəlam qonaqlığına, daha yeni, daha kaleydoskopial quruluş mənzərələrinə dəvət edirdi. O, bu kiçik məkan-həyatda böyük həyatdakı doğruları, doğruluqları bir az da doğruldur, yalan-yalançılıqların üzünü sənətin ecazkar rənglərilə daha da qızardırdı. Yeri gəlmişkən, Sabit Rəhmanın “Yalan”ındakı gözəl bədii yumora, məzhəkə mayalı hadisələrə dramatik-hərəkəti qatqarlar da əlavə edib, müəllifin sözlə dediyini tamaşaçıya göz-qas mimikaları, him-cim dinamikaları ilə daha canlı şəkildə çatdırırdı. Cəmiyyətin - guya daha analitik və guya daha praktik personalarının “ədəbiyyat, sənət quramalar üstündə qurulmuş yalandır” kimi “qənaəti” qarşısında “eşq olsun o yalana ki, insanları doğruluğa, paklığa səsləyir!” mahiyyətli sənət sərgiləyirdi.

O vaxtlar biz - bir neçə televiziya işçisi - Tofiq müəllimlə tez-tez görüşmək arzusunda olsaq da, onun işgüzar zəhmi, belə deyək - xüsusi sənət çəkisi buna imkan vermirdi. Arzumuzun alındığı məqam-

lar da olurdu. Suallarımıza çox qısa cavablar verər, geniş eridusiyası, dəmir məntiqi ilə bizi “sual hakimiyyəti” kürsüsündən “endirib”, or-taq həmsöhbət, məsul tamaşaçı həddinə salardı. “Deyəsən, biz (televiziya) sizi (teatrı) üstələyirik, axı...” sualımıza cavabını dəqiq xatırlayıram: “Bunda pis heç nə yoxdur. Televiziya çox inkişaf edəcək. O qədər ki - kütlələri də tam inkişaf etdirəcək və xalq bütövlükdə yenidən əsl teatra - ana sənətə qayıdacaq...”.

Sonralar onun monoqrafiyaları ilə (Ağasadıq Gəraybəyli, Məmmədli Vəlixanlı, Kazım Ziya, Əliağa Ağayev, İsmayıl Osmanlı haqda) tanış olduqca, bu kimi fikirlərin hansı düşüncələrdən qaynaqlandığını təbii qarşıladım. Daha sonra onun bir çox coğrafi məkanlarımızın (Naxçıvan, Gəncə, Ağdam, Quba) teatrlarında da gözəl tamaşalar hazırlaması, bir çox pyeslər (“Çağırış”, “İşıqlı yollarla”, “Şəfəq”, “Qo-çaq Polad” və s.) yazması, dövrü mətbuatda teatr sənətinə, müxtəlif tamaşalara dair analitik rəy, resenziya və məqalələrlə çıxış etməsi, teatr institutunda uzun illər aktyor və rejissor sənətindən dərs deməsi, yüzdən çox tamaşa hazırlaması faktları ilə də tanış olduq və bütün bunların əlli yeddi illik bir ömrə necə sığışdırıldığının “quruluş”unu vermək çətinliyi ilə üzləşdik.

Hər şey bir yana, deyim ki, onun hazırladığı tamaşaların quruca sadalama faktı belə bu yazının “quruluşu”na sığışmaz. Çıxış yolunu “yaddaşımdan çıxarış”da tapıram. Əlavə edirəm ki, bunlar həm də onun ən çox xoşladığım tamaşalarıdır: “Unuda bilmirəm”, “Yalan”, “Məhv olmuş gündəliklər”, “Ölülər”, “Sənsiz”, “Pəri cadu”, “Nazirin xanımı”, “Yağışdan sonra”, “Hamlet”, “Qızıl”, “Aydın”, “Qılınç və qələm”, “Ümid”, “Bəşərin komediyası və yaxud Don Juan”, “Müsyö Jordan və dərviş Məstəli şah”, “Quşu uçan budaqlar”, “Karıxmış sultan”...

Tofiq Kazımovun tamaşalarının sayı onun teatra cəlb etdiyi gənc aktyorlarla, təxminən, eyni hesabda olar. Sənətə başdan-başa yeni baxışla yaşamış bu sənətkar heç nəyə və heç kimə “toxunulmaz” statusunda baxmırdı. O cümlədən, “məşhur” möhürlü müəlliflərə və “populyar” saqqallı aktyorlara. O vaxtlar “Sən həmişə mənimləsən”də Nargilə kimi baş qəhrəman tələbə Amaliya Pənahovaya, “Ölülər”dəki İsgəndər kimi əsas katalizator-obrazı gənc Həsən Turabova tapşırması ilə dövrün bütün vəzifəli “qardaşoğlu”, “bacıqızı” “tapşırancısı”larına əməlli bir dərs verdi.

Və institutda, həyatda, teatrda belə-belə dərslər verə-verə, özü də dönüb oldu məktəb. Teatr tariximizdəki iki-üç canlı məktəbdən biri. Lap axırda da təkcə o dünyaya yox, mədəniyyət tariximizin qızıl səhifələrinə və -

Xatirələrə köçdü...

O xatirələrə ki, xatiratçıların hansından soruşsan, özünü yığışdırıb, həyalı görkəm alıb, bir az da hüznənib dəqiqələrlə, bəziləri isə saatlarla danışa bilər. O külli xatirələrə Kazımovsayağı traktovka verə bilsən, bəlkə bu dəryadan bir tərəfə çıxmaq ola ya olmaya. Özü də üçcə “janr”a toxunmaq şərtilə: ev, ailə, iş. O, evində ideal ata, ər; həyatda məğrur ziyalı; işdə ciddi və qayğıkeş sərkər idi.

O özü daha maraqlı xatirələri daha maraqla danışardı. Bir gün məşhurluqdan söz düşdü, onu çox öydük, qayıtdı ki, hər şey nisbi-dir. Dedi, bu yaxınlarda Ədil İsgəndərov bir neçə dostuyla Gəncə yaxınlığındakı doğma kəndinə qonaq getmişdi. Anası Həsənağa Salayevi görəndə yüyürür üstünə ki, ay oğul, bu Ədil mənə eşitmir, yaxın dostusan, bunu başa sal, qoy yığışıb gəlsin kəndə. Axı o şəhərdə nə var e?! Day biz də qocalmışıq, mal-davarımıza ot-əncər gətirənimiz yoxdur...

Tofiq Kazımov bütün ömrü uzununu o sayaq müqəddəs, “türkəçər” ana-tamaşaçılara oyanış, o ananın əksi olanlara - bilgidən bol, əxlaq-əqidədən, sevgidən kəmlərə isə düz yola qayıdış dialoqu qurdu. Və bu “son ucu ölümlü” dünyanın baş monoloqunun ilk iki sözündən birincisinə - oluma nail oldu...

13-01-2012

Qələmdən Ekranə

Bu başlığı Həsən Seyidbəylinin əsərlərindən biri -
 “Cəbhədən cəbhəyə” povesti diktə etdi...

Hə, o, böyük ekran aləminə ədəbi-bədii yaradıcılıqdan gəlmişdi. “Uzaq sahillərdə” filmindən sonra tamaşaçılardan onu (və bir neçə ədəbi nümunədə birgə çalışdığı İmran Qasimovu) “qələm və ekran Mixayloları” adıyla da çağırılar varmış. Əlavə edərmişlər ki, ekran-dakı “Mixaylo” – Mehdi Hüseynzadə “dinamit”lə alman kinoteatrlarından birini partladırsa, bunlar “anşlaq”la bütün ölkə kinoteatrlarını dağıtmaqdadırlar...

Həmin ekran şedevrilə bağlı “ilişgi”ləri davam etdiribən deyək ki, Həsən Seyidbəylinin atası (onun da adı Mehdi) bu oğlunun rəssam olmasını arzulayırmış. Bu an bəhs edilən filmdə partizanların komandiri Luicinin təəccübündən qopan “Bilmirəm, sən kəşfiyyatçısan, ya rəssam” sual ilə qətiyyətlə verilən cavabın (“Mən rəssamam!”) ab-havə fərqi var. Maraqlı deyilmi ki, rəssam olma arzusu bu “Mixaylo”lardan əlisilahlısı dünyanın məşhur partizanı, qələm-kameralısı ustad yazıçı-ssenarist-rejissorlarından biri kimi tanındı...

1920-ci il dekabrın 22-də Bakıda doğulub, 1980-ci il iyunun 25-də vəfat edib.

Altmışillik bir ömür. Bəs bunu –

Necə yaşayıb, nələr edib?...

Bu sualın konkret və “müsbət cavab”ı üçün onun üç-dörd filmi xatırlatmaq da kifayət edərdi. Lakin, o mükəmməl filmlər mükəmməl təhsilsiz, gərgin axtarış, aramsız çaba-çalışmalarla alınmışdı, axı. Onu yaxından tanıyanların xatirələri də bu məziyyətlərdən soraq verir. Məsələn, bir vaxtlar Azərbaycan radiosunun idman redaksiyasında çalışan qardaşı Adil Seyidbəyli yaşadlarına danışardı ki, Həsən hələ uşaqlıqdan onların (və başqalarının) danışmaq tərzinə, bütün hərəkətlərinə rejissor “traktovka”sıyla, kamerman gözüylə baxardı.

Belə “məhəlli” söhbətlər öz yerində, keçək bəlli qədər ədəbi və ekran obrazları yaratmış bu personanın rəsmi tərcümeyi-hal epizodlarına.

Sənədlər, xatirələr, söhbətlər ərz edir ki, Həsən Seyidbəyli bu sahədə ciddi bir yol keçib.

Nardaranlı bir dövlət qulluqçusu (və evdar bir xanım) ailəsində doğulan Həsənin dünyaya gəlişi ölkənin çox qarışıq dövrünə düşüb; milli Cümhuriyyət devrilmiş, sovet-bolşevik hakimiyyəti meydan sulamaqda. Bu ailə də təsir-təzyiqlərə məruz qalır, var-dövləti alınır. Övladlarının təlim-tərbiyəsinə xüsusi diqqətlə yanaşan Seyidbəyli ailəsi hər üç övladını idman sahələrinə yönləndirmək istəsə də, Həsən ədəbiyyat-incəsənət aləminə meyllənir. Ovaxtlar tək-tük kino-teatrlarda nümayiş etdirilən təkəmseyrək filmlərə tamaşa etdikcə...

Orta məktəbi bitirdikdən sonra (1938) bu arzu sorağıyla yola çıxan Həsən Leninqrad (Sankt-Peterburq) Kino Mühəndisləri İnstitutunda dayanır. Amma yox, bu da o deyilmiş... və 1939-da Moskva Ümumittifaq Kinematografiya İnstitutunun Kinorejissorluq fakültəsi. Və tezliklə... müharibə, daha sonra, oxuduğu institutun Alma-Ataya (Almatı) köçürülməsi; soyuq vaxonlar, qatarın günlərlə ləngidiyi stansiya-stanitsalar və digər (sonralar çəkiliş meydançalarında da üzləşəcəyi) “kadrarxası” situasiyalar...

Bu çətin təhsil-tələbəlik illərindən sonra “kadrkənarı” müharibə ab-havası yaşayan Bakı (1943). Peşəkar kino təhsili almış olsa da, hələ ekran dövrünü olmadığını görən Həsən işə yaxın keçmişinin məşğuliyyətilə (kiçik hekayə, novella, məqalələrlə) başlayır. “Bugünlər yazım, sabahlar çəkərəm...” xəyalı ilə müxtəlif qəzet-jurnallarda çıxış edir. Sonralar bunlardan bəzilərini “sınaq-sandıq ədəbiyyatı” adlandırması ədibin “Cəbhədən cəbhəyə” və ekranlaşdırdığı “Telefonçu qız” povestləri, Azərbaycan kinosunun zirvələrindən sayılan “Uzaq sahillərdə” romanı (İ.Qasimovla birgə) həmin arzu-çabaların nəticələrindən idi.

Bir sıra rəngli kino-oçerk və qısametrajlı filmlərin də müəllifi olan bu “çox istedadlı və çevik oğlan”ın şöhrəti elə yayılır ki, “Sovet Xəbərlər Bürosu” onu xüsusi müxbirliyə dəvət edir. Kiçikhəcmli xəbər və zarisovkalarda respublikamızın mədəni-ədəbi, milli-mənəvi detallarına da toxunur, tariximizdən, adət-ənənələrimizdən də bəhs açmağa cəhdlər edir. Birazdan ictimai-siyasi xadim kimi də diqqət mərkəzinə düşəsi bu müəllif tez-tez xarici ölkə səfərlərinə göndərilir, hər qayıdışında da dövrü mətbuat səhifələrində maraqlı oçerk, təəssürat, yol qeydlərilə çıxış edir.

Ancaq, Həsən Seyidbəyli daha çox “vizual xəbər”lərçün doğulubmuş. Necə ki, kino biliciləri tezliklə onu “böyük ekran şəxsiyyəti” kimi obrazlaşdıracaqdılar.

Bəli, klassik milli-mental dünyabaxışımızın daha da inkişaf edib formalaşmasında diqqətəlayiq xidmətləri olmuş bu soydaşımız Ümumittifaq kinosunun da aparıcı, ustad nümayəndələrindən hesab edilib.

Vəfatı öncəsi yazıçı İsa Hüseynovla birgə “Nizami” filminin ssenarisi (və təbii ki, ekranlaşdırılması) üzərində çalışmış, lakin əcəlin də öz “ssenari”ləri, öz “quruluşları”...

Deməli, hər gözəl ekran işindəki “filmin sonu” titri ilə biz tamaşaçıları təəssüfləndirən bu kino-azmandan bəhs edən bu “yazının sonu” da –

Minorluğa doğru...

Hər mətləbdə “çərçivə-çəpərli” sovet dövründə milli-mənəvi duyğularımızın formalaşmasında böyük xidmətləri olmuş bu sənətkarı yaxından tanıyanların xatirə-söhbətlərinə görə, çox nikbin, həyatsevər təbiətli H.Seyidbəyli həm də “aşırı həssas” imiş. Gəncliyi 1930-cu illər burulğanına təsadüf etmiş bu adam bəzi soydaşlarının həmin siyasi dür-düşüncələri “sovetizmin “nisbətən yumşaldığı illər”ə də daşmasını heç cür sinirə bilmirmiş. İmza atdığı ədəbi-bədii əsərlərin, filmlərin heç birində siyasi quruluşun quluna çevrilməyən bu müəllif buna oxucu və tamaşaçılarının xəbərsiz qaldığı çox “kadrarxası” çəkişmələr hesabına nail olmuş. Bu qəbil “qalmaqal”lar onun milli kino tariximizin qızıl fonduna daxil olan “Bizim Cəbiş müəllim” və “Nəsimi” filmlərindən də yan keçməyib.

Xatirələrdən:

“Həsən müəllim, bu filmdə (“Möcüzələr adası”) neft buruğu cihazının xarab olması və o mənfi usta obrazı məsələlərinə əl gəzdirsəz, yaxşı olar...”

- Bu sizin fikrinizdir?

- Yox, Mərkəzi Komitənin...”.

Ssenarisini İsa Hüseynovla birgə yazdığı “Nizami” filminin tale macərası isə çox geniş (və rejissorun “vaxtsiz vəfat” məsələsinə səbəb) bir mövzu...

Bu məqamda, bu “bənzərsiz pavilyon əsəbisi”nin nikbinlik saçan son zarafatlarından birini (həyat yoldaşına) xatırladım: “Mənə çox xörək və qənnadıları qadağan etməyi bacaran “Şəkər xanım”ın (şəkər xəstəliyi) gecə-gündüzlü kino qidama gücü çatmaz”...

Hə, Azərbaycan kinematoqrafiyasında “yeni mərhələ rejissorları”ndan sayılan bu sənətkar “kino işi”nin hər detalına ciddi yanaşar, buna dodaq büzənlərə isə, dahi kinoşünas Rene Klerin “Kino üç mərhələdə yaranır: ssenari yazılarkən, film çəkilərkən və montaj edilərkən” deyimini xatırladarmış.

Müasirlərindən birinin söyləməsinə görə, H.Seyidbəyli öz filmlərində “tanınmamış istedadlar”ı çəkməyə çalışmış. “Nəsimi” filmində baş rolun məşhur namizədləri arasından seçdiyi Rasim Bala-yev də bu sıradan. “Necə yəni, cavan bir tələbə və qos-qocaman dahi şair?!” Bu kimi cürbəcür etiraz “not-nota”ları və həssas duyumlu us-tadin öz dönməz inadı ilə buna nail olması...

Filmlərinin bir çoxunu öz əsərləri əsasında ekranlaşdıran (“Qız-mar günəş altında”, “Uzaq sahillərdə”, “Telefonçu qız”, “Möcüzələr adası”, “Sən niyə susursan?”, “O qızı tapın”, “Xoşbəxtlik qayğıları”) rejissor “yad” ssenariləri də (“Bizim Cəbiş müəllim”, “Nəsimi” və s.) alovlu sənətkar ürəyilə işləyib.

Deyirlər, onun filmlərinin uğurundakı “baş rol” düzgün aktyor seçiminə mənsüb. Məsələn, “Bizim Cəbiş müəllim”indəki “Make-don”u Pirşağıda dincələrkən tapıb, elə ordaca onunla məşq edib və ekrana peşəkar bir aktyor çıxarıb.

Bu sənətkar müraciət etdiyi hər bir mövzunun vizual tablosu-nu, hər qəhrəmanın abidəsini yaratmağa, o mənzərələrə, o peşələ-rə (müəllimliyə “Bizim Cəbiş müəllim”də, rabitəçiliyə “Telefonçu qız”da, qanun keşikçiliyinə “O qızı tapın”da, neftçiliyə “Möcüzələr adası”nda və s.) ictimai rəğbət oyatmağa cidd-cəhdlər edib və buna nail olub.

Bir vaxt “Mənim seçdiyim qəhrəmanlar tipaj deyildir. Həmişə haqlarında düşündüyüm, hər gün həyatda təsadüf etdiyim və ekran-da görmək istədiyim qəhrəmanlardır” – deyən və bu gün 100 illiyi qeyd edilən bu sənətkarın çəkdiyi filmlər sağvaxtlı ömründən çox yaşlı...

23-12-2020

Rənglərin dünyasından

Mikayıl Abdullayev

Bu dünyanın al-əlvan rənglər
karvanı sarbanlarından biri...

Bu dünyanın rənglər karvanı da əbədidir, onun bizim elli sarbanlarından olmuş Mikayıl Abdullayev də. O karvan forma və məzmun, say və pay, sürət və vüsətcə müəyyən qədər sabit, sarbanlar isə istedad və qabiliyyət, janr və məhsuldarlıq, din və milliyyət, olum və ölümçə (həm fiziki, həm mənəvi anlamda) fərqli, rəngarəngdirlər. Bunların fərqli xüsusiyyətləri barədə nə qədər desən də, öz rənglər gözəlliklərinin yerini verəsi deyil...

Sözügedən “tərəf”lərin hər ikisi - dünyanın rənglər karvanı da, onun bir karvansaralıq növbəti sarbanı - həmişəyaşar sənətkar Mikayıl Abdullayev də böyük elmi-populyar, ədəbi-bədii, publisistik əsərlər, monoqrafiyalar mövzularıdır. Lakin, obrazlı olaraq “karvan” adlandırdığım “tərəf” nəhayətsiz (həm də quldur-saldırızsız, “son mənzil”siz) bir sənət səfərində - dayanmadan davamdadır, onun bu növbəti “sarban”ı isə...

Ancaq onların hər ikisi dünya durduqca, zamanlara vardığıca yaşayası, gözəl baxıb, duyğular duyduqca qalasıdır. Müxtəlif qitəli, rəngarəng çeşni-stilli o gözəl sənət rəngləri içərisində, Mikayıl Abdullayev kimi fenomenlərimiz hesabına, biz də əbədi qalasıyıq. Deyirlər, insandan sonra söz yaranıb. Çox yaxşı. Amma, məsələn, sözdən bir az gec yaranmış sənətlər, bu anki qəhrəmanımızın da istifadə etdiyi yaxıların yaranmadığı təqdirdə sözün özü nəyə gərəkmiş? ...Bu sonuncu söz (və bayaqdan mövzumun ovsarını buraxmayan karvan-sarban ifadələri) ulu Məmməd Arazın böyük Xudu Məmmədova ithafən yazdığı bir şeiri yadıma saldı:

*Bax donqar dəvənin səbat yükünə,
Bənzəyir içiboş şöhrət yükünə,
Ömür karvanının sənət yükünə
Bir-iki qeyrətli söz yükləməyə, -
Sən kimə gərəkən, mən kimə gərək...*

Rəssamdan, təsviri sənətdən danışdığım yerdə bu poeziya parçasına müraciət etməyim məşhur “heç hənanın yeridir?” təəccübü

ilə baxasılara deyim ki, bütün digər sənətlərin yaranmasının ilkin “müəllimi” şeir olub. Bu xüsusda çox söz işlətməmək xatirinə, eləcə, bütün uşaqları böyüdən laylaları, bayatıları xatırlamaq kifayətdir...

Məsələ həm də burasındadır ki, Mikayıl Abdullayev çox poetik rəssam idi. Hələ... ətrafına daim xoş əhval-ruhiyyə saçıb bu adamın şəxsi xarakter poeziyası! Onun əsərləri real dünyanın, demək olar, hər yerindən, sənət dünyasının ən yüksək məntəqələrindən xəbər versə də, şəxsi dünyası Bakının ən “qapalı” milli məhəllələrini, abır-həyalı kəndlərini, “köhnə kişi”, “ağır-batman ağsaqqal” kimi ifadələrini ehtiva edirdi. Və bütün bunlar bəndənizi belə bir yarımbaşlığa sövq edir:

Mikayılın rəngləri...

Mütəxəssislərin ümumi rəyinə görə, Mikayıl Abdullayevin fırça irsi, janr, mövzu, palitra aləmi onu bu sənətin ilk üçlüyündə qərarlaşdırıb. Amma mən də - onun adi, qeyri-həmkar müasirlərindən, yaradıcılıq, həyat-fəaliyyət aləminə bələdlərdən biri olaraq deyim ki, Mikayıl Abdullayev, layiqincə tərif-təqdirləmə, qədərincə sayğılama, dəyərincə təltifləmə sarıdan qələmlərimizin aciz, xalqımızın borclu, sovet hökumətinin xəcil qaldığı sənətkarlardandır. O özü isə insana, cəmiyyətə, bəşəriyyətə əsl milli-dünyəvi dostlardan idi. Həm də bu canlı, doğulmuş münasibətləri, olsa-olsa, “natürmort” çuluqla müqayisə etmək olardı; onun təbiətində plakatçılıqdan cüzi də olsun əsər-ələmət yox idi. O, başdan-başa natural portret, humanizm motivli canlı əsər təsiri bağışlayırdı. Və elə bu an bir xatirə-haşiyyəyə çıxım.

...1970-ci illərin ortaları. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində və “Ulduz” jurnalında getmiş yazılarımdan qonorarını almaq üçün Yazıçılar İttifaqının (AYB-nin) kassasına yaxınlaşıram. Dünyanın “düz”, ədəbi mühitin saz və tələbəliyin “vız” vaxtı ola, sən də başını başlara qoşub, bu boyda məşhur təşkilatın “xəzinədar”lığından para almağa gələsən və forslanmayasan?! Mən isə bir az da zilə çıxıb, növbədəkilərdən “bağışlayın, Siz o müasir qrammofon ədəbi tənqidi yıxıb-sürüyən “Tənqid və bülbüloqrafiya” pamfletinin, antisovet “Təzə evlərdən reportaj” hekayəsinin müəllifi deyilsiz ki?” kimi “heyvət, ey büt!” sualları gözləyirdim. Lakin hərəni öz qayğı və qaş-qabaq dünyasında görüb, özüm sual verməli oldum: “Axırncı kimdir?” Buradakıların hamısından ucaboy və hər kəsdən gülürüz, diqqətçil bir kişi: “Axırda mənəm, oğul” - dedi və gələcəyin jurnalisti (söz adamı)

olası bəndəniz o böyük rəsm adamından bunu da öyrəndim ki, insanlara “axırıncı kimdir” yox, “axırda kimdir” deyərmişlər...

İmzasını sərgilərdəki təkrarsız rəsmlərdə gördüyüm, adını dillərdən, radiodan (yataqxanamızda televizor yox idi) eşitdiyim bu sənət igidinin üzünü, Tanrının xoş vaxtında yaratdığı xoşbəxt surət cizgilərini də gördüm. Onun, vaxt-bivaxt ətrafına ovqat saçan təbəssüm “quaş”larını, baxış-duruşundakı təlqin “eskiz”lərini də gördüm. Və o anlar fikirləşdim ki, özü bu görkə, fiziki-cismani əlvanlıqlara malik bir adam niyə də o görkəmdə heyranə sənət səltənəti yaratmasın? Bu bioloji-psixoloji rənglər nədən ümumsosiooloji zövq rənglərinə çevrilməsin?

Sonralar onu iş otağında, sərgi salonlarında, rəsmi törənlərdə, xalqı məclis-mərkəzlərdə də gördüm. İş otağında, emalatxanasında səni elə qarşılayar, sənə elə diqqət, gen-bol vaxt ayırmadı ki, deyərdin bəs, bu boyda sənətkarın işi-peşəsi elə buymuş. Sərgi salonlarında öz “ranqa”sı ilə söhbət-məşvərtlərdə ikən, kənarda “boynunu büküb”, qələm-mikrofon çəkib, onlardan birinin diqqətini cəlb etmək istəyən müxbirlərə elə bir munis üz göstərirdi ki, mövzunun batinindən bixəbər üzdülər, müsahibə zamanı, ondan buradakı rəsmlərin “tarix-nadir” elementlərilə bağlı müfəssəllik “astarı” da istəyirdilər. Bu professor, SSRİ Rəssamlıq Akademiyasının akademiki, Cəvahirəl Nehru adına beynəlxalq mükafat laureatı həmişə rəsmi və xalqı yığıncaqlarda - adları “Biləcəridən bir az o yana” çıxmışlardan arxada dayanardı. Camaat arasında bir-iki ara sözlərilə kifayətlənər, bərə güdənlərin söz-söhbətlərindən yüz ov mənzili uzaq durardı.

Hə, “Mikayılın rəngləri” deyibən başlasam da, düz-əməlli başa çıxma bilmədiyim “portret” bu. Qaldı bu böyük şəxsiyyətin sənət portretləri, tabloları, peyzajları ki, bunun yarımbaşlığını da “Rənglərin Mikayılı” - deyər davam edərkən.

Belə ki...

Bu sözümün canından təəssüf motivasiyalı bir “rəsm” də boylandı... Yəni, Mikayıl Abdullayev obrazlığında, universallığında, fantazlığında olan bir sənətkara da əksərən “aktual” mövzular diktə-lənib. O direktiv diktələr bu ipək qəlb sahibinin, qadir fırça ustasının nə qədər könül pıçıltılarını eşidilməz edib və öz istedad sifarişlərini yerinə yetirilməz qoyub! Həşəmətli sovet tənqid-təbliğ rüporu onun daha gözəl, daha bəşəri əsərləri üstündən sükutla keçib, “Çəltikçi

qızlar" lövhəsini "XX əsr qadınının ən zəngin (!) mənəvi cizgilərini əks etdirən monumental tablo" kimi dəyərləndirirdi. Deyim ki, bu əsər çox maraqlı və orijinal bir işdir. Lakin, axı, fitri bir istedad sahibini bu "istehsal-monumental" sahədə nə qədər saxlayıb işlətmək, bu sırf rəiyyət mövzularına nə qədər "bəytərfi" etmək, sirli-sehrli təbəssümünə bütün dövrlərdə mənəvi ehtiyac duyulan "Cakonda"lıqlara dilsiz yasaqlar, elansız qadağalar qoymaq olarmı?!.

Deməzsənmi, bütün bunlara baxmayaraq, əlahəzrət istedad, dilsiz-ağızsız rənglər ayrıca milli və bəşəri Mikayılını da yaratmaqda idi. "Mingəçevir işıqları" - içlərində mənəvi ziyaları, psixoz-psixolojilərində azadlıq nurları söndürülməkdə olan insanların, heç olmasa, gözlərinə, zövqlərinə işıq saçırdı. "Xaçmaz qızları"ndakı gözəllərdən bir-ikisinin baxışları "sovet xarüqələri"ndən xəbər verirdisə, bəlkə, onların bir qədər mübhəm-müqəyyəd baxışlısı da qonşu Qubadakı quyularda uyuyan "xəbərsiz"lərə işarət idi? Dünənki Xankəndinə "Stepanakert" deyən, sabahkı Xocalıda oğul-uşağının qanlı köynəyini ağlayası "Qarabağlı qızlar" internasional, "Lənkəranlı kolxozçu qadın"lar qəhrəmani-sosial motivli marşlar təsiri ilə bahəm, gizli bir şərqi, təsnif, muğam zümzüməsi də duyururdular. Yəni, bu kimi deqradasion integrasiyalara məruz qalmış sənətkar böyük zamanlara, əbədiqalımlara işləməyə də vaxt və fürsət tapırdı. Məsələn, "Azərbaycan çöllərində" bu heyrətamiz rəngkarın sənətkarlıq bacarığını büsbütün əks etdirən bir əsərdir. Bu rəsm tamaşaçıya Mirzə Cəlilin bədii təhkiyə və dili qədər sadə, zəngin, Qara Qarayevin "İldırım yollar"ı kimi dinamik, Fikrət Əmirovun "Azərbaycan kapriçiosu" halətində çılgın-dolğun təsir-təlqinlər edir. "Abşeronlu qadın"ın formasında dünyanın bütün ucqarlılarına məxsus həya, məzmununda bütün sivilizasiya mərkəzlilərinə şamil ziya vardır. "Ananın gəncliyi" və başqa əsərləri də öz müşahidə dövrlərindən gələcək zamanlara faktik informasiya, sentimental-mental harmoniya, milli-mənəvi emosiya daşığı tablolar, portretlər, peyzajlardır...

Deyirəm, sənətkarların təqdimatı, adətən, "həyat və yaradıcılığı" formulunda olur. Bu yazıdasə yaradıcılıq önə, həyat sona keçdi. Beləliklə, dünya çaplı fırçasıyla bəşər zövqlü əsərlər də yaratmış, London, Moskva, Dehli, Monreal kimi böyük sənət mərkəzlərində fərdi sərgiləri keçirilmiş, bir çox nümunələri ən nümunəvi muzeylərin əbədi saxlancına çevrilmiş bu sənətkarın qısaca -

Həyat təsviri

Deyim ki, uzun ömür yaşayıb, zəngin yaradıcılıq yaratmış Mikayıl Abdullayev yazı-pozulardakı “həyat” bölümü üçün o qədər də “miras” qoymayıb. Çoxlarından fərqli olaraq, bu şəxsin qələmə əl verən qəribəlikləri yoxdur. Görünür, bu həyat sahibinin yaradıcılıqdan başqa heç nə ilə işi olmayıb. Sadəcə, 1921-ci ildə doğulub, 1939-da - 18 yaşında Ə.Əzimzadə adına Rəssamlıq Məktəbini bitirib, 28 yaşında Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq məktəbinin ən istedadlı və perspektivli məzunu kimi işə başlayıb. Yaxın ətrafında “Mikayıl qəlbində Sergey Gerasimovun dünyəvi fantaziyasını, əlində Bəhrüz Kəngərlinin milli fırçasını gəzdirir” kimi deyimlər formalaşdırıb.

Gəncliyinin “oğlan çağları”nda (Ə.Əzimzadənin Mircəfər Bağırovdan xahişi səbəbilə müharibədən qalaraq) öz fırçasıyla şəhər və kəndləri fotoaparat, kinokamera əvəzi gəzib-dolaşaraq, xalqın qoluna qüvvət, qəlbə təsəlli verməyə çalışıb.

...Bu da 2002-ci ilin qızmar avqust günlərindən biri. Ömrün doqquzuncu onilliyinə yenidən qədəm qoymuş sənətkar əbədiyyətə qovuşur...

18-12-2015

Səttar TƏBİƏTİ - Təbiət SƏTTARI

Biri-birini büsbütün tamamlayıb, zənginləşdirib
individuallaşdıran dualıq...

Yuxularında butalanıb yar sorağıyca səfərlənən aşıqlar haqda çox allı sözlər, güllü dastanlar eşidib-oxumuşuq. Bu yığcamnamə isə, minbir çeşnili sənət butaları dalıyca düşüb, doğal tər-təbiət gözəllərini əbədi muzey-düzey yar-varı edən bu Sənət Aşiqi haqda yazılmış-ların növbəti...

Ayrıca bir “bədiü təbiət” yaradıb getdi bu fırça şairi...

Yaşam təzi, avtoaurası, əlahiddə “mən”i, ustad “şapalaq”, batman atmacaları ilə alayıca bir ictimai xarakter OBRAZına çevrildi bu Adam...

“Əyri-üyrü” xətləri, çalın-çarpaz cizgiləri, frontal düzgülü, talantal “güzgülü”lərilə Azərbaycan incəsənət aləminə özəl bir gül-çiçəklik saldı –

Bu sənətkar...

Bənzərsiz işıq-kölgə fəndləri – qoşma-gəraylı ab-havalı bəndlər...

Qəlb yaxılarıyla yaptığı yozmaları, ekspromt saçmaları – seçmə poeziya misraları...

Kətan-“kitablar”ındakı hekayətlər – klassik qəzəl gözəlləri, peyzaj tablolar – “rəng-ahəng”, “təbiət-cəmiyyət”, “həqiqət-bədiyyat” rədifli poemalar...

Fiziki gör-görkəm əkiztayı kimi səslənən ad-soyadı da bir “əlif-bey” portreti; bu imza qapsamındakılar gözümüzə təbiət naturasın-da görmədiklərini də görsədib...

Bu dünyanın –

Azərbaycan təbiətini hamıdan yaxşı, hər kəsdən gözəl çəkmiş bu sənətkarın adicə doğum tarixçəsi – 15.12.1909 rəqəmləri də bəndə-nizdə ikili (və “şübhə”li) təəssürat oyadır; görəsən, ...böyüdükcə mədəni-mənəvi düzəni ruhsal fırça ilə çiziləsi, qutsal rənglərlə boyanası, global ilhamla fontanlayası bu qeyri-adi Adam – cəmiyyət içrə “qərib”, təbiət sarıdan qəribə varlıq həmin tarixçədə anadanını doğulub, ya təbiətdənmi?...

Bu sənət səyyahı, zinət səyyadı qız-qadın yönəli hiss-həyəcanlarını İNCƏ sənət incilərinə – “kətan-canan”lara ithaf etdi. Həm də... yalnız nadir aşiqlərə xas olan xalis eşqlə! Məlum “bir köynək yaxın” deyiminə “beş göynək də artıq” əlavəsilə...

Bu an xəyalımda sərgilənən əsərləri üzrə kiçicik bir –

Media-rapsodiya

...Kövrəklərin ürəyi “Kəpəzin göz yaşları” kimi leysanlanır. Pessimistlər “Əbədi məşəllər”, optimistlər “Suraxanı atəşgahı” üstə köklənir...

“Xəzər gözəli”nə baxanlar tellərini yan darayır, sevgi cütlükləri “Qızılbənövşəyə gedən yol”a düşür, “Axşamçağı Ordubad bağlarında” əhd-peyman bağlayıb, “Qudyalçay vadisi”ndə qovuşur...

“Şamaxı üzümlükləri”nə “Vətənimin baharı” mövsümü kimi göz yetirən sənət sərxoşları “Əncir ağacı”ndan “Payız”sayağı doluxub, ayılmaq təhlükəsilə üzləşir, heyruşlarını “Əfsanəvi torpaq” tablosuna səpirlər...

“Azərbaycan nağılı”nın feyzindən doymayanlar bir pay “Şahna-bat” dadıb, “Qayıqlar”da “Neft Daşları”na üzərək, sənət təşnəliklərini söndürürlər...

“Əmircan”a yalnız “bədi ana yurdu” kimi baxanlar qəflətdən ayılıb, bu qlobal tərənnümçünü “məhəlli”çilik lokalizminə salmaqdan çəkinirlər...

Nədən ki...

Səttar Bəhlulzadə imzası bütün gələcək möcüzələr dövründə də seçiləcək. Özü də “məntəqə”lərsiz, “dairə”lərsiz seçkilərdə seçiləcək! Belə seçilmişlər ömrü uzunluq başlarını aşağı salıb çalışar, yarıdar, öncə məhəlləsini, bölgəsini, sonra ölkəsini yarıdarlar. Başlarını qaldırmağa macal tapandasa görürlər, baa, özlərini də yaradıbmışlar ki!...

Bu Adam özünü astaca-astaca yaradıb. Amma yaman yaradıb!

Fizikən çəm-çəlimsiz görsənən o can ruhən çox iri, sanballı, köklü-köməcliydi!

Ömrünün son illərində muzeylərdə, asfalt-betonlu paytaxtımızın qədim “Qoburnat bağı” (“Filarmoniya”) təbiətində görünərdi. Biz tələbələrə gözündə canlı portret kimi obrazlaşmış bu Pir olmuş hər-

dən ucuz çayxana-yeməxanalara da gəlmirdi ki, stoluna stul çəkib söhbət edək, tutalım, “dost”ları barədə özünəməxsus replikalarını eşidək. Axı, bu bənzərsizin atmacaları da (hər yeni əsəri kimi) ovqat dolu səs-küylərə səbəb olurdul!

Bu sənət qartalının qırğı gözləri bizlərinkindən uzaq düşənləri əlbəəl görərdi! Necə ki, tilovvarı barmaqları çox rəssamın fantaziya çevrəsindən irəqləri zaman-zaman “tovlayıb”-ovlayırdı...

Sirli sir-sifətində bütöv bir cəmiyyət təbiəti bərqərarı; qaşları daim sənət hədəfli yaylar kimi çatılı. Uzun saçlarının rəngləri, fənər gözlərinin işığı, halət-siluet “qarışığı”nın şölələri ilahi bir palitra!...

Necə ki –

bu Adam Vətən təbiətini çəkib-yaratdıqca qurtarmırdı, özü haqda da yazdıqca qurtarmır; xarakterindəki “ışığı-kölgə” kontrastları, “model-modul” effektləri heç bir qəlibə, ənənəviçilik ip-sapına yatmır.

İlk ixtisas təhsilini Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində almış, V.İ.Surikov adına Moskva Rəssamlıq İnstitutuna qəbula “bidad-bikəs” gedib ustad qayıtmış bu sənətkarın auditoriya və həyat tələbələrindən bir çoxu da bir-birini əvəz edən “gələcək”lərdə ustada çevrilib.

Bu milli-mental kişinin ağır-uğur davranışları sənət adamları üçün məclis-mərkə etikətlərinə çevrilib. İmpressionizm nümunələrinin bəziləri bu cərəyan banilərinin özlərini belə heyratə gətirib...

Bunların harmoniyasından bütöv bir sənətkar şəxsiyyəti yaranıb ki, özü saysız yazı-kitab-kadrlarda, irsindən nümunələr dünyanın möhtəşəm muzeylərində yaşamaqda.

Və...

bu dünyaya yalnız ailə-övlad yaradıcılığı, o dünyaya son kimi baxanlar elə zənn etməsinlər ki, bu qədər sənət zürriyyətlərinin atası Səttar Bəhlulzadə sonsuz getdi! Kimin buna şəkki varsa, onun vəfalı və səfalı “ömür yoldaşı”na – Təbiətə varıb, soruşa bilər. Əlbəttə, əgər bu əzəli-əbədi “xanım”ın dilini Səttar ər-bəyin bildiyinin mində biri qədər bilirsə, çiçəyini-gülünü bu Aşıqın yüzdə biriycə sevirsə...

20-12-2019

Tahir Salahov aləmi

Sənətkarlar dünyanın aynalarıdır -
hərəsi onu bir sayaq əks etdirir...

Onların hərəsi bu dünyanın bir nəsnəsinə, sahəsinə ayna tutur. Bəstəkar səsinə, ədib sözünə, memar daşına, rəssam sifətinə... Və belə-belə dünyamızın milli mədəniyyətlər tablosu yaranır...

Hər bir insanın bir güzgüsü var; hər kəs ona özü üçün, özüylə görüş anlarında, təkbətək dərdləşmə məqamlarında göz yetirir. Cəmiyyətə çıxış zamanı özünü "redaktə" etmək və xüsusən də yarı üçün baxır - "onsuz üzüm gülməz, açılmaz aynam" - deyər. Dünya isə sənətkar-aynalarda sığalanıb-tumarlanır.

1942-ci ildə - bütün güzgülərdə qara libasda görünən Bakının incəsənət muzeyindəki bir sərgidə yalqız bir yeniyetmə - gələcəyin fenomenal rəssamı Tahir Teymur oğlu Salahov da tamaşa etdiyi şedevr tablo və portretlərin, bir az da bu salondakı tənhalığın təsirindən səssiz-sovsuz bir monoloq söyləyirdi:

Niyə, nədən, nə üçün?

"...Niyə bu qədər adi görünür bu qeyri-adi dünya? Ən görkəmsiz adamlar belə, nəzərlərdən heyrat qoparmağa çalışdıqları halda, nədən bu qədər zəngin aləm özünü ilk baxışdan təqdim edə bilmir? Axı ağıl, düşüncə daha çox göz məhsulları ilə işləyir. Zehnin, təfəkkürün üyütdüyü xammalın çoxu gözün dənlediklərindən ibarət deyilmi? Qulaq qənimətləri nə qədər şirin, poetik olsa da, gözün gördüklərinin yerini verə bilməz. Elə babam da tez-tez demirmi, "yüz kərə eşitməkdənsə, bir kərə görmək yeydir"?

Yaxud bu camaat özü. Hər gün, hər saat küçədə-bazarda gördükləri neftçinin, qırıq-quruşlu qocaların, böyük-böyük ədib, bəstəkar və aktyorların, gül-güldanın, antikvarların... yanından saymazıyana ötüb, sabahısı həmin subyektlərə tamaşa etmək üçün böyük həvəslə sərgi salonlarına getmirlərmi? Görəsən niyə? Bəyəm Tanrının qə-nirsiz qələmindən çıxan bu dünya rəssamların fırçalarından çıxan dünyacıqlardan maraqsızdı? Bəyəm bu dünya özü nəhəng bir sərgi salonu deyilmi? Bütün tabloların da ki, şəriksiz müəllifi, yaradanı -

Yaradan! Bəlkə?.. Yox, burda “bəlkə”yə meydan görünmür. Amma bəs, nədən, nə üçün?.. Niyə bu gün bütün bəşər tamaşaçısını lərzəyə salan Hitlerin real müharibə “tablo”ları insanları Brüllərin “Cəhənnəm” tablosu qədər heyrtləndirmir? Niyə hər abşeronlunun qapısında bir elə əncir ağacı ola-ola, gəlib burda Səttar əminin “Əncir ağacı”ndan qidalanırlar? Niyə?.. Bəlkə?.. Yox, hələ yenə “niyə”? Amma... deyəsən, bu “bəlkə”də də bir həqiqət var. Ode, Leonardo da Vinçinin “Cokonda”sı da öz sehrli təbəssümü ilə bunu təsdiq edir! Bəli, sənət! Sənət! Özü də “bəlkə”siz-filansız!..”

Bütün bu suallar, nidalar, mühakimələr 14 yaşlı bir yeniyetmənin xəyalından dalğalanırdı. 1928-ci ildə bu şəhərdə doğulub, 1942-ci ilin bir payız günü, lap dəqiqi - öz ad günü - noyabrın 29-da başı müharibəyə qarışmış bu şəhərin geniş, yaraşıqlı sərgi salonunda böyük sənət əsərlərinə tək-tənha tamaşa edən Tahirin düşüncələrindən yayımlanırdı. Bu yeniyetmə oğlan, o illər heç kimin keçirmədiyi, yəni xüsusi qeyd etmədiyi ad günləri haqda da düşünüb-daşınır, bu salonu böyük, zəngin bir sənət süfrəsi, peyzajları hədiyyə, portretləri dostlar, öz fikirlərini isə tostlar hesab edirdi...

Düşünmələr, daşınmalar, nailiyyətlər...

Hələ yeniyetmə yaşlarında o sayaq düşünən Tahir, əlbəttə, elə ilk gənclikdən ətrafını, bir az sonra Bakını, Azərbaycanı, SSRİ-ni və nəhayət, bütün dünyanı düşündürməli idi.

Bu fenomenallıq Tanrının, təbiətin ona bəxş etdiyi fitri istedadın başlamışdı. Bəs bu istedadı bəyan etmək üçün o özü nədən, hardan başladı? Öncə ev-ailə, şəcərə “konstitusiya”sına sədaqətdən, sonra Ə.Əzimzadə adına rəssamlıq məktəbindən. Müharibənin qələbə ilində Tahir tələbə oldu. Yüksək erudisiyasını, intellektini, istedad və qabiliyyətini görənlər onu daha yüksək təhsil ardınca getməyə səslədilər. Bütün ətrafı onun simasında gələcəyin dahisini görürdü - necə ki, 58 ildən sonra keçiriləsi 80 illik yubileyində Fransanın böyük mədəniyyət xadimi Pyer Karden deyəcəkdi: “Salahov - o dahidir, dühadır, o bəşər tarixində mütləq və mütləq qalacaqdır!”. Rusiya Rəssamlıq Akademiyasının prezidenti Zurab Sereteli də Tahir Salahovu elə həmin dahilik mərtəbəsində görəcəkdi: “Bizim Akademiyanın dünya şöhrətli üzvü Salahov - çox böyük işlər və əsərlər müəllifi - böyük hərflərlə qeyd olunası sənətkardır. Niyə böyük? Siz onun qadir fırça-

sından çıxan şəkillərə baxın. Onlarda nə qədər böyük insanlar var!..”.

Bəli, gələcəyin böyük Tahir Salahovu böyük təhsil ardınca getməli idi və o, Ə.Əzimzadə məktəbini başa vuran kimi V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət İncəsənət İnstitutuna qəbul olundu. 1957-ci ildə həmin ali məktəbi rəssam-nəqqaş ixtisası üzrə bitirib, böyük, rəngarəng, maraqlı, ömrün sonunadək bitirilməyən həyat-sənət məktəbinə qədəm qoydu. Yaşayıb-yaratdıqca, bir vaxt - yeniyetmə ikən istixarə etdiyi fikir və düşüncələrin fərqinə vardı. Gördü ki, dünya doğrudan da, onu təəccübləndirən mizan-düzənə malik imiş. Tanrı dünyası ilə sənət dünyası arasında bir uyarlıq varmış...

Cənc Tahir hələ Bakıda ikən, bakılı ikən dünya ona çox şey vermişdi. İndi növbə onun idi. İstedadının cəzbi ilə yığıqlarını dünyaya qaytarmalı idi. Onların isə sayı da çox, sanbalı da! Hamısından danışmaq mümkünsüz - bununçun gərək göyü molbert, dəryanı rəng edəsən. Bununçun gərək dünyanın uzaq-uzaq, məşhur-möhtəşəm muzeylərinə baş çəkib müxtəlif dillərdə müsahibə alasan, gözlərdəki heyrat və duyğuları sözə çevirəsən. Gərək Rəsul Rzanın, Fikrət Əmirovun portretlərindəki koloritli detallar barədə söz söyləyəsən, “Abşeron qadınları”na bir baxıb, yüzbir boy boylayasan, “Səhər eşeloni”nda səfərə çıxıb, “Rezervuar parkı”nda dincələsən ki, Dmitri Şostakoviçin təkrarsız portretinin məziyyətlərindən bəhs edəsən.

“Bəstəkar Qara Qarayevin portreti” isə özgə aləm, ayrıca bir yazı mövzudur! O portretin ictimaiyyətə təqdimi zamanı biz tələbə idik və onu hələ qəzet səhifəsində görərkən nələr demədik?! Dedik ki, “Bu portretin özü də bir simfoniyaadır!”, “Bax, bax, Qara Qarayev bu an qalxıb, növbəti bir şedevr yaradacaq!”, “Alın və göz ətrafı qırıqlardan “Yeddi gözəl” süzülür”, “Gözlər “İldırımli yollar” çəkir...” və sair.

Çoxları bilmir, bilənlərinə əksəri etiraf etmir ki, əmək, zəhmət mövzusu təsviri sənətə məhz Tahir Salahovun sayəsində yol tapıb. Özü də onun diplom işi olan “Gecə növbəsindən qayıdanlar” əsərilə. Tahir Salahov gələcək bakılılara qos-qoca, dost-doğma bir “Köhnə Bakı” verib. Böyük sənət “ovçu”larının “pusqu”suna “Səhər ovu” çıxarıb. Ürəyi sənət atəşilə yananlara tamaşa edərkən gözlərlə hərarət, ürəyə sərinlik çiləyən “Nardaran qarpızları” əta edib. Məşhur triptixi ilə yeni bir “Qız qalası”, “Atəşgah”, “Xəzər - bu gün” yaradıb.

Təltiflər, mükafatlar, adlar...

Tahir Salahov 60 ildən çoxdur ki, öz təkrarsız sənət əsərlərilə milyonların qəlbini rıqqətə gətirir, zövqləri təltif edir. Və elə 60 ildir ki, demək olar, hər il müxtəlif dövlətlər, təşkilatlar, qurumlar tərəfindən müxtəlif adlar, mükafatlarla təltif edilir. Sovetlər İttifaqının saysız təltifləri bir yana, şöhrətli həmyerlimiz dünyanın bir çox sənət akademiyalarının müxbir üzvü, həmçinin “Ölməzlər Akademiyası” kimi tanınan Fransa Zərif Sənətlər Akademiyasına SSRİ-dən seçilmiş üç üzvdən biridir. Az qala sənət əsərlərinin sayı qədər təltiflərə layiq görülmüş böyük sənətkar barədə bitirməyə çətinlik çəkdiyim bu yazını onun 2008-ci ildə Bakıda keçirilən 80 illik yubileyi zamanı dediyi sözlərlə yekunlaşdırıram: “Möhtərəm Prezident İlham Əliyev cənabları! Bu gün Sizin mənə təqdim etdiyiniz “Heydər Əliyev” ordenini - Azərbaycanın ən ali mükafatını ulu öndərimiz Heydər Əliyevin bu xalqa və sənət adamlarına misli görünməmiş qayğısının növbəti təzahürü kimi qiymətləndirirəm. Mən doğma vətənimizdən uzaqda yaşasam da, bu gün özümü hamıdan çox azərbaycanlı hesab edirəm. Çünki mən bu xalqın ən şərəfli mükafatları ilə - “İstiqlal” və “Heydər Əliyev” ordenlərilə mükafatlandırılmışam! Buna görə Sizə, Azərbaycan xalqına, Azərbaycan dövlətinə təşəkkür edirəm!”.

30-11-2011

İncə sənətimizin...

inci istedadlı sənətkarının dadlı təsvir məhsulları...

“Dadlı”, “təsvir”, “məhsul” ifadələrindən sonra “natürmort” terminini ya da salmamaq qeyri-mümkün. Bu isə, mütləq, bu janrın fenomeni Toğrul Nərimanbəyovu xatırladası! Müasir rəssamlığımızın ulu Toğrulunu. Özü - qədim rəssamlıq sənətimizin çağdaşbaxış nümayəndəsi, əsərləri - çağdaşlıq nümunələri olan Toğrulumuzu. Sir-sifətə, “surəti-hal”ca da portret görklü sənətkarımızı...

Doğumca bakılı, nəsil-kökcə şuşalı, qövmi-kökəncə turanlı, yaşamca çoxünvanlı, sənətcə həryerli. Ömrünü bu dünyanın gözəlliklərini əks etdirməyə və onları Dünyaya - hələ təsis edilməmiş “Bəşər TV”vari “canlıyayın”lamağa sərf edib.

Bu an yadıma həmin “yayın” löyünlərindən bir “retro”-natürmort düşdü ki, elə ona müqabil təptəzə bir -

Vizual xatırlama...

Səbəbkar - yenicə ayrıldığımız I Avropa Oyunlarının açılış mərasimindəki biri-birindən maraqlı elementlərin baş qəhrəmanı - Nar! Altmış beş minlik canlı tamaşaçı, yüz milyonlarla tele-seyrçi qarşısında qədim mədəniyyətimizin təbiət mücrüsü kimi açılıb-paçallanan simvolik Nar! Al-qırmızı gilələri əzəli-əbədi varlığımızın atribut-vahidlərini assosiasiya edən, sənədli qədər real təsir bağışlayan bədii Nar...

Və elə bu heynidə, orada səsləndirilən cürbəcür janr, rəngarəng məzmun və müxtəlif yaşlı musiqi nümunələrinin cərgəsinə qoşduğum qosqoca bir şərqiyyə xəyallandım: “Naar, naar, nargilə - Gəlin gedək yar gilə”...

...Hə, hər kəs öz könlündəki arzu-istəklisi gilə, bəndənizsə, azı qırx il bundan əvvələ: Toğrul əfəndimizin “Nar” natürmortunu ilk dəfə gördüyüm günə. O vaxt hələ tələbə idik və elə bir az da bundan yana o köztək yanar narlardan od düşmüşdü cana! Hərəməz öz ləhcə-leksikonumuzda sıxıb şirəsini çıxartdıq o natür-narların! Onlara baxa-baxa, udqunma şəbehi çıxaran kim, “bir sənət bıçağım olsaydı, bunları parçalayıb yeyərdim” deyən kim. O narlardan ən girdə və

bir az qanavuzunu bizdən aşağı kursdakı Həziyeva Nargiləyə bənzərdən və bunu “naməhrəm”lik kimi qəbul edib, müqəyyəd bir əhvala düşərək, onun acığına, elə həmin qrupdakı uzunsaçlı Giləyə işarətlə “Qaragilə” mahnısını “qaş-göz” notları ilə oxuyan da oldu o gün. Ən rəşional-nominal dəyəri isə, Əli Bayramlı (Şirvan) narını şedevr kimi təsnifatlandırır, göyçaylı Svetanın əlini üzündə qoyan Vaqif Abbasov verdi: “Bizim sənətkarımızın yaratdığı bu narlar “Made in Planet” dir!”.

Elə mənim “sir-sifətcə, surəti-halca da portret görklü” deyimin də o vaxtlara məxsus; biz Səttar Bəhlulzadə ilə Toğrul Nərimanbəyovun sifətlərini canlı portretə bənzədirdik...

Biz hələ onların sənət və digər xarakterik keyfiyyətlərini də müxtəlif rənglər üzrə təsnifatlaşdırır, mübahisə-müzakirələrimizdə xəyalı portretlərini yaradırdıq. İndilikdə isə, təbii, bu ayın bu günlərində doğulmuş Toğrul Nərimanbəyov haqda.

Onun yaradıcılıq və... şəxsiyyət rəngləri çox, bunların hamısını yazı meydanına çəkmək isə qeyri-mümkün. Hələ bunlar azmış kimi, birini də özümdən “icad” etmişəm: -

“Mənsubiyyət” rəngi...

Bu zəngin, ərşi-əngin rəngin tərkibi yanar can, qaynar qan!..

Yuxarıda işlətdiyim sub-abstrakt epitetlərdən birinə - “hər yerli” ifadəsinə dair müxtəsərcə bir sərf-nəzər. Yeri gəlmişkən, bu mükəmməl abstraksionizm ustadı haqda danışib-yazarkən də abstraktçılıqdan, sözün qanad-fanatçılığından qaçmaq olmur. Yəni fikir, təfəkkür, sənətkarlıq zirvələrinin elə bir həddi də var ki, yaradıcı insan ora (ona) çatanda hər hansı bir coğrafi-toponimik məkana, etnik qrup-topluma sığmaz görünür; belə İnsan “haralı” yox, “hər yerli” olur. Onlar hər hansı bir əqrabaya, zümrəyə, xalqa, millətə deyil, Xəliqin “Ol!” hökmü ilə yaranmış cəmi-ümmətə mənsub sayılır. Deməli, Toğrul Nərimanbəyovu da - ikili vətəndaşlığına (Azərbaycan, Fransa) “bənd olmadan” belə - təkcə “öz rəngimiz” də təsəvvür etmək heç bir dəftər-kitabda qeyd olunmamış yasaqlardan...

Böyük Yaradanın qələmiylə çəkilmiş bu “sənətçi insan surəti” bizlərə ali məktəblərə qəbul imtahanlarından tanış olan “əməkçi insan surətləri”ndən çox fərqli bir göstəri. Həm də ona görə ki, dahilərin yaratdığı bütün surətlər Allahın yaratdıqlarının yanından yel də olub ötə bilməz.

Amma ulu Tanrının yaratdığı milyardlarla fərdi-fərqlilik içərisində özünə hamıdan bir köynək yaxın dahilərin yaratdıqlarına bənzəri də olur. Özü də bu kişi, sanki - lap qədimlərdə adına “Günəş” dediyimiz, dünyanı gəzib-dolaşib üstümüzə “quaş” assimilyasiyası ilə qayıtmış rənglə rəsm edilib. O, bu tər-təmiz türki rənglə “işləndiyindən” - ət-qan-can “materialı” nə qədər ümumbəşəri, Adəmanə olsa da - düzgü-cizgiləri başdan-başa Turan mayalıdır. Belədə nə üçün bu xalqın yaranışdan bəri fitri istedad qabından yararlandığı barədə izafi fikir xərcinə gedəsən və yaxud getdinsə də, niyə nəticədən təəccüblənəsən?!

Onun əsərlərini görmüslərə salam olsun, hələ görməyənlərə isə borc. Bu ərzim onun məlum və məşhur əsərlərindən çox, ümumvarlığının ətrafa necə əsər etməsi haqda danışmağıma bir rüsxətnamə...

Bəli, onun Göygölcə gözlərinə, Kür-Arazca qaşlarına, Qoşqarca alnına baxanda, Göyçəcə dərinliyini, Şahdağca vüqarını, Şuşaca ciltvəsini görəndə, kişmiş-Damcılıca gülüşünü eşidəndə, deyərdin, daha bu adam ecazkar rəssam olmayıb, kim olmalıymış ki?!

Və bir “sərgi”ləmə...

Yuxarıda elənçi-belənçi yazmış olsam da, xəyalımda başqa epitetlər, sirri-soraqlar da var. Bunlar, əsasən, əzəli-əbədi və hamıya məxsus rənglər. Deməli, qaçılması qeyri-mümkün olan ənənəvilik; - hər gün, hər il, hər əsr yenilənələrin əzəl-özülü. Bu mənada, bir vaxtlar ona məxsus hər şey, başqa sözlə, cəmi-peyklar məhz bu fırça çevrəsində fırlanıb. Onun istedad təndiri isə o qədər iti imiş ki, yapıqlarının hamısı sənətin iliyinədək bişirmiş. Sətsiz-hesabsız cürbəcürlüklər onun vahid könül “laboratoriyasında” həll olunub, tül qırmızı, gül qırmızı, al qırmızılıqlar səltənəti yaradırmış (digər rəngləri də bu ayaqdan atılmalı). Və “T.N.” sahibli bu fırçadan rəng içən güllər, çiçəklər, kollar, ağaclar, gözəllər, göyçəklər nə qədər bizim adımıza yazılır, sənət-mədəniyyət büdcəmizə mədaxillənirmişsə, o qədər də ixraci-bəşəriyyət olurmuş...

O, hələ erkən gəncliyində məlum memarlıq İçərişəhərindən “dü-zəltidiyi” rəssamlıq İçərişəhəri silsiləsində, bir az sonralar abidələr Səmərqəndindən çəkib-cizgilədiyi ornamentlərdə, “Sifətlər rapsodiyası”nda, daha sonralar Avropanı, Fransanı onların özlərinə ecazkar bir “kənar baxış”la təqdim etdiyi rəsmlərində özü ilə bərabər, sənətin də nələrə qadir olduğunu bir daha təsdiq etdi.

Bu rəngarəngliklər müəllifinin yaradıcılığında qırmızı rəng, demək olar, hər əsərinin “məclis başında”dır. Lakin bu, heç də (məşhur həna “rəngsaz”ı Məşdibad demişkən) digər rənglərin ayaqda-aşağıda olmasına dəlalət etmir. Əks halda, onun gah göy, gah mavi “səmaları” baxışları bu qədər oxşamaz. Yaşıl-kəhrəba “sünbülləri” zövqi-nəfslərə bir belə bərəkət bəxş etməz. Al-əlvan “gül-çiçəkləri” könüllərə cənnəti-sənət gülabları çiləməz, fidan “Körpələr”i, qızıl “Gözəllər”i, qırıq-quruş “Qocalar”ı polifonik şərqlilər oxumaz...

Onun mavi rəngləri dan üzü kimi ağarışır, göy rəngləri göyərçinlər tək göyərişir. Yaşıllar sevgililərdi - baxışlara sarmaşır. Gözəlliyə təslimat rəmzi kimi canlanan ağappaqlar “ağ” eləmədən ağarışır. Qaralar - mövzunun yamanına işləyəndə ürəyə düşən xal, yaxşısına işləyəndə “ağ üzə qara xal” təəssüratı yaradır...

Onun abstraksiyalarının çoxusu çox hallarda ilk baxışa, ilk təəssürata tabe olmur. İkinci, üçüncü zənddə isə gözlər qarşısında aləmlər açılır. Amma ikinci-üçüncü nəzərlərdə nə qədər açılsa da, “və sair”incilərə yenə bir şey qalır. Hər növbəti baxış isə, mütləq növbəti bir qənimət əldə edir. Özü də tək elə milli yox, həm də beynəlmiləl qənimət. Və buradan belə bir “fəlsəfi” qənimət də əldə-dildə olunur ki, baxışın, tamaşaçılığın da milləti yoxmuş; bu əsərlər nə qədər millidirsə, o qədər də Renuar dilli, İvanov, Brüllov, Van Qoq əsilli tamaşaçılıqdır...

Onun “xarakter”, “söz”, “duyğu”, “uyğu” və sair rəngləri də var ki, onların cəmi-cümləsini iki sözlə ifadə edirəm:

Aləm rəngləri

“T.N.” imzalı bu mənəvi rənglər də parlaqdır, seçkindir, bütövdür, emosionallıq plastikası ilə bahəm, kəskindir. Bütün bunlar konkret əsərlərindən fərqli olaraq, onun daxili aləminə, özünə-sözünə bir köynək yaxın tamaşaçıları - dostları, tanış-bilişləri, həmsöhbətləri tərəfindən dərhal sezilir. Amma onda “gecçatan” rənglər də az deyil. Məsələn? Deyim də; SSRİ və Azərbaycanın Xalq rəssamı, Dövlət mükafatları laureatı, neçə-neçə orden-medal sahibi, hər ilin altı ayını yaşadığı Parisdə necə yüksək mərtəbədə tutulduğunu onun öz dilindən eşidən olubmu? Amma Şuşada doğulmuş babasının dövlət xətt ilə Almaniyaya gedib Tuluzada təhsil alaraq məşhur mühəndis kimi nələr tikməsindən, atasının özgür bir milliyyətçi kimi sırası ələ

mənsubu yox, repressiya qurbanı olmasından həm çox, həm də iftixarla danışib. O, çox “quru”, əda-ədvasız, ahıl yaşlarda belə - susuz səhraya yağıştək gərək olan şıltaqlıqların “ayıb” və yasaq edildiyi zi-yalı “cızığından” heç bir halda qırağa çıxmayıb. Onun şəxsiyyət formulası, qırım-durum elementləri ev-eşiyində də, küçədə də, efirdə də daimi bir pedaqoqluq təlqin edib, nümunəvilik, ağsaqqallıq saçıb. Onun baxışına baxan, yerişini-duruşunu seyr edən, sözünün karına, səsinin tonuna diqqət kəsilən hər kəs bilirdi: nə olar, nə olmaz...

Onun muğamata, klassik musiqiyə rəğbətini, təbəssüm dolu məhəbbətini qədərincəmi duyurdunuz, hörmətli çağdaşları? Xalq mahnılarımızı, bəzi operalardan ariyaları necə milli-ağayana, hancarı “kəndçisayaq”, necə müasir-Yevropeyski ifalarına uymağınız da olubmu?...

Onun çox gec-gec açılan söz-fikir mücrüsü, düşüncə tərzində ob-razlı rənglər qalereyası timsalında! Nə desə, “nədən?” sorulmazdı. Kiməsə nəşə ərz etsə, “niyə?” doğulmazdı.

Onun sözlərindən, fikirlərindən mən də az eşitməmişəm, buralıq-da isə ataların məşhur miqdar sayı qədrini xatırladacağam:

“- Neçə illərdi Teymurlənglə bağlı eskizlər hazırlayırsız, bəs əsər nə vaxt başa gələcək?

- Həmin eskizlər Teymurləng miqyasına çatanda...”.

“- Azərbaycanın harası daha çox möcüzəvidir?

- Sualın qoyuluşunu dəyişdirin: Azərbaycanın harası möcüzəvi deyil?”.

“- Bu gün Sizə Şuşaya getmək təklif olunsaydı...

- Yox, Şuşaya qonaq kimi getməyəm. Mən ora onun sahibi kimi gedəcəyəm!...”.

Sözüm-sovum onun rəngləri qədər rəngarəng olsaydı, hələ yaz-mağa davam edərdim...

Beləliklə, 1930-cu il təvəllüdlü, qaynar avqust doğumlu bu alovlu sənətkarımız haqda bu qədər.

07-08-2015

Tarixi yaddaş

3 rəngli...

101 yaşlı "...bir daha enməz"imiz haqda
30 abzaslıq statistik-publisistik reportaj

Bu "30 abzas" müstəqil yaşam illərimizin sayına (1918-20, 1991-2019) müqəyyəd və müqəddəs bir işarət!

Babalarımızın dilindən qopan "Bayraqları bayraq yapan üstündəki qandır, Torpaq – əgər uğrunda ölən varsa, Vətəndir!", "Vətən daşı olmayandan, olmaz ölkə vətəndaşı!" kimi kəlamlar isə Böyük Azərbaycanımızın Quzeyini məlum imperiyadan azad edə bilmiş bu millətə bəlli "20 faiz" üçün də qeyrət ismarışları!...

1918, 9 Noyabr. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) Hökuməti üçrəngli bayrağın dövlətçiliyin əsas rəmzi kimi təsdiq olunması haqqında qərar verir.

Hökumətin həmin tarixi qərarından: "Eşidildi: Nazirlər Şurası sədrinin Milli bayraq haqda məruzəsi. Qərara alındı: Yaşıl, qırmızı və mavi rənglərdən, ağ aypara və səkkizbucaq ulduzdan ibarət olan bayraq Milli bayraq hesab edilsin".

Bu bayrağın müəllifi həmin Cümhuriyyətin əsas ideoloqlarından biri – Əli bəy Hüseynzadə!...

Dekabrın 7-də Parlament binası fasadına qaldırılan bu Bayraq haqda danışan Məhəmməd Əmin Rəsulzadə: "Bu üç rəng Türk hürriyyəti, islam mədəniyyəti və müasir Avropa iqtidari-əhraranəsidir".

Artıq ilk ümumşərqi opera və dünya çaplı operettalar müəllifi kimi tanınan Üzeyir Hacıbəyli: "Mavi rəngi türklüyə, yaşıl rəngi islamlığa, al rəngi mədəniyyətə işarə olan bayrağımızın mənə-mənəviyyəsi budur" (sonralar böyük Z.Göyalp bunu "Türk qanlı, İslam imanlı, Avropa mədəniyyətli" kimi ifadə edəcək).

Müstəqil dövlət və hökumətimiz bu Bayraq altında misilsiz gərginliklə çalışıb-çarpışmada, xarici ölkələrdə səfirlik-elçiliklər açmada, çarizmin "ucqarlar", "məzlum xalqlar" və digər siyasi doktrinalarının nəticəsi olan problemləri aradan qaldırmada...

Vaxt, Zaman isə –

sürətlə ötmədə, yeni siyasi sifarişlər vermədə...

1920-də “böyük qardaş” bolşeviklərinin “atalıq” qayğısı, “kiçik qardaş” daşnaklarının kattalıq əməlləri və... yerli lakeylərimizin “oğulluq” sayğıları sayəsində, “28 May” qurum-durumlu Cümhuriyyətimiz devrilir. Yerində – onu düz (və məhz!) bir ay önə (“qabaqdangəlmişliyə!”) keçən “28 Aprel” qırım-durumlu Sovet hakimiyyəti qurulur.

Azərbaycan öz dövlət atributlarını Sovet Rusiyası atributları ilə uyğunlaşdırmaq məcburiyyətində qalır.

1921-in mayında RSFSR Konstitusiyasına uyğunlaşdırılmış ilk Sovet Azərbaycanı Konstitusiyasında dövlət bayrağının sol küncündə “AİŞC” (Azərbaycan İctimai Şuralar Cümhuriyyəti) yazısı yerləşdirilir.

1922, 30 dekabr. Azərbaycan “SSRİ” deyilən tərkibə daxil olur (müstəqilliyini de-fakto itirir). Azərbaycan SSR MİK-i yeni latın qrafikalı əlifbanın ərəb əlifbası ilə eyni hüquqa malik olması barədə dekret qəbul edir və bayrağın təsvirində “ASSR” abreviaturası həm latın, həm ərəb əlifbası ilə verilir.

Azərbaycan SSR Sovetlər Qurultayının 1925-ci il 14 mart tarixli təsdiqi ilə Konstitusiyanın yeni redaksiyasında dövlət bayrağımız belə təsvir edilir: “AİŞC-nin dövlət bayrağı 2:1 nisbətdə olan al (qırmızı) qumaşdan ibarətdir”.

1930-cu ildən Azərbaycan SSR-in bayrağı üzərində “ASSR” abreviaturası yalnız latın əlifbası ilə verilir.

1937-ci il Konstitusiyasının 152-ci maddəsində isə belə ifadə edilir: “...dövlət bayrağı, sol bucağı yuxarısında oraq və çəkilmiş və üstündə Azərbaycan dilində “Az SSR” sözləri yazılmış qırmızı qumaşdan ibarətdir”.

30 ildə “həftə səkkiz, mən doqquz” tempi ilə dəyiş-düyüsləşdirilmiş Azərbaycan SSR dövlət (!) bayrağı”mız”ın 1952-dən müstəqilliyimizin bərpasınadək (1991) olan –

Hal-əhvalı:

1939-cu il iyulun 11-də qəbul edilmiş “Azərbaycan əlifbasının latın əlifbasından rus əlifbasına (“kiril”ə də yox a!) keçməsi” haqqında Azərbaycan SSR-in Qanununa uyğun olaraq, Azərbaycan SSR Dövlət bayrağı üzərində “Az. SSR” abreviaturası yeni əlifba ilə təsvir edilir.

1956-cı ildə “Azərbaycan SSR-in Dövlət bayrağı haqqında Əsasnamə”silə oraq-çəkikli bayraq yaradılır.

(Daha bir çox siyasi həngamələrdən sonra) 1956-cı il mayın 28-də Cahid Hilaloğlu ad-soyadlı bir soydaşımız AXC-nin yaranış gününü münasibətilə Qız qalası zirvəsinə Cümhuriyyət bayrağını sancır (onun bir neçə ay sonra “palto oğurluğu”nda suçlanaraq 10 il azadlıqdan, 3 il siyasi fəaliyyətdən və vətəndaşlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılması, M.Ə.Rəsulzadənin mühacirətdə hazırladığı, immiqrant təşkilatların, Azərbaycan legionu üzvlərinin tapındığı Cümhuriyyət bayrağımız haqda geniş danışmaq imkanı yox)...

Nəhayət –

1980-ci illərin sonu AXC bayrağı milli Azadlıq hərəkatının kütləvi tədbirlərində görsənməyə başlayır.

1990-cı il noyabrın 17-də Naxçıvan Ali Məclisinin sədri Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə keçirilən sessiyada muxtar respublikanın dövlət bayrağı kimi təsdiq edilir.

1991-ci il fevralın 5-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin qəbul etdiyi qanun ilə dövlət bayrağı elan edilir.

2004-cü il iyunun 8-də “Azərbaycan Respublikası Dövlət bayrağının istifadəsi qaydaları haqqında” Qanun ilə bu sahədə qanunvericilik bazası təkmilləşdirilir...

Nəhayət, bu baş atributumuzun –

Bugünü

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı (17 noyabr, 2007) ilə Bakıda Dövlət Bayrağı Meydanının təməli qoyulur.

Ölkə başçısının 2009-cu il 17 noyabrda imzaladığı sərəncamla isə 9 noyabr Dövlət Bayrağı Günü elan edilir...

08-11-2019

“Qış qanadlı” il – 1990...

“Quş qanadlı” kimi təşbeh edilən sovet illərimizin sonuncusundan əvvəlki...

Və onun bizə milli gündüzlər qazandıran qanlı və şanlı 20 Yanvar Gecəsi!...

Müdhiş gülləbaran, total tırtıl səsləri “estrada”sında milli Azadlığa fədaliq sədalarının daha zildən hayqırdığı Gecə...

Otuz bir ildir nə söyü, nə öyü ilə qurtarmayan Gecə...

Mür-müsibətinə ata kimi atılanları babalıqdan, ana kimi addım-layanları nənəlikdən, subay-suluq yürüyənləri bəylik-gəlinlikdən məhrum edən Gecə...

Otuz bir yaşlı bu milli müsibət və fəxarət ƏSƏRİndə dünənimizə ağrı-acı, bugünümüzə-sabahımıza çağrı-çalğı sədaları, gah acı, gah fəxri nidalar!...

El dilində bir deyim var: “Qurban olum o bəd hadisəyə ki, üstün-dən bir an, para saat keçə...”.

Müəllifi Millət olan bu HADİSƏ-ƏSƏRə xəyal gəzdirdikcə gözlər qarşısında nələr sərgilənir?!

Hə, illər keçdikcə bu total həyat Hadisəsi də yavaş-yavaş küçə-meydanlıqdan yığışib, asta-asta muzeylikləşmədə...

Bu sərgidəki irreal “eksponat”lardan biri də: “Bu dünya bir pəncə-rədir - hər gələn baxar, gedər” ...

Amma SİZ –

o Gecəyə pəncərədən baxmadınız; şimşək kimi çıxıb, ildırımtək axıb getdiniz!

Siz küçələrdə al-qırmızı qanınızı axıtdınız, biz, ev-eşiyimizdə göz yaşlarımızı...

Bəs... biz – göz yaşı sahibləri sizin – can qanı yiyələrinin qədrini qədərincə bildikmi, arzu-umu hədəflərinizə layiqincə vardıqmi?

Bunları olduğu kimi sözə çevirmək – yeraltı filizləri min cür yer-rüstü ləvazimatlara çevirmək qədər uzun və çətin bir görəv...

Ancaq, ey müqəddəs milli yubilyar heyətimiz, ruhi-nəzərinizə acizənə ərz edirəm ki, budəfəki yubiley törəninizə bundan öncəkilər

kimi əliboş-diliboş yox, o vaxt özünüzlə apardığınız arzu-umunu-zun ən ucası, baş tacı olan Qarabağ amanatının bərqərar təntənəsi ilə gəlirik!

Bu şərəfi bizə SİZin həmkarlarınız və qazilər bəxş ediblər!...

Bu nidalı sevinc-fərəhlər öz yerində, buna qədər yaşadığımız yalalara varmamaq çətin...

Bu naməni –

tək elə mütalibə ilə kifayətlənmə, gənc həmvətənlim; sözlərin gözlərinə baxmağa, fikirlərin “zikr”lərinə dalmağa da cəhd elə. Nədən ki, bu namə arxasındakı olayları 31 yaşdan o yanakı həmkarlarınız görüblər. Bu rəqəmə təəccüblənməməli. Nədən ki, 31 il qabaq baş vermiş o müsibətin şahidliyində o vaxt hələ “ana bətni” vətəninə olanlar da istisna edilməməlidir: o Gecənin dəhşət payından onlar da dadmışlar...

Bu an o GECƏnin dəhşət-vəhşəti müqabilli bir sükut...

Deyirəm, qələm də hərdən, ağır külfət güzəranı üçün “saçının birini ağ, birini qara” hörməyə, əllərinin birini halala, birini harama batırmağa məhkum valideynlər vəziyyətinə düşür. Yəni, indi, ilk-ötəri baxışda ölüm-itim alovu saçan, dərin nəzərdə isə milli istiqlal şölələri yayan o Gecəyə dair sözü hardan, nədən başlayasan?...

Beləliklə, –

Salam, –

o vaxtlar yalnız müsibət, məşəqqət adlandırıdığımız Gecə! Zülmətindən zülm tökülən, cəknəsindən qulaq tutulan vəhşi Gecə! Yuxusuz, sükutsuz, sevgisiz, toysuz, musiqisiz, yaradıcılıqsız, mədəniyyətsiz Gecə! Qan yaddaşını, qanlı yaddaşını, bütün bəşəri dəyərlərə yadlaşmış yaddaşını oyat, beş-on sözüm var, Sənə...

Yadımdamı, “sülhsevər (!) sovet ordumuz”un saldatları Biləcəridən “Şamaxinka”ya qalxarkən “sapoq”larını necə taqquldadırdılar asfalt üstündə?! Qarşılarına əliyalın çıxan azadlıqsevər gənclərə xəbərdarlıq etmədən atəş açmalarını da xatırlayırsan, yəqin? Qaçıb ağaclar arxasında daldalanmaq istəyən bir yeniyetmənin qarasına bütöv bir avtomat darağı boşaldıb, dəlmə-deşik etmələri necə, qarmaqarışq yaddaşından silinməyib ki?...

“XI Qızıl Ordu”... (“Qızıl”a bax, a! Özləri “krasnaya” deyirdilər, bizsə “qızıl”!) meydanında “təcili yardım” maşınından düşüb, yerdə çapalayan nəhəng gövdəli bir cavana yaxınlaşan şəfqət bacısının böyür-başına güllə yağışı yağdıraraq, o zərifi necə yağır-bağır etdiklərini necə, unutmamısan?

Dəmiryol vağzalında gecələməyə məhkum gülsatan oğlanın asfalt üstündə qərənfillərlə “Elnən gələn vay” məsəlini, güllələndiyinə görə tamamlayıb “toy-bayramdır” yaza bilməməsi oxşar olaylar burulğanında it-bata düşməyib ki?! O müsibətli Gecəyə hamilə olan gündüz ərzində satılmayan o qərənfillərlə yazılmış o yarımçıq el məsəli bütöv bir sənədli əsər, dramatik bir dram, total bir tragediya, xalqı ruhdan düşməməyə çağıran epos-epopeya deyildimi, ey təşkilatçı kuluarlarında hələ də lirik-poetik-sentimental frazalarla ifadə olunan “Ночь”?!

Əvvəlki bir çox “həmkarlarını” da xatırla, ey müdhiş və mübarək Gecə! Səndən düz 70 il əvvəl “parlaq” süngülərlə Bakıya soxulan “qırmızı ordu”nu, cəllad qələmi ilə yazılmış “37”li, “ÇK”lı, “NKVD”li sibirləri yad et. Cavidləri, Müşfiqləri aparan gecələri, gündüzləri, axşamları, səhərləri, vaxt-bivaxtları yada sal!...

O “kolleqa” illərin qırmızı şüarlarından kor, super-sinxron gülləbaranlarından kar Gecə, qulağını bəri elə, o qırmızışüar dövrə beş-üç kəlməlik ayarım, o bütöv Vətənlilik faciəmizə bir vətəndaşlıq –

Öyğüm də var:

...Gün aydın, güllə çil-çırağına tutulmuş Azadlıq Gecəsi! Sənin o zil qaranlığında, buz qoynunda elədən-belə, belədən-elə çovuyan o işıldaquş, o bayquş güllələr olmasaydı, bu xalq ayağa daha cəsarətlə qalxmaz, əsarətdən daha tez qurtulmazdı.

Salam, öncəsi yaralı, nəticəsi istiqlalı Gecə! İllər uzununu sinəni iştehsalat orden-medalları ilə bəzəyən sovetlər mərkəzi o gecə o əlvan metalları al-qırmızı qurşunlara çevirib, səhərə qədər bu xalqın üstünə çilədi. Amma sonda itirən o – məsafəcə uzaq, “qardaş”lıqca “yaxın” Mərkəz, qazanan – “ucqar” Azərbaycan oldu!

Sən ən böyük bir milli dövrən idin, ey tarix üçün “bir an” hesab edilən 20 Yanvar Gecəsi! Pəpə yeyəndən, məmə deyənə qədər hamı əzəmətli “Müstəqillik Simfoniyası”nın ifaçılarına çevrildi Səndə. Sürücülər maşınlarını zirehli qan-qadalar üstünə sürdü. Təbiblər xalqın

həbibinə çevrildi. Şəfqət bacıları “Aslanın erkəyi-dişisi olmaz” zərb-məsəlinin mülki-hərbi abidəsini yaratdılar. Hətta oğrular, cibgirlər belə, sənin qırxın (bəlkə də “il”in) çıxanadək əllərini dinc qoyub, “maya”larından yedilər...

Sən ən maarifçi-maarifpərvər bir era oldun, Universitet Gecə! Uzun illərin semestr imtahanlarına tutuquşu cavablar vermək zərunda qalan bu tələbə xalqı əsl dövlət imtahanına çəkdin. Ovaxtadək “əzbərçil-tərifçil” kimi ömür sürmüş bu tələbə-xalq 1991-in 18 oktyabrında əla-ali qiymət alaraq, bütün universitetlərin fəvqündə dayanan Müstəqil Milli Şərəf Universitetini bitirib, “öz əli, öz başı” dövrünə qədəm qoydu!

Sən ən dini, ən mömin, şəhid-şühəda, qazi-mücahid meydanı idin, Tanrısəl Gecə! Məlum və “məşhur” allahsızlıq dövrünün təbliğatına uyanlar belə, sən o zülüm-zülmət qaranlığında əllərini göylərə qaldırıb dua etdilər, millətə nicat dilədilər. Süfrələri həftələr-aylarla ət xörəyi görməyənlər xeyir işlərcün saxladıqları toy toğlularını belə kəsib, sən mübarək şəhidlərinin ruhuna ehsanlar verdilər...

Sən həm də bizim ən siyasi-elitar anımız idin, ictimai anlaq Gecəsi! Bütöv bir millətin açıq havada toplanmış Milli Məclisi idin. Hər kəs özlüyündə bir millət vəkili idi. Hər kəs öz qafasında, düşüncəsində qərarlar qəbul edib, öz qəlbində icrasına başlayırdı.

Və bu Milli Şərəf xiyabanındakı şəkillərə baxa-baxa bir –

Yazılı xitab:

...Siz – o qara gözlü, atəş dilli, ox kirpikli, “pənbeyi-dağı cünun” əndamlı yar-Gecənin görüşünə hansı buta eşqi, milli elçi görəvilə getmişdiniz ki, meyitlikdə, cənazəlikdə də o cür aşıq və qalib görünürdünüz?!...

Hamınız kürəyinizi ana torpağımıza söykəyib, qollarınızı ata sərhədlərimizə açıb, üzünüzü Tanrı dərgahına tutmuşdunuz...

Qollarının biri budanmışınız o birini, ikisi də kəsilmişiniz isə çiynlərini mümkünə uralığa – bir daha enməyəsi bayrağımızın asılacağı yüksəkliyə qovzamışdı. Tank-top altda qalıb xıncımlanmış ayaqların ətrafındakı çalın-çarpaz qan xətləri, göl-gölməçəliklər isə, daha heç vaxt fiziki yol-yorum edə bilməyəsi bu həmkarlarınızın tezliklə bərqərar olunəsi “Müstəqil Azərbaycan Respublikası” şərəf-vizası ilə bütün dünyanı gəzib-dolaşacaqları haqda ərznəmələrinə bənzəyirdi...

“Hamınız kürəyinizi ana torpağımıza söykəmişdiniz” yanğı-qanğı yadıma siz haqda yazdığım ilk (“Qızılgül əsdi...” 1990, 25 yanvar) yazımın “uvertüra”sını saldı: “Sən necə qənirsiz Gözəl, necə sevgili Canan, yaraşlıqlı Yar, ümummilli Namus mücəssəməsisən ki, heç kəs Səni digərinə qışqanmır, Vətən?! Əksinə, hər Məcnunun istəyir ki, başqaları Səni özündən də çox sevsin!...”.

- Ay bu məzar daşındakı foto-şəklində bığ yeri yenicə tərləyən oğlan, o axşam – o darımacalda deyiklini son olaraq süzə bilmişdinmi?

- Bu gidi dünyanın siyasi badalağına ilişmiş dəliqanlı, gözlərini gözəlti etdiyin qızdan xəbərsizmi yumdun?

- Təzə-tərcə nişanlanmış cavan, üzüyün tabaqda qaldımı?

- Ay təzəbəy, tər gəlini gərdəkdəmi qoyub gəlmişdin?

Və ay cəmi-heyət!...

(Nə deyəsən, nə danışasan?!)

Qətləminizin təşkilatçısı İmperiya-Şeytana lənət!...

Haqqınızda yazılanları toplasaq, tək elə o Gecə sizə atılan güllələrdən yox, bu dünyada çox şeylərdən çox olar! Sabiq “yetmiş il”də atababalarımızın o güllələri göndərən dövlətə baratladığı “ağ qızıl”dan, “kaşat”ladığı “qara qızıl”dan isə qat-qat, dəfə-dəfə az...

Bu məqamda həmin yazıların kəmiyyətini o zamanlarımızın “böyük qardaş”ı, kəmfürsət qonşu ölkə (və onun içimizə əkdidi “müxtər vilayət” statuslu kilkə) şərəfinə yazılmış mahnıların (“Ey əziz rus qardaşım, ey mehriban rus bacım”, “Qardaş olub Hayastan – Azərbaycan!”, “Nune, Nune, Nu-ne-eee...” və s.) “keyfiyyəti”lə müqayisə etmək xəyalatına da düşdüm...

O yazılardan bir neçəsi də bəndənizə məxsus ki (“Sınıq, “əlil” - lakin müstəqil qərənfil”, “Bu məzarlar - həyat yazarlar”, “Yazıya pozu...” və s.), hər kərə onları xatırladıqca, belə bir qənaətə gəlirəm ki, bunların hamısı birlikdə sizin o bircə Gecədə öz qan-“mürəkkəb”inizlə küçələrə cızdığınız Epopeyanın bir əyri-üyrü xəttinə də dəyməz!...

Hə, siz milli İstiqlal süfrəmizdə löyün-löyün fəda şərbətləri içdiniz, biz – uzun illər sizi öyüğü “yarış”larına, ildönüm-anım “festival”larına qurşandıq. Siz Azadlıq uğrunda candan keçibən “beş arşın kəfən” aparıb, bizə üçrəngli bayraq bəxş etdiniz, biz – şərəfinizə həsr etdiyimiz yazılardakı “ağ-qara” münasibət və məram-mətləb nüanslarını “yüz ölçüb-bir biçmə”də qaldıq...

“Ruhun gözü Nuhunkundan görərdir” – deyiblər. Yəqin ki, Sizin şəhid-şəhadət Gecənizin ertəsi günü bu millətin özünə necə əl qatdığını gördünüz. Tarixdə misli görünməmiş bu qətliama tayı-bərabəri yaşanmamış bir qarşılama! Dünya çaş-baş qalmışdı bu törənə! Bunu “elnən gələn vay” adlandıranlar da vardı, “Azad sabah nam-nişanlı milli toy” notları ilə xallandıranlar da. Oğul-uşağı olmayan sonsuzlar da munis bir fürsət tapıb, “Can-can, ay oğul!”, “Oğul vay!” deyə ağlayırdılar (şərhi acı da olsa); heç vaxt onlara qismət olmayası bu “növ” göz yaşları leysanlayırdılar, ey – milli Azadlığımızın vahid Qarın-Qarındaş balaları!...

Doğum tarixçələriniz müxtəlif olsa da, qurbanlıq Tarixiniz eyni: “20 Yanvar 1990”! Ad-soyadlarınız çeşid-çeşid, şərəf-şanlarınız, milli titullarınız eyni: “Şəhid”! Beşik-nənni ünvanlarınız, ev-eşikləriniz ayrı, məzar-məkanlarınız eyni: “Şəhidlər XİYABANI”!...

...Belə. Əvvəli qaranlıq, sonu işıqlı Gecəmiz! Sözüm burda bitdi. Adətən, məktuba cavab gözlənər, amma narahat olma, ey bu millətin Qurtuluş Gecəsi! Bu cavab – Milli İstiqlal mayalı, “Biz müstəqil ölkə vətəndaşıyıq!” qürurlu, “Qarabağ qələbəli Azərbaycan!” nidasından ibarət...

Hə, daha bir SÖZ:

Davamçılarınızın Azadlığa qovuşdurduğunuz Şimal Vətənimizin ərazi kəm-kəsiri bütövlüyünü bərqərar etdiklərini bilirsiniz. Ancaq ruh gözünüz həm də bu mətləbə görə aydın olsun ki, sizin heyətdən fərqli olaraq, budəfəki həmkarlarınız içərisində yüksək hərbi çinli (və anadilli!) zabitlərimiz də var!

Yox, elə sizlər də bu xalqın qəlbində uca çinlilərsiniz: xəlqi paqonlu, milli epoetli Azadlıq leytenantları, İstiqlal albayları, Müstəqillik generallarınız, ey hər zaman sağ, hər kəsdən uca, son çağımızın qos-qoca 20 Yanvar şəhidləri!...

20-01-2021

XOCALI...

Bu misilsiz milli VAY yaman qocalı...

Şivəni ərşdə, meyiti yerdə qalmış şəhid-şəhərimizin vayı!

Bəs bu vayın qarşılıq-TOYu haçan olu, əfəndilər?! Nə qədər çıxır-bağırırsan da beynəlxalq hüququn qulağına çatmayan bu Haqq haqda başqa çarən yoxmu, ay xalq? Özün öz zərb-məsəllərinin birində demirsənmi “Qisas qiyamətə qalmaz!”? Bəs bu ruh-şəhər şahidlərinin hamısı yavaş-yavaş şəhidlər aləminə köçdükcə, o era başlayacaq, axı! O zamansa, ola bilər ki, ötən əsrin yetmiş ilini “SSRİ mənim vətənimdir!” manqurtluğuyla yola vermiş sələflərin super xələfləri hiper “baxış-proje”lərlə tərbiyələnə və haman bu “arxaik qisas” qiyamətdən də o yana qala...

Hə, bu da 28!...

Və yenə... bir də... bir daha Xocalı...

Daha söz, yazı, fikir-zikr də adamın üzünə durur; axı, yetərinəcə (gərəyincə, videokadrlar “adekvat”ınca!) siyasi-hüquqi-mənəvi əks-sədası olmayan, fiziki qarşılığı verilməyən, beynəlmiləl sarğı-sığalı çəkilməyən, Allah-bəndəvi babala, rəsmi sorğu-suala məruz edilməyən bir faciədən nə qədər yazmaq olar?! – “deyə”!

Bəs necə?! Günü-gündən “ikili”ləşib “məzlum-müslim” xalqları incik salan bu dünyada küskünləşdirilən söz tərkibləri, fikir düzgünləri də var, axı! Ulu tarixdə müdrik bir sual, qalib bir nida tilsimi qarşısında mənəvi-məntiqi-nitqi təslimata uğradığını boynuna almayan tiranlar azmı olub?!...

Bəli, bir qərinəyə yaxındır halal bir xalqın bu vandal bəşəri faciəsi, “kor-kor – gör-gör” soyqırımını ilə bağlı bütün incik-küskün sual və nidalar, hər tür fikir, düşüncə və nifrənləri ümumdünyəvi “qulaqardı”na vurulmada. Bəs bunun Haqq zavalı, baş babalı?! Əlbəttə, şəri müdafiə edən, işgaledilənlə işgaledənə “paritet” münasibət sərgiləyən dünya yönətmənlərinin boynunda!

Bu məqamda neçə illərdi eyni sözü “saqqız”layıb, gün kimi aydın bu məsələni “rezin”ləyən AŞPAçıları, “Minsk qrupu”nun “serial” həmsədrələrini bizim Mirzə Fətəlinin “Kimyagər”indəki məlum

“yaddançıxmaz” obraz kimi xatırlamamaq olmur. Yuxarıda vurğuladığım bezmə-bıqma giley-güzarımla “paradoksallıq” təşkil etsə də, “613 ölüm, 1275 əsir, 150 itkin, valideynlərinin hər ikisini itirmiş 25, birini itirmiş 130 uşaq” faktını isə bir daha, min daha, milyon daha xatırlatmamaq olmur!

Bu konuda saysız-hesabsız foto-kino-tele-qəzet-kitablardakı faktları milyonuncu kərə sadalamağa ehtiyac yox, adına “dünya malı” deyilən neçə milyardlıq maddi ziyan-miyanı isə vecə almalı. Nədən ki, bu 28 ildə arasıkəsilməz “get-gəllər”ə xərclənən milli büdcəmizə, məşhur şairimizin “davam edir 37” təhlükəsi var...

Bu “köhnə” Faciənin sənədli faktlarından “yorulmuşlar”a həmin o ölüm Gecəsinin “bədi” çığırıtları altında doğulub (və doğulma macalı verilmədən!) ölən çağaların olumununmu, ölümününmü 28 illiyindən yazaq? Ya bəlkə, indilər hər cür “tur”lar kəşf etməkdə olan Avropa centlmenlərini – o Gecə ana döşündə güllələnən, qar-çovğunlu meşə yollarında donub qalan, “inqələyib, ermənini duyuq salar, uşaqlarının hamısı qırılar” deyə, öz ana (!) əllərilə boğulan, gözləri süngüylə oyulan körpələrin “RuhTur”larının təşkili məsələsini qaldıraq?...

Hə, bu illər ərzində vecə almadığınız bu Faciənin hər bə istisi soyumayıb, qəlb tüstüsü kəsilməyib hələ, qospadinlər! Bu qədər texnogen qitə olduğunuzu hamı bilir və o qar-çovğunlu yollara vicdan mikrofonu uzatsanız, Xoca kişinin öz Ağca balasına: “Elə indidən məni bağışla, qızım, murdarların əlinə keçməməyincün, səni ata əliylə öldürə billəm” sözlərini də eşidə bilərsiz.

Siz bunu da yaxşı bilirsiniz ki, o Xoca kişilər keçmişdə bu təhər məzlum olmayıblar. Bunların “qılinc qımıldansa, düşməni mızılanmaz” deyən Atilla kimi babaları olub. Bunların xalq ordularından birinin “şəxsi heyət”ində bəşəriyyətin “haqqeyənlər heyəti”nə ədalət dərsi, demokratiya ağılı verən 7777 “dəli”si olub. Lakin “iki qoçun başı bir qazanda qaynamaz” məsələsinə binaən yıxdığınız (əlbəttə, müttəfiq respublikalar millilərinin köməyilə!) SSRİ o kişilərin ov tufənglərini belə əvvəlcədən yığdığından, bunlar nəinki canlarını, heç namuslarını da düz-əməlli qoruya bilmədilər...

Ay hörmətli...

“əlaqədar təşkilatlar” (xüsusən də, türk-müsəlman dünyasına humanizmlilik əvəzinə cumanizmlilik yapan Amerika-Avropa cütülyü)!

Dünyanın ən şirin maddi nemət və universal istirahətlərilə yaşadığınız bu era ucqarlarda yetişdirdiyiniz acı siyasi-informativ bibərlərdən də xali deyil, ha! Məsələn, inşilki “Xocalınamə”mdə sizi “planetimizin ən yaxşı maddiyyatlarını idxallayıb, öz “əla” əxlaqiyyətlərini ixracatlayanlar” adlandırmalı oldum. Ötənlik yazımdakı “açıq-saçıqlıq eksportlarınız, neo-kovboy jestlərinizlə başımızı hərləndirməyə nail olsanız da, məxfi testlərinizlə qanımızı soyuda bilməmişiz” sözlərimlə, hələ də qüvvədədir. Yəni belə getsə, bu xalq oraya – öz halal Vətən kəsiyini kəsəyənlərdən azad etməyə, öz Şəhid Şəhərinin ruhuna lap yaxından da salavat çevirməyə doğru “özbaşına” – sizin “rezalyutsiya”nıza məhəl qoymadan yürüyə bilər! Sizlərin paraqraf-parametrlərinizcə “öz müqəddəratını təyinetmə” statuslu vandal-ların dağıtdığı milli və dini mədəniyyət abidələrinin gününə baxıb, “namərdəm, əgər bir də “erməni yazıqlığı”na aldansam!” xoru oxumağa doğru! Bütün gələcək boyu bir daha yaltaq-yalındığa, “ayağıma yer eylərəm, gör sənə neylərəm!” xislətilə ahu-zar edənlərə əl tutmayıb, “zalıma zülm!” andı içməyə doğru!...

Və öz işini bitirdikdən sonra, sizin indiyədək eyninizə belə gəlməyən bir para anti-protokol sözlər də deyə bilər. Məsələn, bağışla bizi, Şəhidşəhərim! O günlər səsinə səs vermədiyimizə görə, hamımızın yerinə öldürüldüyünə görə bağışla!...

Deyirəm, bir vaxtlar Fəxri xiyabanda xristian ermənilər də yönü qibləyə dəfn ediləblər (Cəlil Məmmədquluzadə isə yönü fələyə), bəs görəsən, müsəlman xocalılılar yönü nəyə?...

Bu Faciənin övladları neçədir (və necədir!) – bunlar haqda çox yazılıb, çox deyilib. İndi (əslində, çoxdan!) növbə sizlərin “antiışğal”, “antiterror” kimi “baş altına yastıq” əvəzi terminlərinizindir, cənablar!

Qədərindən çox humanitar təşkilatları, uşaqlarının sayından artıq təsisatları, qoca-qarılarının nəsihət-vəsiyyətlərindən ziyadə məclisləri, TV-ləri olan Dünya, sən bu qədər möhtəşəm saymazlıq, eşitməzlik, görməzlik istedadın da varmış!

Sizin – xalqları öyrənmək, öz dişinə (və “iş”inə!) vurmaq, işlərini burmaq institutlarınız da az deyil. Bütün ekran-efirlərə göz qoyur, qəzetləri, jurnalları izləyir, ağızları arayır, dilləri dinləyir, fikirləri dənəyirsiniz. Hansı xalqın hanki rəngi xoşladığından tutmuş, milli xislətinə, verdiyi sözə zəmanətinə, dəyanət-xəyanətinə, kişiliyi-dişili-

yinə qədər bəlləyirsiniz. İyirmi səkkiz fevraldır ki, isti kabinetlərinizdə əyləşib, qocaltmaqda olduğunuz bu gənc Faciəmizi necə ağlayıb-ağı-lamağımızı seyr edirsiniz. Siyasiləriniz Atilla, Tamerlan (Teymur-ləng), Osman paşa xəyallarına dala-dala (hələ yanlarında erməni varsa, gülə-gülə), “humanitar”larınız göz yaşlarımızın yanaqlarımız aşağı nə sayaq süzülüb-düzülməsini, “şaxsey-vaxsey”lərimizin necə ritmik-polifonikliyi müzakirə edə-edə...

Hələ kino-tele kameralar yox ikən, olmayanı olan kimi gördüyünüz – Türkə “erməni genosidi”ni sırımağa cəhd etdiyiniz halda, kor-ların da gözüne girən bu qədər sivil-sivri kadrları necə vecə alma-maqdasınız?! Bura baxın (yox, kobud çıxdı; axı sizlər öldürəndə də etika-estetikanı əldən vermir, “zəhmət olmasa, əllər yuxarı” deyir-siniz). Qoy “muzikalı” müraciət edim: tele-pəncərələrinizdən daş gəlir, ay bəri baxın, bəri baxın, 10220 gündür Xocalı qızı Xumarın gözündən yaş gəlir... Məlum kadrlardakı bir qayışbaldır kişini - diz-lərini qarnına yığıb, yumağa dönmüş ağsaqqalı görürsünüzmü, cə-nablar? Nə olsun ki, mordaca sizin ata-babalarınıza bənzəmir, hər halda, hamımızın ilk babamız Adəmin övladlarından deyilmi?

Yaxud, sinəsi güllə yağışından sel olmuş bu cavana baxın, centl-menlər! Atəş leysanı anında qaş-gözünün qıyımına, yumruqlarının düyümünə diqqət edin...

...Bunlar hamısı vəhşi atəşlərdən qonşu rayonlara qaçmaq istə-yənlərdir. Meşələrdə ölüm yurdu salanlar, bəy otağı, gəlin gərdəyi əvəzinə, vay ortağı olanlardır. Ey gözləri siyasi rentgenli, qəlbləri de-mokratiya genlilər, bu tufana, qara baxın!

Bura baxın!

Artıq 28 yaşına çatdırdığınız bu Faciənin çöl-biyaban dizaynı qar döşəklərinə, ar yorğanlarına, yanlarına düzülmüş qol-qıç, göz-bəbək “inventar”larına baxın...

Bizdə “təkrar biliyin anası”, sizdə laqeydliyin atası?!...

Hə, bir də, əgər Zori Balayanın “Ocaq” kitabını mütalib etmək-dən macal tapsanız, Puşkinin, Dümanın, Qriboyedovun, Veliçkonun “məzlum” erməni namərdlikləri və məğrur azərbaycanlı cəmərdlik-ləri haqda yazdıqlarına da göz gəzdirin.

Yolda-rizdə qırılanlarının bir parasını görənlər, bir göynək də ol-sa, ağrıyıb-acımayıblar. Bəs heç kəsin görmədiyi meyitlərdən, didər-

ginlərdən nə xəbər, alçaldıla-alçaldıla gəncləşməkdə, qocalmaqda olan girov-əsir isim-mübtədalardan nə zərf?!...

Sağ qalmış hər kəsin başı öz ölüsünə qarışdığından, başın üstdə dayanıb Səni bir ağlayan da olmadı, yiyəsiz Şəhər!

Ağlamaq heç, 28 ildir Səni yerdən götürüb, siyasi arxiv məzarına belə qoyan yox...

“Lələ köçüb, yurdu qalıb” zərb-məsəli ayağından yanaşsaq, o qətləm-Gecədən oyanıb “yurd” da görməyən Şəhid-Şəhərim!...

Küçələrindəki cavan-cavan meyitlər xalçalanıb – al-qan çeşniləri kimi. Alınlarda donmuş qəzəb-qırış – çarəsizlik ilmələri.

Belə, Şəhidşəhərim! Bu yazımda da elegiyalıq elementlər çox oldu, “ölegiyalıq” nüanslar da. Nədən ki, Sənin hüzn illərin “növbəti”ləşdikcə, daha da ağırlaşır.

Belə. Bu gün qətl günün, sabah “üçü”n, birisi gün “yeddi”n, ta birisi gün “qırx”ın və... növbəti ildönümlərin...

Neynək, hər il dünya rəsmilərindən bir səs çıxmasa da, “şair yeniyeni sözlər bulacaq, kainat olduqca...”, yazı-pozu olacaq...

Sonda səndən yetim düşmüş uşaqların diliylə danışım; nolaydı, bu əmi-dayılar növbəti “il”ə qədər öz fərdi fikir-xeyallarındakı hüzn çadırlarından çıxıb, Səni yenidən inşalamağa gedəydilər və bir biz də gedib görəydik haqqında bu qədər danışılan o Xocalı şəhəri nə-tərdi?...

Amin!...

26-02-2020

Gün aydın, Yeni gün!

Özündən öncəki “su”, “od”, “yel”,
“torpaq” sələflərlə birgə!...

Dünyamızı Yaz adınla yazıb-yaratmağa xoş gəlmisən! Yazılı ədəbiyyatadək “bənəfşə”, “navrızgülü”, “qarqasoğan” tələffüzlənən süftə gül-çiçəyin mübarək! Sənin saysız cücərtini, sünbülünü, mer-meyvəni bişirəsi “qorabişirən”, məhsulları düşürəsi “qızılı”, “buz üstə çıxan qoçaqları” üşüdəsi sələflərinə də salam olsun – bəri başdan!

Cümlənin də baş üzvləri var və onlardan ikincisi – xəbər – bu yurur ki, Sən – bayramlarımızın əzəl mübtədasi yurdumuza qədəm qoyursan.

“Bayram” ritualları hər hansı çətinlikdən, müşküldən xilasın ifadəsi. Necə ki, 1918-in 28 mayını çarizmdən, 1945-in 9 mayını faşizmdən, 1991-in 18 oktyabrını sovetizmdən xilas günləri kimi bayramlayırıq. Sənin konkret doğum tarixin olmasa da, “doğum evi”n Şərq, Türk elləri! Nəyinsə tarixçəsinin bilinməməsi isə onun ən qədimliyinə, əzəlliyinə işarədir. Bəzi “elmi-tədqiqatı” tapmacalara isə hörmətlə yanaşmaq borcumuzdur; həqiqətin yoxdursa, ehtimallara etiraz edə bilməzsən. O versiyalardan biri və ən tutarqalısı budur ki, yol azıb, düşülməz sıldırım qayalıqlara qalxmış qədim türk tayfaları oradan aşağı – həyata düşən bir qurdun arxasınca enərək xilas olmuş və yaz fəslinin ilk gününə təsadüf edən həmin hadisəni bayram etmişlər. Elə bizim totemimiz – boz qurd da həmin hadisənin yetirməsi.

Bu bayramın ən ümdə, ən xarakterik göstəricisi bütün həyata həyatvericiliyindədir. Bu bayram, doğrudan da, bütün təbiət və cəmiyyətin oyanış, ruhlanış, pərvəriş, dirçəliş bünövrəsidir. Bu günlərdən başlayaraq torpağın, suyun, ağacların canı, insanın, hər bir canlının qanı qaynayır. Kim deyə bilər ki, bu fəslin ilk günündən başlayaraq, insanlar da tumurcuqlamır? İnsan mənən, ruhən və cismən cücərməsə, səməni cücərtmək eşqinə düşərmə? İnsan bu təpədən-dırnağa bayram fəslinin hərərətilə qızınıb-qızışıb qımzanmasa, onun övlad-uşaq meyvələrinin dəyib-doğulması daha çox payız və qışa – doqquz aylıq məsafə mənzillərinə düşməzdi ki...

Həmin bu bayramın çağa çağı, tumurcuq-tumançaq vədələri, yupyumşaq uşaq, təzə bəy-gəlin timsallı ilk gənclik dövrü haqda düşündükcə gözümüz nə yaşıllamır, könlümüz nə göyləmir, ruhumuz nə qoşulamır, dilimiz nə söyləmir?! Çağa çağı şah taxtıdı, deyirlər. Uşaqlıq dönəmi cəh-cəh, ilk gənclik mövsümü bəh-bəh vaxtıdı! Lələləri qıpqırmızı ləldi, gül-çiçəyi gözə axan seldi, şomuları, çirişləri, yemlikləri yem, bülbülləri dildi bu bayramın!

Yaranışdan bəri heç bir təşviq-təbliğata ehtiyac duymadan bütün ev-eşiklərimizin yuxarı başına keçirilmiş bu bayramın yaxın keçmişdə başına gətirilən bir olayı da xatırlayaq. Bəli, bu bayramın həyatı dissidentlikdən də xali olmayıb. Məsələn, 1967-ci ildə bu bayramı həyətlərdən çıxarıb həyata – ictimai həyatə qoşan Şıxəli Qurbanov məhz bu millilik cəhdinin qurbanı oldu.

Sən həm də yaradıcı...

Zərb-məsəllərin çoxu səninlə bağlı, əziz bayramımız! Dünyanın yaradılış ünsürlərinin dördünü də ehtiva edirsən. Məsələn, “Bir oddan, bir sudan”. Bəli, xalq bu məsəldə demək istəyir ki, bir oddan qorx, bir sudan. Amma sənlikdə söhbət çərşənbə tonqallarından gedir. Dünyanın heç bir xalqının heç bir bayramında bu gurluqda, bu ərşi-bülənddə alov olmur. Olsa-olsa, şam yandırırılar ki, bunun da ilahi təcəllası bizim Füzuliyə məxsus...

Bunlar – yəni od və alov bizim sənətkar bayramımızın ilk əsəri. Su həm təmizlik, həm aydınlıq. Tarixən bayram gününün sübh çağında axar su üstünə gedib, təkcə dini yox, hissi dualar da səpib sulara bu xalq. Ənənə-əxlaqi bir məcburiyyətlə yuxudan kal oyadılıb su üstünə aparılan körpə uşaqların dodaqaltı deyinmələrinin özü də sonralar üçün – bu törənin müqəddəsliyinin qavranılası yaş dövrləri üçün xoş deyimlərə, xatirələrə çevrilir. Hələ subay qızların kasa-nimçələrdəki suya iynə-sap atıb, bəxt yarışına, yar arayışına çıxmaları! Elə bu da sonrakı yaş “beşdaşları” üçün pıçı-pıçılara, xoş “xısın-xısın”lara, kəlamdan güclü dümsükləmələrə çevrilib, çevrilir, çevriləcək...

Alovlu-sulu hekayətlərini danışib-oxuyub, idmani havasından udub, yamanca acdıq, – deyib, keçək əsrarəngiz süfrə yaradıcılığına. Yəni müştəqdan iştaha. Bununçün əvvəlcə bir səməni halvası gəlsin. Qoç Koroğlunun “yeddi qazan”dan sonra dediyi “Mina ibrinqlərə badələrə şərab doldurun!” eyhamı başqa içkilərə yönəldilsin – şə-

bət süzölsün. Doyunca nuş edin və bir az da – bütün bu nemətlərin bünövrəsini qoyan bu fəslin löyün-löyün yaradıcılığını öyün. Deyin, əgər yaz dünya qazanının altını qalamasa, yay nə bişirər, payız nə düşürər, qış nə yeyər? Ağzınıza mətbəxdən gələn qoxulardan yana yaranmış su alıb susmayın. Ərz edin ki, bizim bu bayramın tayı-bərabəri yoxdur və bu sənətkarın digər əsərlərini araya gətirin. Şəkərburasını, qoğalını, paxlavasını, firnisini, şirnisini, noxud, şabalıd qovurmalarını, küncüt, buğda qovurğalarını, süddaşını, zəfəranplovunu, cücəplovunu, fisincanplovunu və digər neçə-neçə roman-epopeyalarını!

Bu universal yer-yeməkdən sonra qalır bircə söz demək: Bayramınız mübarək!

19-03-2014

DAŞIYICI

Bu əbədiyyət “lokomotiv”inin yükü –
çəkiddə yüpyüngül, vəzndə apağır...

Hədəfdə daş-qaş, nəsil-şəcəriyyə yox, daha qiymətli (biznesiyyət nəfsindən iraq – qiymətsiz!) nəsnədir. Hərçənd, bu nemətin yaradıcı ortaqlarından biri bütün bəşər üzvlərinə bu “əşya”dan “...daha ucuz başa gələn və uzun sürən əyləncə tapa bilmək fikrindəsinizsə, girli məbləğ və sonsuz vaxt itkisi ilə axtarışa çıxın” deyib...

Bu qlobal obraza dair bəndənizin də təklifi var; oxucularımız arasında atəşin “şou aşıqları” varsa (“yutub” xanalarda Mehdişadə Üzeyirin “diringi”lərinə Hacıbəyli Üzeyirin şedevrlərindən qat-qat çox baxış-izləmə “səviyyə”miz bu ehtimalı doğrultmada), elə bu andanca bu yazının müəllifləri sırasından çıxsınlar...

Bu kimi fərq-nisbətlərin özləri də “bir kitablıq məsələ”lər sırasındadır, lakin cari umurumuzda – dünyanın bütün lokal-qlobal (maddi-mənəvi-mədəni-ruhi) məsələ-mətləblərinin ən əsas çözümaçılım-yayım qaynağı olan –

KİTABın özü!...

Sözümə ki bu maddi-mənəvi nemətin ümumbəşəri olmaqlığıyla ayaq verdim, fikrimin davamına da dünyəvi imzaları dayaq edim.

Vurğulayım ki, onlardan birinin bir qənaəti tək elə KİTAB fenomeninin tərifinə yox, öz nəflərinə də işləyir: “Kitablar sayəsində dünyadan köçmüş bütün dahilərlə görüşmək mümkün...”.

Deyək ki, sanballı kitabları “hər müəllifin bəşəriyyətə hədiyyəsi”, “təfəkkürün yorulmayan qanadları”, “bizi bütün keçmişlərin mədəni-mənəvi varisi edən”, “zamanın dalğaları üzərində səyahət edərək öz qiymətli yükünü nəsillərdən-nəsillərə daşıyan fikir gəmiləri” kimi idillik fikirlərlə qiymətləndirənlər də olub, direktiv, reaktiv, sportiv, sentimental, spontal, eqoistik səpkilərdə qutlayanlar da. Məsələn, “Kitabxanalar – öz ərazilərinin mini-universitetləridir”, “Qanunlar nə vaxtsa ölür, kitablarsa heç vaxt!”, “Evindəki kitablarını göstər, uşaqlarının nə ruhda böyüdüklərini deyim”, “İdmanın bədənə göstərdiyi təsiri kitab beyinə göstərir”, “Ən yaxşı kitablar – ən təmiz

qan və ən duru göz yaşları ilə yazılır", "Kitabın olum taleyini müəllif yaradır, ölüm taleyini cəmiyyət", "Kitabın unutdura bilmədiyi qəm-qüssə ölümə aparar", "Görsəniz ki dost-yoldaş qalmayıb, yeni kitablarla tanış olun", "Kitablarım mənimçün kifayət qədər böyük və qalib krallıqdır", "Kitab da müəllimdir – intəhası çubuqsuz..." və sair.

Bəzi filosoflarsa, bu ümumbəşəri hikmət brendini poliqrafik, fizionomik, "kriminalistik", hətta "qastronomik" aspektdə də "obraz"laşdırıblar: "Bir insana məxsus bir fikir kitabların köməyiylə milyonlaşar", "Nə qədər çox kitab oxusan, başqalarına o qədər az oxşayarsan", "Kitabı "bir müddətə" istəyən ən etibarlı adamlara da verməyin; onlardan biri də mənəm ki, kitabxanamın yarıya qədəri kimlərdənsə alıb qaytarmadıqlarımdan ibarətdir", "Bəzi kitabları dadmaq, bəzilərini udmaq olar, amma çox az kitab var ki, onları yaxşı-yaxşı çeynəmək və həzm etmək lazımdır"...

Əcnəbilərin bu möhtəşəm "kitabologiya"ları ardınca, bəndənizdən (ulu və həmişəolu Mirzə Cəlilin "Biz də öz dağarcığımızı çəkək çuvallar cərgəsinə" təvazösünə istinad-iqtibasən) bir sürə –

"Broşür"ləmə

Sözümə bəlli bir faktdan başlayım ki, milli istiqlalımızın bərpasından bəri ölkəmizdə çap olunan kitablar tək elə məzmunca yox, formaeestetikaca da yaxşılaşmada, özəl-özgürləşmədə, sayları ilə sanbalları bərabərləşmədə. Bu isə ötənlərdə dünyaya yalnız "zəhmətkeş" etiketilə təqdim edilən bu xalqın "oxuyan xalq" imicilə də tanınması deməkdir. Bu məqam ilk yarımbaşlıqda sadaladığım müdrik deyimlərdən daha bir nümunə: "Vəhşi xalqlardan savayı, bütün ölkələr öz kitabları ilə idarə olunur".

Hə, mədəni-irfani yaranışın ilki hesab edilən SÖZ ləlinin işlənmə-tədavül "bazar"ı dil-ağız, saxlanc-xəzinəsi – KİTABiyyat...

Bu məcazi xəzinə müstəqim xəzinələrə bənzəməz! Qədimlərdən indilərə çox daş-qaş xəzinələri talanıb, ancaq onlardan yaddaşlarda qalanı, milyonlarla yeni nəsilləri yandırıb-yaxanı hanı?! Ziyankarlıq qəsdilə yandırılan, yararlanmaqçün yağmalanan kitabxanalarsa bəşəriyyətin aqıl qisminin əbədi əqli göynəyi, bu barbarlıq görkünə bəsirət eynəyi, bu nadanlıq əleyhinə – mədəniyyət sırğası...

Bu ali maddi-mənəvi Obrazla bağlı öz milli-mentallığımızdan da bir mini-"fəsil".

Ötən əsrin sonlarında ədəbi cameəimizdə belə bir replika dolaşırdı: “İndi heç kim heç kimin kitabını oxumur”...

Bəli, bu sayaq əndişələnmə ancaq qiymətli nəsnələrlə bağlı ola bilər. Yəni, elə bir dövrü-böhran da yarana bilər ki, “heç kim heç kimin geyim-keçiminə baxmır”, “heç kəs heç kəsin var-dövlətinə həsəd aparmır” (və s.) kimi ictimai-toplumi deyilər də formalaşsın?

Hələ bu ali nəsnənin törə-törənlərimizin ulu müdriki, milli-mənəvi məclisimizin “yuxarı baş” ağsaqqalının adını bəlləməsi: “KİTABİ-Dədə Qorqud”!...

Bu əbədi idrak-hikmət-tarixnaməlik əyarı hətta bizim bir ədəbi qəhrəmanımızın (qocaman aşiqlər başqanı Məşədi İbadın) da dadına yetib: “Mən “Tarixi-Nadır”i yarısnacan oxumuşam, sənin dediklərindən bir şey qana bilmirəm, bəs bu bisavədlər hardan başa düşsünlər?!”.

Bu bənzərsiz nemətin təşbehliliyi (“əslərin daş kitabələri”), “and yeri”liyi (bu kitab haqqı!), “tapmaca”lığı (İçə dolu badamla, hey danışar adamla) və sair məziyyətləri haqda da danışsaq, bu yazı köşəvarilikdən haşavariyə uğraya bilər...

27-09-2019

Mündəricat

Bu dünyadan sağollaşmadan gedən adam...	3
Sevinmə, əncir budağı...	5

Musiqidə obrazlaşanlar

Bənzərsiz DAHİ	10
Qara Qarayev	15
Layla-bayatı simfoniyalı	18
Sehr-ÇUBUQ sahibi	21
Çəsmə axımlı, şimşək çaxımlı... ..	27
KORİFEY HACIBƏYLİLƏRDən	32
Doyulmaz OBRAZ	37
Yaxın Şərqi ifadə etmiş İFA	43
Könüllər-qəlblər bəstəkarı... ..	49
Səs kanı pilləkanı	54
Varaq rübab oylağına... ..	59
İslam Rzayev –	64
Bir tar oxuyurdu –	67
“...Heç məni demirlər”?!	72
ELEGİYA... ..	77

Söz ömrü qazananlar

İdrakın da, həlakın da “sarı sim”i... ..	84
Xəlqi əfğanıyla oyadan	89
“Gəncəli müdrik”, “Məhəbbət-Adam”, Canlı universitet.. ..	94
“Epolet”li millət Mirzəsi	97
Bir adın ikinci hecası	102
Əbədiyanar Söz Şamımız	106
Böyük Oğul, “sonsuz” Ata... ..	112
Ünlü ulularımızdan –	117
“Qəmbərqulu”, “Cüvəllağı”	121
Bir canlı ÇİRAQ –	125
Otuz yaşlı GÖZYAŞI... ..	131
Epik bir DRAM	135

Fitrətilə böyük ədib...	140
Şimşək nərəli...	145
SÖZ – Osmanın fitrətində...	149
Bu yazı –	155
Bir QƏLƏM vardı...	158
28 illik ömürdə 2 şah əsər	162
Başdan-başa bənzərsiz...	168
Sənəttək maraqlı yaşamlar...	171
Milli ziyalı, xəlqi həyalı...	176

Səhnə və ekran fədakarları

Əsl xəlqi XALQ ARTİSTİ	182
Böyük səhnə və ekran sənətkarı	187
“Əbdül” həlimliyi, “Kələntər” zalimliyi...	191
Sənət “CƏNNƏT”i...	195
O, bütöv bir canlı Səhnə	202
Səhnə həyatı... Həyat səhnəsi...	206
Bir aktyorun “PORTRET”ləri	209
Dramatik, epik, lirik bir ömür	214
Təbiətə poetik, təbcə dramatik	220
Qələmdən Ekranə	225

Rənglərin dünyasından

Mikayıl Abdullayev	230
Səttar TƏBİƏTİ - Təbiət SƏTTARI	235
Tahir Salahov aləmi	238
İncə sənətimizə	242

Tarixi yaddaş

3 rəngli...	248
“Qış qanadlı” il – 1990...	251
XOCALI...	257
Gün aydın, Yeni gün!	262
Daşıyıcı	265

Tahir ABBASLI

Publisistik taktlar

*Kitab "Mədəniyyət" qəzeti redaksiyasında yığılıb və dizayn edilib,
"Mütərcim" nəşriyyatında çap olunub.*

Dizayner: Cavid Sərxanbəyli

Korrektor: Səbinə Əlibalaqızı

Çapa imzalanıb: 01.07.2022
Format: 60x84 1/16. **Qarnitur:** Palatino Linotype
Həcmi: 17 ç.v. **Tiraj:** 150. Sifariş No 112

TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125/139b
Tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru
www.mutercim.az

Tahir Heydər oğlu Abbaslı (Tahir Əhmədalılar) 1948-ci il sentyabrın 25-də Ağdam rayonunun Novruzlu kəndində anadan olub. 1953-cü ildə Novruzlu kənd orta məktəbinin birinci sinfinə gedib. 1958-ci ildə ailəsi Füzuli rayonunun Əhmədalılar kəndinə köçüb və o, 1965-ci ildə həmin kənddə orta məktəbi bitirib. Bir müddət müxtəlif işlərdə çalışdıqdan sonra orta məktəbdən arzusunda olduğu jurnalistika, mətbuat yolunda ilk addımlarını atmağa başlayıb.

Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) Jurnalistika fakültəsinə daxil olub. Tələbə ikən, 1971–1972-ci illərdə “Bakı” və “Baku” axşam qəzetlərində korrektor işləyib. 1974-cü ildə təhsilini başa vurduqdan sonra ordu sıralarında xidmət edib.

1977–1994-cü illərdə Azərbaycan Teleradio Verilişləri Komitəsində redaktor, böyük redaktor, şöbə müdiri və studiya direktoru vəzifələrində işləyib.

1994–2004-cü illərdə müxtəlif qəzetlərdə fəaliyyət göstərüb.

Ustad publisist 2004-cü ildən taleyini “Mədəniyyət” qəzeti redaksiyası ilə bağlayıb. Şöbə müdiri, redaktor vəzifələrində çalışıb.

2016-cı ildə yaşla əlaqədar təqaüdə çıxsa da, redaksiya ilə əlaqəsini kəsməyib, diqqətçəkən yazıları qəzetdə mütəmadi dərc olunub.

Tahir Abbaslı həm də maraqlı hekayə və esselərin müəllifi idi.

18 iyul 2021-ci ildə Bakıda vəfat edib, Füzuli rayonunun Əhmədalılar kəndində dəfn olunub.